

LOKALE ENERGIE MONITOR

2020

Uitgave januari 2021

COLOFON

De Lokale Energie Monitor 2020 is een gezamenlijke uitgave van klimaatstichting HIER en RVO.

Onderzoeker: Anne Marieke Schwencke

Met medewerking van: RVO.nl | ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

(Regionale) experts: Harm-Jan Prins (GrEK) | Astrid Koops (Ús Kooperaasje) Sybrand Frietema de Vries (Energiewerkplaats Friesland) | Richard Ton (Drentse Kei) | Linda van Ijzendoorn (NMF Overijssel) | Ariën Scholtens (VEC Gelderland) | Jan Snelders, Onno Eigeman (Noord Brabant) | Wijnand Jonkers (NMF Utrecht) | Manuel den Hollander (Noord-Holland Noord) | Frank Boon (Noord-Holland Zuid) | Aernoud Olde (Noord-Holland Zuid) | Frits Lakemeijer (Zuid Holland) | Pim Brueren, Carel van der Zanden (NMF Limburg), Har Geenen (Rescoop Limburg) | Trees Janssens (Zeeland) | Harriët Bernts (Zuid Oost Brabant) | Anouk van Baalen (HOOM) | Katrien Prins (HIER) | Siward Zomer (Energie Samen) | Gerwin Verschuur, Kirsten Notten (Energie Samen) | Buurtwarmte)

Tekstredactie: VOXX
Vormgeving: Spiceminds

Onze dank gaat nadrukkelijk uit naar alle initiatieven, regionale experts, koepelorganisaties en projectontwikkelaars die hebben meegeholpen aan de totstandkoming van deze Lokale Energie Monitor.

HIER opgewekt is een initiatief van klimaatstichting HIER. HIER opgewekt is het kennisplatform over lokale duurzame energie en aardgasvrij wonen en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties via de Participatiecoalitie. www.hieropgewekt.nl

Coverfoto: Blijstroom / Fotografie Frank Hanswijk

INHOUD

VOORWOORD	3
SAMENVATTING	4
1 INLEIDING	8
2 CONTEXT: ENERGIETRANSITIE IN NEDERLAND	11
3 BURGERCOLLECTIEVEN	19
4 PRODUCTIE: COLLECTIEVE ZON	40
5 PRODUCTIE: COLLECTIEVE ZON / VERDIEPING	60
6 PRODUCTIE: COLLECTIEVE WIND	73
7 COLLECTIEVE WARMTE	98
8 ENERGIEBESPARING	119
BIJLAGE 1 DEFINITIES	125
BIJLAGE 2 ENERGIECOÖPERATIES	
BIJLAGE 3 PROJECTEN COLLECTIEVE ZON	
BIJLAGE 4 PROJECTEN COLLECTIEVE WIND	
BIJLAGE 5 WARMTE-INITIATIEVEN	

GA VOOR BIJLAGEN 2 T/M 5 NAAR
HIEROPGEWEKT.NL/LOKALE-ENERGIE-MONITOR

VOORWOORD

Nooit eerder kregen we zoveel reacties en respons van energievooperaties en initiatieven op de vragenlijst voor de Lokale Energie Monitor. Deze zesde editie laat daarmee wederom zien hoe deze landelijke beweging ervoor staat. Alive and kicking en enorm betrokken! Allereerst dank daarvoor. Zonder respons en betrokkenheid geen Lokale Energie Monitor.

En ook de cijfers liegen er niet om. De groei blijft doorzetten, qua aantallen, qua opgesteld vermogen en qua betrokken burgers. Inmiddels vormen de initiatieven een vrijwel landelijk dekkend netwerk! 95% van de inwoners woont in een gemeente waar een energievooperatie actief is.

Lokaal werken burgers in een energievooperatie samen aan een zonnepark of windmolen. Ze starten een initiatief om hun wijk van het aardgas af te halen en ze adviseren over energiebesparing. Er wordt ook steeds meer samengewerkt tussen coöperaties en ze pakken hun rol in lokaal en regionaal energiebeleid.

En dat is wellicht het belangrijkste beeld uit de Lokale Energie Monitor 2020. Zat de groei de afgelopen jaren vooral in kwantiteit, is dat dit jaar de kwaliteit. De rol van de energievooperaties in de maatschappij en de uitvoering van het Klimaatakkoord groeit en de beweging groeit daarin mee. In steeds meer regio's starten coöperatieve projectbureaus en werken energievooperaties samen met experts.

De groeiende impact van de energievooperaties is van essentieel belang voor het behalen van de doelstellingen van het Klimaatakkoord. De komende tien jaar zijn cruciaal in de mondiale aanpak van het klimaatprobleem. De uitstoot moet omlaag. De Regionale Energiestrategieën (RES) verschuiven de komende tijd van plannen maken naar uitvoering. Eind 2021 moet iedere gemeente een Transitievisie Warmte hebben. Bij zowel de doelstellingen voor duurzame energie op land als bij de warmtetransitie in de gebouwde omgeving van het Klimaatakkoord, zijn betrokken burgers in energievooperaties en andere bewonersinitiatieven onmisbaar.

Daarom is de Lokale Energie Monitor ook van groot belang. Deze maakt de omvang, diepgang en impact van de beweging van energievooperaties en andere initiatieven zichtbaar bij de verschillende overheden, ministeries, netwerkbedrijven en andere partijen die betrokken zijn bij de uitvoering van het Klimaatakkoord.

Rest mij nog één zeer belangrijk ding. En dat is Anne Marieke Schwencke danken voor het samenstellen van de Monitor. We spraken elkaar eind 2019 op het Eventement HIER opgewekt. Toen hadden we het over het feit dat het samenstellen van de Lokale Energie Monitor steeds complexer en omvangrijker wordt. Was het nog wel te doen? En toch is het haar weer gelukt! Met enthousiasme én oog voor detail. En vooral met heel veel doorzettingsvermogen. Dank Anne Marieke!

Gijs Termeer
Directeur
Klimaatstichting HIER

SAMENVATTING

Voor u ligt de nieuwe Lokale Energie Monitor (LEM) 2020. De jaarlijkse voortgangsrapportage van, voor en over energiecoöperaties en – collectieven in Nederland. Dit jaar in de zesde editie. De LEM laat zien hoe ondernemende burgers in collectief verband samenwerken aan de energietransitie in hun eigen woonomgeving, vaak vanuit een energiecoöperatie.

De monitor geeft zicht op het aantal energiecoöperaties, hun projecten en activiteiten en hoe ze in onderlinge samenwerking met elkaar een stevige maatschappelijke beweging vormen. **Lokaal actief, met landelijke impact.**

In deze editie van de monitor besteden we weer aandacht aan lokaal eigendom, in het bijzonder bij wind- en zonneparken. In het Klimaatakkoord is afgesproken te zullen streven naar 50% eigendom van de productie van de lokale omgeving voor burgers en bedrijven. In deze LEM kijken we hoe burgercoöperaties en -initiatieven hier in de praktijk vorm aan geven.

Energiecoöperaties, een maatschappelijke beweging

Nederland telt in totaal 623 energiecoöperaties, met een totaal geschat aantal leden en/of deelnemers aan projecten van ongeveer 97.000. Na zeven jaar snelle toename van het aantal coöperaties vlakt de groei af nu ze inmiddels te vinden zijn in alle provincies, regio's en 85% van de gemeenten waar bij elkaar 95% van de bevolking woont. Een zeker verzadigingspunt lijkt daarmee bereik te worden. Het gaat nu meer om de kwaliteit van de van de coöperaties: de doorontwikkeling naar dynamische en effectieve coöperaties met meer eigen projecten, leden en deelnemers. De uitdaging is groot, omdat de energieopgave zelf groot is. Daarnaast streven de coöperaties naar zeggenschap en eigenaarschap van de omgeving. Iedereen moet mee kunnen doen.

Overheden, markt en samenleving verwachten meer van de coöperaties. Ze krijgen in toenemende mate een maatschappelijke rol toebedeeld. Dit betekent meedenken en -beslissen over het regionale en lokale energiebeleid, de invulling van participatie en eigendom van de lokale omgeving.

Coöperaties pakken die bal op. Ze organiseren zich in regionale, provinciale en landelijke samenwerkingsverbanden, en werken aan coöperatieve projectbureaus van samenwerkende lokale energiecoöperaties en gespecialiseerde dienstverleners. De inzet: positie krijgen én waarmaken.

Hoe dit langzaam vorm krijgt, leest u in hoofdstuk 3.

Zonne-energie op daken, grond en water

Van alle coöperaties werkt 70% aan zonprojecten. In totaal tellen we 814 collectieve zonprojecten: 761 op daken, 50 op grond en 3 op water. Samen realiseren burgers 166,4 MW zonvermogen met hun zonne-installaties, waarvan 57% op daken, 32% op grond en 11% op water. Ongeveer 1,6% van de zonne-energie in Nederland is (toegerekend) eigendom van burgercoöperaties. De groei van het aantal zonnedaken zet ook dit jaar weer door (26% meer dan in 2019). Wel zit de handrem er een beetje op. Dat heeft te maken met de onzekerheid over de nieuwe postcoderoosregeling, maar ook met de beperkte beschikbaarheid van daken, problemen met de netcapaciteit en het corona-virus. Dit laatste maakt het lastiger om deelnemers te werven. Er zijn meer dan genoeg geschikte daken in Nederland, maar die zijn niet altijd beschikbaar voor een lokale coöperatie. Desondanks blijven burgers dit soort projecten realiseren. Dit jaar kwam het Rijk met een voorstel voor een nieuwe postcoderoosregeling. De kogel is door de kerk en de inkt is droog: geen fiscale regeling meer, maar een subsidieregeling die in 2021 van start gaat.

Dit jaar zijn 12 nieuwe zonneparken gerealiseerd door coöperaties. Zo is de Zwolse coöperatie Blauwvinger Energie mede-eigenaar geworden van het grootste drijvende zonnepark van Europa.

Omdat de leden van coöperaties vrijwel altijd in de directe omgeving wonen, hebben we ook te maken met eigendom van de lokale omgeving (lokaal eigendom).

Overheidsbeleid bepaalt de ruimte die burgers en hun coöperaties krijgen. Voor de zonneparken hebben veel gemeenten inmiddels voorwaarden vastgesteld in de vorm van beleidskaders voor hun ruimtelijke ordeningsbeleid, of omgevingsbeleid. Ze stellen voorwaarden aan de ruimtelijke inpassing, duurzaamheid en steeds vaker ook aan participatie. Het streven naar lokaal eigendom landt steeds vaker in lokaal beleid. Dit versterkt de positie van lokale coöperaties. In sommige gebieden kan dat beleid juist ook weer beperkingen opleveren, bijvoorbeeld omdat er weinig ruimte voor zonneparken overblijft, ook in gebieden waar een coöperatie wel kansen ziet.

Marktpartijen benaderen de coöperaties om samen vorm te geven aan de omgevingsparticipatie. Net als bij wind ontstaan er partnerschappen met commerciële ontwikkelaars en/ of andere lokale partijen. Het is nog even zoeken naar gelijkwaardige samenwerking, maar voorbeelden zijn er al. Meer hierover leest u in hoofdstuk 4 en 5.

Collectieve windenergie

Van alle coöperaties werkt 19% aan windprojecten. Eind 2020 is in totaal 229,9 MW coöperatief windvermogen geplaatst in Nederland, 19% meer dan in 2019. Ter vergelijking: deze windturbines leveren ongeveer 735 miljoen kWh per jaar op, vergelijkbaar met het elektriciteitsverbruik van 245.000 huishoudens¹. Hiermee komt het totale (toegerekende) coöperatieve aandeel uit op 5,7% van het totale wind op land vermogen in Nederland. Nog eens 92,5 MW is nu al in aanbouw en voor 65 MW wordt het besluit om te gaan bouwen op korte termijn verwacht (na uitspraak van de Raad van State).

De spotlights staan dit jaar op windpark Deil in Gelderland en Windpark Heibloem in Limburg. Beide zijn in 2020 in productie genomen. Vrijwel alle aspecten van participatief coöperatief ontwikkelen komen hier samen: een actieve gemeente die al vroeg voorwaarden stelt aan participatie van de omgeving, een coöperatie die vanaf het begin mee ontwikkelt, mee investeert en risico draagt, een constructieve samenwerking met ontwikkelaars én actieve betrokkenheid van bewoners en bedrijven uit de omgeving bij het hele ontwikkelingsproces. Bewoners investeren mee via de coöperatie, nemen lokale groene stroom af en profiteren van het omgevingsfonds. Bij Windpark Heibloem duurde het vier jaar om van idee tot realisatie te komen: een uitzonderlijk korte periode en een unicum in de windsector.

Het meeste coöperatieve windvermogen is te vinden in Zeeland, Zuid-Holland en sinds 2020 ook in Gelderland. De twee oude rotten in het vak, windcoöperaties Zeeuwind en Deltawind, vinden de nieuwe coöperaties uit Nijmegen en Gelderland aan hun zijde. Limburg sluit zich binnenkort aan. Daar zijn de volgende coöperatieve burgerwindparken al in aanbouw. Meer hierover leest u in hoofdstuk 6.

Energiebesparing, opmars van de energiecoach

Veel energiecoöperaties houden zich ook bezig met energiebesparing. De manier waarop varieert van het informeren en adviseren tot het actief begeleiden bij het uitvoeren van besparingsmaatregelen.

Lokale energiecoöperaties zijn voor gemeenten een effectieve samenwerkingspartner om veel bewoners te bereiken. In 2020 is dankbaar gebruik gemaakt van de Regeling Reductie Energieverbruik (RRE), onder andere voor de opleiding van energiecoaches en het organiseren van bewonersacties met kleine besparingsmaatregelen. Het heeft bijgedragen aan de opmars van de energiecoach, die bewoners advies op maat verstrekt.

In meerdere gemeenten en regio's werken de energiecoöperaties samen met een energieloket of beheren het loket zelf. Een voorbeeld is het coöperatief energieloket WoonWijs Breda dat is opgezet en wordt ondersteund door Hoom en wordt gecoördineerd door Bredase Energie Coöperatie (BRES) voor de gemeente Breda. In het Gelderse Achterhoek en Rivierenland beheren de samenwerkende coöperaties al langere tijd energieloketten in opdracht van de gemeenten.

Landelijk werken veel coöperaties samen onder de vlag van Hoom, een coöperatieve vereniging zonder winstoogmerk met inmiddels 80 leden uit verschillende delen van het land. Hoom biedt landelijke ondersteuning aan lokale (wijk)initiatieven en energiecoöperaties bij het verduurzamen van woningen. Hoom heeft in 2020 bijna 800 energiecoaches opgeleid en Het Coöperatief Energieloket ontwikkeld, dat deze lokale aanpak ondersteunt vanuit een landelijke organisatie met IT-support en aanvullende diensten. Het Coöperatief Energieloket is een platform waarin gemeenten en bewonersinitiatieven elkaar vinden om samen inwoners te stimuleren en helpen bij de verduurzaming van hun woning.

Lokale warmte-initiatieven, coöperaties en warmteschappen

Ook de warmtetransitie staat hoog op de prioriteitenlijst van burgers en hun coöperaties. In 2020 tellen we minstens 77 lokale burgerinitiatieven met concrete plannen en projecten op het gebied van warmte. Dit zijn er 23 meer dan we in 2019 op het netvlies hadden. Verreweg de meeste projecten zijn in de onderzoeksfase. Van deze initiatieven richt de overgrote meerderheid zich op de kansen voor een lokaal warmtenet (64 van de 77 projecten). Veel aandacht gaat naar aquathermie uit oppervlaktewater, riool- en afvalwater of drinkwater (39%) en restwarmte van lokale bedrijven (11%). Opvallend is het toenemende enthousiasme voor zonthermie, warmtewinning uit zonne-energie met zonnecollectoren. Daarnaast zijn er initiatieven met groen gas of waterstof als vervanging van aardgas. In deze sector komen sociale én technologische innovaties samen.

Eén coöperatief warmtebedrijf is operationeel (Thermo Bello). Het meest vergaand ontwikkeld is het project in Terheijden (gemeente Drimmelen), waar de leidingen van een warmtenet in de grond liggen. In Amsterdam, bij het woon- en werkcomplex Wilhelmina Gasthuis ligt een ontwerp zo goed als klaar voor een collectieve voorziening. Ondertussen werken deze en andere bewonersinitiatieven samen met de gemeente aan warmtevisies en -plannen. Eind 2021 moeten alle gemeenten een Transitievisie Warmte opleveren en deze concretiseren in uitvoeringsplannen op wijkniveau (Klimaatakkoord, 2019).

¹ Uitgaande van gemiddeld 3.000 kWh per huishouden, 3.200 vollasturen (landelijk gemiddelde, Klimaatakkoord 2019; in de praktijk verschilt het aantal vollasturen per regio en per type turbine).

Wat motiveert de initiatiefnemers? Bewoners willen invloed hebben op hun eigen warmtevoorziening. Ze willen op z'n minst meedenken over hoe die eruit gaat zien in de toekomst en invloed houden op de prijsvorming, duurzaamheid en leveringszekerheid. De warmtevoorziening in eigendom nemen is een van de mogelijkheden om zeggenschap te verkrijgen. In 2020 introduceert Energie Samen het concept van een 'warmteschap' om het collectieve en publieke belang en democratische vertegenwoordiging van bewoners in de warmtetransitie te benadrukken. Hierover staat meer in hoofdstuk 7.

S.1 Lokale Energie Monitor 2020: verzameltabel

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	pijplijn (relatief zeker) ⁴⁾
Aantal burgercollectieven (alle typen: lokale energiecoöperaties, productiecoöperaties, VVE's, ontwikkelaars, bedrijven)	243	313	389	498	585	623	
Aantal leden van coöperaties ¹⁾		51.000	63.000	68.000	88.000	97.000	
Collectieve zon: aantal projecten totaal (daken, grond, water)	100	165	273	454	644	814	>1025
Collectieve zon: aantal projecten op daken	98	156	262	428	606	761	
Collectieve zon: aantal projecten op grond, water	2	9	11	26	38	53	
Collectieve zon: vermogen totaal collectief (MWp) ²⁾	7	24	37	75	118	166	325
Collectieve zon: % totaal zonvermogen Nederland (CBS) ³⁾	1% (NL: 1.526 MW)	1% (NL: 2.135 MW)	1% (NL: 2.911 MW)	2% (NL: 4.608 MW)	2% (NL: 7.177 MW)	NL: nog niet bekend	
Collectieve zon: vermogen op daken (MWp)	6	11	21	43	76	95	
Collectieve zon: vermogen op grond, water (MWp)	0	12	16	32	42	71	
Collectieve wind: windvermogen (MW) ²⁾	76	109	112	158	193	230	387
Collectieve warmte: aantal projecten/ initiatieven ⁵⁾	5	9	niet gemeten	27	54	77	

1) Opgave enquête, schatting.

2) Pijplijn opgeteld bij gerealiseerde projecten (dus cumulatief). Collectief vermogen toegerekend op basis van eigendom aan het burgercollectief.

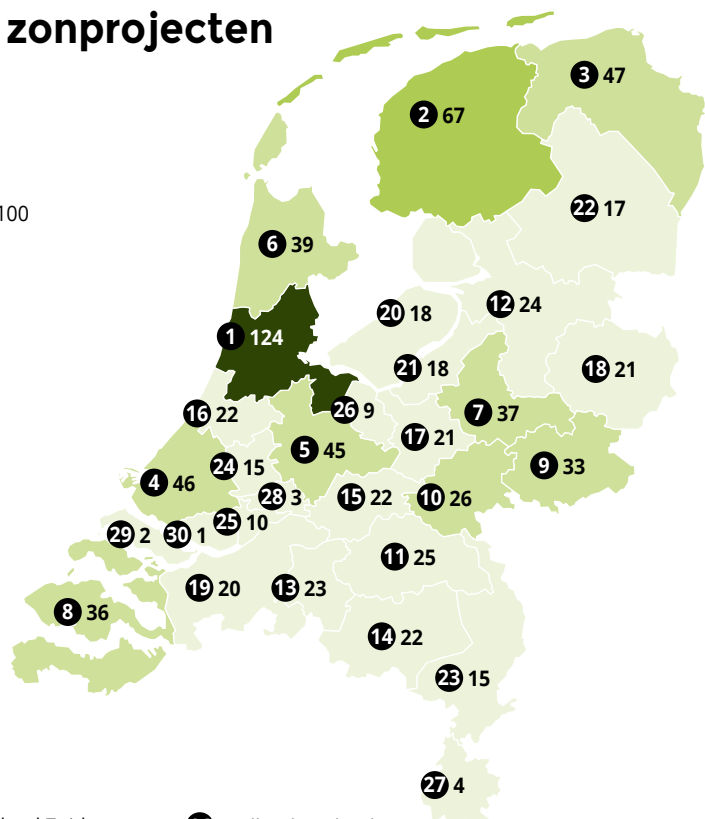
3) CBS hernieuwbare elektriciteit, 16 december 2020.

4) Realisatie relatief zeker: voor wind- en zonneparken: bouw gestart (zeker), in voorbereiding/ SDE beschikt (vrij zeker), voor zonnedaken, bouw gestart (zeker), overeenkomst met dakeigenaar (vrij zeker).

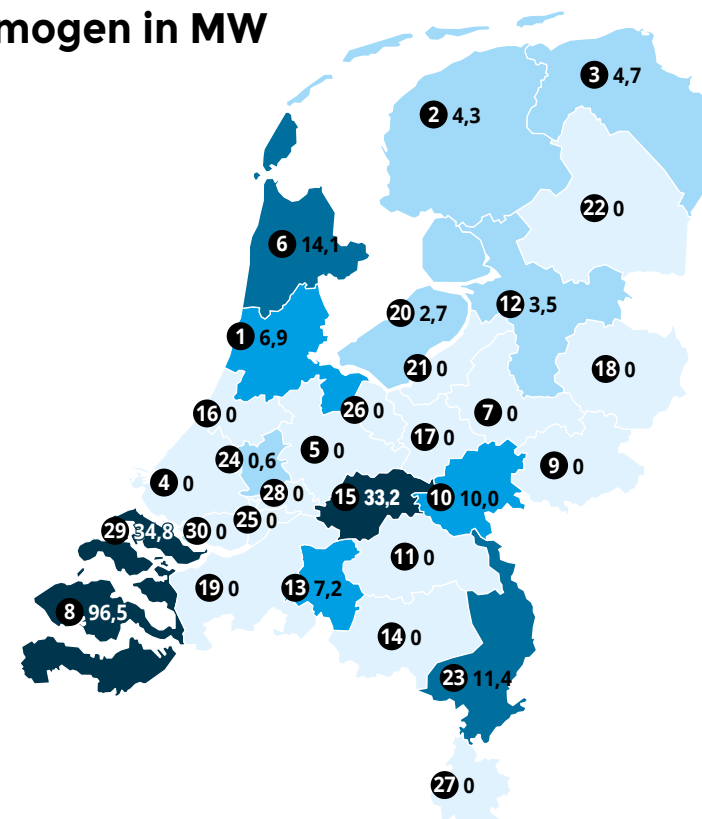
5) Voor zover bekend bij HIER opgewekt. Voornamelijk onderzoeksprojecten.

Coöperatieve zon- en windprojecten per RES-regio

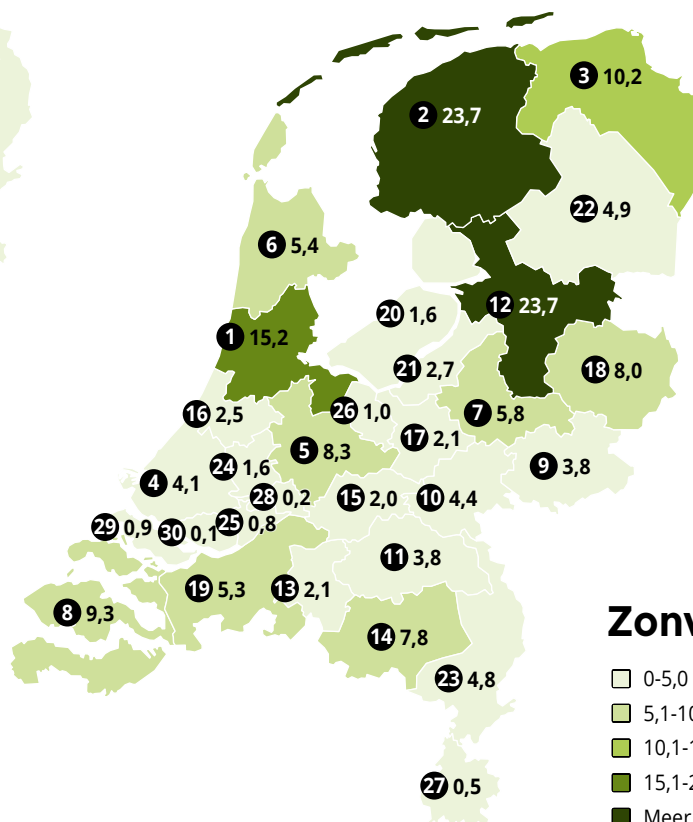
Aantal zonprojecten

Windvermogen in MW

- 1 Noord-Holland Zuid
- 2 Friesland
- 3 Groningen
- 4 Rotterdam-Den Haag
- 5 U16
- 6 Noord-Holland Noord
- 7 Clean Tech regio
- 8 Zeeland
- 9 Achterhoek
- 10 Arnhem/Nijmegen
- 11 Noordoost Brabant
- 12 West-Overijssel
- 13 Hart van Brabant
- 14 Metropoolregio Eindhoven
- 15 Rivierenland
- 16 Holland Rijnland
- 17 Food Valley
- 18 Twente
- 19 West Brabant
- 20 Flevoland
- 21 Noord-Veluwe
- 22 Drenthe
- 23 Noord- en Midden Limburg
- 24 Midden-Holland
- 25 Drechtsteden
- 26 Amersfoort
- 27 Zuid-Limburg
- 28 Alblasserwaard
- 29 Goeree-Overflakkee
- 30 Hoeksche Waard

Zonvermogen in MWp

1 | INLEIDING

Voor u ligt de Lokale Energie Monitor LEM2020. De jaarlijkse voortgangsrapportage van, voor en over energiecoöperaties en -collectieven in Nederland.

Doel van de monitor is ook deze zesde editie hetzelfde gebleven: een zo feitelijk mogelijk beeld geven van de coöperatieve energiebeweging in Nederland. We beantwoorden hierin vragen als:

- Hoeveel coöperaties zijn er?
- Hoeveel projecten zijn er gerealiseerd en wat zit er nog in de pijplijn?
- Wat is de impact van al die projecten in termen van MW?
- Hoeveel mensen zijn er bij betrokken?
- Wat zijn de belangrijkste trends en ontwikkelingen?

In de monitor draait het om burgercollectieven: samenwerkingsverbanden van burgers en lokale bedrijven die samen werken aan de energietransitie in hun woonomgeving. Vaak doen ze dat in een energiecoöperatie. In deze editie van de monitor is er weer veel aandacht voor lokaal eigendom, in het bijzonder bij de wind- en zonparken. In het Klimaatakkoord spraken de partijen af te zullen streven naar 50% eigendom van de productie van de lokale omgeving (burgers, bedrijven). We blijven dicht bij de praktijk en kijken hoe burgercoöperaties en -initiatieven hier vorm aan geven. Een veelkleurige praktijk, zoveel is duidelijk.

Monitoren: waarom is het belangrijk?

Burgers zijn overal in het land, in wijken, dorpen en steden, bezig met projecten. Maar pas als je al die lokale inspanningen in beeld brengt en optelt, zie je wat deze activiteiten landelijk betekenen. Trends en ontwikkelingen worden zichtbaar. De monitor maakt landelijk inzichtelijk wat er lokaal speelt.

Wie gebruikt de monitor en met welk doel?

- coöperaties als ondersteuning in de samenwerking met elkaar, beleidsmakers, financiers en commerciële partners.
- overheden voor nationale voortgangsrapportages, als input voor beleid- en besluitvorming.
- marktpartijen die met coöperaties samenwerken.

Jaarlijks nemen verschillende organisaties de ontwikkeling van coöperaties mee in hun nationale en regionale voortgangsrapportages. In 2020 krijgt de monitor extra belang met oog op de verdere uitwerking van het Klimaatakkoord en de regionale energiestrategieën.

Onze aanpak

We hebben inmiddels een krachtig netwerk van actieve regiopartners. Partners die vanuit de regionale koepels of netwerken actief werken aan de coöperatieve energietransitie en precies weten wat er gaande is. Voor deze monitor verzamelden we, net als voorgaande jaren, een flink aantal gegevens over de coöperaties, collectieve productie, projecten en -plannen en activiteiten. Dat doen we op verschillende manieren:

- met een vragenlijst onder energiecoöperaties
- met hulp van partners van coöperaties: dienstverleners, ontwikkelaars en energiebedrijven
- met openbare bronnen (online research)
- door navragen bij de initiatiefnemers
- door raadplegen van de subsidieregisters (SDE, provincies)
- door raadplegen van verwante monitors (Monitor Wind op Land, Monitor Participatie hernieuwbaar op land)

Begin september 2020 is de vragenlijst verstuurd aan alle ons bekende energie-initiatieven. Regiopartners brachten de vragenlijst onder de aandacht via hun eigen communicatiekanalen. En met succes: dit jaar hebben bijna 280 coöperaties de vragenlijst teruggestuurd. Daarnaast hebben we informatie gekregen van projectbegeleiders, dienstverleners en ontwikkelaars die veel met lokale energie-initiatieven samenwerken. Met alle initiatiefnemers van in deze monitor beschreven projecten is contact opgenomen; ze hebben de projectbeschrijvingen gecheckt en waar nodig aangevuld.

Meer dan MW!

Burgers investeren met geld en tijd in de energietransitie. De monitor volgt de ontwikkelingen zoveel mogelijk aan de hand van concrete resultaten, getallen en cijfers. Dus: aantallen coöperaties en projecten, totaal gerealiseerd vermogen (MW), aantallen leden en deelnemers. Dit geeft een goed beeld van de trends en ontwikkelingen van de coöperaties in de tijd. Er ligt een sterke nadruk op productieprojecten van windenergie en zonne-energie. Tegelijkertijd is er veel meer gaande dan we op deze manier in beeld krijgen. Veel burgercoöperaties zijn op meerdere (energie)vlakken actief.

Aan de hand van voorbeelden willen we meer zicht te geven op de praktijk. Wat voor soort projecten zitten er achter de cijfers? In welke context komen ze tot stand? Delen van deze monitor zijn dus ook meer beschrijvend van aard. Bent u

nieuwsgierig geworden en wilt u meer weten? Op de website van HIER opgewekt en van de initiatiefnemers zelf, is veel meer informatie te vinden.

Een snel veranderende wereld

Ondertussen gebeurt er nogal wat rond de energietransitie in Nederland. In 2020 gaat veel aandacht naar de Regionale Energiestrategieën. In alle 30 regio's werkten coöperaties mee aan de concept-RES en zijn de eerste stappen richting concretisering in een RES 1.0 alweer gezet. In de vertaalslag naar beleidsvisies en -kaders van gemeenten en provincies is aandacht voor de voorwaarden over participatie van de omgeving, en in het bijzonder het streven naar eigendom van de lokale omgeving. Tegelijkertijd werken gemeenten aan de Transitievisie warmte en aardgasvrije wijken, vaak samen met de energiecoöperaties. Dit jaar kwam het Rijk met een voorstel voor een nieuwe postcoderoosregeling. De kogel is door de kerk en de inkt is droog: het wordt een subsidieregeling die in 2021 van start gaat. De coöperaties houden ondertussen het vizier gericht op de herziening van de Warmtewet. Deze context bepaalt het speelveld voor de burgercollectieven. Even zeer hebben de burgercollectieven samen met hun partners grote invloed op dat speelveld. Wat betekent deze snel veranderende wereld voor de burgercollectieven?

Leeswijzer

Deze monitor beschrijft de beweging en het resultaat van energiecoöperaties en -collectieven in Nederland. In hoofdstuk 2 beschrijven we de context van de energietransitie en wat die betekent voor burgercollectieven. Hoofdstuk 3 gaat in op de ontwikkeling van de collectieve burgerbeweging, het aantal coöperaties, hun doelen, ledenaantallen, bereik, de ondersteuningsstructuur en samenwerkingsverbanden. In Hoofdstuk 4, 5 en 6 staan we stil bij het resultaat: de zonne-energie- en windprojecten die deze burgercollectieven realiseren. In de laatste twee hoofdstukken richten we onze aandacht op de activiteiten in wijken en dorpen, de gebouwde omgeving, in hoofdstuk 7 eerst op activiteiten van coöperaties met energiebesparing en in hoofdstuk 8 op de zoektocht naar alternatieve warmteopties, waaronder collectieve voorzieningen.

De bijlagen zijn minstens zo belangrijk. U vindt eerst een bijlage met de belangrijkste definities en begrippen. De overige bijlagen bestaan uit de lijsten van coöperaties en projecten. Deze bijlagen zijn online beschikbaar (op www.hieropgewekt.nl), zowel als pdf als Excel. Met de excel lijsten kunt u gemakkelijk sorteren op gemeente, RES-regio en provincie, en op project- en coöperatiernaam.

De Lokale Energie Monitor en de Monitor Participatie hernieuwbaar op land

In 2020 publiceerde het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat een nieuwe monitor: de Monitor participatie hernieuwbaar op land (oktober 2020). Hoe verhoudt de Lokale Energie Monitor (LEM) zich tot deze nieuwe monitor? De Participatiemonitor heeft een bredere scope dan de LEM. Deze volgt de invulling van alle vormen van omgevingsparticipatie in wind- en zonneparken, waaronder eigendom van de lokale omgeving en onderzoekt alle wind- en zonneparken. De LEM onderzoekt de wind- en zonneparken van burgercollectieven.

De Participatiemonitor onderscheidt twee soorten lokaal eigendom. (1) eigendom van de lokale omgeving (iedereen in de omgeving kan meedoen, inclusief omwonenden), (2) eigendom van een of enkele lokale partijen zoals lokale bedrijven, gemeente, waterschappen, e.a zonder dat de brede omgeving meedoet. De Lokale Energie Monitor sluit zich aan bij de definities, begrippen en systematiek van de Participatiemonitor en richt zich specifiek op de vorm van lokaal eigendom waarbij de lokale omgeving actief betrokken is, meestal via een lokale coöperatie of -stichting.

GA VOOR DE BIJLAGEN VAN
DE LOKALE ENERGIE MONITOR NAAR
HIEROPGEWECT.NL/LOKALE-ENERGIE-MONITOR

2 | CONTEXT:

ENERGIETRANSITIE IN NEDERLAND

Wat is er in 2020 allemaal gebeurd in Nederland op het gebied van energietransitie? In dit hoofdstuk schetsen we de meest relevante beleidsdossiers voor burgercoöperaties en -initiatieven. Overheidsbeleid beïnvloedt lokaal initiatief. Andersom hebben lokale initiatiefnemers invloed op het beleid. Er gaat veel aandacht naar de Regionale Energie Strategie (RES). In alle 30 regio's werkten coöperaties mee in dit proces aan de concept -RES en zijn de eerste stappen richting concretisering in een RES 1.0 alweer gezet. In de vertaalslag naar beleidsvisies en -kaders van gemeenten en provincies is aandacht voor de voorwaarden over participatie van de omgeving, en in het bijzonder het streven naar eigendom van de lokale omgeving. Dit jaar kwam het Rijk met een voorstel voor een nieuwe postcoderoosregeling. De kogel is door de kerk en de inkt is droog: het wordt een subsidieregeling die in 2021 van start gaat. De coöperaties houden ondertussen het vizier gericht op de herziening van de Warmtewet. Er is zorg, want het concept lijkt weinig ruimte te bieden voor lokaal initiatief en zeggenschap van burgers over hun eigen warmtevoorziening. Een nieuw begrip doet zijn intrede: het warmteschap. En verder natuurlijk: aandacht voor corona..

2.1 | KLIMAATAKKOORD: PARTICIPATIE EN 50% LOKAAL EIGENDOM

Het Klimaatakkoord bekrachtigt het belang van de activiteiten van energiecoöperaties en -initiatieven, en geeft daaraan een belangrijke nieuwe impuls. Er is veel aandacht voor participatie van burgers in de energietransitie. Iedereen moet mee kunnen doen. Dit is geconcretiseerd in voorwaarden voor participatie van de omgeving bij de realisatie van wind en zon op land, en in het bijzonder in het streven naar 50% eigendom van de lokale omgeving. De belangrijkste afspraken voor de coöperaties zijn vastgelegd in de 'omgevingsparagraaf van het Klimaatakkoord' (zie kader). In de warmtetransitie vertaalt participatie zich in een wijkgerichte aanpak. De Lokale Energie Monitor geeft al zes jaar zicht op de voortgang van de projecten en activiteiten van burgercollectieven. Dit gaat in belangrijke mate over participatie van burgers in de energietransitie, en over eigendom van de lokale omgeving. De zonnedaken, zonneparken en windparken van en met burgers zijn immers voor een belangrijk deel ook echt eigendom van de lokale omgeving. Vaak is dat georganiseerd in een coöperatie met leden uit de omgeving, soms in een lokale stichting die namens en voor de gemeenschap actief is. We hebben het dan over 'coöperatief' of 'collectief' lokaal eigendom. In de praktijk komen we verschillende participatievormen en eigendomsconstructies tegen. We geven er ook dit jaar weer extra aandacht aan in de hoofdstukken over collectieve zon en wind.

De omgevingsparagraaf Klimaatakkoord

Over omgevingsparticipatie:

“De initiatiefnemer doorloopt een proces om te komen tot een wenselijke en haalbare vormgeving van participatie. Het gaat hierbij om de participatiewaai; dit kan zijn procesparticipatie, financiële participatie, financiële obligaties, eigendoms participatie, een omgevingsfonds of een combinatie hiervan. Het bevoegd gezag controleert of initiatiefnemers en omgeving hierover het gesprek aangaan. Voor de handreiking participatie, die wordt opgesteld in het kader van de Green Deal Participatie van de Omgeving bij Duurzame Energieprojecten, zullen voor bevoegde gezagen alle mogelijkheden aan instrumentering van participatie in kaart worden gebracht.

Afspraken met de omgeving worden vastgelegd in een omgevingsovereenkomst. Op basis hiervan wordt er een projectplan gemaakt waarin wordt beschreven hoe binnen het project de participatie optimaal wordt ingericht.”

Over 50% lokaal eigendom:

“Om de projecten voor de bouw en exploitatie van hernieuwbaar land in de energietransitie te laten slagen, gaan in gebieden met mogelijkheden en ambities voor hernieuwbare opwekking de omgeving en marktpartijen gelijkwaardig samenwerken in de ontwikkeling, bouw en exploitatie. Dit vertaalt zich in een evenwichtige eigendomsverdeling in een gebied waarbij gestreefd wordt naar **50% eigendom** van de productie van de lokale omgeving (burgers en bedrijven).

Het streven voor de eigendomsverhouding is een algemeen streven voor 2030. Er is lokaal ruimte om hier vanwege lokale projectgerelateerde redenen van af te wijken. Hierbij wordt ook in acht genomen de bijzondere positie van de waterschappen die zowel lokale ontwikkelaar zijn als de decentrale overheid met een verduurzamingsopgave van hun eigen bedrijfsprocessen.”

Definitie: participatie en eigendom van de lokale omgeving

Het Klimaatakkoord geeft geen heldere definitie van 'eigendom van de lokale omgeving'. Het is duidelijk dat men met de lokale omgeving doelt op de burgers en bedrijven die in de omgeving van het project wonen of gevestigd zijn. Maar wat is lokaal? Kan dat ook regionaal of zelfs provinciaal zijn? Welke partijen tellen mee als de omgeving? Dit zal per project nader moeten worden uitgewerkt. Het blijft maatwerk. Uitgangspunt is dat meerdere lokale partijen uit de omgeving van een wind- of zonnepark betrokken zijn bij de ontwikkeling en dat een brede groep uit de omgeving het project uiteindelijk steunt en/ of er aan deelneemt. Iedereen moet mee kunnen doen.

In deze monitor hanteren we de volgende definities en uitgangspunten:

- Met **procesparticipatie** bedoelen we invloed en zeggenschap over het ontwikkelproces van een gebied en een productielocatie. Dit omvat aandacht voor en invloed op de landschappelijke inpassing, natuur en biodiversiteit en andere sociaal-maatschappelijke waarden.
- Met **eigendom** bedoelen we echt eigendom van de productie-installaties. Dus economisch en juridisch eigendom van een zonne-installatie in een coöperatie, of collectief aandeelhouderschap via een coöperatie in een zonne- of windpark bv. Bij eigendom is vrijwel altijd sprake van financiële participatie. De omgeving investeert mee en draagt risico. Andersom geldt het niet: bij financiële participatie is niet altijd sprake van eigendom. Bij crowdfunding van een zonnepark hebben de participanten geen zeggenschap over de installaties (geen deelnemingsrecht), tenzij dat op een andere manier is geregeld.
- Een andere vorm van eigenaarschap gaat over wie kan beslissen over de opbrengsten van de zonneparken en windparks. De eigenaars van de productie-installaties storten jaarlijks aanzienlijke bedragen in één of meerdere fondsen die bedoeld zijn voor de omgeving (**omgevingsfondsen**). De baten blijven op deze manier lokaal. Een belangrijke vraag is: wie heeft zeggenschap over dat geld, wie gaat daar over? Ook daar zijn nog weinig afspraken over gemaakt. In de praktijk worden dit soort fondsen beheerd door een lokale coöperatie of stichting, een dorp -of bewonersvereniging of een omgevingsraad. Het geld kan ook gestort worden in een fonds van een gemeente. Deze vorm van eigenaarschap moet grotendeels nog vorm krijgen in de praktijk. Het is heel belangrijk dat dit goed gebeurt want het gaat om significante sommen geld. De coöperaties willen dat de besteding daarvan eerlijk, rechtvaardig en democratisch plaatsvindt.

De Lokale Energie Monitor 2020 sluit aan bij de definities van nieuwe Monitor Participatie hernieuwbare energie op land, die het ministerie van Economische Zaken in oktober 2020 publiceerde. Deze geeft zicht op de invulling van participatie van de omgeving in alle wind- en zonneparken (gerealiseerd eind 2019). Het perspectief is breder dan de Lokale Energie Monitor, omdat naar alle vormen van participatie is gekeken, met de participatiewaaiër als uitgangspunt. In de bijlage van de Lokale Energie Monitor 2020 zijn de belangrijkste definities samengevat.

2.2 | REGIONALE ENERGIESTRATEGIEËN IN 30 RES-REGIO'S

De ondertekening van het Klimaatakkoord door de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Interprovinciaal Overleg (IPO) eind november 2019 vormde het startschot voor de Regionale Energie Strategieën. In 30 RES-regio's werken gemeenten, provincie, waterschappen, netbeheerders en belanghebbenden uit de regio aan een eigen strategie. In oktober 2020 boden de regio's een concept-RES aan het Rijk aan. Hierin gaven zij aan hoeveel zij in de regio kunnen en willen opwekken met wind en zon op land (in TWh per jaar), welke besparingen mogelijk zijn en op welke wijze in de warmtevraag wordt voorzien. Het totale bod van de regio's is groter dan de doelstelling van 35 TWh per jaar. In juli 2021 moet de RES 1.0 klaar zijn waarin de afspraken verder geconcretiseerd zijn, onder andere met zoekgebieden met locaties.

De RES'en zijn belangrijk voor de energiecoöperaties, want ze raken aan alle activiteiten waar de coöperaties mee bezig zijn. De samenwerkende partijen van de Participatiecoalitie, waaronder Energie Samen en HIER, maken zich er dan ook hard voor dat de belangen van de coöperaties, natuur- en milieuorganisaties en bewonersorganisaties goed vertegenwoordigd zijn. In alle regio's zijn vertegenwoordigers opgestaan die in hun eigen RES-regio de samenwerking zoeken met de regionale stuurgroepen. In een aantal regio's hebben de coöperaties een plek aan tafel in een bredere stuurgroep of programmaraad. In de praktijk betekent dit dat de coöperaties een steeds actievere rol toebedeeld krijgen. Aan het eind van dit hoofdstuk laten we met twee voorbeelden zien hoe de vertegenwoordiging in de RES van coöperaties in de praktijk vorm krijgt.

Voor de coöperaties is het van belang dat de afspraken van het Klimaatakkoord, in het bijzonder het streven naar eigendom van de lokale omgeving en participatie, goed verankerd zijn in de RES.

Uit analyses van de concept-RES door de Participatiecoalitie en de brancheorganisatie Nederlandse Vereniging van Duurzame Energie (NVDE) die ook de energiecoöperaties vertegenwoordigt via Energie Samen blijkt dat bijna alle RES-regio's het streven naar 50% eigendom van de productie van de lokale omgeving over nemen in hun plannen en dit in de RES 1.0 concreter gaan uitwerken¹. Het grootste zorgpunt van de coöperaties en hun partners in de participatiecoalitie is dat de bredere omgeving nog onvoldoende betrokken wordt in het RES-proces.

¹ NVDE, NVDE analyse concept Regionale energiestrategieën, juli 2020; Participatiecoalitie en partners, Analyse en aanbevelingen concept-RES, de basis ligt er, nog veel huiswerk te doen in de regio's, september 2020.

Participatiecoalitie

In 2019 startte de Participatiecoalitie, een samenwerking tussen HIER opgewekt, Energie Samen, Natuur en Milieufederaties, Buurkracht en LSA Bewoners. Gezamenlijk werken ze aan nadere invulling van participatie in de energietransitie, de omgevingsparagraaf en wijkgerichte aanpak. Ze bouwen voort op eerdere afspraken, zoals de Green Deal Participatie van de Omgeving bij Duurzame Energieprojecten (maart 2018).

In september 2020 presenteerde de Participatiecoalitie, samen met Jong RES, KEK en de Jonge Klimaatbeweging een 'Analyse en aanbevelingen van de concept-RES'. De conclusie: de basis ligt er, maar er is nog veel huiswerk te doen in de regio's. Het grootste zorgpunt is het goed en tijdig betrekken van bewoners bij de RES, zo geven regionale RES-vertegenwoordigers aan. De belofte van een 'gedragen' RES is nog niet waargemaakt.

“Om een echt maatschappelijk project te worden moet de RES de ramen en deuren veel meer openen voor (ongeorganiseerde) bewoners en maatschappelijke partners als bedrijven, agrariërs, bewonersinitiatieven/ energiecoöperaties en natuur- en milieuorganisaties”.

“De RES kan alleen succesvol zijn als het een participatief proces kent waarin lokale (maatschappelijke) partijen en bewoners van begin af aan worden betrokken en geactiveerd. De baten van duurzame energieprojecten moeten daarbij zoveel mogelijk lokaal blijven, en schone energie dient zorgvuldig ingepast te worden in het landschap, met aandacht voor mens en natuur. Onze ervaring is dat als bewoners samenwerken aan de energietransitie, zij ambassadeurs worden van de energietransitie.”

2.3 | BELEIDSVISIES EN - TOETSINGSKADERS

De afspraken uit het Klimaatakkoord en de Regionale Energiestrategieën moeten uiteindelijk vertaald worden naar lokaal omgevingsbeleid. Gemeenten en provincies staan aan de lat als bevoegd gezag voor de ruimtelijke ordening (Omgevingswet). Zij zijn bevoegd om al dan niet medewerking te verlenen aan initiatieven voor wind- en zonneparken en bepalen in hun beleidsvisies en toetsingskaders onder welke voorwaarden dat gebeurt. Voor windenergie is dat proces in gang gezet na het eerdere Energieakkoord (2013). Sinds 2017 werken gemeenten en de provincies versneld aan ruimtelijk beleid en toetsingskaders voor zonne-energie. De ontwikkeling van zonneparken op land verliep in veel regio's ongecontroleerd. Dit gebeurt in

samenhang met de implementatie van de nieuwe Omgevingswet.

Voor de coöperaties is het van groot belang dat de participatievoorwaarden en het streven naar lokaal eigenaarschap in de toetsingskaders worden verankerd, omdat burgers hiermee een sterkere positie krijgen ten opzichte van commerciële initiatieven. Er zijn inmiddels tientallen voorbeelden waarin een voorkeur voor lokaal eigendom en/ of coöperatieve ontwikkeling is vastgesteld door gemeenteraden. In de Noordelijke provincies waar veel initiatiefnemers voor zonneparken actief zijn, heeft minstens de helft van alle gemeenten beleid voor zonne-energie vastgelegd, zo blijkt uit een globale verkenning van de Monitor Participatie hernieuwbare energie (oktober 2020). In hoofdstuk 4 (collectieve wind) en hoofdstuk 5 (collectieve zon) komen we hiervan een meerdere voorbeelden tegen.

2.4 | WARMTETRANSITIE, AARDGASVRIJ, NIEUWE WARMTEWET

Het Klimaatakkoord heeft veel aandacht voor de warmtetransitie en de verduurzaming van de warmtevoorziening in de gebouwde omgeving; de ambitie is hoog en ook hier is veel aandacht voor participatie van burgers. De ambities en plannen voor de warmtetransitie worden door de RES-regio's uitgewerkt en vastgelegd in de Regionale Structuur Warmte. Gemeenten moeten uiterlijk eind 2021 een Transitievisie Warmte vaststellen. Met deze Transitievisie maken gemeenten het tijdspad inzichtelijk: wanneer kunnen welke wijken of buurten van het aardgas worden afgekoppeld. Voor de wijken of buurten die voor 2030 gepland staan, maakt de gemeente ook al de mogelijke warmte-alternatieven bekend. Er is al het nodige in gang gezet rond aardgasvrije wijken, zoals:

- De Green Deal Aardgasvrije Wijken (2017) waarmee in 31 geselecteerde wijken het proces naar aardgasvrij in gang is gezet.
- Het programma Proeftuinen Aardgasvrije Wijken (2018, 2019, 2020) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) waarbij 120 miljoen euro beschikbaar is gemaakt voor proeftuinen in 27 gemeenten. In oktober 2020 is de tweede ronde met 19 nieuwe proeftuinen toegekend.

De coöperaties zijn bij alle programma's betrokken. Energie Samen is medeondertekenaar van de Green Deal Aardgasvrije Wijken, lokale coöperaties zijn als initiatiefnemers of partners actief in de Aardgasvrije Proeftuinen. Vanuit de Participatiecoalitie werken Energie Samen, HIER opgewekt en partners aan de versterking van de rol van burgerinitiatieven en energiecoöperaties. Lokaal zijn coöperaties actief aan het werk in een van de aardgasvrije wijken.

In 2020 was er ruim aandacht voor de door de ministerie van Economische Zaken

en Klimaat voorgenomen herziening van de warmtewet. Op 22 juni 2020 heeft het ministerie het wetsvoorstel Wet Collectieve Warmtevoorziening (WCW), de Warmtewet 2.0. opengesteld voor consultatie. Energie Samen maakte, als koepel en belangenvereniging van energiecoöperaties, gebruik van de consultatieruimte om voorstellen te doen om de randvoorwaarden in het wetsvoorstel verder te verbeteren, en de ontwikkeling van warmtecoöperaties of warmteschappen te stimuleren.

Lokale coöperaties zien mogelijkheden voor de ontwikkeling en exploitatie van lokale collectieve warmtevoorzieningen in beheer van bewoners zelf ('warmteschap'). Ze introduceren het concept warmteschap waarin de Europese definitie van energiegemeenschappen en van de waterschappen door klinkt. Er is zorg, want de nieuwe warmtewet lijkt weinig ruimte te bieden voor lokaal initiatief en zeggenschap van burgers in de warmtemarkt. Energie Samen ziet drie kansen voor verbetering van de warmtewet: het versterken van de democratische borging van bewonersbelangen, het verbeteren van mogelijkheden voor verduurzaming en ruimte maken voor innovaties.

Brief van Energie Samen aan de minister Wiebes over de Consultatie Warmtewet 2.0 - Consultatiereactie Energie Samen

// “Op meer dan 60 plekken in Nederland werken bewoners in collectief verband aan plannen om de warmtevoorziening in hun wijken te verduurzamen. Het aantal initiatieven stijgt snel. Geïnspireerd door Deense collega-burgerinitiatieven zien zij mogelijkheden voor de ontwikkeling en exploitatie van lokale collectieve warmtevoorzieningen in beheer van bewoners zelf ('warmteschap'). Consumer owned warmtenetwerken zijn in Denemarken zeer gebruikelijk. Deze collectieve warmtevoorzieningen zorgen voor vertrouwen bij bewoners en meerwaarde voor alle betrokken partijen met een snellere verduurzaming en een soepelere organisatie van de warmtetransitie. Met een goed wettelijk kader en een professionele ondersteuningsstructuur hebben ze ook in Nederland bestaansrecht. Binnen Energie Samen wordt hiertoe al een professionele ondersteuningsstructuur opgezet. Energiecoöperaties werken met vereende krachten aan de Energie Samen dienst Buurtwarmte, die bewonerscollectieven in staat stelt om een warmteschap op te zetten en te exploiteren”.

//

In hoofdstuk 6 (collectieve warmte) beschrijven we op welke manier de lokale initiatiefnemers aan de slag zijn.

2.5 | HERZIENING VAN DE POSTCODEROOSREGELING

In 2020 is hard gewerkt aan de herziening van de postcoderoosregeling. Deze regeling werd in 2014 van kracht en voorziet in de mogelijkheid van een verlaagd tarief op de energiebelasting op elektriciteit in geval van collectieve opwekking door een coöperatie. Veel collectieve zonprojecten komen met gebruik van deze regeling tot stand. In de zomer 2018 kondigde de minister aan de regeling te willen herzien, in het verlengde van de herziening van de salderingsregeling. Sinds die tijd is Energie Samen in gesprek met het ministerie van Economische Zaken over de uitwerking van de nieuwe postcoderegeling. Deze zomer was de kogel door de kerk: er komt een nieuwe, versimpelde subsidieregeling op basis van prestatie/productie (kWh) van hernieuwbare stroom voor dezelfde doelgroep als de huidige postcoderoosregeling.

Cruciaal voor een succesvolle regeling zijn het beschikbare budget en het subsidietarief per geproduceerde kWh. In de zomer 2020 publiceert het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) een conceptadvies 2021 over de postcoderoos-subsidieregeling en start de eerste consultatieronde. De daarin voorgestelde tarieven leiden tot veel onrust onder de coöperaties, omdat een sluitende business case onder deze condities niet haalbaar is. De daaropvolgende aanpassingen geven beduidend meer ruimte. Op 3 en 10 november stemt de Tweede Kamer voor twee amendementen, waarin het budget wordt opgehoogd van 37 miljoen euro tot 100 miljoen euro en de datum van afschaffing van de oude regeling wordt verschoven naar 1 april 2021 in plaats van 1 januari 2021. De Subsidieregeling Coöperatieve Energieopwekking ligt vervolgens ter consultatie voor tussen 18 november 2020 en 9 december 2020.

Het hield de gemoederen flink bezig dit jaar, maar het ziet er naar uit dat er een werkzame regeling ligt. Voor 2020 betekende het wel dat veel coöperaties de handrem vasthielden en nieuwe postcoderoosprojecten uitstelden. Hoewel een aantal toch ook juist de versnelling erop zette om gebruik te kunnen maken van de oude regeling. In hoofdstuk 5 (collectieve zon) komen we hier op terug.

2.6 | EUROPA: RUIMTE VOOR LOKALE ENERGIE GEMEENSCHAPPEN

In december 2018 is de herziene Europese Richtlijn ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen aangenomen door het Europees Parlement en de Europese Raad (Renewable Energy Directive RES2018/2001/EU). Deze richtlijn

creëert ruimte voor energiecoöperaties en andere samenwerkingsverbanden van burgers in de energietransitie, en versterkt hun positie ten opzicht van marktpartijen. Zo krijgen lidstaten de mogelijkheid om voor energiegemeenschappen en kleinschalige installaties afwijkende regelingen te treffen buiten de standaard tenderprocedures (zoals de SDE+) om. De Europese wetgeving wordt omgezet in Nederlandse wetgeving. Het is nog niet duidelijk op welke manier dat precies vorm krijgt (d.d. juni 2020) en wat de betekenis is voor de Nederlandse energiecoöperaties. De Nederlandse energiecoöperaties voldoen in het algemeen aan deze Europese definitie(s). De Nederlandse coöperaties introduceren in 2020 het concept van een warmte-energiegemeenschap, het warmteschap, waarbij de nauw aansluiten bij de Europese definitie. In hoofdstuk 6 (collectieve warmte) komen we daarop terug.

Energiegemeenschappen volgens de definitie(s) Europese Unie

De wetgeving van de Europese Unie (EU) onderkent het bestaan van de entiteit 'energiegemeenschappen' (energy communities). Op basis hiervan is het mogelijk voor lidstaten om specifieke wetgeving te ontwikkelen voor energiegemeenschappen.

De EU gaat uit van twee definities

- (1) hernieuwbare energiegemeenschap (art. 2 sub 16 REDII)
- (2) energiegemeenschappen van burgers (art. 2 sub 11 EM)

Deze definities verschillen op een paar punten maar gaan beide uit van een juridische entiteit waarover (a) leden of aandeelhouders feitelijke zeggenschap hebben, gebaseerd op vrijwillige en open deelname, (b) waarvan het hoofddoel bestaat uit het bieden van gemeenschapsvoordelen aan haar leden, aandeelhouders of aan de plaatselijke gebieden waar zij werkzaam is en die (c) zich bezig kan houden met alle energiegerelateerde activiteiten (van productie, levering, opslag en andere energiediensten). Het realiseren van winst is niet het hoofddoel. De leden of aandeelhouders kunnen natuurlijke personen, lokale autoriteiten, waaronder gemeenten, en kleine ondernemingen zijn. De tweede definitie stelt de betrokkenheid van burgers als voorwaarde.

bronnen:

Definitie Hernieuwbare energiegemeenschap in Renewable Energy Directive (REDII), art. 2 sub 16.

Definitie Energiegemeenschap van burgers in de Richtlijn van 5 juni 2019 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor elektriciteit (EM), art. 2 sub 11.

2.7 | ACTIEVE MAATSCHAPPELIJKE ROL

Coöperaties worden gevraagd om actief deel te nemen aan de beleidsvormingsprocessen rond de Regionale Energie Strategieën in de 30 RES-regio's, de omgevingsvisie- en plannen, en worden gevraagd door projectontwikkelaars om de participatiecomponent van hun plannen in te vullen. Gemeenten zien coöperaties steeds vaker als aanspreekpunt voor de energietransitie. Dit betekent dat de coöperaties een steeds grotere maatschappelijke rol toebedacht krijgen. Dit melden de coöperaties, de regionale koepels en vertegenwoordigers in enquêtes en interviews, en blijkt ook uit de berichtgeving over de Regionale Energie Strategieën (RES). Dat leidt tot een behoefte aan meer onderlinge samenwerking, professionalisering en aan gezamenlijke belangenbehartiging. Het levert ook uitdagingen op. Zoals een van de coöperaties het verwoordt: "Te weinig vrijwilligers zitten in eigen tijd voortdurend om tafel met betaalde krachten van de gemeente, provincie, netwerkbeheerders en anderen. Het animo om onbetaald aan tafel te zitten neemt bij ons af. Geld om kennis in te huren is beperkt aanwezig."

In 2018-2019 zagen we al dat de energiecoöperaties vertegenwoordigd waren aan de tafels van het Klimaatakkoord. Energie Samen, de belangenvereniging van de energiecoöperaties is medeondertekenaar van het Klimaatakkoord. In 2020 is veel aandacht uitgegaan naar de RES'en. In alle regio's vertegenwoordigers actief die namens de coöperaties in hun eigen RES-regio de samenwerking zoeken met de regionale stuurgroepen. In een aantal regio's hebben de coöperaties een plek aan tafel in een bredere stuurgroep of programmaraad. Als er een regionale koepel is dan is de vertegenwoordiging van onder die vlag georganiseerd. De koepels bieden ook ondersteuning aan de lokale coöperaties in hun interactie met de gemeenten. Zo organiseert de Groningse Energie Koepel (GreK) ondersteuning aan coöperaties om zich in deze nieuwe rol te ontwikkelen. GreK verzorgt ook regiotafels voor coöperaties die met een specifieke grootschalige projectplan te maken krijgen.

Het ontbreekt aan overzicht over hoe de coöperaties invulling geven aan hun maatschappelijk rol in de diverse regio's. We geven hier twee voorbeelden om te illustreren hoe de vertegenwoordiging in de RES van coöperaties in de praktijk vorm krijgt in het RES-proces in de RES-regio's Hart van Brabant en Noord-Holland Noord en Zuid.

Voorbeeld: rol van de coöperaties in de RES-regio Hart van Brabant

De RES-vertegenwoordiger: “Bij de ontwikkeling van de Regionale Energie en Klimaat Strategie (REKS) voor de regio Hart van Brabant is een brede vertegenwoordiging van overheden en (maatschappelijke) partijen betrokken. Ook de lokale energievoerders uit de regio Hart van Brabant zijn op diverse plekken actief in dit proces. Zo zijn de veertien coöperaties vertegenwoordigd in de stuurgroep, de projectgroep en diverse werk- en klankbordgroepen. Ze zijn op die manier betrokken geweest bij het maken van een participatie rapport, de opzet van een uitvoeringsorganisatie, de energiebesparing, het maken van een kader zonne-energie en het opstellen van een *position paper* waterstof.

Op dit moment wordt met de regio gewerkt aan een samenwerkingsovereenkomst tussen de regio en de samenwerkende energievoerders. Daarin worden afspraken gemaakt over de rol en positie van de coöperaties het realiseren van de ambities die zijn vastgelegd in de REKS.

De afspraken over de burgerparticipatie zijn daarbij een belangrijk centraal thema. De overeenkomst geldt als een kader voor de detailafspraken, die nog verder worden vastgelegd in de projecten (HUB's). Daarnaast zijn de samenwerkende coöperaties bezig met de voorbereidingen om te komen tot een Coöperatie Burgerparticipatie REKS. Deze coöperatie moet gezien worden als ondersteunend voor de veertien coöperaties in Hart van Brabant.”

Voorbeeld: rol van de coöperaties in RES-regio Noord-Holland Noord en Zuid

De energievoerders zijn actief betrokken bij de RES Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid. Ze worden vertegenwoordigd vanuit de koepelvereniging VEINH en werken samen met de NMF Noord-Holland (MNH) in de Participatiecoalitie Noord-Holland. De concept-RES is in april openbaar gemaakt en in oktober 2020 ingediend.

VEINH is lid van de RES-stuurgroep in de beide RES-regio's, waarin de overheden inclusief de waterschappen zitting hebben en stakeholders als netbeheerder Liander en LTO Noord. Dit betekent dat VEINH in theorie ook strategische mee mag denken, zo vertelt de RES-vertegenwoordiger. “In Noord-Holland Noord waren we eerst alleen vertegenwoordigd in de brede stuurgroep XL waarin geen besluiten werden genomen. In Noord-Holland Zuid zaten de coöperaties vanaf het begin aan tafel bij de échte' stuurgroep. Dat was ook mede aanleiding om daar in Noord-Holland Noord op aan te dringen.”

De RES-vertegenwoordiging is serieus opgepakt door de Noord-Hollandse coöperaties. De RES-vertegenwoordiger is gekozen door de bij VEINH aangesloten coöperaties en kan met democratisch mandaat deelnemen aan het RES-proces. Er zijn regelmatig overlegsessies georganiseerd met 'de achterban'. Een gezamenlijke visie is, na uitgebreid overleg vastgelegd in een **RES-manifest**. Ook de Participatiecoalitie NH heeft een uitgebreide reactie ingediend op de concept-RES (juni 2020). Hieraan is een uitgebreide consultatie van de achterban voorafgegaan met acht achterban sessies.

Het RES-manifest bevat tien essentiële randvoorwaarden om de in de RES vastgelegde ambitie op een eerlijke en succesvolle manier vorm te geven. Het Manifest stelt: “Op deze manier kunnen zo veel mogelijk inwoners, lokale bedrijven en maatschappelijke organisaties in onze provincie daadwerkelijk een bijdrage leveren aan deze transitie en hier ook de vruchten van plukken”. De eerste voorwaarde van het RES-manifest gaat over lokaal eigendom.

RES-vertegenwoordiger blikt terug: “De positie van de coöperaties is veel sterker geworden gedurende de RES-periode. De coöperaties zijn nodig om 50% lokaal eigendom in te vullen. Gemeenten zoeken de coöperaties op en dat geldt ook voor projectontwikkelaars. De ontwikkelaars krijgen geen vergunning zonder actieve betrokkenheid van bewoners. De coöperaties krijgen impact en dat is duidelijk voelbaar achter de schermen. We krijgen steeds meer een maatschappelijke rol toegedicht. Opmerkelijk genoeg ontbreekt deze waardering en rol op dit moment nog geheel in de warmtetransitie. Gemeenten hebben niet op de radar dat dit ook coöperatief kan worden opgepakt. Hier is dus nog wel wat missiewerk te verrichten.”

De gemeenten hadden tot 1 oktober gelegenheid om wensen en bedenkingen in te brengen. “Alles staat daarmee in de pauzestand, iedereen houdt de adem in en houdt de kaarten tegen de borst”, merkt de RES-vertegenwoordiger op. “Dat is lastig, maar de hoop is dat het daarna echt in beweging komt. Wij zijn klaar voor de *big bang*.”

Het RES-manifest van Noord-Hollandse energiecoöperaties over lokaal eigendom:

“Geef invulling aan lokaal eigendom door te borgen dat burgers en (kleine) bedrijven voor tenminste 50% kunnen participeren in de te realiseren grootschalige opwek van hernieuwbare energie en warmte. ‘Lokaal eigendom’ wordt door veel gemeenten binnen de concept-RES niet of nauwelijks genoemd. Met lokaal eigendom wordt niet alleen het draagvlak vergroot, maar vloeit daarnaast een groot deel van de opbrengsten terug naar de lokale gemeenschap en wordt ook de sociale energietransitie aangejaagd. [...]”

“Wij vinden dat in de concept-RES een prominent hoofdstuk over participatie en draagvlak moet worden opgenomen met een volwassen participatieplan. Belangrijk onderdeel van participatie is dat overheden constant en positief over de energietransitie berichten, iets wat tot nu toe ontbreekt. Bovendien zouden gemeenten, de provincie Noord-Holland en andere betrokkenen bij alle te realiseren hernieuwbare opwek minimaal 50% lokaal eigendom als standaard moeten opnemen.”

2.8 | CORONA

Tot slot, dit jaar kunnen we niet om een belangrijke speler heen: corona. Het is nog wat vroeg om uitspraken te doen over de gevolgen van corona voor de coöperaties. Feit is wel dat het de dagelijkse praktijk van de coöperaties bepaalt. Zo zijn veel fysieke bijeenkomsten van de ene op de andere dag afgelast. Voor de lokale coöperaties zijn een-op-een contact en groepsbijeenkomsten belangrijke manieren om medebewoners te betrekken in hun projecten en plannen. Het is dus een extra uitdaging als dat niet kan. De kunst van participeren zonder elkaar echt te ontmoeten. Dat is lastig, meldt een coöperatie: “We missen wervingskracht”. Soms loopt de samenwerking met de gemeente lastiger, meldt een andere: “Corona (b)leek handvat om alles *on hold* te zetten.”

Veel Algemene Ledenvergaderingen zijn dit jaar online georganiseerd, mogelijk gemaakt door de snel aangenomen noodwet ‘digitale ALV’ (april-mei 2020, steeds met twee maanden verlengd). De samenwerking met de Nationaal Coöperatieve Raad (NCR), de brancheorganisatie voor Nederlandse coöperaties, wierp hier vruchten af.

De directeur van Zeeuwind geeft in de zomer 2020 aan dat de impact beperkt is voor de coöperatie. “De combinatie van onze stroomleveringscontracten en subsidiëring is solide.” De sterke daling van de energieprijzen baart wel enige zorg. In december 2020 klinkt hij minder positief in de nieuwsbrief. “Wat mis ik

het échte dagelijkse contact met de collega’s, de gesprekken met de leden tijdens bijvoorbeeld de Algemene Ledenvergaderingen en de vele andere afspraken die wij gewoonlijk hebben. Het voelt kaal aan en ik mis de dynamiek. Ook de economie wordt door corona vol geraakt. Zeeuwind krijgt daar eveneens het nodige van mee. De maatschappelijke prioriteit ligt momenteel bij corona, waardoor het klimaatvraagstuk en de energietransitie naar de achtergrond zijn verschoven. Met name onze projectenontwikkeling loopt vertraging op. Dat is een zware dobber voor onze projectmedewerkers en het is soms best lastig om de moed erin te houden.”

Toch geeft in september 2020 maar 2% van alle coöperaties in de enquête aan dat corona een groot knelpunt voor ze is. Het Amsterdamse Zuiderlicht vat het sentiment misschien goed samen: “Corona verwarde onze levens. Het bracht onzekerheid, of eenzaamheid. Maar het bracht ons ook de ervaring dat het onvoorstelbare ineens voorstelbaar is. Dat we wonderwel in staat zijn om ons aan te passen aan nieuwe omstandigheden. Wat merkten wij van corona? Dat viel mee. We waren al thuiswerkers en onze panelen bleven gewoon lokale stroom leveren. We bestelden net op tijd de ruim 1200 panelen voor de Theemsweg en tijdens de eerste lockdown realiseerden we ons grootste project ooit.”

3 | **BURGERCOLLECTIEVEN**

Ook in 2020 zijn weer nieuwe coöperaties opgericht. Na zeven jaar snelle groei van het aantal coöperaties vlakt de groei wel af. In vrijwel alle gemeenten is één of meerdere coöperaties actief. Meer dan om kwantiteit gaat het nu om de kwaliteit van de coöperaties: de doorontwikkeling naar dynamische en effectieve coöperaties met meer eigen projecten, leden en deelnemers. De uitdaging is groot, omdat de energieopgave zelf groot is. De coöperaties streven daarnaast naar zeggenschap en eigenaarschap van de omgeving: iedereen moet mee kunnen doen. Overheden, markt en samenleving verwachten meer van de coöperaties. Ze krijgen in toenemende mate een maatschappelijke rol toebedeeld. Dit betekent meedenken en -beslissen over het regionale en lokale energiebeleid, de invulling van participatie en eigendom van de lokale omgeving. Coöperaties organiseren zich in regionale, provinciale en landelijke samenwerkingsverbanden. De inzet: positie krijgen én waarmaken.

In het kort: cijfers 2020

Nederland telt in totaal 623 energiecoöperaties. Je vindt ze in alle provincies, regio's en 85% van de gemeenten, waar bij elkaar 95% van de bevolking woont. We schatten het aantal leden en/of deelnemers aan projecten op ongeveer 97.000.

3.1 | VOORAF: WAT ZIJN BURGERCOLLECTIEVEN

Deze monitor gaat over burger-energiecollectieven: hun activiteiten en projecten, en de manier waarop ze landelijk, in de regio's en in de provincies georganiseerd zijn. Met een burgerenergiecollectief doelen we op een groep burgers die zich in collectief verband organiseert, met de bedoeling om samen te werken aan verduurzaming van de lokale energievoorziening en daartoe gericht initiatieven neemt. Dit omvat activiteiten gericht op energieopwekking, energiebesparing, energielevering, collectieve inkoop of opdrachtgeverschap en andere energiegerelateerde activiteiten. Het collectief richt zich daarbij op de eigen leefomgeving en gemeenschap (wijk, dorp, stad of regio) en combineert energiedoelen met sociale, maatschappelijke en economische doelen.

De monitor beperkt zich in principe tot collectieven met een juridische rechtsvorm. Dit is meestal een coöperatieve vereniging, maar soms een stichting of vereniging. We gebruiken de verzamelterm energiecoöperatie of energiecollectief voor al deze rechtsvormen. Lokale initiatieven die zich met warmtevraagstukken bezighouden, hebben zich nog niet altijd georganiseerd als rechtsvorm. We hebben ze in beeld

zodra ze in georganiseerd verband samenwerken aan concrete projecten en zich naar buiten toe in het openbaar als collectief presenteren.

De coöperatie als rechtsvorm

Een burgerenergiecollectief kiest meestal voor de rechtsvorm van een coöperatieve vereniging U.A (uitgesloten aansprakelijkheid) of B.A. (beperkte aansprakelijkheid). Een coöperatieve vereniging is een bedrijfs- of ondernemingsvorm én een vereniging met leden, die mogelijkheid biedt om als collectief te ondernemen vanuit een gedeelde doelstelling en (stoffelijk) belang.

We onderscheiden globaal twee soorten collectieven die door burgers zijn opgericht: lokale energiecoöperaties (of stichtingen) en productiecoöperaties met één of meerdere productie-installaties.

Lokale energiecoöperaties of stichtingen zijn samenwerkingsverbanden met een brede doelstelling: verduurzaming van de lokale omgeving en de lokale gemeenschap staan centraal. Ze werken gebiedsgericht en houden zich met alle aspecten van de energietransitie bezig, en streven daarnaast maatschappelijke doelen na zoals versterking van de gemeenschap en lokale economie. De eerste generatie coöperaties uit de jaren '90 richtte zich primair op windenergie, vandaar dat we deze in eerdere monitors apart aanduiden als windcoöperaties. Dit onderscheid laten we los omdat de oudere windcoöperaties hun scope inmiddels hebben verbreed. Ze ontwikkelen, naast windparken, ook zonneparken en -daken, houden zich bezig met energiebesparing en experimenteren met nieuwe technologieën. Tegelijkertijd ontwikkelen de lokale energiecoöperaties complete windparken, waardoor het onderscheid tussen windcoöperaties en lokale energiecoöperaties vervaagt. Nieuwe loot aan deze stam zijn de warmtecoöperaties die zich in eerste instantie op de warmtevoorziening in hun wijk of dorp richten, maar daarnaast ook bezig zijn met besparing en andere activiteiten.

Productie(beheer)coöperaties zijn coöperaties die opgericht zijn voor het beheer van één of meerdere productie-installatie(s), meestal een zonnedak. Dit type coöperatie houdt zich alleen bezig met energieopwekking. Ze komen voort uit een initiatief van een bestaande lokale coöperatie, een bewonersgroep of van een andere partij, zoals een ontwikkelaar, bedrijf, energiebedrijf of woningcorporatie. Dit type beheercoöperatie is een middel om deelnemers, eigendom, kasstromen en risico's van één specifiek project of van één soort project te scheiden van de overige

activiteiten van de bredere lokale coöperatie. Bij grotere projecten zoals wind- en zonneparken kiezen initiatiefnemers meestal voor een besloten vennootschap (bv) als rechtsvorm.

Om dubbeltellingen te voorkomen, tellen we de productiecoöperaties die voortkomen uit een bestaande coöperatie of stichting niet mee als 'nieuw' uniek energiecollectief. De deelnemers in deze coöperatie zijn meestal ook lid van de lokale energiecoöperatie (de moedercoöperatie). Verder maken we onderscheid tussen productiecoöperaties die vanuit een burgerinitiatief ontstaan, en initiatieven van ontwikkelaars. In het eerste geval is sprake van een groep actief samenwerkende burgers die vaak meerdere projecten oppakken.

Crowdfundingsinitiatieven

Tot 2020 volgden we ook alle crowdfunding-initiatieven actief, vanaf 2020 niet meer. Bij eerste generatie crowdfundingprojecten (2012-2019) hadden investeerders de deelnemers een duidelijke binding met het project en leverde de crowdfunding een substantiële bijdrage aan de financiering. Daarvan is op dit moment geen sprake meer. De nieuwe generatie crowdfundingprojecten zijn beduidend groter, maar het aandeel van de crowdfunders in de financiering is kleiner, net als de binding tussen crowd en project. De meeste projecten staan open voor iedereen in Nederland, waardoor we niet echt kunnen spreken over lokale binding. Doordat het Klimaatakkoord meer nadruk legt op (lokaal) eigendom is het belangrijker om onderscheid te maken tussen financiële participatie met en zonder eigendom, zeker voor de zonneparken.

Net als bij een coöperatiefproject, financiert een groot aantal mensen, de *crowd*, een project door geld te lenen aan de eigenaren van een zonnedak, wind- of zonnepark. In dit geval verzorgt een crowdfundingplatform de financiering en zorgt dat alles netjes volgens de regels gebeurt. Anders dan bij coöperaties is deze *crowd* geen eigenaar van de installatie en hebben de deelnemers er verder ook weinig over te zeggen. Het is een vorm van financiële deelneming of participatie zonder eigendom (volgens de participatiewaaiër). De volgende crowdfundingplatforms specialiseren zich in energieprojecten: ZonnepanelenDelen, Greencrowd, Duurzaam Investeren, Solar Green Point en Oneplanetcrowd.

Voor inzicht in de ontwikkeling van crowdfundingprojecten verwijzen we naar de nieuwe Monitor participatie hernieuwbare energie op land en de jaarrapportages van de crowdfundingplatforms.

Coöperatie als rechtsvorm: samen ondernemen

Een burgerinitiatief start zonder rechtsvorm. Zodra er geld in het spel komt, de initiatiefnemers contracten moeten tekenen voor opdrachten, subsidies of projecten en mensen gezamenlijk willen investeren, ontstaat al snel de noodzaak om een organisatie op te richten. Een coöperatieve vereniging oftewel coöperatie blijkt dan vaak favoriet omdat het een ondernemingsvorm is die leden zelf besturen en financieren vanuit een gedeelde doelstelling. De energiecoöperaties hebben geen winstoogmerk, maar maken wel winst die ten dienste staat van de gedeelde doelstelling. De leden besluiten over de doelstellingen, de koers, de bedrijfsvoering en de winstbestemming. In principe hebben alle leden evenveel te zeggen, elk lid heeft een stem. Een aantal lokale initiatieven kiest voor een stichtingsvorm, meestal als entiteit om nieuwe projecten en activiteiten te initiëren. Productieprojecten worden vervolgens ondergebracht in projectcoöperaties of project bv's.

3.2 | HUIDIGE SITUATIE 2020

Begin december 2020 tellen we 623 burgerenergiecollectieven (coöperaties, stichtingen); een toename van 6% ten opzichte van 2019. Het aantal coöperaties neemt nog steeds toe, al vlakkt de groei af. Nu dat in bijna 85% van alle gemeenten een energiecoöperatie actief is, wordt mogelijk een zeker verzadigingspunt bereikt.

In 2020 zijn tenminste 32 nieuwe **lokale energiecoöperaties** opgericht; allemaal coöperatieve verenigingen. In totaal tellen we 486 lokale energiecoöperaties. Mogelijk is het aantal nieuwe coöperaties nog iets groter, omdat de coöperaties die eind 2020 zijn opgericht nog niet openbaar zichtbaar zijn. In de volgende monitor zien we die terug.

Kijken we naar de **productiecoöperaties** dan valt op dat er weinig nieuwe coöperaties van dit type zijn opgericht: in totaal maar vijf. In totaal zijn er 64 productiecoöperaties van bewonersinitiatieven en 73 van andere initiatiefnemers, zoals VvE's, ontwikkelaars of bedrijven. Dit type coöperatie is opgericht voor één type productieproject. Meestal betreft het een zonnedak waarbij de initiatiefnemers gebruikmaken van de postcoderoosregeling. Ook de elf windturbines van de Windcentrale en de waterkrachtcentrale Dommelstroom zijn eigendom van eigen productie(beer)coöperaties.

Als gevolg van bewonersinitiatieven zijn voornamelijk zoncoöperaties ontstaan, waarvan vele verenigd onder de vlag van Energie Samen/ Zon op Nederland (52 van de 64). In 2020 is in Zuid-Holland één nieuwe productiecoöperatie door bewoners opgericht: Zon op Teylingen. De meeste Zon op Nederland-coöperaties hebben inmiddels meerdere zonnedaken in beheer. In dit geval vervaagt het verschil met een lokale energiecoöperatie, zeker als de groep ook andere activiteiten oppakt met haar leden.

Daarnaast richten ook ontwikkelaars nieuwe productiecoöperaties op. In 2020 zijn dat Zonnecoöperatie Dakenstroom en Delen Duurzame Energie, die postcoderoosdaken realiseert voor woningcorporatie, en de Zeeuwse lokale ontwikkelaar Maak Onze Regio Duurzamer (MRD). Bij deze ontwikkelaars is een productiecoöperatie meestal gekoppeld aan één specifiek project en één locatie. Dat geldt ook voor de VvE's. Voor elk nieuw project wordt een nieuwe productiecoöperatie opgericht. Dat zie je in de naam terug, bijvoorbeeld: Zonne Energie Coöperatie Veere-Oostkapelle (Het Kaslokaal) U.A. van MRD. MRD richtte in 2018 en 2019 voor elk nieuw project een nieuwe productiecoöperatie op maar is daarmee gestopt. Vanaf 2020 worden alle nieuwe installaties onder de vlag van één productiecoöperatie beheerd: Coöperatie Zonne Collectief Zeeland U.A. Op deze manier hoeft niet voor elke nieuwe coöperatie een bestuur gevonden te worden, en kan volstaan worden met één jaarrekening en één jaarlijkse ALV.

Tot slot, ook bestaande lokale energiecoöperaties richten vaak een nieuwe productiecoöperatie op voor het beheer van projecten (in totaal zijn er 133). Zoals gezegd tellen we die niet mee.

We hebben dit jaar geen nieuwe VvE coöperaties in beeld. Een Vereniging van Eigenaren (VvE) kan gebruikmaken van een speciale postcoderoosregeling voor VvE's óf van de regeling voor coöperaties. In dat geval richt een VvE een speciale productiecoöperatie op waarvan de bewoners die deelnemen in het project lid zijn. Dit is geschikt als niet alle bewoners mee willen doen. In het hoofdstuk over zon komen we hier nog op terug.

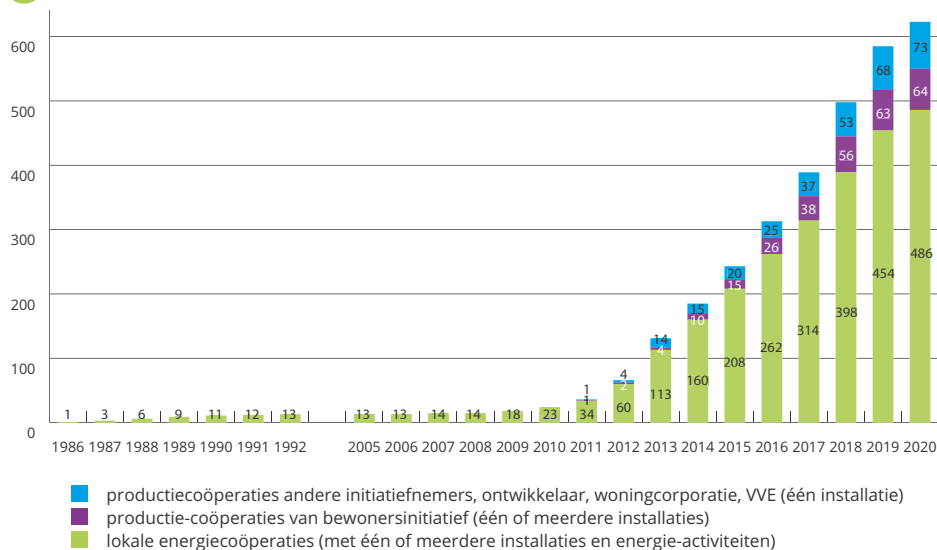
Coöperaties stopgezet

Zijn er ook coöperaties gestopt? Dat komt inderdaad voor, zij het niet vaak. In 2020 hebben we coöperaties uit Energie Coöperatie 073 (Den Bosch), Novia Volta (Nijmegen) en Energiecoöperatie Vaasse (Tubbergen) van de lijst gehaald omdat ze zijn gestopt. De redenen zijn niet altijd bekend. Soms gaat het om een pril initiatief dat niet van de grond komt, soms besluit een groep om samen te werken met een ander lokaal initiatief. Zo is Co-stroom Coöperatie opgegaan in de coöperatie NoaberEnergie uit Bathmen, Deventer in Overijssel. In Enschede zijn twee coöperaties samengevoegd. In Groningen hebben een aantal dorpsinitiatieven zich aangesloten bij de energiecoöperatie voor de hele gemeente Loppersum.

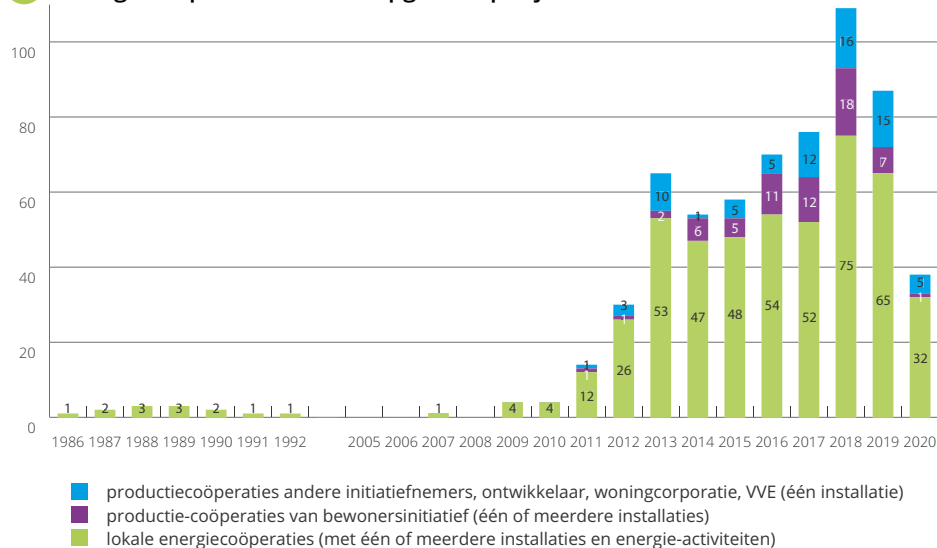
In Uden stopte een lokale coöperatie in 2017 omdat het niet lukte om projecten van de grond te krijgen, maar pakte een andere initiatiefgroep de bal weer op en zorgde voor een doorstart onder de naam UdenEnergiek en vanaf 2020 als Uden Landerd Energie Coöperatie, actief in twee kernen.

Afgelopen jaren zijn ook meerdere initiatieven van ontwikkelaars van postcoderoosprojecten stopgezet of uiteindelijk niet als coöperatief project ontwikkeld. De productiecoöperaties waren opgericht, bekend bij de Kamer van Koophandel en daarmee ook zichtbaar in de monitor. Ze zijn inmiddels niet meer actief en van de lijst gehaald. Dit is het geval voor een aantal projecten van Energie van Hollandse Bodem, Solar Green Point, EON Samenzon (het project in Tynaarlo is stopgezet), Postcodestroom, Zonnepark Harlingen en Zonnegrond (failliet).

3.1 Energiecoöperaties: ontwikkeling aantal per jaar

3.2 Energiecoöperaties: nieuw opgericht per jaar

Figuren 3.1 en 3.2: de ontwikkeling van energiecoöperaties 1986-2020.

3.1 Tabel: Totaal overzicht energiecoöperaties*

Type	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toename in 2020 t.o.v. 2019
Lokale energiecoöperaties (inclusief de windcoöperaties, warmtecoöperaties)	208	262	314	389	454	486	32
Productiecoöperaties van lokale coöperaties (niet meegerekend in totaal)**	(25)	(40)	(63)	(92)	(121)	(133)	(12)
Productiecoöperaties van bewonersinitiatief (met meerdere installaties)	10	15	22	32	37	38	1
Productiecoöperaties van bewonersinitiatief (met één installaties)	5	11	16	24	26	26	0
Productiecoöperatie van Vereniging van Eigenaren (VvE)	0	0	4	7	12	12	0
Productiecoöperaties van andere initiatiefnemers (ontwikkelaar, bedrijf).	20	25	33	46	56	61	4
Totaal coöperaties	243	313	389	498	585	623	37

*Aantallen kunnen afwijken van de monitors van voorgaande jaren. We rekenen coöperaties mee waarvan bekend is dat ze in oprichting zijn, maar deze worden soms pas begin van het volgende jaar daadwerkelijk opgericht. In andere gevallen worden nieuwe coöperaties opgericht in november of december die pas het jaar daarop bekend zijn. Peildatum 2020 is 1 december 2020.

**Productiecoöperaties die ontstaan op initiatief van een bestaande lokale coöperatie tellen niet mee als nieuwe coöperatie.

3.3 | COÖPERATIES IN DE PROVINCIES, RES-REGIO'S EN GEMEENTEN

In 85% van alle gemeenten zijn energiecoöperaties actief. 95% van de Nederlandse bevolking woont in één van deze gemeenten. In principe heeft vrijwel iedere Nederlander een coöperatie in de buurt waar ze zich bij aan kunnen sluiten.

In alle provincies zijn coöperaties te vinden. Het aantal coöperaties verschilt aanzienlijk per provincie. De meeste lokale energiecoöperaties zijn te vinden in Friesland (68), Gelderland (67) en Zuid-Holland (57). Als we de productiecoöperaties meerekenen, dan staan Zuid-Holland en Noord-Holland aan kop. In Noord-Holland zijn er opvallend veel productiecoöperaties met één of meerdere installatie(s); onder andere een aantal zoncoöperaties en coöperaties van VvE's (in Amsterdam), van de Windcentrale en een andere ontwikkelaar. Ook in Zuid-Holland zien we relatief veel productiecoöperaties: negentien zijn zoncoöperaties van een bewonersinitiatief, elf van een ontwikkelaar, bedrijf of VvE. In beide provincies zijn veel Zon op Nederland-coöperaties te vinden, met het Zuid-Hollandse Zon op Teylingen als jongste loot aan die stam. Deze initiatieven ontwikkelen zonnedaken en maken gebruik van de postcoderoosregeling. In Zuid-Holland vinden we projectcoöperaties van ontwikkelaar Solar Green Point, de Zonnehub (eerst Eneco, overgenomen door Greenspread) en van een nieuw initiatief voor woningcorporaties Delen Duurzame Energie.

De meeste **nieuwe** coöperaties zijn in 2020 opgericht in Zuid-Holland, Gelderland, Overijssel en Groningen, met ieder vijf nieuwe lokale coöperaties.

In Zeeland vinden we relatief weinig lokale energiecoöperaties, maar wel een van de oudste en meest productieve coöperaties van Nederland: Zeeuwind. Zeeuwind is actief in heel Zeeland. Sinds 2017 ontwikkelt het nieuwe Zeeuwse initiatief Maak Onze Regio Duurzamer (MRD) op hoog tempo nieuwe postcoderoosprojecten die in zelfstandige productiecoöperaties worden ondergebracht. Deze zie je in onderstaande figuur duidelijk terug. MRD is ontstaan uit een lokaal burgerinitiatief, maar is nu actief in heel Zeeland.

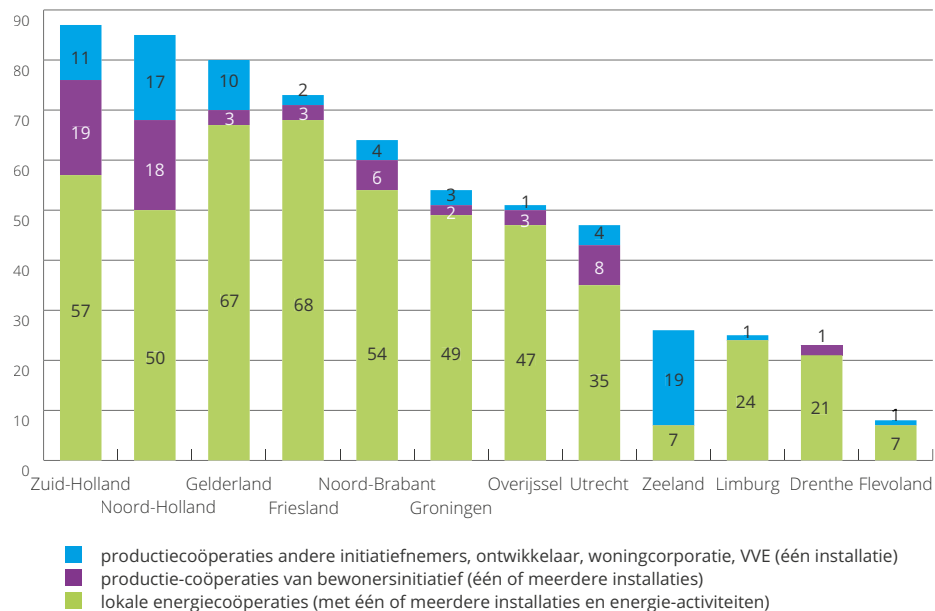
Als we rekening houden met inwonersaantallen dan hebben Friesland en Groningen de meeste coöperaties per inwoner, gevolgd door Zeeland, Overijssel en Drenthe. Gemiddeld zijn er 36 coöperaties per miljoen inwoners in Nederland (27.000 inwoners of 12.360 huishoudens per coöperatie¹).

We hebben dit jaar weer een verdeling naar de RES-regio's gemaakt. In onderstaande figuur 3.5 is te zien dat de meeste coöperaties in de RES-regio Friesland te vinden zijn. Dit zijn voornamelijk lokale energiecoöperaties die actief zijn in de Friese dorpen. Ook in Groningen zijn veel (dorps)coöperaties te vinden.

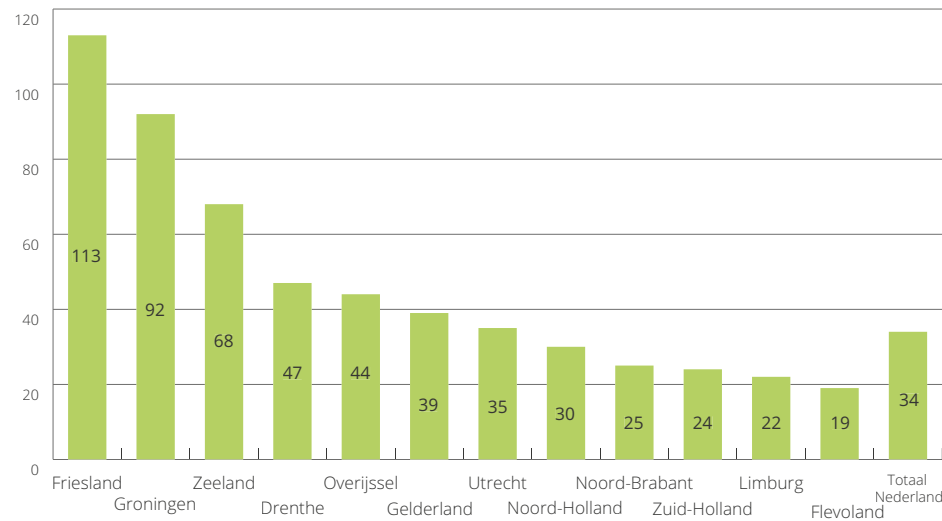
De twee grote stadsregio's Rotterdam-Den Haag en Noord-Holland Zuid hebben relatief veel coöperaties ten opzichte van de andere RES-regio's. Hier zijn het vaker wijkcoöperaties of productiecoöperaties voor wijkzonnedaken. Deze rangschikking naar RES-regio geeft echter een vertekend beeld omdat de inwoneraantallen enorm verschillen per regio. Zo hebben deze stadsregio's ieder meer dan 2 miljoen inwoners, terwijl de kleinste regio Goeree-Overflakkee maar 50.000 inwoners telt. De tweede figuur 3.6 is een rangschikking op basis van het aantal coöperaties per miljoen inwoners. Hier zien we dat de RES-regio's Friesland, Groningen, Zeeland en de Achterhoek relatief de meeste coöperaties hebben. Goeree-Overflakkee staat in dit rijtje achteraan, maar heeft één grote coöperatie; de twee na grootste van Nederland met ruim tweeduizend leden. Een indeling op basis van ledenaantallen zou een beter beeld geven van de spreiding van coöperaties over de regio's. We beschikken echter over onvoldoende gegevens over de ledenaantallen.

1 7,7 miljoen huishoudens

3.3 Energiecoöperaties: totaal aantal per provincie

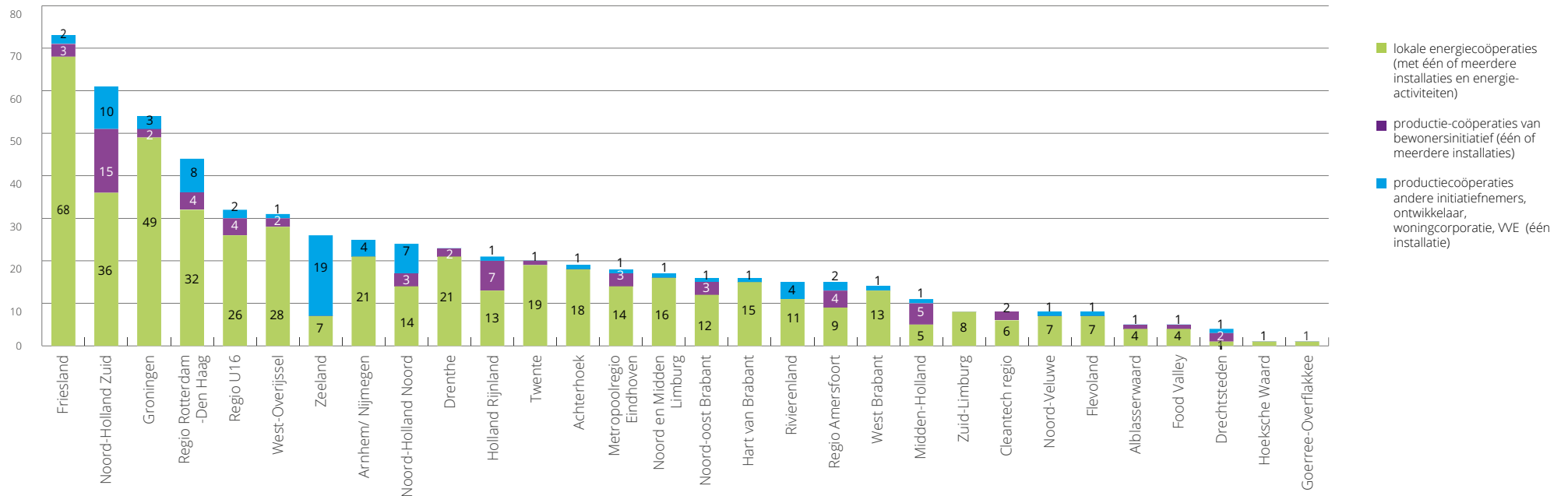

3.4 Energiecoöperaties: aantal per miljoen inwoners per provincie

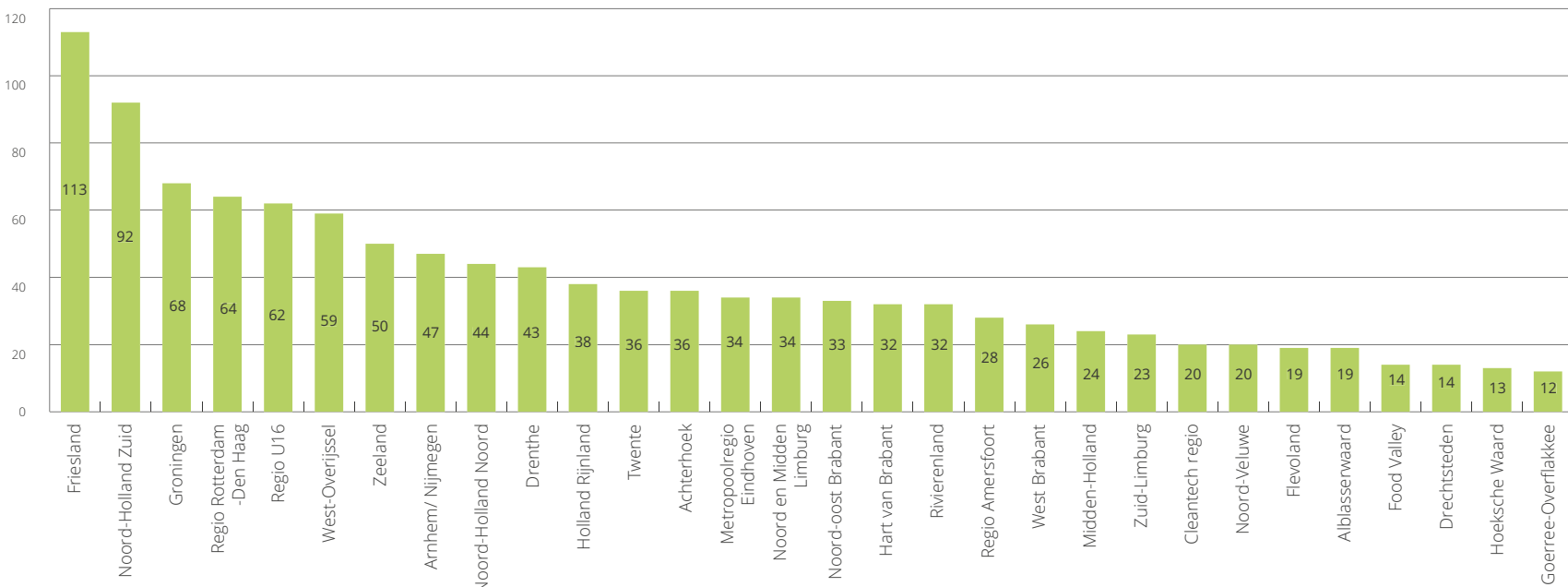

Figuur 3.3 en 3.4: aantal coöperaties per provincie en per miljoen inwoners in de provincies.

3.5 Energiecoöperaties: totaal aantal coöperaties per RES-regio

3.6 Energiecoöperaties: totaal aantal coöperaties per miljoen inwoners per RES-regio

Figuren 3.5 en 3.6: aantal coöperaties per RES-regio en per miljoen inwoners per RES-regio.

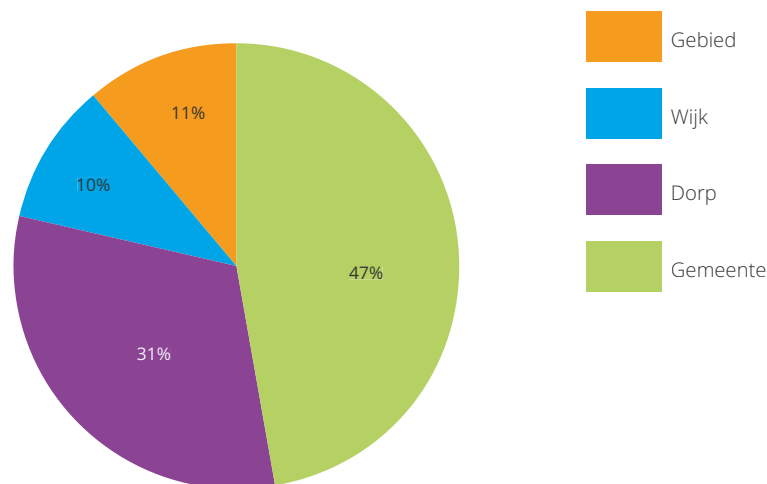
3.4 | WERKINGSGBIED VAN DE COÖPERATIES

Lokale binding, lokale gemeenschap

De energiecoöperaties zijn verbonden met de sociale leefomgeving. Mensen uit wijken, dorpen en steden zetten zich samen in voor de verduurzaming van hun eigen leefomgeving. Dit is terug te zien in de namen van de coöperaties: die verwijzen vrijwel altijd naar een dorp, stad of gebied.

In 85% van de gemeenten is inmiddels één of meer coöperaties actief: in 2017 was dat nog in 60% en in 2018 in 67% van de gemeenten. In gemeenten ontstaan vaak meerdere coöperaties: in landelijk gebied in de dorpen en kernen die onder een (fusie)gemeente vallen en in de grote steden in één of meer aangrenzende wijken. Zo zijn er meerdere wijkcoöperaties in de stad Groningen, Amsterdam, Rotterdam, Haarlem en Den Haag. Je ziet dat de sociale structuur leidend is voor de ontwikkeling van de coöperaties; ze ontstaan in een omgeving met een herkenbare sociale identiteit en binding.

3.7 Lokale coöperaties: %-coöperaties naar geografisch gebied

Figuur 3.7: werkingsgebied van lokale coöperaties en productiecoöperaties van bewoners.

De meeste coöperaties van bewoners werken binnen de gemeentegrenzen: 47% is actief in de hele gemeente, 31% in een dorp en 10% in een wijk. Productiecoöperaties van ontwikkelaars houden meestal een postcoderoosgebied aan, dus een of meerdere wijken.

Een lokale coöperatie kan ook een specifiek gebied of regio als werkingsgebied hebben (11%). Dit is het geval voor veel oudere windcoöperaties, zoals Kennemerwind in Kennemerland, een streek in Noord-Holland, en Deltawind op het eiland Goeree-Overflakkee. Bewoners uit het hele gebied kunnen lid worden van deze coöperaties. In andere gebieden of regio's ontstaan samenwerkingsverbanden van lokale coöperaties. Dit zijn coöperaties van coöperaties, dat wil zeggen: de leden van deze regionale coöperaties zijn lokale coöperaties. Een ander type dus. Een voorbeeld is Rijnland Energie waarin lokale coöperaties uit de RES-regio Holland Rijnland in Zuid-Holland samenwerken. Soms is sprake van een informeel samenwerkingsverband binnen een bepaald gebied of regio, zoals Energiecoöperatie Noord-Veluwe (voor energiecoöperaties in de gemeenten Oldebroek en Elburg).

We zien de term **gebiedscoöperatie** vaker voorkomen in de naam van nieuwe coöperaties. Deze term verwijst niet zozeer naar een (werkings)gebied maar duidt op een coöperatie die naast energie ook andere sociale en duurzame doelstellingen nastreeft. Denk aan voedsel, zorg, sociale cohesie en arbeidsparticipatie. Het werkingsgebied kan een wijk, gemeente of geografisch gebied zijn.

Voorbeelden van coöperaties die actief zijn in een gebied

- LOPEC (Lopster Energie Coöperatie) is actief in de gemeente Loppersum met 17 dorpskernen of plaatsen.
- KempenEnergie is actief in vier gemeente van het gebied De Kempen (Eersel, Bladel, Oirschot en Bergeijk).
- Coöperatie ValleiEnergie is actief in twee provincies en 9 gemeenten (6 gemeenten in Gelderland: Barneveld, Ede, Nijkerk, Scherpenzeel, Renkum en Wageningen; 3 gemeenten in Utrecht: Renswoude, Rhenen en Veenendaal).
- Energie Coöperatie Lek en IJssel Stroom richt zich op een gebied van vier gemeenten in de provincie Utrecht: Montfoort, Lopik, IJsselstein en Oudewater. Rijnle Energie is actief in de polders Rijnenburg en Reijerscop bij de gemeente Utrecht.
- Zeeuwind is actief in de hele provincie Zeeland.

3.5 | TYPE PROJECTEN EN ACTIVITEITEN

De coöperaties houden zich bezig met vrijwel alle gebieden van de energietransitie: energieopwekking, besparing, opslag en handel. De wijze waarop ze daar invulling aan geven, verschilt per coöperatie en hangt af van de ontwikkelingsfase. Een startende coöperatie zal zich eerder richten op collectieve inkoop van zonnepanelen en besparingsactiviteiten en later grotere projecten oppakken, dan een coöperatie die al een aantal jaren bezig is. Het aantal coöperaties met één of meerdere operationele projecten neemt snel toe. Hoe zijn deze projecten en activiteiten verdeeld? Dat wordt zichtbaar in de volgende tabel.

3.2 Tabel: overzicht activiteiten van energiecoöperaties

	Aantal coöperaties	%- van totaal
Collectieve zonprojecten	430	69%
Collectieve windprojecten	117	19%
Warmteprojecten	77	12%
Energiebesparing	minstens 140 (enquête)	%- niet bekend
Energielevering	circa 330	circa 50%
Mobiliteit	niet in kaart gebracht (zie LEM 2019)	
Innovatieve projecten, zoals waterstof, waterkracht, opslag, flexibiliteitsdiensten	niet in kaart gebracht (zie LEM 2019)	

In de volgende hoofdstukken gaan we uitgebreid in op de resultaten van deze activiteiten. We concentreerden ons dit jaar op de collectieve productie van zon en wind, energiebesparing en op de warmte-initiatieven.

Daarnaast houden meerdere coöperaties zich bezig met nieuwe typen activiteiten en projecten. Er is relatief veel aandacht voor mobiliteit, elektrische deelauto's en laadpalen in combinatie met lokale stroom van zonnepanelen van overdekte carports. Daarnaast zijn er activiteiten op het gebied van biogas, experimenten met nieuwe marktmodellen, slimme netten, opslag en flexibiliteitsdiensten. Ook worden er eerste stappen gezet met innovaties als waterstof, getijde-energie, energie uit zeewier en combinaties met circulaire economie. De coöperaties zijn vaak partner in langlopende onderzoeksprojecten. We hebben meerdere projecten beschreven in de vorige monitor 2019. De beschrijvingen zijn daar te vinden, evenals op de website van HIER opgewekt. Een update volgt in de volgende monitor 2021.

Gebiedscoöperatie

Een aantal coöperaties richt zich op verbreding van de activiteiten en houdt zich ook bezig met andere sociale of duurzaamheidsthema's. Een belangrijke inspiratiebron van de gebiedscoöperatie is de Coöperatieve Samenleving. Voorbeelden van gebiedscoöperaties zijn te vinden in Maasdriel, West Maas en Waal, Druten (Gelderland), in Nieuwkoop, Zoeterwoude, en binnenkort ook in Den Haag met de nieuwe wijkgebiedscoöperatie GW25 in de wijk Mariahoeve (Zuid-Holland). In het gebied Eemland (Noord-Holland) is in 2020 de Gebiedscoöperatie Eemland opgericht die lokale energie-initiatieven informeel wil verenigen rond een aantal duurzaamheidsthema's.

Coöperatieve Samenleving

De Coöperatieve Samenleving (opgericht 2015) is een samenwerkingsverband van maatschappelijke professionals, burgers en een groeiend netwerk van coöperaties die zich inzet voor het bevorderen van een coöperatieve samenleving, voor een circulaire economie en samenleving met het 'gebied' als drager van een circulaire economie en inclusieve samenleving.

Bewoners slaan als verantwoordelijke en ondernemende burgers de handen ineen om hun buurt of regio sociaal en economisch sterker te maken. Door hun activiteiten begeven zij zich op een speelveld, waar voorheen overheid en markt het voor het zeggen hadden. En waar de burger als consument of publiek vooral aan de zijlijn stond. Doordat burgerinitiatieven nu als speler het veld op komen, verandert het speelveld van markt en overheid en wordt er een nieuw speelveld gecreëerd. Een nieuw speelveld met ook nieuwe spelregels, aldus de initiatiefnemers. "Vanuit de haarvaten (de mens in zijn/haar eigen vertrouwde leefomgeving) werken aan vernieuwing. Een vernieuwing die je niet 'voor een ander' doet, maar 'samen voor onszelf'. Maar dan wel een inclusief 'zelf': iedereen mag meedoen." website: www.decooperatievesamenleving.nl

Gebiedscoöperatie Groener Zoeterwoude

De stichting Zoeterwoude Duurzaam 2030 is actief sinds 2016. Begin 2021 richten ze de Gebiedscoöperatie Groener Zoeterwoude op. "In een gebiedscoöperatie werken inwoners, de gemeente, ondernemers, natuurbeheer, organisaties, maatschappelijke instellingen e.a. op vele terreinen samen. Het gezamenlijke doel is het gebied waarin ze werken te versterken door het maken van een gebiedsarrangement. Bij het nieuwe speelveld is burgerparticipatie het uitgangspunt."

De gebiedscoöperatie heeft een brede doelstelling en kan 'oplossingen bieden voor lokale energie, maar ook oplossingen voor duurzaamheid in brede zin'. "Niet alleen woningen moeten verduurzamen, maar ook de land- en tuinbouw, de industrie, mobiliteit en bereikbaarheid, waterveiligheid en waterkwaliteit, bodemkwaliteit, luchtkwaliteit, werkgelegenheid, gezondheid, circulaire economie, kwaliteit van natuur en landschap, toerisme en recreatie."

3.6 | LEDEN, BEREIK EN DRAAGVLAK

De 623 coöperaties die ons land rijk is, binden mensen op verschillende manieren aan hun activiteiten: als leden, investerende deelnemers in één of meerdere productieprojecten of als klanten voor de collectieve stroominkoop. Daarnaast bereiken de coöperaties een grotere groep met wervingscampagnes, collectieve inkoopacties, besparingsacties en andere activiteiten.

Het totale aantal actieve burgers dat deelneemt aan de energietransitie via een coöperatie en/of crowdfundingplatform schatten we op 97.000, oftewel 1,3% van alle huishoudens in Nederland. Ter vergelijking, de politieke partijen CDA en PvdA hadden ieder begin 2020 ongeveer 40.000 leden.

3.3 Tabel: overzicht ledenaantallen

Soort coöperatie	2019	2020	Wijze van vaststellen
Lokale energiecoöperaties: 25 windcoöperaties	16.400	16.764	Volgens opgave enquête 2020
Lokale energiecoöperaties	37300 (inclusief schatting gelijk 2018 indien onbekend: 6.200)	45667 (inclusief schatting gelijk 2019 indien onbekend 2020: 7.576)	Volgens opgave enquête 2020 (en 2019)
	3.000	2.540	Schatting indien onbekend, aanname circa 20 leden per coöperatie
Productiecoöperaties (zelfstandig*)	4.100	4.400	Deelnemers in productieprojecten collectieve zon, waterkracht, stortgas
Productiecoöperaties: De Windcentrale (11 coöperaties), Qurrent Buurtmolen Herbaijum	16.460	16.460	Gelijk aan 2019
Participanten crowdfunding via een coöperatie (deelnemers, mogelijk ook lid van de coöperatie maar geen eigendom)	(lid van lokale coöperatie)	(lid van lokale coöperatie)	
Participanten crowdfunding zonedaken (deelnemers, géén leden). Projecten tot en met 2019. Nieuwe projecten vanaf 2020 zijn niet meegenomen.	11.100	11.100	Gelijk aan 2019 Opmerking: nieuwe crowdfundingprojecten rekenen we niet (meer) mee vanaf 2020.
Totaal leden/ participanten	88400 (afgerond)	97000 (afgerond)	

*Niet gelieerd aan een lokale energiecoöperatie, unieke leden.

Toelichting:

Door de goede respons van de initiatieven dit jaar hebben we een scherper beeld gekregen van de actuele ledenaantallen dan voorgaande jaren. Tegelijkertijd is ook dit jaar het beeld niet volledig. We doen dus weer een aantal beredeneerde schattingen om het aantal ontbrekende leden te bepalen. Omdat dit vrij conservatieve ramingen zijn, is het totale ledenaantal waarschijnlijk hoger.

- Het aantal leden van de 25 windcoöperaties is bekend uit de opgave van de enquêtes, en in 2020 ongeveer gelijk gebleven aan 2019 (16.764, 2% toename).
- Van de andere lokale energiecoöperaties is van 241 het aantal leden bekend (volgens opgave in de enquête van 2020: 38.091). Van 87 coöperaties waarvan we geen actuele gegevens hebben, nemen we aan dat het ledenaantal gelijk is aan 2019 (volgens opgave in de enquête van 2019: 7.576). Van het totaal van 45.667 leden kunnen we redelijk zeker zijn. Van 127 relatief kleine lokale coöperaties (nieuw of weinig actief) weten we het aantal niet precies. We schatten in dat deze minimaal 20 leden hebben, waarmee het totale additionele aantal leden uitkomt op circa 2.540. Alles bij elkaar geteld zien we dat het ledenaantal van de lokale energiecoöperaties met ongeveer 20% is toegenomen ten opzichte van vorig jaar.
- In hoeverre de ledenaantallen van individuele coöperaties toe- of afnemen kunnen we alleen vaststellen voor coöperaties die in 2019 én 2020 hun ledenaantal hebben gemeld in de enquête (totaal: 145). Dan valt bijvoorbeeld op dat de coöperaties Grunneger Power, Zutphen Energie, Amsterdam Energie, EcoStroom (Amsterdam) en Rijn en IJssel (Arnhem) een flinke ledengroei hebben. In Groningen en Zuid-Holland is de ledengroei het grootste (respectievelijk 40% en 30%).
- De lastigste schatting betreft de deelnemers/ leden van productiecoöperaties die zijn verbonden met een lokale energiecoöperatie. We weten dat bijna 24.000 deelnemers in projecten lid zijn van zo'n productiecoöperatie voor zonnedaken of zonneparken (zie: hoofdstuk Collectieve zon). In veel gevallen zijn deze leden/ deelnemers echter ook lid van de lokale coöperatie. Er ontstaan snel dubbeltellingen als we dit aantal zouden optellen bij het totaal aantal leden van alle coöperaties. We hebben onvoldoende zicht op deze dubbele lidmaatschappen. Om dubbeltelling te voorkomen laten we deze productiecoöperatielieden buiten de optelling. We komen dan uit op 4.400 unieke nieuwe leden.
- De ledenaantallen van de zelfstandige productiecoöperaties zijn bekend; dit is (vrijwel) gelijk aan het aantal deelnemers aan die projecten.

- Het aantal Winddelers in de productiecoöperaties van De Windcentrale en de Buurtmolen Herbaaijum is gelijk aan 2019 (16.460). Er is geen nieuw project bijgekomen.
- Veel burgers doen mee met crowdfundingacties. Zoals eerder aangegeven houden we de crowdfundingprojecten niet meer apart bij. De deelnemers in de crowdfundingprojecten gerealiseerd vóór 2020 (11.100 deelnemers) tellen we nog mee in het totaal aantal leden/ deelnemers aan burgercollectieven.

Voorbeelden: lokale coöperaties met productiecoöperaties

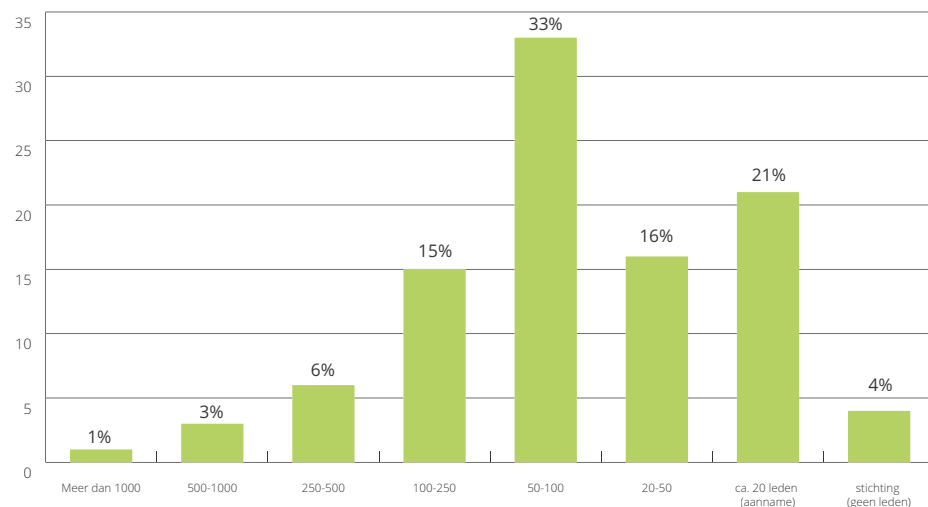
De Rotterdamse coöperatie Blijstroom heeft vier zonnedaken gerealiseerd en heeft voor elk project een nieuwe productiecoöperatie opgericht. De deelnemers in de projecten zijn lid van beide coöperaties. We tellen alleen de leden van Blijstroom.

De Buurtstroom-projecten in Utrecht en omstreken zijn ontstaan op initiatief van de Utrechtse coöperatie Energie-U. Deelnemers van de projecten worden lid van de productiecoöperatie Coöperatie Buurtstroom Energie U, maar hoeven geen lid te worden van Energie-U. We tellen alle deelnemers/ leden van de Buurtstroom coöperatie mee in het landelijke totaal. Het is niet uit te sluiten dat sommige deelnemers ook lid zijn van Energie-U of aan meerdere projecten mee doen.

Ledenaantallen per coöperatie

Het aantal leden per coöperatie verschilt sterk. Bijna 60% van alle coöperaties heeft meer dan 50 leden, een kwart meer dan 100. Hoe ouder de coöperatie, hoe meer leden. De oudere windcoöperaties uit de jaren '80/'90 hebben gemiddeld circa 600 leden, oplopend van 250 leden tot 2.400 (Deltawind), 2.700 (Zeeuwind) en 3.400 leden (Windvogel). Dat geldt ook voor de oudere lokale coöperaties. Alle coöperaties die ouder zijn dan vijf jaar met meerdere projecten, hebben meer dan 500 leden. Van de overige coöperaties weten we van 16% zeker dat ze tussen de 20-50 leden hebben (op basis van de enquête). De 4% stichtingen hebben geen leden. Van 21% van alle coöperaties weten we het niet zeker en hebben we aangenomen dat deze ongeveer 20 leden hebben. Dit zijn voornamelijk dorpscoöperaties en nieuwe opstartende coöperaties.

3.8 Energiecoöperaties: %-coöperaties per ledencategorie

Figuur 3.8 Aantal coöperaties en ledenaantal (per categorie) als percentage van het totaal aantal coöperaties (623).

Het gemiddeld aantal leden van de productiecoöperaties met een of meerdere zonprojecten is circa 30 leden. Deze coöperaties zien we terug in de ledencategorie 50-100 leden.

De elf productiecoöperaties van De Windcentrale hebben we buiten beschouwing gelaten. Ze hebben veel deelnemende leden (gemiddeld 1500 leden per coöperatie, totaal 16.000 leden). Deelnemers participeren soms met een relatief klein Winddeel, wonen verspreid over Nederland.

Een vergelijking van de ledenaantallen met het aantal inwoners in de gemeente, dorp of wijk (werkingsgebied) is nog niet gemaakt. Als we er een aantal voorbeelden uitlichten dan is ook hier de variatie groot. Zo is ongeveer 25% van alle huishoudens in het dorp Terheijden lid van het Traais Energie Collectief (600 leden, bevolking 6.000 inwoners, 2.300 huishoudens). Op Texel is bijna de helft van alle huishoudens lid van de coöperatie (13.573 inwoners, 6.000 huishoudens). In de grote steden als Groningen, Amsterdam, Utrecht is het relatieve aantal leden klein (ca 1-2%). In een middelgrote gemeente als Zutphen is 6% van de huishoudens lid van de coöperatie.

Bereik

We hebben ook dit jaar gevraagd aan coöperaties wat het bereik is van hun website, nieuwsbrieven en social media-uitingen. Ruim 200 lokale coöperaties hebben hierover informatie verstrekt. Hieruit ontstaat geen uniform beeld. Een aantal relatief grote coöperaties (300 tot 900 leden, een met 3.000 leden) geeft aan tussen de 10.000 en 30.000 unieke websitebezoekers te hebben, variërend van 7 tot 70 keer het aantal leden. Deze coöperaties besteden veel aandacht aan hun websites en houden die actueel. 43 coöperaties hebben tussen de 1.000 en 7.000 bezoekers (samen 130.000), de rest zit onder de 1.000. De totale groep van 200 coöperaties heeft samen tenminste 323.000 unieke websitebezoekers, 68.000 nieuwsbriefabonnees, 26.000 volgers op Facebook en 19.000 volgers op Twitter.

3.7 | COÖPERATIES VAN BEDRIJVEN EN GEMEENTEN

Niet alle lokale energiecoöperaties zijn coöperaties van burgers. We komen een beperkt aantal coöperaties van agrariërs, bedrijven en (zelfs) gemeenten tegen.

- Een van de oudste coöperaties is Coöperatie Windunie, een samenwerkingsverband van particuliere eigenaren van windturbines in Nederland. Windunie is actief sinds 2001 en heeft 225 leden. Dit zijn voornamelijk agrariërs met eigen windturbines en een aantal windcoöperaties van burgers. Windunie ondersteunt ondernemers en burgercoöperaties bij de ontwikkeling en exploitatie van windmolens en werkt intensief samen met belangenvertegenwoordigers van burgercoöperaties.
- Energiecoöperatie Dordrecht is geen burgercoöperatie maar een samenwerkingsverband van de gemeente Dordrecht en energiebedrijf HVC. Zij werken samen met burgercoöperatie Drechtse Energie.
- Het lokale energiebedrijf Tegenstroom uit Noord-Holland is een initiatief van de gemeente Haarlemmermeer.
- De regionale coöperatie AGEM (Achterhoekse Groene Energiemaatschappij) uit de Achterhoek is ontstaan uit een samenwerking van acht gemeenten in 2013, en is inmiddels omgevormd tot een lokale koepelcoöperatie van burgercoöperaties én de gemeenten.
- NDSM Energie is een samenwerking van meer dan 60 ondernemers die werken rondom de NDSM-werf en actief sinds 2013. Voor de windplannen in de regio Amsterdam werken ze samen met burgercoöperaties.
- De ondernemerscoöperatie Energie Werkt op Schouwen-Duiveland (EWSD) uit Zeeland ontwikkelt ook postcoderoosprojecten met burgers (en staat om die reden op de lijst lokale energiecoöperaties).

- Er is een aantal coöperaties van agrariërs die met warmte, biogas of biomassa aan de slag gaan of die hun daken aanbieden aan omwonenden. Denk aan Zon-nig Kromme Rijn, Energiecoöperatie IJskoud, coöperatie De Groene Kolenboer en Duurzaam Dinkelland.

3.8 | PROFESSIONALISERING, SAMENWERKINGSVERBANDEN EN DIENSTVERLENING

De coöperatie: vrijwilligersorganisatie én bedrijf van ondernemende burgers

Het overgrote deel van de lokale coöperaties bestaat uit kleinschalige vrijwilligersorganisaties met een beperkt budget en beperkte jaaromzet. Dat verandert nu meer coöperaties eigen productie-installaties in beheer hebben en daar inkomsten uit halen. Daarnaast halen de coöperaties inkomsten uit de opbrengsten van collectieve inkoopacties, energielevering, productie en adviesopdrachten.

Ze ontwikkelen zich daarmee steeds meer als onderneming. De meer ervaren, oudere lokale coöperaties (ouder dan drie jaar) hebben een jaaromzet van tussen de 50.000 en 200.000 euro. De grotere windcoöperaties zitten daar boven, met een jaaromzet tot 2,5 miljoen euro (afhankelijk van het aantal windmolens). Volgens de indeling van de Europese Unie zijn de meeste coöperaties hiermee te classificeren als zogenaamde *micro*-ondernemingen (minder dan tien werknemers, omzet kleiner dan 2 miljoen euro). De grotere coöperaties zoals Grunneger Power, Zeeuwind en Deltawind hebben een beperkt aantal mensen op de loonlijst staan en/ of mensen die op projectbasis tegen betaling werken.

Professionalisering

Er is veel aandacht voor de professionalisering van de coöperaties. Ruim een derde (36%) van de respondenten op de enquête geeft dat aan dat ze dat belangrijk vinden. Financiële onafhankelijkheid, toegang tot expertise en versteviging van de eigen organisatie is nodig. Met name de afhankelijkheid van vrijwilligers maakt kwetsbaar. Als het aantal projecten toeneemt dan vraagt dat meer van de organisatie. De administratieve lasten en financiële verantwoordelijkheden nemen toe. Deelnemen aan beleidsprocessen in de gemeenten en regio vraagt tijd en specifieke kennis. Tegelijkertijd levert dit ook dilemma's en vragen op, want wil je met de organisatie de omslag naar een meer bedrijfsmatige aanpak maken? Is schaalvergroting nodig en zo ja, hoe houd je dan de binding met de lokale omgeving? Aan die professionaliseringsslag wordt inmiddels hard gewerkt in alle delen van het land. Eén richting begint zich duidelijk af te tekenen, namelijk de ontwikkeling van

regionale of provinciale coöperatieve projectbureaus van samenwerkende lokale energiecoöperaties. Daarnaast zijn er gespecialiseerde dienstverleners actief.

Enquête: professionalisering van de eigen coöperatie

“Professionalisering van de eigen coöperatie is absoluut noodzakelijk om continuïteit te krijgen. Dit betekent dat er, wil je zonder subsidie werken, eigen inkomsten moeten komen. Wij zien dat via leveren van energie, inkomsten uit exploitatie van installaties en het uitvoeren van opdrachten voor overheid of bedrijven.”

“Onze coöperatie ondervindt een groei-stuip. Zowel in aantal projecten als in financiële omzet. Dit vraagt nogal wat van de organisatie. Van vrijwillig en intrinsiek gemotiveerd, met waar mogelijk een geringe vergoeding voor geleverde prestatie, naar betaald en professioneel. Hoe zorg je ervoor dat het aangaan van (al dan niet financiële) verplichtingen niet leidt tot risico's voor de andere kant van de organisatie.”

“De coöperatie is een kwetsbare organisatie omdat de bestuursleden vrijwilligers zijn die vaak als professional moeten optreden. Daar moet oog voor zijn en een systeem om de kwetsbaarheid te verminderen.”

“Ik merk wat verlies van energie en tijd bij het clubje waar onze coöperatie door opgericht is. En het is heel lastig om nieuwe 'gekken' te vinden die mee willen denken en helpen. Ik begin me wat zorgen te maken over de toekomst van onze coöperatie.”

“Hoewel we nog maar één jaar bestaan is er zorg over de vrijwilligers. Hoe worden we professioneler en meer bedrijfsmatig? Hoe krijgen we meer leden van de leeftijd <50 jaar?”

“Wij werken aan de ontwikkeling van een vrijwilligersorganisatie met een bestuur dat vele operationele taken uitvoert toe naar een professionelere organisatie met een bestuur op afstand met betaalde krachten die het werk uitvoeren.”

“Professionalisering blijft nodig, zeker in het licht van de RES-ontwikkeling en het bijdragen aan respectievelijk bevorderen van collectief eigendom.”

“Professionalisering is noodzakelijk, maar ook lastig omdat je geen commerciële partij wilt worden. In de provincie Utrecht wordt hiertoe een coöperatief projectbureau opgezet.”

Samenwerkingsverbanden

De coöperaties werken op elke geografische schaal samen met collega-coöperaties: lokaal, regionaal, provinciaal en landelijk. Energie Samen coördineert de belangen-vertegenwoordiging op landelijk niveau, HIER opgewekt biedt een onafhankelijk landelijk kennisplatform. Regionaal en provinciaal werken coöperaties samen in netwerken die vaak zijn geformaliseerd in een koepelcoöperatie (coöperatie van coöperaties). De provincie ondersteunt in veel regio's de regionale samenwerking met onder meer subsidieregelingen voor lokale energie-initiatieven en financiële ondersteuning voor netwerkvorming.

Coöperaties werken samen op onderwerpen als energiebesparing vanuit de Coöperatie HOOM, mobiliteit vanuit Mobiliteit Samen (een initiatief van Coöperatie voor Duurzame Mobiliteit Nederland) en ICT vanuit Econobis, het landelijke ICT-platform ontwikkeld door en voor energiecoöperaties (Coöperatie Ecode). Zoncoöperaties werken samen als Zon op Nederland met gebruik van de ICT-applicatie OZON en

geautomatiseerde diensten. In het Noorden is de Coöperatie VanOns de paraplu voor activiteiten voor projectontwikkeling Bronnen VanOns, Mobiliteit VanOns en levering Energie VanOns. In andere delen van het land organiseren lokale coöperaties de levering van lokale stroom via de coöperatieve energieleverancier om | nieuwe energie. Daarnaast werken coöperaties samen bij grootschalige projecten in een gebied. Bijvoorbeeld: in Burgerwindpark De Spinner werken elf coöperaties samen, in Zonnepark Welschap vijf.

Ondertussen ontstaan er meer regionale samenwerkingsverbanden waarin coöperaties samenwerken om effectiever te kunnen bijdragen aan de Regionale Energie Strategie in hun RES-regio.

In de tabel zijn de samenwerkingsverbanden per provincie samengevat.

3.4 Tabel: Samenwerkingsverbanden tussen lokale coöperaties: meerdere geografische schaalniveaus en meerdere activiteiten

Geografisch	Naam	Activiteit	Oprichting jaar	Type
Nationaal	Energie Samen waaronder Buurtwarmte (warmte), Econobis (ICT), projectbureau Wind en Zon, Zon op Nederland	Belangen-vertegenwoordiging Projectbureau	2018 (1979 ODE)	Coöperatie van coöperaties
	Coöperatie Hoom	Energiebesparing, energieloket	2016	Coöperatie van coöperaties
	Mobiliteit Samen, Cooperatie Voor Duurzame Mobiliteit Nederland U.A.	Mobiliteit	2019	Coöperatie van coöperaties
	HIER opgewekt HIER Klimaatstichting	Kennisplatform	2012	Stichting
	Om nieuwe energie	Energielevering	2012	Coöperatie van coöperaties
	Greenchoice	Energielevering	-	Netwerk (geen rechtsvorm)
Noordelijke provincies (Groningen, Drenthe, Friesland), Overijssel	Energie VanOns (onderdeel van Coöperatie VanOns U.A.)	Energielevering	2013	Coöperatie van koepel-coöperaties
Noordelijke provincies (Groningen, Drenthe, Friesland),	Bronnen VanOns (onderdeel van Coöperatie VanOns U.A.)	Projectbureau (projectontwikkeling wind- en zonneparken)	2019	Coöperatie van koepel-coöperaties BV projectbureau
	Mobiliteit VanOns, Cooperatieve Vereniging Mobiliteit VanOns U.A. (onderdeel van Coöperatie VanOns U.A.)	Mobiliteit	2019	Coöperatie van koepel-coöperaties

Drenthe	De Drentse Kei, Coöperatie De Drentse Koepel Energie-Initiatieven U.A.	Provinciale koepel	2013	Coöperatie van coöperaties
Groningen	Groninger Energiekoepel (GrEK), Coöperatie Groningen Energiekoepel U.A.	Provinciale koepel	2013	Coöperatie van coöperaties
Friesland	Ús Koöperaasje, Energij Koöperaasje Fryslân U.A.	Provinciale koepel	2013	Coöperatie van coöperaties
Overijssel	Netwerk, Serviceloket energie-initiatieven (coöperatie Natuur- en Milieufederatie Overijssel NMO)	Provinciale samenwerking	Actief sinds 2013	Netwerk (geen rechtsvorm)
Gelderland	Vereniging Energie Coöperaties Gelderland (VECG)	Provinciale koepel	2015	Vereniging
	Coöperatieve Achterhoekse Groene Energiemaatschappij (AGEM)	Regionale koepel projectbureau	2013	Coöperatie van coöperaties (projectbureau bv)
	Coöperatie Energie Samen Rivierenland. (voormalig: Coöperatie Energie Dienstenbedrijf Rivierenland)	Regionale koepel projectbureau	2015	Coöperatie van coöperaties (projectbureau bv)
Limburg	RESCOOP Limburg	Provinciale koepel projectbureau	2015	Coöperatie van coöperaties (projectbureau bv)
	SELL Servicepunt Energie Lokaal Limburg NMF Limburg	Kennisuitwisseling	2013	Netwerk (geen rechtsvorm)
Noord-Brabant	Federatie van Energiecoöperaties Zuidoost-Brabant	Kennisuitwisseling	2019	Netwerk (geen rechtsvorm)
	Netwerk Hart van Brabant	Kennisuitwisseling		Netwerk (geen rechtsvorm)
	Project Spinderwind Hart van Brabant	Productie	2019	Coöperatie van coöperaties
	Netwerk West-Brabant	Kennisuitwisseling		Netwerk (geen rechtsvorm)
Noord-Holland	Vereniging Energiecoöperaties en -initiatieven Noord-Holland (VEI-NH)	Provinciale koepel (voorheen platform) projectbureau (in ontwikkeling)	2018 (platform actief sinds 2016)	Vereniging
	Energie Verbonden (Gooi en Vechtstreek)	Regionale samenwerking Gooi en Vechtstreek	2018	Stichting
	Netwerk 02025 (Amsterdam)	Kennisuitwisseling platform	2010	Netwerk (geen rechtsvorm)
Utrecht	Servicepunt Energie Lokaal Natuur- en milieufederatie Utrecht	Kennisuitwisseling	2011	Netwerk (geen rechtsvorm)
	Energie van Utrecht, Coöperatieve Vereniging Energie van Utrecht U.A., Projectbureau Energie van Utrecht B.V.	Provinciale samenwerking projectbureau	2020	Coöperatie van coöperaties (projectbureau bv)
Zuid-Holland	Energie Samen Zuid-Holland (voorlopig naam) Netwerk lokale energie-initiatieven	Provinciale samenwerking Kennisuitwisseling projectbureau (in ontwikkeling)	2018	Netwerk (geen rechtsvorm)
	Energie van Rotterdam, Coöperatieve Vereniging Energie van Rotterdam U.A.	Gemeentelijke samenwerking projectbureau	2020	Coöperatie van coöperaties (projectbureau bv)
	Duurzaam Den Haag	Gemeentelijke samenwerking netwerk	2013	Stichting
	Rijnland Energie Coöperatie	Regionale samenwerking RES-regio Holland Rijnland	2019	Coöperatie van coöperaties
Flevoland	(nog) geen regionale samenwerkingsverbanden			
Zeeland	(nog) geen regionale samenwerkingsverbanden			

Coöperatieve projectbureaus

In 2020 gaat veel aandacht uit naar de ontwikkeling van projectbureaus waarin meerdere lokale coöperaties mankracht, middelen en expertise bundelen voor de projectontwikkeling van wind- en zonneparken op land. Ze anticiperen daarmee op de opgave van de RES-regio's en het landelijke streven naar invulling van omgevingsparticipatie en 50% lokaal eigendom bij hernieuwbare energieprojecten op land. Tegelijkertijd draagt deze samenwerking bij aan een effectievere bijdrage aan de beleids- en planvorming in de RES-regio's en provincie, waardoor de coöperaties hun belangen kunnen behartigen en hun maatschappelijke rol beter kunnen invullen. Op nationaal niveau organiseert Energie Samen ontwikkelcapaciteit en behartigt het de belangen namens de coöperaties.

In 2019 is het coöperatieve ontwikkelbureau Bronnen VanOns in de Noordelijke regio's opgericht door de Groningse koepelvereniging GreK, de coöperatie Grunner Power, de Drentse coöperatie Noordseveld en de NMF-Groningen. In de regio's de Achterhoek en Rivierenland in Gelderland zijn al eerder projectbureaus opgezet in 2013 en 2015.

In Utrecht is op 21 september 2020 een nieuwe provinciale koepelvereniging met projectbureau opgericht: Energie van Utrecht. Dit initiatief van twintig lokale coöperaties wordt actief ondersteund door de provincie Utrecht. Het richt zich specifiek op de ondersteuning van lokale coöperaties bij het realiseren van grootschalige opwekprojecten, van het vinden van geschikte locaties, tot aan de daadwerkelijke realisatie en het regelen van het gezamenlijke eigendom. In Noord- en Zuid-Holland en Limburg zijn vergelijkbare initiatieven gaande, waarbij de initiatiefnemers gebruik maken van de ervaringen van bestaande projectbureaus. In Rotterdam werken coöperaties samen onder de vlag van de nieuwe stadscoöperatie Energie van Rotterdam die in december 2020 is opgericht.

Energie van Utrecht

“De lokale coöperaties zijn ervan overtuigd dat alleen door intensieve samenwerking de noodzakelijke professionalisering kan worden gerealiseerd. Die professionalisering is nodig om een serieuze rol te kunnen spelen bij het grootschalig opwekken van duurzame energie in onze regio. Die opschaling is nodig om met elkaar de klimaatdoelstelling die we in Nederland hebben geformuleerd te realiseren. Klimaatneutraal uiterlijk in 2050. De provincie Utrecht heeft een hogere ambitie: klimaatneutraal in 2035.

In het landelijk afgesloten Klimaatakkoord is verwoord dat de projecten voor minimaal 50% in lokaal eigendom moeten zijn. Zo zorgen we ervoor dat de lasten én de lusten eerlijk verdeeld worden. Lokale energievoöperaties zijn in staat om zorg te dragen voor het lokaal eigendom. De gemeentes van de provincie Utrecht hebben de voorwaarde voor lokaal eigendom allemaal opgenomen in hun eigen plannen.” “De provincie heeft actief meegewerkt aan de totstandkoming van onze koepelcoöperatie Energie van Utrecht. Ze zien dat de lokale coöperaties een belangrijke rol hebben in het realiseren van grootschalige duurzame opwekprojecten waarbij de lokale gemeenschap nauw betrokken is”.

bron: www.energievanutrecht.nl

Gespecialiseerde dienstverlening

De professionalisering van de coöperatieve beweging blijkt ook uit het toenemende aantal gespecialiseerde dienstverleners, die grotendeels vanuit de coöperatieve beweging zelf ontstaan. Ervaren coöperaties ontwikkelen zelfstandig projecten en hebben een of meerdere mensen in hun midden die zich daar betaald mee bezighouden. Deze mensen ondersteunen vervolgens ook vaak weer nieuwe initiatieven in de regio. Zo ontstaan nieuwe ontwikkelcoöperaties of stichtingen, gespecialiseerde dienstenbureaus en een netwerk van zelfstandige specialisten. Deze leveren in toenemende mate ook adviesdiensten aan andere partijen, zoals lokale bedrijven en gemeenten.

In Groningen en de Achterhoek Gelderland bieden de provinciale en regionale koepels ondersteuning (GreK, AGEM). In Friesland gebeurt dit vanuit de Energie Werkplaats, een samenwerking van lokale specialisten en het Netwerk Duurzame Dorpen/Doarpswurk.

Dienstverleners voor (postcoderoos) zonnedaken

Voorbeelden van coöperatieve dienstverleners zijn: Kennemer Kracht (regio Haarlem), lokale ontwikkelaar Maak Onze Regio Duurzamer (Zeeland), Stichting Zonnebank (Breda), Coöperatie Op Rozen Facilitair (leningenmodel postcoderoos), (ontwikkel)coöperatie Zon op Alle Daken en gespecialiseerde adviesbureaus als de Coöperatie Expert, het Friese ECOOP en Soft Energy uit Utrecht.

Het Friese bureau ECOOP heeft inmiddels 70 projecten ontwikkeld/ in ontwikkeling voor lokale coöperaties. Met ondersteuning van Energie Samen/ Zon op Nederland zijn 106 projecten gerealiseerd en staan er nog minstens 20 gepland. Het Utrechtse bureau Soft Energy heeft tientallen projecten begeleid. Maak Onze Regio Duurzamer, een initiatief van een lokale ondernemer, ontwikkelt postcoderoosprojecten in Zeeland en volgt een standaard model: relatief kleine zonnedaken van circa 300 panelen met een kleinverbruikersaansluiting. Het Zeeuwse Klimaatfonds ondersteunt de ontwikkeling met een investeringssubsidie.

Er is nog een aantal andere ontwikkelaars actief in deze markt, zoals Solar Green Point, Postcodestroom, Energie van Hollandse Bodem, Energiecoöperatie Noord-Brabant en Limburg, NLEC Advies (Kobespa Groep, voormalig NL Energiecollectief). Eerdere initiatieven van energiebedrijven zijn gestopt, zoals Eneco Zonnehub (in 2019 overgenomen door Greenspread) en EON SamenZon (stopgezet in 2017).

3.9 | LOKALE ENERGIEMARKT: GROENE STROOM ALS STREEKPRODUCT

Veel coöperaties bieden lokale stroomproducten aan, vaak stroom van de eigen zonnedaken wind- en zonneparken. Om te kunnen handelen, is een leveranciersvergunning nodig. De coöperaties organiseren dit niet zelfstandig, maar via eigen coöperatieve leveranciers of sluiten een contract af met een bestaande energieleverancier. Deze leveranciers kopen de stroom in van de lokale coöperaties en leveren die aan de leden en andere omwonenden. Zo sluiten ze de lokale energiekringloop.

Twee energieleveranciers zijn ontstaan uit de coöperatieve beweging zelf: Energie VanOns en om | nieuwe energie, beide opgericht in 2013. Het zijn samenwerkingsverbanden van lokale coöperaties, coöperaties van lokale coöperaties. Deze coöperatieve leveranciers hebben een eigen leveranciersvergunning en handelen zelfstandig op de markt. Ze houden de winst binnen de coöperatieve gemeen-

schap, een deel van de winst wordt jaarlijks uitgekeerd aan de aangesloten coöperaties. Zo sluiten ze niet alleen de energiekringloop, maar ook de kringloop van de geldstromen. De regionale coöperatie AGEM in de Achterhoek gaat uit van een vergelijkbaar model maar dan met tussenkomst van een vergunninghoudende energieleverancier.

Ook Greenchoice richt zich op dit lokale duurzame coöperatieve marktsegment en heeft zich ontwikkeld tot een belangrijke partner voor de coöperatieve beweging. Greenchoice nam in 2018 Qurrent over en in 2020 Huismerk Energie, beide ook actief in dit marktsegment. Andere leveranciers en partners van coöperaties zijn het energiebedrijf Delta in Zeeland, Nieuwe Stroom, HVC en Pure Energie. Energieleverancier VandeBron verbindt lokale aanbieders aan klanten en specialiseert zich in lokale stroomproducten, maar werkt maar beperkt met coöperaties samen. Dit bedrijf is in 2019 overgenomen door Essent.

Energie VanOns en om | nieuwe energie behoren tot de categorie allergroenste energieleveranciers, volgens het Onderzoek Duurzaamheid Nederlandse Stroomleveranciers (november 2020) met de groenste stroomproducten volgens de Groene Stroom Checker van HIER (mei 2020). Ook de andere genoemde leveranciers scoren hoog op dit gebied.

Samen bedienen deze leveranciers ongeveer 25.000-30.000 klanten via de aangesloten coöperaties. Vrijwel alle stroom van postcoderoos projecten wordt door hen ingekocht.

3.5 Tabel: overzicht van energieleveranciers

Energieleverancier	Aangesloten coöperaties	aantal postcoderoos (PCR-) projecten stroominkoop (via een PPA)
om nieuwe energie	51 (leden)	93
Energie VanOns	100 (leden)	76
AGEM	14 (leden)	28
Greenchoice	130 (netwerk)	240
Delta	30-40	32
Andere leveranciers		niet bekend
Totaal	circa 330 (50% van alle coöperaties)	469 (91% van 512 PCR projecten (zie; hoofdstuk zon)

*PPA: power purchase agreement, contract tussen stroomaanbieder en energieleverancier.

Winst vloeit terug naar de regio

Voor elke klant van Energie VanOns die via een coöperatie is aangemeld, ontvangt de coöperatie 35 tot 75 euro per jaar. De aangesloten coöperaties van Energie VanOns ontvingen in totaal 1,4 miljoen euro sinds de oprichting in 2013 (ongeveer 200.000 per jaar). De coöperaties besteden dat geld aan sociale en duurzame projecten in hun regio. Ook Greenchoice en OM | nieuwe energie keren bedragen uit aan de aangesloten coöperaties.

Andere energieleveranciers

Afsluitend nog een paar opmerkingen over twee energieleveranciers die een combinatie van stroomproduct en coöperatief lidmaatschap aanbieden.

- Energiebedrijf Qurrent, een partner voor veel coöperaties, is in 2018 is overgenomen door Greenchoice. Het bedrijf had daarnaast een coöperatie opgericht, Coöperatie Qurrent, die aandeelhouder is van Windpark Hellegatsplein op Goeree-Overflakke in Zuid-Holland. Dit windpark is formeel coöperatief eigendom. Alle klanten van Qurrent waren automatisch lid van de coöperatie. Het gaat hierbij feitelijk om een stroomproduct: klanten kopen een Windtegoed. Deze constructie wordt afgebouwd waardoor op termijn het coöperatief eigendom komt te vervallen. De resterende leden van de coöperatie besluiten over de coöperatie.
- Energiebedrijf Vrijopnaam volgt een vergelijkbaar model. Klanten investeren in een zonnepaneel op afbetaling, worden klant van de leverancier Vrijopnaam en krijgen de stroom geleverd. Ze zijn formeel lid van de Coöperatie Vrijopnaam. De coöperatie is “de houder van de rechten en middelen die de basis vormen voor de geleverde panelenopnaam. Het lidmaatschap van de Coöperatie staat alleen open voor afnemers van producten en diensten die tegen betaling van de Coöperatie worden verkregen. Het lidmaatschap staat los van het energiecontract dat de klanten afsluiten.

In dit model is geen sprake van een lokale binding van de leden/ klanten, want zij wonen verspreid over Nederland. De leden zijn ook niet betrokken bij de projectontwikkeling. Er is geen sprake van directe financiële participatie in het wind- of zonnepark, omdat deelname loopt via het stroomcontract. Het is niet duidelijk hoe de zeggenschap van de leden is geregeld.

Lokale stroom: meer vraag dan aanbod

Hoe groot is de lokale energiemarkt? En wat kunnen we daarvan verwachten de komende jaren? De vraag naar lokale stroom neemt sinds 2015 sterk toe. Ruim een kwart (27%) van alle stroomcontracten betreft levering van stroom uit Nederland, aldus Pricewise (2019). Deze lokale stroom wordt op dit moment vooral geleverd aan grote stroomverbruikers als Schiphol en NS, waardoor er minder beschikbaar is voor particulieren. Dat de lokale coöperatiestroom gewild is, blijkt ook uit de contracten die de coöperatieve leveranciers in 2017, 2018 en 2019 afsloten met een aantal gemeenten. Zo kopen de gemeenten Arnhem, Nijmegen en Den Haag (2017, 2019) en overheden in Groningen (2018) lokale stroom uit eigen regio in, bij voorkeur van lokale coöperaties.

In 2018 had tweederde van alle consumenten een groen stroomcontract. Groene stroom en een duurzame energieleverancier is voor consumenten een belangrijke reden om over te stappen dan vorige jaren (21% ten opzichte van 17% in 2018 en 2019), constateert de ACM Energiemonitor 2020. Het is niet bekend of deze mensen extra hechten aan lokale groene stroom, en in het bijzonder lokale stroom van een coöperatie.

Drie coöperatieve energieleveranciers

Energie VanOns is een samenwerking van Friese, Groningse en Drentse energiecoöperaties die zich via de koepels Ús Koöperaasje, Drentse Kei en de Groninger Energie Koepel (GrEK) verenigd hebben. Energie VanOns handelt in groene stroom in het Noorden en Oosten van Nederland. Ze koopt stroom in van de grote coöperatieve zonneparken op Ameland, in het Friese Garyp, Groningen en andere projecten van lokale coöperaties, waaronder 76 postcoderoosprojecten. De resterende stroom komt uit andere lokale bronnen, zoals windmolens en zonnedaken van agrariërs.

om | nieuwe energie is voortgekomen uit een samenwerking tussen Texel Energie, Urgenda en Windunie, een coöperatie van (agrarische) windturbine-eigenaars. De coöperatie opereert landelijk en bestaat inmiddels uit 51 aangesloten energiecoöperaties, tien meer dan in 2019. Lokaal energiebedrijf Tegenstroom uit Haarlemmermeer en energiebedrijf Eneco zijn ook lid van de coöperatie. De coöperatie koopt stroom in van 93 postcoderoosprojecten en 37 andere aanbieders.

Tekst gaat verder op de volgende pagina »»

De **Achterhoekse Groene Energie Maatschappij (AGEM)** heeft geen eigen leveranciersvergunning maar werkt samen met de vergunninghoudende energieleverancier (Anode) die stroom inkoopt van lokale coöperaties en collectieve stroom- en gascontracten aanbiedt. AGEM functioneert daarnaast als energiedienstenbedrijf, ondersteunt bij projectontwikkeling en werkt voor energiebesparing nauw samen met VerduurSaam Energieloket.

De stand van zaken in 2020: 14 coöperaties met in totaal ongeveer 750 unieke leden, 27 zonnedaken, 8.098 zonnepanelen, één stortgasinstallatie, circa 2,85MWp opwek in totaal. 555 van de 750 deelnemers/leden nemen de Achterhoekse energie af via AGEM, kortom zo'n 75% stapt bij deelname in een lokaal project over.

Innovatieve ontwikkelingen: experimenteren met zelflevering, flexibiliteitsdiensten

De verwachting is dat de mogelijkheden verruimd worden voor energielevering en netbeheer in coöperatief verband. In 2014 is een wettelijke mogelijkheid gecreëerd om hiermee te experimenteren. Initiatiefnemers konden een ontheffing aanvragen van de verplichtingen van de Elektriciteitswet 1998 ('Regeling experimenten Energiewet'). Daardoor werd het gemakkelijker om eigen opgewekte stroom te leveren aan deelnemers in het gebied.

In totaal zijn 19 ontheffingen verleend sinds 2015, waaronder een aantal aan bestaande coöperaties (De Windvogel, Endona, Eemnes Energie, Schoon Schip, Sterk op Stroom/ Groene Mient). Andere ontheffingen zijn verleend voor experimenten in nieuwbouwwijken of appartementencomplexen waarvoor nieuwe wijk- en gebouwgebonden-coöperaties zijn opgericht. Daarnaast hebben zeven VvE's ontheffing aangevraagd en verkregen. Op de website van HIER opgewekt zijn ervaringen na te lezen van initiatiefnemers met de Experimentenregeling. Deze regeling is stopgezet in 2020; er is nog geen evaluatie van de regeling beschikbaar.

Twee voorbeelden:

Gridflex Heeten

Coöperatie Edona was een van de eerste partijen die een ontheffing kreeg in 2015. Endona realiseerde in 2018 een zonnepark en wil de eigen zonnestroom zelfstandig distribueren, opslaan en verhandelen. Het doel is Nul op de trafo, ofwel lokale vraag en aanbod optimaal op elkaar af stemmen. Ze zijn actief partner in het Europese onderzoeksproject Flexcoop met hun project **Gridflex Heeten**. Het concept van zelflevering is (nog) niet van de grond gekomen; de coöperatie levert haar zonnestroom via energieleverancier Energie VanOns.

Eemnes Energie: Lokaal, Energie en Flexibiliteit

In november 2019 startte de coöperatie Eemnes Energie met het project LEF, dat staat voor Lokaal, Energie en Flexibiliteit. Dit is een Europees pilotproject, dat er naar streeft om lokaal opgewekte, duurzame energie, ook zoveel mogelijk lokaal te gebruiken. Dat kan door direct gebruik, door verkoop aan je burens, of door opslag in een gezamenlijke batterij. Een slim rekensysteem dat elk kwartier de actuele stroomprijs kan vaststellen is onderdeel van deze nieuwe vorm van energielevering en -gebruik, aldus de website.

Energie Samen onderzoekt de mogelijkheden voor coöperaties om actief te worden op de markten waarop flexibiliteit wordt verhandeld. In 2020 werken meerdere partijen aan een roadmap 'Flexlokaal'. Dit gaat verder dan de handel in stroom. In de volgende monitor 2021 hopen we daar op terug te komen.

3.10 | BLIK OP DE TOEKOMST

Neemt het aantal coöperaties nog verder toe de komende jaren? Dat is zeker mogelijk. Zeker als we ervan uitgaan dat in elke gemeente minstens één coöperatie actief kan zijn. En dat is nu nog niet in alle gemeenten het geval. In ongeveer 50 gemeenten is nog geen coöperatie actief. Nemen we de sociale structuur van wijken of dorpen als uitgangspunt, met 3.000 wijken en bijna 6.000 dorpen, dan kan het aantal coöperaties nog verder oplopen. Wel lijkt een zeker verzadigingspunt bereikt.

Het ontwikkelpad en het aantal toekomstige coöperaties hangen mede af van de vraag wat het meest effectieve schaalniveau is. Ter illustratie: collectieve zonnedaken zijn verbonden met een buurt of wijk, maar zijn effectiever te ontwikkelen binnen een gemeentecoöperatie. Het is niet zinvol om voor elk nieuw project ook een nieuwe coöperatie op te richten. Een project met een wind- of zonnepark overschrijdt al snel de gemeentegrenzen waardoor een regionale coöperatie of samenwerkingsverbanden van meerdere lokale coöperaties meer voor de hand ligt. Een warmtecoöperatie is juist weer nauw verbonden met een buurt of wijk, waarin de afnemers van een wijkwarmtenet zich verenigen. Hoe sterk de groei zal zijn en op welke wijze deze plaatsvindt, zal de komende jaren uitwijzen.

Ondertussen laat nieuw publieksonderzoek zien dat 25-30% van de Nederlanders bereid is deel te nemen aan een energiecoöperatie (Motivaction, 2019²). Dit duidt op een potentieel draagvlak van één tot twee miljoen huishoudens. Stel dat die zich verenigen in coöperaties van 1000 leden, dan zou het aantal coöperatie door kunnen groeien tot 2.000 coöperaties. Ook denkbaar is dat bestaande coöperaties veel meer leden aan zich weten te binden. In Vlaanderen heeft de coöperatie EcoPower meer dan 60.000 leden. De kunst is om dat (nog) latente draagvlak te verzilveren zodat meer mensen meedoen via bijvoorbeeld een investering in een lokaal energieproject of inkoop van lokaal opgewekt stroom.

Sociale structuur in Nederland

12 provincies
33 regio's
3.000 wijken (met gemiddeld 5.000 inwoners)
5.900 plaatsen (oude dorpen, buurtschappen)
13.200 buurten (met gemiddeld 1.200 inwoners)

Bron: CBS kerncijfers wijken en buurt 2017, Kadaster

² Publieksmonitor klimaat en energie 2019, Motivaction (december 2019). Zie ook: Verkenning toekomstpotentieel burgerenergiebeweging, AS I-Search (juni 2019).

4 | PRODUCTIE: COLLECTIEVE ZON

Burgers blijven samen investeren in zonnedaken. De handrem zit er wel een beetje op door de onzekerheid over de nieuwe postcoderoosregeling, de beperkte beschikbaarheid van daken en netcapaciteit en het corona-virus. Lokale burgerinitiatieven en coöperaties kiezen steeds vaker voor zonnepanelen op de grond en het ontwikkelen zonneparken van en voor de gemeenschap.

In dit hoofdstuk 4 leggen we uit wat we verstaan onder collectieve zon, gaan we vooral in op kwantitatieve gegevens, schetsen we het algemene beeld van de coöperaties en hun zonne-energie projecten en een aantal knelpunten die ze daarbij tegenkomen. In het volgende hoofdstuk 5 zoeken we de verdieping op en gaan we in meer detail in op de coöperatieve zonneparken en zaken als eigendom en overheidsbeleid. Hier vind je ook korte beschrijvingen van de in 2020 gerealiseerde coöperatieve zonneparkprojecten.

4.1 | VOORAF: WAT IS COLLECTIEVE ZON

Met collectieve zonprojecten doelen we op zonne-energieprojecten die door en met hulp van burgers in collectief verband worden gerealiseerd. Zoals we zagen in hoofdstuk 3 (burgercollectieven) organiseren burgers zich meestal in een coöperatieve vereniging, zeker als ze samen investeren in een productie-installatie. Ook andere vormen komen voor, zoals een stichting die de installatie namens een gemeenschap of collectief in beheer heeft. Het gaat hier niet om collectieve inkoopacties van coöperaties voor individuele woningeigenaren, maar om projecten die in collectief verband gerealiseerd worden

Coöperatief of collectief eigendom, lokaal eigendom

De aandacht van de monitor gaat primair uit naar projecten met productie-installaties die de collectieven in eigendom hebben. We spreken in dat geval over coöperatief eigendom of collectief eigendom als verzamelterm (stichting, coöperatie). Omdat de leden van coöperaties vrijwel altijd in de directe omgeving wonen, hebben we ook te maken met eigendom van de lokale omgeving (lokaal eigendom). In het geval van een stichting komen de opbrengsten van de installatie ten goede aan de lokale omgeving, meestal een dorp of wijk. De vraag naar eigendom is vooral voor de zonneparken relevant, gegeven het afgesproken streven naar 50% eigendom van de lokale omgeving in het Klimaatakkoord. In hoofdstuk 2 zijn deze definities geïntroduceerd.

Financiële participatie zonder eigendom

Burgers kunnen ook financieel participeren in zonprojecten, zonder dat er sprake is van eigendom. Dat loopt meestal via een crowdfundingplatform, maar kan ook direct in een project (bv). Bij dit soort projecten is geen sprake van eigendom of zeggenschap. Er is wel sprake van een soort burgercollectief, de crowd community, in dit geval verenigd rond één project. In deze monitor onderzoeken we alleen crowdfundingprojecten wanneer een lokale coöperatie of stichting daar actief bij betrokken is, of als de participanten een duidelijke binding hebben met het project én de lokale omgeving. De eerste generatie crowdfundingprojecten voldeed meestal aan deze criteria, maar dat is inmiddels veranderd. De projecten zijn groter, de lokale binding minder. In 2019 namen we de crowdfunding van zonneparken niet meer mee in deze monitor. Vanaf dit jaar (2020) nemen we ook de crowdfunding van zonnedaken niet meer mee in deze monitor, tenzij een lokaal burgercollectief actief betrokken is. We verwijzen naar de jaarrapportages van de crowdfundingmarkt en de nieuwe Monitor participatie hernieuwbare energie op land.

Andere vormen van participatie

Met de groei van het aantal zonneparken zien we dat coöperaties steeds vaker worden betrokken bij projecten van commerciële ontwikkelaars. Een coöperatie kan mede-eigenaar zijn, mee ontwikkelen, investeren en meedelen in het ondernemersrisico. Coöperaties kunnen ook andere rollen op zich nemen zonder zelf eigenaar te zijn. Ze denken bijvoorbeeld mee in het ontwerp- en ontwikkelproces, krijgen geld uit een omgevingsfonds, en/ of zijn aanbieder van de lokale stroom uit het zonnepark. Kortom: ze geven vorm aan alle overige varianten van de participatiewaaier waarbij geen sprake is van eigendom of financiële participatie. Voor zover mogelijk proberen we in deze monitor ook deze andere vormen van betrokkenheid of omgevingsparticipatie in beeld te krijgen.

Toerekening collectief zonvermogen

Wat rekenen we mee als collectief vermogen (kWp)? In principe rekenen we alleen het vermogen van projecten met productie-installaties die in collectief eigendom zijn mee. Voor zonneparken met meerdere eigenaren vindt de toerekening plaats naar rato van het eigendom van de productie-installatie. Dus als een zonnepark voor 50% eigendom van een coöperatie of lokale stichting is, rekenen we 50% van het totale vermogen mee als collectief vermogen.

Tekst gaat verder op volgende pagina »

Als naast een coöperatie ook andere lokale partijen mede-eigenaar zijn van het zonnepark, dan telt het aandeel van deze lokale partners mee als lokaal eigendom (eigendom van de lokale omgeving).
 Is er geen sprake van eigendom, dan telt dit ook niet mee als collectief vermogen. Voor de relatief kleinere projecten (daken en kleine parken) zijn we minder strikt wat betreft de toerekening. Het komt voor dat een coöperatie initiatiefnemer is van een zonnedak en het project ontwikkelt, maar dat de dak- of grondeigenaar uiteindelijk investeert en eigenaar wordt van de productie-installaties.

4.2 | HUIDIGE SITUATIE 2020

In 2020 kwamen er 170 nieuwe zonnedaken en (drijvende) zonneparken gerealiseerd door burgercollectieven bij, waarmee het totaal uitkomt op 814 collectieve zonprojecten. De nieuwe projecten waren goed voor 48,6 MWp, waardoor het totale collectieve zonvermogen in 2020 uitkomt op 166,4 MWp, vergelijkbaar met het elektriciteitsverbruik van bijna 50.000 huishoudens¹. Dit is een groei in collectief zonvermogen van 41% ten opzichte van vorig jaar.

Het totale zonvermogen in Nederland is december 2020 nog niet bekend. We kunnen dus nog geen vergelijking maken tussen het collectieve zonvermogen en het totale zonvermogen in Nederland. Kijken we naar voorgaande jaren dan zie we dat het aandeel van burgercollectieven op het totale zonvermogen in Nederland rond de 1,6% is.

Er zitten minstens 212 projecten in de pijplijn die vrij zeker zijn en gepland zijn voor 2021 (bij daken) of 2022/2024 (bij zonneparken). Nog eens 141 projecten zijn in voorbereiding, waaronder een aantal grootschalige zonneparken met substantieel collectief eigendom. Alle bij ons bekende projecten zijn opgenomen in de projectlijst van de bijlage: Collectieve zonprojecten².

¹ Gemiddeld 3.000 kWh per huishouden, 900 vollasturen.

² Online beschikbaar op de website HIER opgewekt

4.1 Tabel: Overzicht van typen projecten (crowdfunding/ coöperatie)

	Crowdfunding alleen zonnedaken*			Burgercollectieven (coöperaties) Zonnedaken en zonneparken			Totaal crowdfunding+ burgercollectief		
	Aantal projecten	MWp	Toename tov vorig jaar in %	Aantal projecten	MWp	Toename tov vorig jaar in %	Aantal projecten	MWp	Toename tov vorig jaar in %
2017	53	5		220	32		273	37	
2018	71	12	226%	383	64	100%	454	75	200%
2019	91	27	227%	553	91	43%	644	118	56%
2020	91	27	(gelijk aan 2019)	723	139,6**	53%	814	166	41%

*Zonnedaken met crowdfunding tot en met 2019 meegerekend als zoncollectief (lokale deelnemers en binding). Zonneparken met crowdfunding zijn in geen enkel jaar meegerekend.

**Van de 139,6 MWP collectief vermogen is 18,3 MWp van drijvende zonneparken.

4.2 Tabel: Relatieve aandeel collectieve zonprojecten t.o.v Nederlands totaal

	Collectief zonvermogen MWp	Zonvermogen Nederland totaal (CBS)	% collectief van Nederlands totaal
	MWp	MWp	
2017	37	2.911	1%
2018	75	4.608	2%
2019	118	7.177	2%
2020	166	nog niet bekend	nog niet bekend

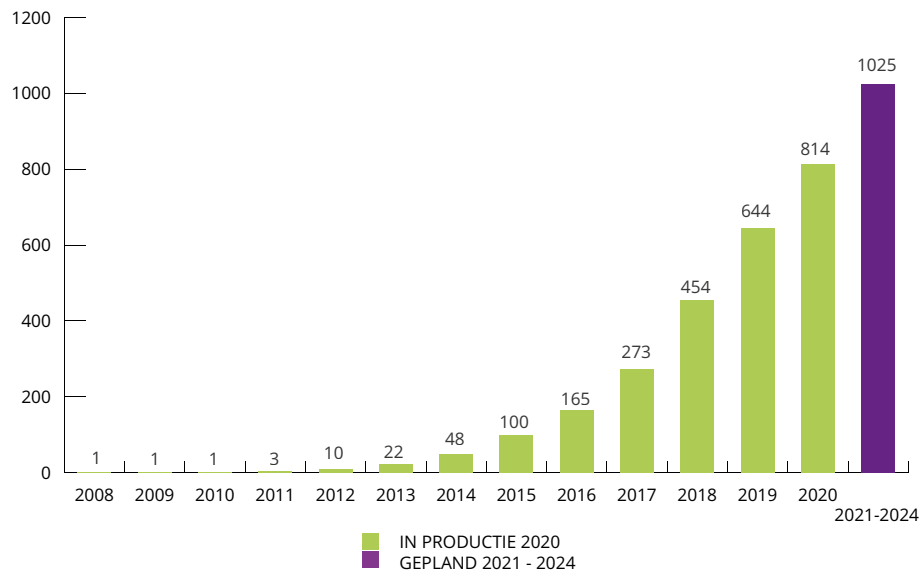
Bron: CBS Hernieuwbare elektriciteit, 16 december 2020.

Neemt het groeitempo toe of af?

Als we de groei vergelijken met vorig jaar dan lijkt dit af te nemen. In 2019 nam het collectieve vermogen met 56% toe ten opzichte van 2018, terwijl we in 2020 een groei zien van 41% ten opzichte van 2019. De groei van het collectieve vermogen vlakt dus af. Om dat te duiden moeten we wat dieper de cijfers in duiken.

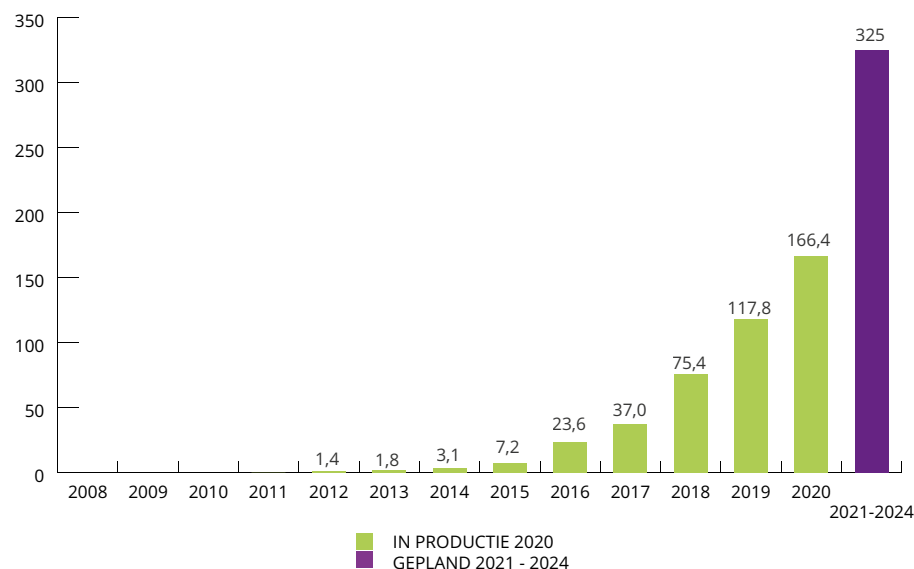
Als we de crowdfundingprojecten buiten beschouwing laten, dan zien we dat het collectieve zonvermogen van coöperaties juist is toegenomen ten opzichte van 2019. Die toename is echter vrijwel volledig toe te schrijven aan de overname van één groot drijvend zonnepark door een coöperatie in Zwolle. Eén project bepaalt daarmee het totaalbeeld van honderden collectieve zonprojecten. Als we dit ene project buiten beschouwing laten dan is het collectieve vermogen met 33% toegenomen. Dit geeft aan dat het steeds belangrijker wordt om verschillende soorten projecten van elkaar te onderscheiden om zinnige uitspraken te kunnen doen over trends.

4.1 Zon: ontwikkeling totaal aantal projecten

Figuren 4.1 en 4.2: aantal collectieve zonprojecten en vermogen (MWp = 1000 kWp) Het gaat om toegerekend vermogen aan het collectief. Tot en met 2019 zijn dakgebonden crowdfundingprojecten meegerekend, vanaf 2020 niet meer.

4.2 Zon: ontwikkeling totaal collectief vermogen in MWp

4.3 | ZONNEDAKEN EN ZONNEPARKEN

Lokale coöperaties werken vooral aan collectieve zonnedaken (gebouw-gebonden). Het model is eenvoudig: een lokaal burgercollectief neemt het initiatief, ontwikkelt het project en bewoners investeren samen in enkele honderden zonnepanelen op het dak van een gebouw van een gemeente, bedrijfspand of stal van een agrariër. De laatste jaren neemt ook het aantal zonneparken van lokale coöperaties toe. Deze dragen sterker bij aan het gerealiseerde collectieve zonvermogen (MWp), dan de zonnedaken.

Zonnedaken

In totaal tellen we 761 collectieve zonnedaken (94% van totaal 814 projecten), waarvan er 156 in gebruik genomen zijn in 2020. Ter vergelijking: vorig jaar in 2019 waren 178 nieuwe daken gerealiseerd. Als we de crowdfundingprojecten (20) buiten beschouwing laten, dan is de toename van het aantal nieuwe collectieve zonnedaken in 2020 (158) vergelijkbaar met 2019. Conclusie: het groeitempo van circa 150-160 nieuwe collectieve zonnedaken per jaar houdt aan.

Deze zonnedaken dragen voor 95,0 MWp bij aan het totale collectieve zonvermogen (57% van 166,4 MWp). Van alle zonnedaken zijn 66% gerealiseerd met de postcoderoosregeling, de rest met SDE (en een klein deel salderen). Ongeveer 50% van het collectieve zonvermogen op daken zit op postcoderoos zonnedaken (47,0 MWp).

Het gemiddelde vermogen op een collectief zonnedak bedraagt 125 kWp, ongeveer 415 panelen (bij 300 Wp per paneel).

Het grootste collectieve zonnedak is te vinden in Gytsjerk, Tytsjerksteradiel, Friesland en is gerealiseerd door coöperatie Trynergie. Het zonnedak 'Zonnecentrale Trynwâlden' bestaat uit bijna 4.000 zonnepanelen (1,1 MWp) en is geplaatst op het dak van een agrarisch bedrijf.

Alle zonne-installaties waarvoor gebruik gemaakt wordt van de postcoderoosregeling zijn 100% eigendom van een coöperatie. Dit is een wettelijke vereiste. Bij kleinere projecten worden de installaties dan ondergebracht in de bestaande coöperatie of een nieuw opgerichte productie(beheer)coöperatie. De installaties waarvoor een SDE subsidie is verkregen kunnen eigendom van de coöperatie zijn, maar ook van de grond- of dakeigenaar of een ontwikkelaar. Zoals gezegd, bij de grondgebonden projecten rekenen we alleen het echte eigendom toe aan de collectieven. Bij daken en kleinere zonneparken zijn we daar wat minder streng in. In een beperkt aantal gevallen ontwikkelt een coöperatie een project, maar wordt de pandeigenaar uiteindelijk toch eigenaar van de installatie. Er is geen sprake van coöperatief eigendom, wel van een initiatief en betrokkenheid van de coöperatie. In het verleden rekenden we het vermogen van die projecten dan nog mee.

Postcoderoosprojecten ontstaan ook wel op initiatief van een ontwikkelaar. Deze ontwikkelt het project, werft de leden en richt een nieuwe productiecoöperatie op. Het initiatief ligt hier bij de ontwikkelaar, niet de leden. Een goed voorbeeld is de Zeeuwse ontwikkelaar Maak Onze Regio Duurzamer die in drie jaar tijd 24 zonnedaken met een postcoderoos-regeling realiseerde en er nog minstens vijf in de pijplijn heeft zitten.

4,3 Tabel: Collectieve zonprojecten op daken, gerealiseerd 2020

(Eerste 10 gerangschikt naar vermogen. Voor overige projecten: zie de projectenlijst in de bijlage.

Download de bijlagen op hieropgewekt.nl/lokale-energie-monitor

Naam project	coöperatie	provincie	zon-vermogen (kWp)	regeling	dak-eigenaar
Zonnecentrale Trynwâlden/ zonnedak Gytsjerk	Trynergie	Friesland	1.152	SDE	bedrijf
Zonnedak Thomassen	LoenenEnergie-Neutraal	Gelderland	902	SDE	bedrijf
Zonnedaken Woonplaat 2	ZeewoldeZon	Flevoland	540	PCR	woning-corporatie
Zonnedak Bouw&Infra	Endura	Overijssel	496	SDE	bedrijf
Zonnedak Dees	EcoBuren (samen met ZonnepaneelDelen) ZonnepanelenDelen)	Gelderland	477	SDE	bedrijf agrarisch
Zonnedak Energized by Kramp	AGEM Kramp	Gelderland	450	SDE	bedrijf
Zonnedak Mendel College	KennemerKracht	Noord-Holland	396	PCR	gemeente (school)
Zonnedak Zonnevanck	Endura	Overijssel	385	SDE	instelling
Zonnedak 4 Permess MultiSTIQ (fase 1)	HofvanTwente-opRozen	Overijssel	349	PCR	bedrijf
Zonnedak Sportpark van de Geest	Kennemerkracht	Noord-Holland	314	PCR	gemeente (sporthal)
+ nieuwe collectieve zonprojecten op daken gerealiseerd in 2020 (totaal: 156)					

Zonneparken op land en water

In 2020 zijn twaalf nieuwe collectieve zonneparken in gebruik genomen, waarmee het totale aantal uitkomt op 53 zonneparken met een toegerekend zonvermogen van 148 MWp. Hiervan zijn er drie op water (18,3 MWp) en 50 op grond (53,3 MWp) gerealiseerd. Eind 2019 telden we nog 36 collectieve zonneparken, een stijging dus.

De meeste zonneparken zijn volledig eigendom van een lokaal burgercollectief (coöperatie, stichting), of gedeeld eigendom met een partner. Bij drie projecten ondersteunt de coöperatie financiële participatie van de omgeving maar is zelf geen eigenaar (Almere, Zwolle, Etten-Leur). Dit tellen we zoals gezegd niet mee in het landelijke totale collectieve zonvermogen. In 2020 zijn twee projecten van dit type gerealiseerd: Zonnepark Sekdoornseplas in Zwolle en een zonnepark langs de A58 in Etten-Leur. Vorig jaar was Zonnepark Zuyderzon in beeld waar de Almeerse coöperatie De Groene Reus een faciliterende rol speelde bij de financiële participatie.

Hoewel maar 6% van de alle collectieve projecten grondgebonden is, dragen zonneparken voor 43% bij aan het totale gerealiseerde collectieve zonvermogen. Dat heeft alles te maken met de gemiddeld grotere omvang van een collectief zonnepark op land, namelijk ongeveer 1 MWp (3.500 zonnepanelen). De variatie in de omvang is overigens groot. Het grootse grondgebonden zonnepark is te vinden in Garyp, gemeente Tytsjerksteradiel, Friesland (7 MWp), de kleinste is Zonneakker Leur in Wijchen, Gelderland (54 kWp). De gemiddelde omvang van collectieve zonneparken is relatief klein in vergelijking met het landelijk gemiddelde van zonneparken in Nederland: 6,3 MWp (situatie eind 2019)³.

Het grootste nieuwe collectieve project in 2020 is het drijvende zonnepark Bomhofsplas (24,7 MWp). 60% van het totale vermogen van dit park is toegerekend als 'coöperatief lokaal eigendom' (14,8 MWp). Dit zonnepark is in mei 2020 overgenomen van de ontwikkelaar door de Zwolse coöperatie Blauwvinger Energie, het Energiefonds Overijssel en een lokale private investeerder. Het is het grootste drijvende zonnepark van Europa. We lichten dit project nader toe in hoofdstuk 5. Het is niet het eerste drijvende coöperatieve zonnepark. In 2018 realiseerde de Gelderse coöperatie Lingewaard Energie een drijvend zonnepanelenveld op een gietwaterbassin.

De coöperatie werkt aan een nieuw drijvend zonnepark op het Zwanewater in Huisen. Ook in Amsterdam, Opsterland, Assen, Buren en Overbetuwe werken ontwikkelaars en coöperaties samen aan drijvende zonneparken, maar die bevinden zich nog in een voorbereidende fase. Je vindt ze allemaal in de projectlijst van de bijlage terug.

In het volgende hoofdstuk 5 komen we terug op de collectieve zonneparken. We belichten een aantal specifieke onderwerpen, namelijk (gedeeld) coöperatief lokaal eigendom en het relevante overheidsbeleid. Ook geven we korte beschrijvingen van alle in 2020 nieuw gerealiseerde coöperatieve zonneparken.

Voor de volledige projectlijst zie de bijlage: collectieve zonprojecten. Ga daarvoor naar hieropgewekt.nl/lokale-energie-monitor

³ Participatiemonitor hernieuwbare energie op land: resultaten nulmeting (2020): 183 zonneparken, 1.144 MWp gerealiseerd vermogen per 1-1-2020.

4.4 Tabel: Collectieve zonprojecten op grond/ water, nieuw gerealiseerd 2020
(Voor overige projecten: zie de projectenlijst in de bijlage)

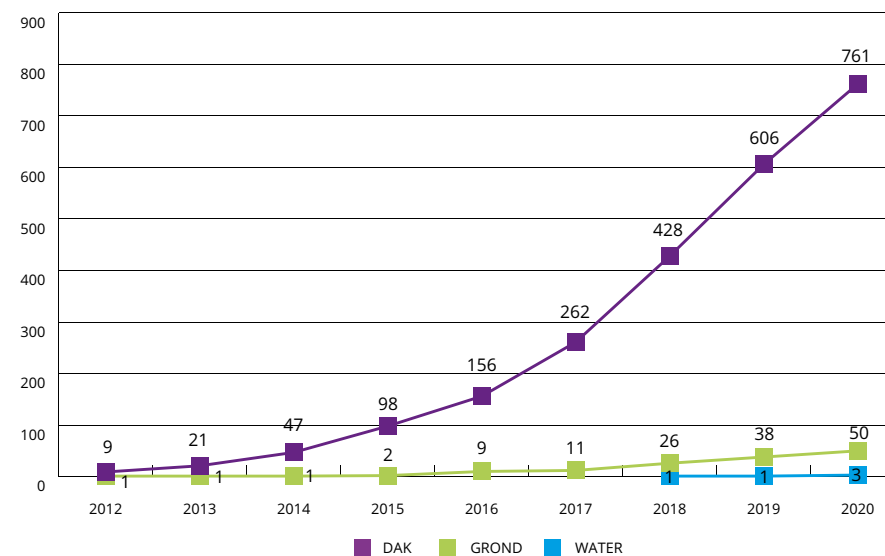
	Naam project	Coöperatie	Provincie	Zonvermogen* (kWp)	Regeling
1	Drijvend zonnepark Bomhofplas (60% juridisch eigendom)	BlauwVinger Energie	Overijssel	16.440	SDE
2	Zonnepark Westeinde	Stichting Westeinde Energieneutraal	Friesland	3.088	SDE
3	De Stroomtuin	IJlst	Friesland	2.695	SDE
4	Zonnepark Zonneakkers Zuidbroek	SIZEM	Groningen	2.217	SDE
5	Zonnepark Lutten Levert	Luttenlevert	Overijssel	2.000	PCR en SDE
6	Zonnestroom Zutphen	ZutphenEnergie	Gelderland	1.146	SDE
7	Zonneveld Halo	Energiecoöperatie Noordseveld	Drenthe	1.056	SDE
8	Zonnemaatje Nemersstroom (met ZonopNederland)	Duurzame Energie Haaren	Noord-Brabant	638	PCR
9	Zonneweide zwembad Peize Op Rozen (PCR)	Energiecoöperatie Noordseveld	Drenthe	73	PCR
10	Zonnepark de Boterberg	Energiecoöperatie Oldemarkt	Overijssel	117	PCR

*toegerekend vermogen aan de coöperatie. Voor bespreking gedeeld eigendom zie hoofdstuk 5.

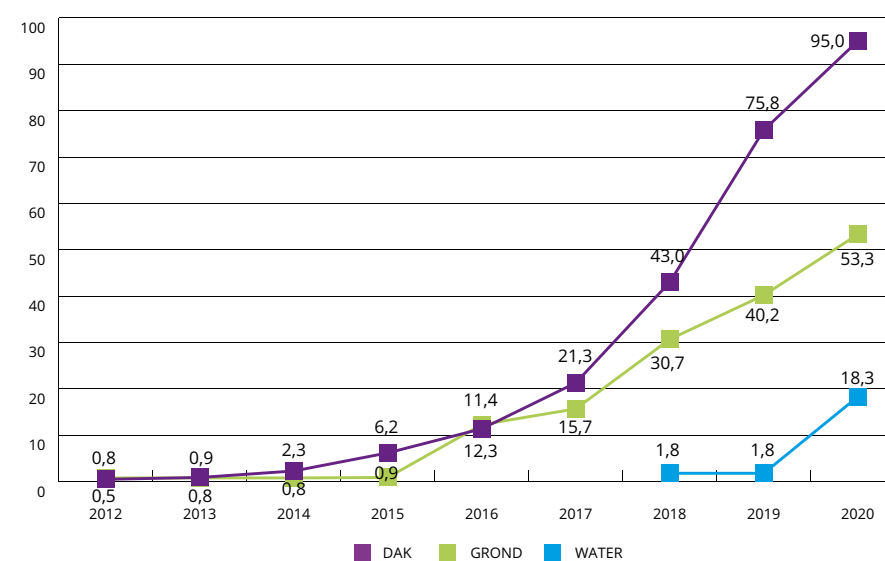
4.4A Medewerking van een lokale coöperatie, financiële participatie, geen coöperatief eigendom.

	Naam project	Coöperatie	Provincie	Zonvermogen* (kWp)	Regeling
11	Drijvend zonnepark Sekdoornplas	BlauwVinger Energie	Overijssel	financiële participatie	SDE
12	Zonnepark A58	Duurzaam Etten Leur	Noord-Brabant	financiële participatie	SDE

4.3 Zon: aantal projecten op daken, grond en water

4.4 Zon: aantal collectief vermogen daken, grond en water (in MWp)

Figuren 4.3 en 4.4: Aantal collectieve zonprojecten en vermogen in MWp (= 1000 kWp) op daken, grond en water. Het gaat om toegerekend vermogen aan het collectief (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

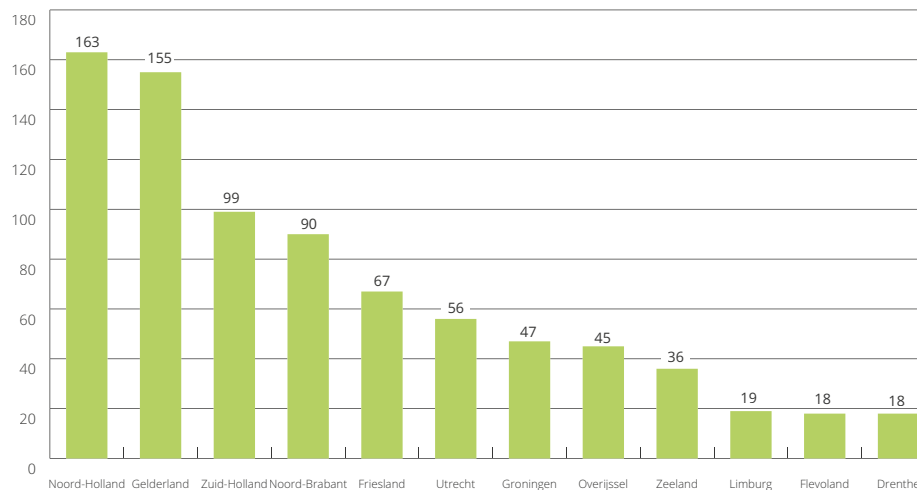
4.4 | ZON IN DE PROVINCIES EN RES-REGIOS

De ontwikkeling van collectieve zonprojecten verloopt per provincie op een andere manier. In de volgende figuren zijn de regionale verschillen goed zichtbaar.

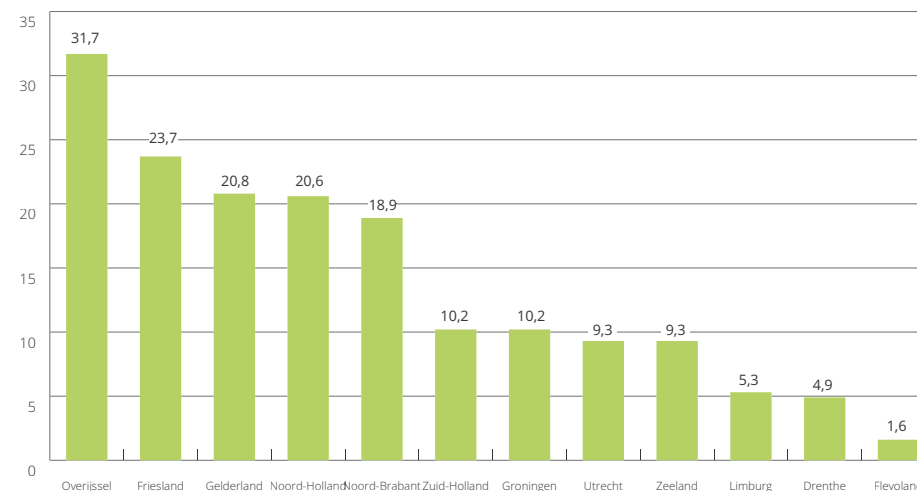
- In Noord-Holland en Gelderland zijn nog steeds de meeste collectieve zonprojecten te vinden (respectievelijk 163 en 155). In beide provincies zijn er in 2020 respectievelijk 22 en 30 nieuwe projecten bijgekomen. Opvallend is dat er in Noord-Holland in 2020 beduidend minder nieuwe projecten bij zijn gekomen dan vorig jaar (2019: 40 nieuwe projecten).
- Kijken we naar het collectieve zonvermogen (MWp) dan verandert de rangorde. Dit jaar staat Overijssel aan kop (vorig jaar Noord-Holland). De provincies Friesland, Noord-Holland, Gelderland en Noord-Brabant volgen op de voet.
- In 2020 is het meeste nieuwe collectieve zonvermogen in Overijssel en Friesland gerealiseerd. De sterke groei van coöperatief zonvermogen in Overijssel is volledig toe te schrijven aan de overname van het drijvende zonnepark door de Zwolse coöperatie en haar partners. In Friesland zijn nieuwe twee nieuwe zonneparken te vinden: Zonnepark Westeinde in Leeuwarden en Zonnepark De Stroomtuin in IJlst, Súdwest Fryslân (samen: 5,7 MWp), beide 100% collectief lokaal eigendom. Daarnaast is het grootste collectieve zonnedak van Nederland in 2020 gerealiseerd: Zonnecentrale Trynwâlden van de coöperatie Trynergie (1 MWp).
- De meeste collectieve zonnedaken zijn te vinden in Noord-Holland en Gelderland (respectievelijk 159 en 151). De meeste collectieve zonneparken vinden we in Noord-Brabant en Friesland, waarbij Friesland het meeste grondgebonden collectieve zonvermogen heeft (totaal: 16,4 MWp).
- Kijken we naar het collectieve zonvermogen per 1000 inwoners dan springen Friesland, Overijssel en Zeeland er duidelijk uit. In Nederland is gemiddeld ongeveer 10 kWp (33 zonnepanelen) per 1000 inwoners in collectief verband gerealiseerd.

Voor de RES-regio's zien we dat de meeste projecten te vinden zijn in Noord-Holland Zuid, in de subregio's Amsterdam, Kennemerland Haarlem en de Gooi en Vechtstreek. Ook het collectieve zonvermogen (MWp) is hoog in deze regio. Het meeste collectieve vermogen vinden we in (RES-regio) Friesland waar zich grote zonneparken bevinden en West-Overijssel met het drijvende zonnepark in Zwolle. Overigens geeft dit wel een vertekend beeld, omdat het aantal inwoners per RES-regio sterk varieert. Zo heeft de regio Rotterdam-Den Haag 2,3 miljoen en Goerre-Overflakkee 49.000 inwoners.

4.5 Zon: aantal projecten per provincie

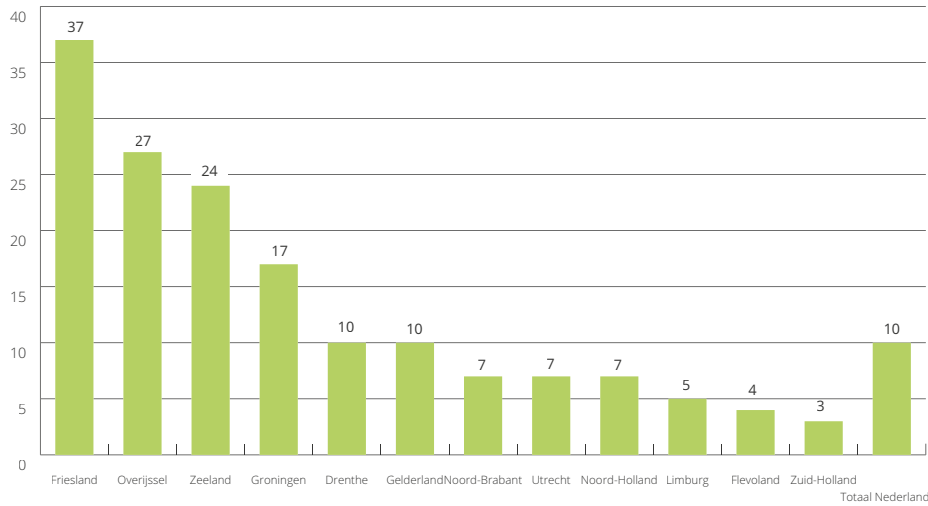

4.6 Zon: totaal collectief vermogen per provincie in MWp

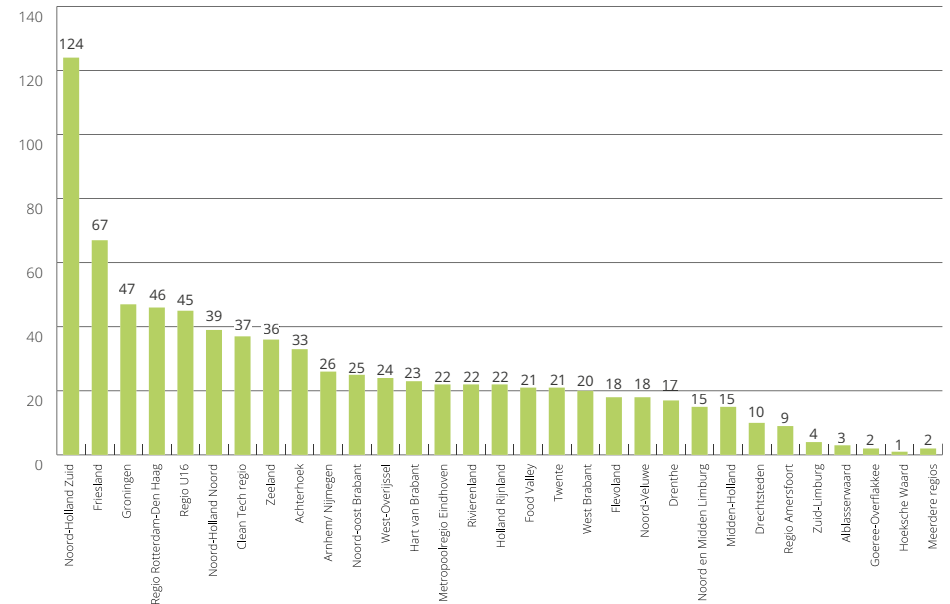
Figuren 4.5 en 4.6: aantal collectieve zonprojecten en vermogen (MWp = 1000 kWp) (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

4.7 Zon: collectief vermogen per provincie in kWp per 1.000 inwoners

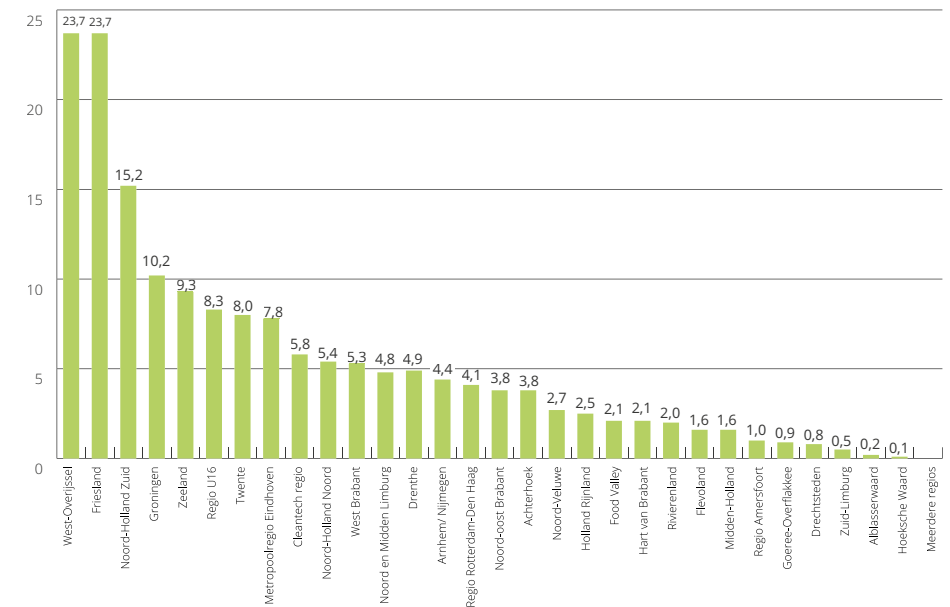

Figuur 4.7: collectief vermogen in kWp per 1000 inwoners (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

4.8 Zon: aantal collectieve projecten per RES-regio

4.9 Zon: collectief vermogen per RES-regio (in MWp)

Figuren 4.8 en 4.9: aantal collectieve zonprojecten en vermogen (MWp = 1000 kWp) (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

4.5 Tabel: Verdeling collectief zonvermogen over provincies

		Nieuw bijgeplaatst in 2020 (toename tov 2019)*		Totaal gerealiseerd 2020 (cumulatief)**	
		MWp	Aantal nieuwe projecten	MWp	Aantal projecten
1	Friesland	+ 8,0	19	24	67
2	Groningen	3	13	10	47
3	Drenthe	1	5	5	18
4	Flevoland	0	1	2	18
5	Overijssel	20	15	32	45
6	Gelderland	7	30	21	155
7	Utrecht	0	8	9	56
8	Noord-Holland	2	22	21	163
9	Zuid-Holland	2	25	10	99
10	Noord-Brabant	2	17	19	90
11	Limburg	0	4	5	19
12	Zeeland	0	11	9	36
Meerdere locaties (voor 2008)					1
Totaal		48	170	166	814

* Hier is uitgegaan van geactualiseerde cijfers 2019. Ze kunnen daarom afwijken van LEM2019

** Cumulatief sinds 2008

4.5 | POSTCODEROOS, SDE EN SALDEREN

Drie soorten regelingen

De collectieven maken gebruik van drie typen regelingen om de productie rendabel te maken: de salderingsregeling, de postcoderoosregeling en de subsidie duurzame energie (SDE). Van alle collectieve zonprojecten maakt 64% gebruik van de postcoderoosregeling, 25% van de SDE-regeling en 10% van salderen. Het meeste collectieve vermogen is gerealiseerd met de SDE-regeling (61%), gevolgd door de postcoderoosregeling (34%), een gelijke verhouding als in 2019. De SDE-projecten zijn gemiddeld groter (487 kWp) dan de postcoderoosprojecten (109 kWp). Salderen in combinatie met collectieve zonprojecten komt dus weinig voor. Het gaat dan om projecten van vóór 2015 en van VvE's, en meer recent projecten met

huurders met zonnepanelen die door een coöperatie zijn georganiseerd.

Postcoderoosprojecten

In 2020 zijn er 130 nieuwe postcoderoosprojecten (14,4 MWp) bijgekomen. Hiermee staat de teller nu op 518 PCR-projecten met 56,6 MWp toegerekend collectief zonvermogen. Er zijn iets minder PCR-projecten bijgekomen dan vorig jaar, maar qua aantallen ontloopt dat elkaar niet veel (2019: 145 nieuwe projecten). Van zes projecten is bekend dat ze gebruikmaken van de postcoderoosregeling én SDE (4,5 MWp). In totaal komen wij op 524 projecten die gebruikmaken van de postcoderoosregeling.

De meeste postcoderoosprojecten zijn in Noord-Holland (92), Gelderland (90), Zuid-Holland (76) en Noord-Brabant (56) gerealiseerd, met het meeste PCR-zonvermogen in Noord-Brabant (10,8 MWp).

Er zitten nog minstens 200 postcoderoosprojecten in de pijplijn. Net als vorig jaar geven veel coöperaties in de enquête aan dat er een rem zit op nieuwe postcoderoosinitiatieven. Ze verwijzen naar de onzekerheid over de nieuwe regeling en de mogelijke verlaging van het belastingtarief. Omdat dit steeds lastiger is uit te leggen aan potentiële deelnemers, verloopt ook de ledenwerving moeizamer. Meerdere coöperaties wachten om die redenen op de nieuwe regeling. Tegelijkertijd hebben andere coöperaties juist gas gegeven om nog gebruik te kunnen maken van de oude regeling. Opvallend is dat het aantal nieuwe postcoderoosprojecten ongeveer gelijk is aan vorig jaar. Met de voet op het gas- en rempedaal neemt het aantal PCR-projecten landelijk gezien uiteindelijk toch gelijkmatig toe.

Postcoderoosprojecten

Coöperatie Opgewekt Rijssen heeft met het zonnedak Voortman Staal nog steeds het grootste PCR-zonnedak (861 kWp) van Nederland. Het grootste postcoderoos-zonnedak, gerealiseerd in 2020 is te vinden in Zeewolde op daken van de woningcorporatie Woonplaat, eigendom van de productiecoöperatie ZeewoldeZon (540 kWp).

De grootste PCR-zonneparken zijn: Zonnepark Welschap in Eindhoven (3,1 MWp) gerealiseerd door vijf samenwerkende coöperaties en Zonnepark De Vlaas uit Deurne van de coöperatie EnergyPortPeelland (4,9 MWp, waarvan 45% coöperatief). Beide zonneparken zijn gerealiseerd in 2018.

Postcoderoos: aantallen vergeleken met de Belastingdienst

Komt de bovengeschetste aantallen overeen met de opgave van de Belastingdienst? De Belastingdienst is verantwoordelijk voor de afgifte van beschikkingen voor de postcoderoosregeling. De dienst meldt hoeveel beschikkingen zijn afgegeven, maar geeft geen inzage in welke projecten een beschikking hebben gekregen. Dat overzicht stellen we zelf samen op basis van de meldingen van lokale initiatieven (enquête, HIER opgewekt), de regiopartners, dienstverleners en online deskresearch.

De Belastingdienst geeft aan dat zij in 2020 133 beschikkingen heeft afgegeven, resulterend in een totaal van 567 beschikkingen sinds 2014 (stand oktober 2020). Dit aantal nieuwe beschikkingen voor 2020 komt bijna overeen met onze telling (130), mogelijk hebben drie projecten al een beschikking, maar zijn ze pas begin 2021 echt in productie. Het totaal wijkt echter wel af van onze telling, 567 versus 524, een verschil van 43 beschikkingen. Zien we dan toch postcoderoosprojecten over het hoofd? Dat is mogelijk. Het verschil is deels te verklaren als we er rekening mee houden dat voor sommige projecten meerdere beschikkingen zijn afgegeven, bijvoorbeeld voor de postcoderoosboeketten. Dit zijn projecten met meerdere kavels en aansluitingen, waarmee meerdere postcoderoosgebieden zijn af te dekken. Dit is het geval bij de zonneweides in Eindhoven en Deurne. Dit jaar zijn er voor zover bekend geen nieuwe postcoderoosboeketten ontstaan. Ook kunnen voor een aantal daken meerdere beschikkingen zijn afgegeven. Het kan daarnaast zo zijn dat een aantal projecten met een beschikking uiteindelijk toch niet is gerealiseerd of na enige tijd is stopgezet. Van drie projecten weten we dat dit het geval is.

4.6 Tabel: postcoderoos- en SDE-projecten

	Salderen		Postcoderoos		SDE+		Combinatie PCR + SDE	
	Aantal projecten	MWp	Aantal projecten	MWp	Aantal projecten	MWp	Aantal projecten	MWp
2014	33	1,0	6	0,2	6	1,5		
2015	49	2,0	18	1,2	29	3,5		
2016	61	2,8	47	3,2	53	17,2		
2017	68	3,4	118	8,9	82	24,2	1	0,0
2018	74	3,6	244	25,5	128	43,6	4	2,4
2019	76	3,9	389	42,3	170	68,7	5	2,5
2020	78	4,0	518	56,6	207	100,8	6	4,5

* Opgave kan afwijken van monitors van voorgaande jaren als gevolg van correcties in realisatiedatum. Van aantal kleine projecten is niet bekend welke regeling is gebruikt.

Postcoderoos: Vereniging van Eigenaren (VvE)

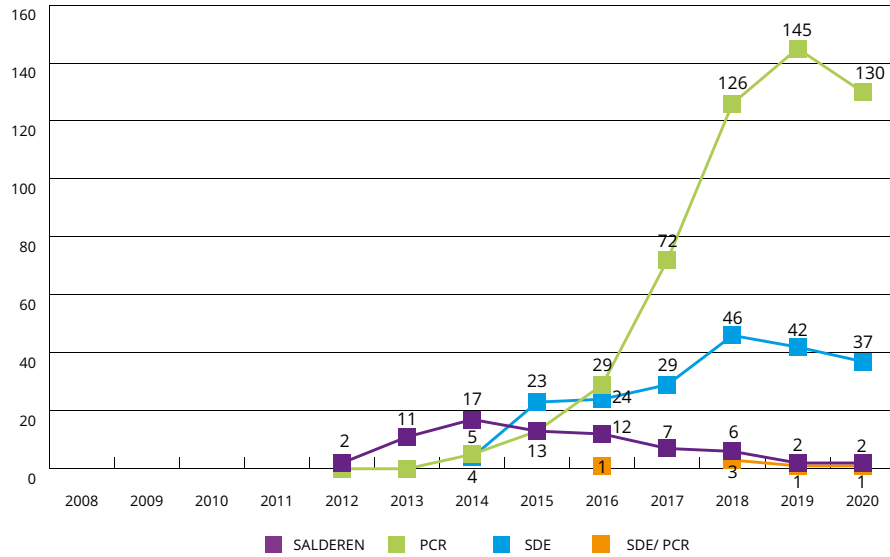
Verenigingen van Eigenaars (VvE's) beginnen de postcoderoosregeling te ontdekken, al loopt dat nog steeds geen storm. De Nijmeegse VvE De Getijden was een van de eerste VvE's die een zonnedak realiseerde met de postcoderoosregeling voor VvE's. We hebben weinig zicht op andere VvE's die direct van de regeling gebruikmaken. We hebben meer zicht op VvE's die een eigen (productie-)coöperatie oprichten of samenwerken met een lokale energiecoöperatie. Een VvE kan zelfstandig aanspraak maken op de postcoderoosregeling, maar er ook voor kiezen om een coöperatie op te richten. In dat geval hoeven niet alle VvE-leden mee te doen.

In totaal tellen wij 37 VvE-projecten, met een eigen productiecoöperatie, waarvan er 25 gerealiseerd zijn. De meeste zijn te vinden in Amsterdam en zijn met ondersteuning van coöperatie Ecostrroom of dienstverlener Zon op Nederland tot stand gekomen. Amsterdam Energie werkt met woningcorporaties met gemengd bezit in VvE's. Deze projecten tellen mee in het totaal aantal postcoderoosprojecten. De postcoderegelgeving wordt door VvE's zo weinig ingezet omdat het in de praktijk erg lastig blijkt om consensus te bereiken. Niet iedereen kan of wil investeren, niet iedereen ziet het nut van zonnepanelen. Om recht van opstal te vestigen moet 2/3 van alle leden akkoord zijn, en moeten ook alle hypotheekverstrekkers toestemming geven. Dat blijkt vaak een onhaalbare kaart. Het is dan ook goed nieuws voor VvE's dat er voor de nieuwe Postcoderoos regeling geen recht van opstal meer gevestigd hoeft te worden. Voorwaarde is dat er een huur- of gebruikersovereenkomst is afgesloten.

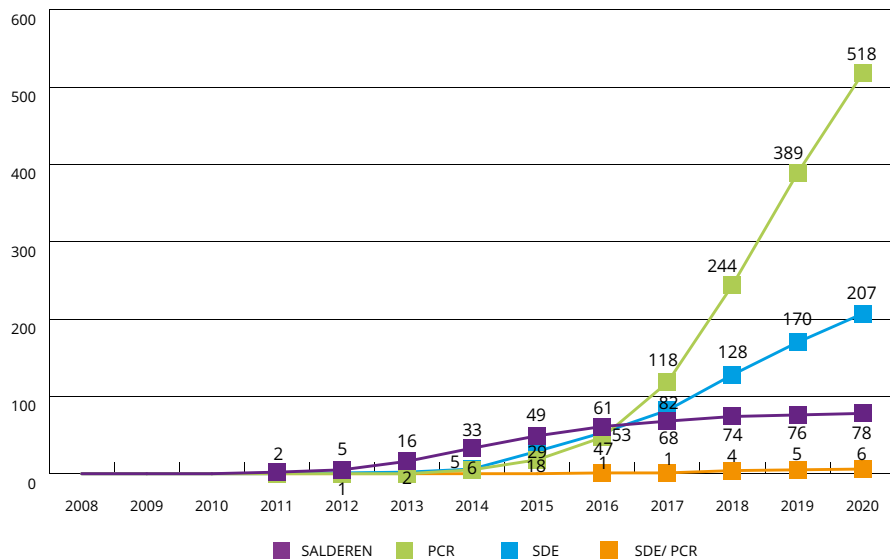
Postcoderoos: stopgezet

In 2020 is een van de eerste postcoderoosprojecten (uit 2016) vroegtijdig stopgezet: collectief Zonnepark Nuenen Eeneind-1 uit Nuenen, Noord-Brabant. Het pand kreeg een nieuwe eigenaar en deze wilde de zonne-installatie op het dak voor zichzelf gebruiken. "Helaas was het opstalrecht nog niet zo goed geregeld als nu, waardoor het samenwerkingscontract opgezegd kon worden. De installatie is aan de pandeigenaar verkocht," meldt Coöperatie Morgen Groene Energie. Van voorgaande jaren weten we dat twee postcoderoosprojecten vroegtijdig zijn stopgezet: een zonnenveld van EON SamenZon in Tynaarlo, Drenthe (2016) en het project Zonnegrond in Langedijk, Noord-Holland (2015).

4.9 Zon: totaal aantal nieuwe projecten naar type regeling

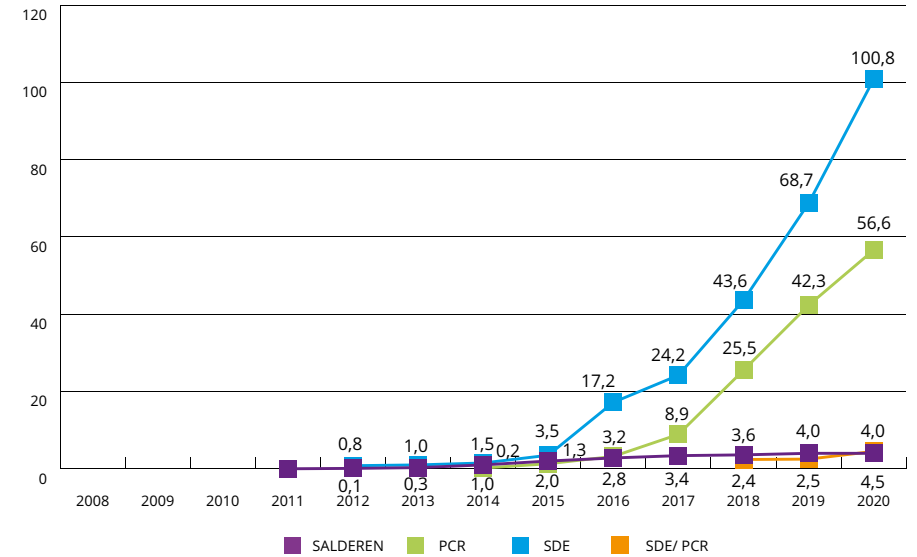

4.10 Zon: totaal aantal projecten (cumulatief) naar type regeling

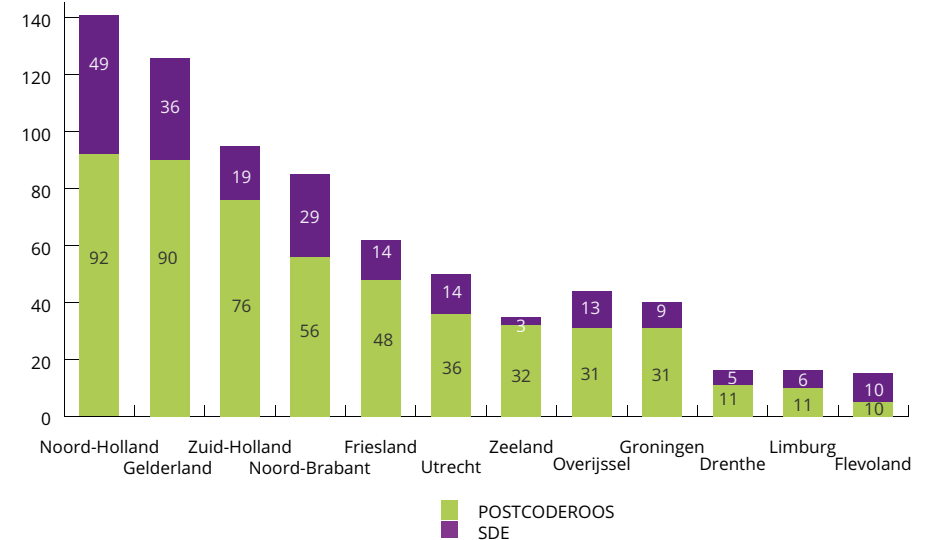
Figuren 4.9 en 4.10: aantal collectieve zonprojecten nieuw per jaar en cumulatief totaal naar type regeling. (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

4.11 Zon: totaal collectief vermogen in MWp (cumulatief) naar type regeling

Figuur 4.11: vermogen collectieve zonprojecten cumulatief totaal (MWp = 1000 kWp) naar type regeling. (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

4.12 Zon: aantal postcoderoos en SDE projecten per provincie

Figuur 4.12: aantal collectieve zonprojecten naar type regeling per provincie (cumulatief). (inclusief dakgebonden crowdfundingprojecten tot 2020).

4.6 | KOPLOPERS

Koploper coöperaties

Een groot deel van alle energievoöperaties houdt zich bezig met collectieve zon. In totaal hebben 312 coöperaties één of meerdere projecten gerealiseerd (en/of in de pijplijn). Minstens 67 andere coöperaties hebben nog geen projecten gerealiseerd maar wel gepland voor volgend jaar en nog eens 51 hebben projecten in voorbereiding. Bij elkaar hebben 430 coöperaties van de in totaal 623 bekende coöperaties collectieve zonprojecten onderhanden (69%). Een aantal coöperaties loopt daarbij duidelijk voorop. Ze hebben drie of meer projecten, óf meer dan 1.000 kWp in één of meerdere projecten gerealiseerd.

4.7 Tabel: top 10 gerealiseerd vermogen (MWp) per coöperatie

	Coöperatie	Aantal projecten	Vermogen (MWp)
1	Blauwvinger Energie	2	16,4
2	Energzy Koöperaasje Garyp	1	7,0
3	Zeeuwind, EC Koudekerke Dishoek, e.a.	5	7,0
4	Duurzame Energie Wierden Enter	1	4,0
5	Grunneger Power	11	3,3
6	Coöperatie Zonnepark Welschap (samenwerking 5 lokale coöperaties)	1	3,0
7	Stichting Westeinde Energie Neutraal	1	3,0
8	Energie Coöperatie IJlst	1	2,7
9	Endona	2	2,3
10	ECOstroom.nu	22	2,3

4.8 Tabel: top 10 aantal projecten per coöperatie/ ontwikkelaar met productievoöperaties

	Coöperatie	Aantal projecten	Vermogen (MWp)
1	Maak onze regio Duurzamer (MRD) (lokale ontwikkelaar)	23	1,7
2	ECOstroom.nu	22	2,3
3	Zuiderlicht	16	1,1
4	deA Apeldoorn, inclusief Buurtstroom	11	1,5
5	Groene Reus	11	0,4
6	Grunneger Power	11	3,3
7	HilverZon	10	1,4
8	LochemEnergie	10	0,6
9	Zon op Nijkerk	9	0,7
10	Solar Green Point (productievoöperaties)	9	0,7

Koploper gemeenten: meeste coöperaties en projecten

Van alle 355 gemeenten zijn Amsterdam en Zwolle de koplopers van 2020. In Amsterdam zijn verreweg de meeste collectieve zonprojecten te vinden. Ze zijn gerealiseerd door de coöperaties EcoStroom, Zuiderlicht en Amsterdam Energie en een groot aantal Zon op Nederland-coöperaties. Zwolle telt het meeste gerealiseerde coöperatief vermogen, toe te schrijven aan de overname van Zonnepark Bomhofspas door de lokale coöperatie Blauwvinger Energie. Tweede op de lijst, Tytsjerksteradiel, heeft de hoge positie te danken aan het zonnepark in Garyp dat sinds 2016 operationeel is (7 MWp) en het grootste collectieve zonnedak van Nederland in het dorp Gytskerk (1 MWp).

De grote zonneparken zijn bepalend voor dit beeld. Als we alleen naar de coöperatieve zonnedaken kijken, dan komen ook de gemeenten Waadhoeke (met meerdere kernen), Rijssen-Holt en Bodegraven-Reeuwijk in de top 10.

4.9 Tabel: top 10 aantal projecten van coöperaties per gemeente Zonneparken en zonnedaken

	Gemeente	Aantal projecten	Vermogen (MWp)
1	Amsterdam	47	4,1
2	Groningen	14	6,7
3	Apeldoorn	14	2,5
4	Hilversum	13	1,5
5	Waadhoeke	12	1,0
6	Oost Gelre	11	1,1
7	Het Hogeland	11	1,0
8	Utrecht	11	1,0
9	Almere	11	0,4
10	Haarlem	10	1,6

4.11 Tabel: top 10 aantal projecten van coöperaties per gemeente, alleen zonnedaken

	Gemeente	Aantal projecten	Vermogen (MWp)
1	Amsterdam	47	4,1
2	Apeldoorn	14	2,5
3	Hilversum	13	1,5
4	Groningen	13	1,4
5	Waadhoeke	12	1,0
6	Oost Gelre	11	1,1
7	Het Hogeland	11	1,0
8	Utrecht	11	1,0
9	Haarlem	10	1,6
10	Bodegraven-Reeuwijk	10	1,0

4.10 Tabel: top 10 gerealiseerd vermogen (MWp) per gemeente, zonneparken en zonnedaken

	Gemeente	Aantal projecten	Vermogen (MWp)
1	Zwolle	2	16,4
2	Tytsjerksteradiel	3	8,3
3	Brummen	4	5,7
4	Amsterdam	47	4,2
5	Wierden	1	4,0
6	Veere	4	3,8
7	Groningen	14	3,7
8	Leeuwarden	7	3,5
9	Eindhoven	3	3,3
10	Midden-Groningen	6	3,2

4.12 Tabel: top 10 gerealiseerd vermogen (MWp) per gemeente, alleen zonnedaken

	Gemeenten	Aantal projecten	Vermogen (MWp)
1	Amsterdam	47	4,2
2	Apeldoorn	14	2,5
3	Haarlem	10	1,6
4	Hilversum	13	1,5
5	Groningen	13	1,4
6	Harderwijk	4	1,3
7	Tytsjerksteradiel	2	1,3
8	Oost Gelre	11	1,2
9	Enschede	8	1,1
10	Rijssen-Holte	2	1,1

4.7 | FINANCIERING: LOKAAL INVESTEREN EN LOKALE BATEN

Lokaal investeren, meedoen en aantal deelnemers

Bij collectieve projecten draait het om meedoen. Mensen investeren tijd en/of geld in lokale projecten en doen mee omdat ze de energietransitie vooruit willen helpen, er financieel voordeel bij hebben of het gewoon leuk vinden om lokaal in hun eigen woonomgeving aan de slag te gaan.

Minstens 38.000 mensen investeerden tot en met 2020 in collectieve zonprojecten. Hiervan zijn ongeveer 11.000 de crowdfunders die meededen in de crowdfunding projecten die we tot 2020 meerekenden. Dit kan vaak al via inleg van een relatief klein bedrag. Door de kleine certificaten en relatief grote projecten kunnen veel mensen meedoen per project.

In deze monitor kijken we naar de coöperatieve projecten, waaraan tenminste 27.000 mensen mee doen. Van 20% van de projecten is het aantal deelnemers niet bekend, maar we schatten dat er nog 4.000 extra deelnemers zijn in de coöperatieprojecten. Bovendien is een aantal projecten gefinancierd door de coöperatie met ledenkapitaal, zonder dat er een directe koppeling bestaat tussen deelnemer en één specifiek project. Dat geldt voor ongeveer 5% van de projecten.

In het algemeen geldt dat er genoeg animo is om deel te nemen in dit soort projecten: veel initiatiefnemers hebben weinig problemen om leden te werven. Het animo verschilt echter sterk per regio en soms per wijk in een stad. In 2020 was het wel lastiger om leden te werven, geeft bijna 30% van alle respondenten op de enquête aan. Coöperaties verwijzen naar de onzekere situatie rondom de post-coderoosregeling, en de coronacrisis maakte het niet gemakkelijker. Alle fysieke informatiebijeenkomsten, markten, huiskamergesprekken en ontmoetingen zijn afgelast, op een laag pitje gezet of vervangen door online bijeenkomsten. Dat werkt toch minder dan een echte ontmoeting. Ook houden de mensen de hand mischien meer op de knip in afwachting op wat de toekomst brengt.

Het is lastig om aan te geven hoeveel burgers in totaal hebben geïnvesteerd in collectieve installaties. We weten namelijk niet van alle projecten wat de investeringskosten zijn en welk deel de deelnemers daarvan hebben ingebracht. Ruwweg gaat het om investeringskosten van tussen de 180 en 200 miljoen euro over de periode van acht jaar (2012 tot en met 2020)⁴.

⁴ Totaal collectief vermogen 166 MWp, 300-350 euro per paneel, 275 Wp per paneel.

Het streven: iedereen kan meedoen

De financiering van collectieve zonne-energieprojecten was tot voor kort relatief eenvoudig. Zonnedaken werden vrijwel altijd voor 100% gefinancierd door de deelnemers (burgers/ kleine ondernemers). Dat beeld verandert snel, met name door schaalvergroting, maar ook door de breed gedeelde wens om zoveel mogelijk mensen mee te laten doen. In 2020 bieden wederom meer coöperaties de mogelijkheid om mee te doen met een laag of zelfs helemaal geen instapbedrag. De zonne-installatie wordt in die gevallen gefinancierd met vreemd vermogen (leningen). De rentekosten en aflossing van de lening wordt betaald uit de opbrengsten van de installatie en soms uit een deel van de belastingkorting. Het Op Rozen-concept van Coöperatie Op Rozen Facilitair en coöperatieve leverancier om | nieuwe energie is inmiddels overgenomen door meerdere coöperaties, ook buiten Overijssel. Elders zijn vergelijkbare lening-modellen in gebruik voor lokale zonprojecten, onder andere door het Friese ontwikkelbureau ECOOP. Financiers van dit soort modellen zijn: de Bank Nederlandse Gemeenten, provinciale fondsen zoals het Overijsselse Energiefonds, Drentse Energie Organisatie, Friese Fûns Skjinne Fryske Energzy en het Groningse Fonds Nieuwe Doen, Stimuleringslening via SVN en het Duurzaamheidsfonds Amsterdam.

Voor de grotere projecten brengen de eigenaren 10 tot 30% eigen vermogen in en lenen zij de rest bij een bank, fonds of ontwikkelmaatschappij. Ze volgen hierbij een standaardmodel voor projectfinanciering voor wind- en zonneparken. Bij de groot-schalige projecten ontstaan bovendien steeds vaker hybride vormen van financiering. Denk aan een coöperatie die eigen vermogen inbrengt met ledenkapitaal en een deel met obligatieleningen financiert dat via een crowdfundingplatform in een bredere kring van omwonenden of landgenoten wordt opgehaald. De bank of een fonds financiert de rest. Hiermee ontstaan ook verschillende typen deelnemers. Als de coöperatie (mede-)eigenaar is van een zonnedak of -park, dan heeft een deelnemend lid van de coöperatie er iets over te zeggen, de crowdfunder niet (tenzij deze ook lid is).

Investeringskosten van burgers in tijd

Daarnaast zijn er veel vrijwilligersuren gestoken in de projecten. Dit soort collectieve projecten vanuit burgerinitiatief zijn mogelijk dankzij de inzet van tijd en expertise van vrijwilligers. Deze vrijwilligersuren zijn niet als investeringskosten op te voeren. Mensen geven aan dat ze minstens 500 uur vrijwillig in een eerste project steken. Zouden we dit vertalen naar een geldwaarde, bijvoorbeeld op basis van een

vergoeding van 50 euro per uur, dan is er minstens 25.000 euro per project aan vrijwilligersuren ingestoken. Voor 814 gerealiseerde zonprojecten zou dat overeenkomen met een maatschappelijke 'vrijwilligerswaarde' van 20 miljoen euro.

4.8 | OMGEVINGS- EN GEBIEDSFONDSEN, LOKALE STROOM

In de windsector is het inmiddels gebruikelijk om een deel van de opbrengsten te reserveren voor een omgevingsfonds. In de zonne-energiesector zien we dit nog weinig gebeuren. Bij de zonnedaken zijn de marges van de business case zodanig smal dat er zelden ruimte is voor een omgevingsfonds. Bij zonneparken van coöperaties worden eventuele overschotten (surplus) bestemd voor investeringen in nieuwe energieprojecten of sociale projecten in de omgeving. De leden beslissen over de besteding van deze gelden, ook de leden die niet financieel participeren in projecten. Bij grotere zonneparken wordt steeds vaker een deel van de opbrengsten apart gehouden voor een omgevingsfonds waarover direct omwonenden zeggenschap hebben (meestal geen leden). Van drie coöperaties (in Heeten, Garyp, Wierden) is bekend dat ze een omgevingsfonds hebben ingericht.

Ook andere niet-coöperatieve ontwikkelaars van zonneparken kunnen een omgevingsfonds inrichten. Die kan vervolgens worden beheerd door een lokale coöperatie, stichting, dorpsvereniging of andere lokale organisaties. Er is weinig openbare informatie te vinden over de omgevingsfondsen voor zonneparken van ontwikkelaars, zo meldt de Monitor participatie voor hernieuwbare energie op land (2020). Van slechts 11 van de 183 gerealiseerde zonneparken is uit openbare bronnen te achterhalen of er een omgevingsfonds is ingericht. Van de 74 zonneparken van ontwikkelaars (niet lokale partijen) is voor vijf zonneparken een omgevingsfonds ingericht, voor de overige is dat voor zover bekend niet het geval (situatie eind 2019).

De Friese Mienskip

De Friese energiecoöperatie Enerzjy Koöperaasje Garyp en de Stichting 'Griene Greide', eigenaren van het zonnepark Garyp, deelden 25 x 1000 euro uit aan vijftieng verenigingen en clubs in Garyp die zich met sociale activiteiten bezighouden. In december 2020.

// Het bestuur: "Naast het hoofddoel van de energiecoöperatie, het op een duurzame wijze produceren van groene stroom, is een belangrijk nevendoeel het behartigen van maatschappelijke belangen in onze Mienskip". "Het is en was een groot gemis in ons dorp dat veel activiteiten zijn stil komen te staan [door corona]. Naast het ontbreken van de sociale contacten is er bij de meeste verenigingen ook grote financiële druk ontstaan en in sommige gevallen staat het voortbestaan van de vereniging daarmee op het spel. Dit mag en moet niet gebeuren, want een dorp zonder verenigingsleven is een 'dood' dorp" //

bron: www.actiefonline.nl/nieuws

Lokale stroom

De meeste coöperaties met een zonnedak of zonnepark leveren hun zonnestroom aan de omgeving. Coöperaties faciliteren dit model door een samenwerking aan te gaan met een (coöperatieve) energieleverancier. Ze verkopen hun eigen stroom aan de leverancier en deze levert de stroom thuis bij de leden af die klant zijn bij die leverancier. Als de coöperatie nog geen eigen productie heeft, dan koopt de leverancier stroom in bij het zonnepark of zonnedak van een andere partij in de omgeving.

Commerciële eigenaars van zonneparken kunnen eenzelfde model volgen door lokale stroom aan te bieden van hun zonnepark. In dit lokale zonnestroommodel is dan geen sprake van collectief eigendom en ook niet van actieve betrokkenheid van een lokaal initiatief bij de ontwikkeling van het project. Deze projecten zien we dan ook niet als collectieve zonprojecten. Soms speelt een lokale coöperatie een rol door leden en bewoners te wijzen op het lokale stroomaanbod. In Etten-Leur zijn de energieleverancier VrijopNaam en de lokale coöperatie een samenwerking aangegaan (zie projectbeschrijving).

Lokale stroom uit eigen streek

Coöperaties werken samen met een van de coöperatieve energieleveranciers Samen | om nieuw energie, Energie VanOns, of Greenchoice. Een aantal werkt samen met andere leveranciers zoals VrijopNaam, ENGIE, VandeBron of Eneco.

4.9 | SAMENWERKING COÖPERATIES EN ANDERE PARTNERS

Waterschappen

Een aantal coöperaties werkt samen of heeft samengewerkt met een waterschap aan een zonproject op gronden, daken of waterbassins van de waterschappen. Dit betreft in ieder geval projecten op Texel, en in De Bilt, Hilversum, Reimerswaal en Groningen. In deze projecten zijn verschillende rollen, eigendoms-, financierings- en samenwerkingsconstructies zichtbaar. Meestal is de coöperatie de ontwikkelaar en eigenaar van de windturbines en/ of zonnepanelen op grond van het waterschap, al dan niet met een andere private partner. Het waterschap kan besluiten om mee te investeren en daarmee mede-eigenaar te worden. Een coöperatie kan ook op andere manieren betrokken zijn bij een wind- of zonproject van een waterschap, bijvoorbeeld als co-financier, beheerder van een gebiedsfonds of participant in de voorbereiding en ontwikkelfase. Het voorbeeld van Zonnepark Fledderbosch in Groningen wordt nader beschreven in hoofdstuk 5 bij de projectbeschrijvingen.

Rijkswaterstaat, Rijksvastgoedbedrijf,

De energiecoöperaties zijn in gesprek met Rijkswaterstaat en het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) over inzet van rijksgronden voor maatschappelijke ontwikkeling van wind- en zonne-energie. Samenwerking begint op verschillende plekken vorm te krijgen. We noemen twee voorbeelden:

De coöperaties Zeewind en Deltawind, eigenaren van Windpark Krammer, zijn in gesprek met RVB over aanleg van een drijvend zonnepark. Omdat het zonnepark gebruik kan maken van de aansluiting van het windpark (cablepooling) is het Rijksvastgoedbedrijf van plan om deze coöperaties direct gebruiksrecht te verlenen en geen openbare inschrijving te starten.

In Uden heeft het RVB na afronding van de pilot een openbare inschrijving de zonnepanelen in het geluidsscherm aan de A50, de SolarHighway, gegund aan de nieuwe lokale coöperatie Uden Landerd Energie Coöperatie. De coöperatie wil de zonnestroom via een postcoderoosconstructie beschikbaar maken voor de bewoners, waarbij ze de zonnepanelen in erfpacht krijgen.

Prorail

Coöperaties zoeken ook samenwerking met partijen als Prorail. In Horst aan de Maas, Limburg werkt de lokale coöperatie Reindonk Energie met Prorail samen aan een demonstratieproject met zonnepanelen aan een geluidsscherm.

Woningcorporaties

Coöperaties in Lochem, Groningen en Apeldoorn werken al een aantal jaren samen met woningcorporaties. Het Groningse programma Huren met Zon loopt inmiddels vijf jaar. De coöperaties organiseren de collectieve inkoop en installatie van zonnepanelen voor huurders. Op verschillende plekken hebben burgercoöperaties speciale postcoderoosconcepten voor huurders ontwikkeld (o.a. in Wijk bij Duurstede). In deze constructies kunnen huurders met een kleine inleg in aanmerking komen voor het verlaagd energietarief. Voorwaarde is dat ze lid worden van een coöperatie.

Ook andere partijen ontwikkelden samen met woningcorporaties een aanbod aan huurders met de postcoderoosregeling. Zo startte in 2019 het initiatief Delen Duurzame Energie (DDE) dat postcoderoosprojecten ontwikkelt voor woningcorporaties. Sociale huurders kunnen meedoen aan het project en belastingvoordeel ontvangen zónder zelf geld in te leggen. In plaats daarvan betalen zij via hun maandelijkse energierekening contributie aan de energiecoöperatie, die daar onder andere de rente en aflossing van de zonnepanelen van betaalt, zo is te lezen op de website. Het eerste zonnedak ging in 2020 van start in Leiderdorp, nieuwe projecten zijn in ontwikkeling in Houten en Geertruidenberg. DDE werkt samen met energieleverancier Greenchoice. De deelnemers worden lid van de productiecoöperatie Delen Duurzame Energie (DDE)-Rijnhart Wonen. In de regio Hart van Brabant bij Dongen is in 2020 een vergelijkbaar project gestart: Zonnecoöperatie Dakenstroom. Huurders van de woningcorporatie Casade kunnen deelnemen aan een postcoderoosproject via de productiecoöperatie Zonnecoöperatie Dakenstroom.

Zonnecoöperatie Dakenstroom

Zonnecoöperatie Dakenstroom is een vereniging met zonnepanelen op daken van woningen van woningcorporatie Casade. Huurders kunnen lid worden van deze vereniging. Zij krijgen het belastingvoordeel van de opgewekte energie. Ook als zij zelf geen zonnepanelen op hun dak hebben. Lidmaatschap van Zonnecoöperatie Dakenstroom maakt dit mogelijk.

De huurder krijgt met drie zonnepanelen een aandeel in de zonnecoöperatie. Hiervoor betaalt deze eenmalig per zonnepaneel slechts €0,10 lidmaatschapsgeld. Als lid van Zonnecoöperatie Dakenstroom krijgt de huurder jaarlijks een korting op de energiebelasting. De korting is op dit moment ongeveer 70 euro per jaar.

www.onzedakenstroom.nl

Het initiatief Buurtzon Arnhem waarover we in 2019 rapporteerden, is stopgezet. Alles leek in kunnen en kruiken maar het is niet gelukt om de financiering tijdig te regelen. Hierna trok woningcorporatie Volkshuisvesting zich terug. Buurtzon Arnhem is inmiddels opgeheven. Het initiatief was ontwikkeld door een aantal ondernemers en in 2019 overgenomen door de Arnhemse coöperatie Rijn en IJssel Energie.

In Groningen is een interessante samenwerking tussen een energiecoöperatie en een woningcorporatie niet doorgegaan. In de gemeente Midden-Groningen wilde Woonstichting Groninger Huis mee-investeren in het zonnepark SunBrouck van de coöperatie Menterwolde en de zonnestroom gebruiken voor de algemene ruimten van een appartementencomplex. De wetgever staat dit model echter niet toe, zo oordeelde achtereenvolgens de Autoriteit Woningcorporaties, de rechtbank Noord-Nederland en de Raad van State (december 2020). Volgens het nabijheids-criterium (Bouwbesluit, Woningwet) ligt het zonnenveld te ver weg. De minister van Binnenlandse Zaken gaf aan dat zij niet wil dat een woningcorporatie deelneemt in een zonnepark dat op afstand ligt van de woningen. Een woningcorporatie zou daarmee een rol als energiebedrijf op zich nemen en dat valt buiten het kerntakenpakket, aldus de minister.

4.10 | KNELPUNT: BEPERKTE BESCHIKBAARHEID VAN DAKEN

Net als voorgaande jaren lopen projecten vertraging op en duurt het langer dan verwacht voordat ze klaar zijn. Veel voorkomende redenen zijn: vertraging bij planologische procedures door bezwaren, de subsidieaanvraag, de netaansluiting, tijdrovende afspraken met dakeigenaren, aandacht voor landschappelijke inpassing, complexe financieringsconstructies, of tegenvallende ledenwerving. Een aantal plannen gaat uiteindelijk niet door. In de meeste gevallen komt dit doordat het dak bij nadere inspectie niet geschikt blijkt te zijn voor zonnepanelen. Ook komt het regelmatig voor dat de dakeigenaar zich op het laatste moment terugtrekt (zelfs als de SDE+ is toegekend), of besluit om zelf te investeren in zonnepanelen. Bij de zonneparken heeft de vertraging meestal te maken met de planologische procedure en bezwaren van omwonenden (net als bij windenergie). Specifiek voor dit jaar zijn de vertragingen als gevolg van de coronacrisis. De werving van deelnemers is lastiger online dan in een fysieke bijeenkomst en één-op-één contact met bewoners. Dat geldt ook voor betrokkenheid van de omgeving bij de ontwikkeling van zonneparken.

We bespreken twee specifieke knelpunten: de beperkte beschikbaarheid aan daken en het tekort aan netcapaciteit.

Veel coöperaties geven aan dat ze moeite hebben om een geschikt dak te vinden (circa 30% van de respondenten op de enquête). Dat was voorgaande jaren ook al het geval en is niet minder geworden. De collectieve projecten zijn alleen mogelijk als eigenaren bereid zijn hun daken en gronden beschikbaar te stellen. Tot voor kort lukte het redelijk om daken te vinden, vaak van de gemeente, op scholen, sportverenigingen, van een woningcorporatie of lokale bedrijven. In de landelijke gebieden zijn dat vaak agrarische bedrijven met grote schuren en stallen die het leuk vinden om mee te doen en er ook voordeel aan hebben. De eigenaars van gronden voor zonneparken zijn vaak agrariërs of de gemeente, maar kunnen ook particulieren, waterschappen, Staatsbosbeheer, een landschapsstichting of het Rijksvastgoedbedrijf met rijksgronden zijn. In principe zijn er meer dan genoeg daken in Nederland. Deze daken zijn echter niet altijd beschikbaar. Niet alle eigenaars zien het zitten om een coöperatie 'op hun dak' te krijgen.

Daken worden een schaars goed voor de coöperaties, al verschilt dat sterk per regio. In sommige gebieden loopt het soepeler dan in andere. Zo geeft een coöperatie in Limburg aan meer dan genoeg daken aangeboden te krijgen. Ze hebben een aantrekkelijk aanbod voor de dakeigenaar: 3 euro per paneel per jaar en na 15 jaar overdracht van de PV-installatie. Ook in Zeeland lukt het om voldoende daken te vinden, geeft de initiatiefnemer van Maak Onze Regio Duurzamer aan.

Is eenmaal een dak gevonden, dan zijn er allerlei redenen waarom deze gaandeweg het proces toch afvalt. Een greep uit de berichten van coöperaties: Een dakeigenaar haakt af omdat al het gedoe toch tegenvalt, hij/zij andere prioriteiten heeft of er zelf te weinig voordeel aan heeft, de dakconstructie bij nader inzien ongeschikt blijkt, de eigenaar besluit te verhuizen en het pand te verkopen, er asbest in het dak blijkt te zitten of er is lekkage, de dakeigenaar besluit om zelf te investeren of met een andere commerciële partij in zee te gaan, en last but not least: de dakeigenaar krijgt corona en zet de zaak on hold.

Opmerkingen van respondenten:

// “Daken worden steeds moeilijker te krijgen. In onze regio gaat dat vooral om grote stallen. Enkele boeren hebben echter zelf installaties aangelegd in samenwerking met Campina/Groenleven waardoor die opties voor onze coöperatie verdwenen. Verder is er veel onzekerheid bij de veehouders en ook angst voor branden met rondvliegende glasscherven. Dit is een gevolg van de negatieve berichtgeving over een afgebrande bollen-loods die met zonnepanelen was belegd.”

“De gemeente heeft daken, maar geeft niet de goede daken. Wij krijgen daken waar ze eigenlijk geen raad mee weten. De juridische procedures (vastgoed) zijn lang en nodeloos dezelfde vragen, terwijl ze weten wat er in het verleden al is gedaan. We hebben al een dak gerealiseerd. Goede copy & paste zou voldoende moeten zijn.”

“Het aantal daken dat overblijft na de afvallers van dakconstructie, financiële doorrekening, verzekering, dakonderhoud of onvoldoende overtuiging bij dakeigenaar, is zeer klein.” //

Werken aan een oplossing

Het probleem van een tekort aan daken is bekend en meerdere partijen werken aan een oplossing. Een aantal provincies en gemeenten onderneemt actie om het aantal zonnedaken te vergroten. Zo loopt in Friesland en Groningen het programma SamenZONderAsbest voor agrarische daken. Het coöperatieve ontwikkelbureau ECOOP ontwikkelde een aanpak om een asbestdak te transformeren naar een coöperatief zonnedak. Dit programma kwam om twee redenen niet of moeizaam van de grond in 2019, maar is recentelijk verlengd. Met het nationale besluit om het asbestverbod op te heffen verviel de druk op dakeigenaren om het asbest te verwijderen en waren er te weinig aanmeldingen van dakeigenaren. Tegelijkertijd zorgde de onduidelijkheid over de nieuwe postcoderegeling voor een afwachtende houding bij de coöperaties. In 2020 is één zonnedak gerealiseerd door de Groningse energicoöperatie GLOED. Inmiddels leverde de verlenging van het programma een groot aantal potentieel geschikte daken op. Ook andere provincies zochten de combinatie asbestsanering en zonnepanelen (Limburg, Zuid-Holland). Of dat daken heeft opgeleverd is niet bekend. In Zuid-Holland introduceerde de provincie in de zomer 2020 een nieuwe subsidieregeling: Zonnig Zuid-Holland. Een dakeigenaar krijgt subsidie voor het versterken van de dakconstructie en plaatsing van PV-panelen als deze samenwerkt met een energicoöperatie of aan een soortgelijk burgerinitiatief. In de praktijk leidt dit overigens niet altijd tot daken voor een coöperatie. Het blijkt vaak gunstiger voor de dakeigenaar om zelf te investeren.

Coöperaties werken veel samen met de gemeente die eigen vastgoed gratis ter beschikking stelt. Vaak gaat dat goed, soms zit er ruis op de lijn. De vastgoedafdeling ziet het bijvoorbeeld toch niet zitten, kan niet garanderen dat het vastgoed vijftien jaar beschikbaar blijft of wil het dak zelf ontwikkelen om de eigen duurzaamheidsdoelen te halen. Soms wil de gemeente eerst beleid ontwikkelen of alle vastgoed onderzoeken voordat ze besluiten om een dak beschikbaar te stellen. Dat kan enorme vertragingen opleveren, aldus één coöperatie. In Amsterdam en Den Haag zijn speciale programma's opgezet om dakeigenaren en zon-ontwikkelaars bij elkaar te brengen, zoals de Amsterdamse Zoncoalitie (zie: monitor 2019). In Rotterdam sloten de gemeente en lokale coöperaties in oktober 2020 een klimaatdeal over nieuwe buurtzonnecentrales. De ambitie is om in vijf jaar 90 nieuwe coöperatieve zonnedaken te realiseren. In de gemeente Wijdemeren, Noord-Holland werken de gemeente en de coöperatie samen aan een Grote Dakenplan.

Rotterdamse klimaatdeal voor coöperatieve zonnedaken

Rotterdamse bedrijven, maatschappelijke organisaties en de gemeente Rotterdam sloten in oktober 2020 klimaatdeals met elkaar. Eén van de zes deals gaat over coöperatieve zonnedaken. Afgesproken is:

“In 2025 moeten er 90 coöperatieve zonnedaken bijkomen. Iedere Rotterdammer kan dan deelnemen om een lokaal coöperatief zonnedak in de buurt aan te leggen. Dat wordt mogelijk gemaakt via bestaande en nieuwe energicoöperaties. Dit gebeurt samen met de gemeente en andere partners, waaronder dakeigenaren. De energicoöperaties zijn verenigd in ‘Energie van Rotterdam’, een gezamenlijk platform. In 2025 moet er een sterke coöperatieve beweging zijn, verankerd in de wijken van Rotterdam, met een gezamenlijke uitvoeringsorganisatie”.

De Rotterdamse coöperaties krijgen ondersteuning van de gemeente om zich te organiseren en te professionaliseren. In 2020 is het platform Energie van Rotterdam in het leven geroepen om de samenwerking vorm te geven. De gemeente Rotterdam spant zich in om haar eigen maatschappelijk vastgoed beschikbaar te stellen voor coöperatieve zonnedaken. De coöperaties en de gemeente zijn in gesprek over verdere concretisering van de afspraken.

Gemeente Wijdmeren: Het Grote Dakenplan

De coöperatie Wijdmeren en de gemeente werken samen aan een Grote Dakenplan. De coöperatie: “Onze gemeente telt circa 3475 bedrijven en daarvan hebben wij 460 daken in beeld. Met de dakeigenaren kijken we naar verschillende mogelijkheden. De zonnepanelen kunnen zijn voor eigen gebruik van de dakeigenaar, eventueel voor andere bedrijven, een collectief postcoderoos project of een combinatie daarvan. We ondersteunen de dakeigenaren om tot een keuze te komen en monitoren ook of het daadwerkelijk gaat gebeuren. We zijn geen grote gemeente (10.600 woningen). We kunnen maar een beperkt aantal daken gebruiken voor postcoderozen.

De gemeente ziet dat als het middel om aan de gemeentelijke opgave voor opwekking te voldoen en financiert het grote dakenplan”.

Energielabelsprong met een collectief dak

Vanaf 1 januari 2021 is nieuwe wetgeving van kracht die de beschikbaarheid van daken sterk kan vergroten. Coöperatieve opwekking leidt tot een verbetering van het energieprestatie van het gebouw, en dus tot een energielabelsprong. Voor een gemeente of andere vastgoedeigenaar met een energieprestatiedoelstelling is dat belangrijk. Dat was tot voor kort niet het geval omdat de zonne-installatie van een collectief geen eigendom is van de dakeigenaar. Inmiddels is wetgeving aangepast en profiteert de dakeigenaar van de energielabelverbetering.

Opwek postcoderoosproject telt mee voor energielabel gebouw

RVO.nl: In de energieprestatieberekening tellen zonnepanelen voor het energielabel mee, wanneer ze volgens de opnameprotocollen van ISSO 75.1/ 82.1 zijn aangesloten achter de energiemeter van de betreffende woning, het woongebouw of utiliteitgebouw. Het eigendom van de zonnepanelen maakt daarbij niets uit, omdat er wordt gekeken naar de fysieke verbintenis met het gebouw en niet naar eigendom.

Website: RVO.nl, veelgestelde vragen nieuwe energielabel woningen

4.11 | KNELPUNT: TEKORT AAN NETCAPACITEIT

Ruim 40% van alle respondenten op de enquête geeft aan dat het gebrek aan netcapaciteit problematisch is en projectrealisatie in de weg staat. In 2018 was al duidelijk dat er capaciteitstekorten op het elektriciteitsnetwerk waren, met name in de dunbevolkte buitengebieden. Inmiddels leidt het capaciteitstekort tot grote problemen voor coöperaties in Groningen en Drenthe (verzorgingsgebied Enexis) en in mindere mate in Limburg (Enexis), Friesland (Liander) en Noord-Holland (Liander). Meerdere plannen voor zonneparken liggen stil of lopen vertragingen op van twee tot drie jaar. Ook projecten op daken hebben er last van, omdat de netbeheerder geen aansluiting op het net kan verzorgen. In het Drentse Nijeveen, gemeente Meppel is een ambitieus project met tien agarische zonnedaken stopgezet omdat Enexis geen aansluiting op het net kan garanderen. In Kantens wachten minstens vijf zonnedaken op aansluiting in 2021. In sommige gebieden is sprake van een verbetering. “Netcapaciteit is met ingang van het nieuwe jaar (2021) op niveau, dat mag ook weleens gezegd”, meldt een initiatiefnemer uit Friesland in het verzorgingsgebied van Liander.

Werken aan een oplossing

Vanuit de coöperatieve beweging wordt actief meegewerkt aan oplossingen om de belasting van het netwerk te verminderen. In hoofdstuk 3 noemden we al de experimenten met zelflevering, slimme netten en flexibiliteitsdiensten in Heeten en Eemnes. In eerdere monitors (2018, 2019) beschreven we al diverse projecten met energieopslag, waaronder de eerste coöperatieve batterij van Nederland (eigendom van Weert Energie, COOP Store project), het Flexstore project van coöperatie Energiepioniers NOP in Flevoland en experimenten met Buurtbatterijen in Noord-Holland. Om de netten te ontlasten wordt op verschillende plekken geëxperimenteerd met cable pooling, een gecombineerde aansluiting voor wind- en zonneparken op één aansluitlocatie. Projecten lopen bij de windparken in Nijmegen, Krammersluizen en Noord-Groningen. In 2021 zullen we weer uitgebreider verslag doen van de voortgang van deze en andere innovatieve projecten.

A photograph of three men standing on a solar farm. The man on the left is wearing a dark blue sweater and glasses. The man in the middle is wearing a dark blue sweater, glasses, and a watch, and is smiling. The man on the right is wearing a light blue button-down shirt and dark trousers, and is pointing towards the camera. They are standing in front of rows of solar panels under a blue sky with white clouds. In the foreground, there are some papers and a pen on a table.

5 | PRODUCTIE COLLECTIEVE ZON

VERDIEPING

In dit hoofdstuk gaan we in meer detail in op het eigendom bij zonneparken, het zonne-energie- en participatiebeleid van overheden en de samenwerking met marktpartijen. Het beleid bepaalt de ruimte voor lokaal initiatief (of niet). Het streven is gericht op 50% eigendom van de lokale omgeving. We blijven dicht bij de praktijk en kijken hoe burgercoöperaties en -initiatieven hier vorm aan geven. Net als bij wind ontstaan er partnerschappen met commerciële ontwikkelaars en/ of lokale partijen. Het is nog even zoeken naar gelijkwaardige samenwerking met marktpartijen en overheden, maar voorbeelden zijn er al. Een beeld van de veelkleurige praktijk.

5.1 | VOORAF: KLIMAATAKKOORD EN LOKAAL EIGENDOM

In het Klimaatakkoord 2019 is afgesproken dat alle partijen streven naar 50% eigendom van de lokale omgeving voor wind op land en zonneparken (niet-gebouwbonden: grond, water). Voor gebouwgebonden zonne-energie, op daken en gevels, zijn geen afspraken over lokaal eigendom vastgelegd. De vraag naar eigendom is daarmee actueel: wie zijn de eigenaren van de zonneparken? En als lokale initiatiefnemers samenwerken met partners, hoe is dat eigendom dan verdeeld? In deze paragraaf kijken we naar de eigendomssituatie. We houden daarbij de definities van lokaal eigendom in het achterhoofd zoals die ook in de nieuwe Monitor Participatie hernieuwbaar op land (2020) zijn gehanteerd.

In deze Lokale Energie Monitor kijken we expliciet naar de ontwikkeling van collectieve energieprojecten van energiecoöperaties en -collectieven. In de praktijk komen verschillende combinaties van eigendom, financiering en zeggenschap voor, zeker bij zonneparken met meerdere eigenaren. Om vast te stellen of én in hoeverre sprake is van coöperatief en/ of lokaal eigendom moet nauwkeuriger worden gekeken naar de specifieke eigendoms- en financieringsstructuur.

5.2 | EIGENDOM COÖPERATIEVE ZONNEPARKEN

Van alle gerealiseerde collectieve zonneparken (land, water) zijn 32 volledig eigendom van de lokale coöperatie en/of door hen ontwikkeld (32,7 MWp). Bij twaalf is sprake van gedeeld eigendom, waarvan drie gerealiseerd in 2020. In dit geval heeft een coöperatie een (klein) deel van het grootschalig zonnepark in eigendom. (Bij een aantal kleinere projecten is een coöperatie betrokken maar is geen sprake van eigendom; het zonvermogen tellen we niet mee in het totaal).

We kijken met wat meer detail naar de zonneparken waar coöperaties het eigendom delen met één of meerdere met partners. Dat zijn er in totaal twaalf (112 MWp). Bij windparken is deze vorm van samenwerking gebruikelijk en bij zonneparken komt dit steeds vaker voor. In tabel 5.1 is zichtbaar dat het eigendomsaandeel van de coöperaties in de zonneparken met gedeeld eigendom varieert van 1% tot 60%, met een gemiddelde van 23% (26,3 MWp van het totale geplaatste vermogen: 112 MWp).

Een paar zaken vallen op. Het eigendomsaandeel van coöperaties is relatief klein in zonneparken waar omwonenden deelnemen met de postcoderoosregelingen (1 tot 14%). De omwonenden zijn lid van een postcoderooscoöperatie die economisch en juridisch eigenaar is van een kavel in een grootschalig zonnepark. Meestal gaat het om relatief kleine kavels. Uitzondering is het Zonnepark De Vlaas waar de coöperatie gebruik maakt van de postcoderoosregeling maar voor bijna de helft (45%) eigenaar is. Deelname van de coöperaties in zonneparken met een SDE is substantieel groter (Ameland, Scheldezon, Bomhofsplas).

Bij deze projecten zijn de partijen samen eigenaar van één bv, waarbij ze ieder een deel van aandelen houden. Het aantal aandelen van de coöperatie bepaalt dan welk deel van het zonvermogen van het zonnepark wordt toegerekend aan de coöperatie of als lokaal eigendom. Alle partijen hebben stemrecht naar rato van het aantal aandelen.

In tabel 5.1 is een extra kolom opgenomen voor het percentage lokaal eigendom. Het eigendom van lokale partners, zoals de gemeente of een lokale ondernemer, telt mee als eigendom van de lokale omgeving, en wordt dus opgeteld bij het coöperatieve aandeel.

5.1 Tabel: gerealiseerde zonneparken met gedeeld eigendom coöperatie en partners

	Zonnepark	Provincie	Coöperatie	Vermogen coöperatie-deel (kWp)	Vermogen hele zonnepark (kWp)	Collectief/coöperatief eigendom-%	Lokaal eigendom-%	Regeling coöperatie-deel	Realisatiejaar
1	Zonnepark Ameland	Friesland	Amelander Energie Coöperatie (AEC)	2.000	6.000	33%	66% Incl gemeente	SDE	2016
2	Zonneweide Torenweg Mortière	Zeeland	Zeeuwwind/ Zonkracht Middelburg	193	15.125	1%	1%	postcoderoos	2018
3	Zonnepark Galecop	Utrecht	Elekstroom	119	2.451	5%	5%	postcoderoos	2018
4	Zonnepark 'Korenstreep' Veghel	Noord-Brabant	Energie van Hollandse Bodem (projectcoöperatie ontwikkelaar)	132	2.173	6%	6%	postcoderoos	2018
5	Zonnepark 'de Vlaas'	Noord-Brabant	EnergyPort Peelland	2.186	4.886	45%	45%	postcoderoos (3 kavels)	2018
6	Zonnepark Oranjepoort	Drenthe	Energie coöperatie Nieuw Oranjepoort	503	30.360	2%	2%	postcoderoos	2019
7	Zonnepark Rhoon	Zuid-Holland	Rotterdamse Energie-coöperatie	264	4.498	6%	6%	postcoderoos	2019
8	Zonnepark A20 Nieuw-Terbregge	Zuid-Holland	SolarGreen-point (project-coöperatie ontwikkelaar)	59	550	11%	11%	postcoderoos	2019
9	Zonnepark Scheldezon RWZI Bath	Zeeland	Zeeuwind	3.130	9.486	33%	66% Incl lokale ondernemer	SDE	2019
10	Zonnepark de Boterberg	Overijssel	Energie Coöperatie Oldemarkt	117	1.100	11%	100% Incl. gemeente	postcoderoos	2020
11	Zonnestroom Zutphen	Gelderland	Zutphen Energie	1.146	8.100	14%	14%	postcoderoos	2020
12	Drijvend Zonnepark Bomhofspas	Overijssel	Blauwvinger Energie	16.440	27.400	60%	67% incl lokale investeerder	SDE	2020
	TOTAAL			26.287	112.129	23%			

Voorbeelden:

- Zonnepark Zonnestroom Zutphen zijn 3.800 (14%) van de 27.000 zonnepanelen eigendom van de coöperatie ZET Zutphen. Bewoners van Zutphen in een postcoderoosgebied kunnen meedoen en profiteren van de belastingkorting. De overige panelen zijn eigendom van ontwikkelaar Solar ProActive. We rekenen 14% van het totale vermogen van het zonnepark mee.
- De productiecoöperatie Zonkracht Middelburg (gelieerd aan Zeeuwind) heeft een aandeel van 1% eigendom in een grootschalige zonneweide Torenweg Mortiere (15 MWp), het postcoderoos gedeelte van een park.
- Bij Zonnepark de Vlaas uit Deurne zijn drie kavels gereserveerd voor een postcoderooscoöperatie, 45% van het totale zonnepark (4,9 MWp).
- Bij Zonnepark Scheldezoon zijn drie partijen eigenaar van het zonnepark: Eneco, Zeeuwind en een lokale ondernemer, ieder voor een derde. In dit geval is 33% coöperatief eigendom. Omdat een lokale ondernemer mede-eigenaar is er sprake van 66% lokaal eigendom.

5.3 | EIGENDOMSCONSTRUCTIES: JURIDISCH EN ECONOMISCH EIGENDOM EN ZEGGENSCHAP

We zien verschillende eigendoms- en financieringsconstructies voorbijkomen in de praktijk. Bij grotere zonneparken met grotere financiële belangen en risico's richten men vaak een bv op. De coöperatie is (mede)aandeelhouder in de bv waarin de installatie is ondergebracht. De leden financieren het zonnepark met een lening aan de coöperatie. Als ze samenwerken met een partner dan zijn de aandelen verdeeld naar rato van deelname. Dit is de meest gangbare vorm.

Daarnaast komen ook andere eigendoms- en financieringsvormen voor. Eén vorm is een lokale stichting. In dit geval beheert de stichting het park namens de dorps- of wijkbewoners en komen de opbrengsten volledig ten goede aan het dorp of de wijk. Zo is in het Friese Garyp een lokale stichting de formele eigenaar van de bv van het zonnepark. Bewoners uit het dorp kunnen lid worden van de lokale coöperatie. Daarmee hebben ze indirect zeggenschap over het zonnepark, omdat de lokale coöperatie verbonden is met de stichting via een personele unie, dat wil zeggen: het bestuur van de stichting is tevens bestuur van de lokale energiecoöperatie. Ook in Wierden in Overijssel is een stichting aandeelhouder van het lokale zonnepark (van de bv). Hetzelfde geldt voor het nieuwe Zonnepark Westeinde in Leeuwarden. Bewoners kunnen meefinancieren met een lening aan de bv of direct

als aandeelhouder in de bv. In dit geval is er geen coöperatie en hebben de mensen die financieel participeren geen direct zeggenschap. In deze monitor rekenen we deze parken toch mee als collectief lokaal eigendom, omdat de stichting namens de lokale gemeenschap actief is. We volgen hierin de Monitor participatie hernieuwbare energie (2020) en de participatiewaaijer van het Klimaatakkoord (over eigendoms participatie).

De Friese dorp en wijk stichtingen

In Friesland is de stichtingsvorm populair. Dat zagen we al bij de oudere Friese dorpsmolens die vaak door een stichting beheerd werden, en nog worden. Waarom? Een initiatiefnemer verwoordt het als volgt: "Dit is een heel diep gevoel in Friesland. Het algemeen belang prevaleert boven het belang van de coöperatie. Het moet niet zo zijn dat de mensen met geld profiteren en de rest van het dorp/ de wijk niet. Men wil geen schisma binnen het dorp omdat de een eraan verdient en de ander niet."

Eigendom vanaf de ontwikkeling of vanaf beheerfase

Het komt steeds vaker voor dat een coöperatie aansluit bij een initiatief van een andere partij, bijvoorbeeld een projectontwikkelaar of waterschap. De rol die de coöperatie dan speelt hangt af van het moment dat de samenwerking wordt aangegaan. Is het project al helemaal ontwikkeld en eigendom van de ontwikkelaar? Dan kan een coöperatie de installatie overnemen en eigenaar worden of haar leden aanmoedigen om financieel te participeren zonder eigendom te verwerven. In het eerste geval bij de overname is sprake van lokaal eigendom, in het tweede niet. Een dergelijke overname van het eigendom vanaf de exploitatiefase zien we dit jaar in Zwolle, waar de lokale coöperatie het drijvende Zonnepark de Bomhofsplas heeft overgenomen. Zoals hieronder blijkt is dit ook meteen een goed voorbeeld van de complexiteit van eigendoms- en financieringsconstructies die we in de praktijk kunnen tegenkomen.

Blauwvinger Energie 60% zeggenschap Bomhofsplas

De Zwolse coöperatie Blauwvinger Energie zette zichzelf op de kaart met de overname van Zonnepark Bomhofsplas. Zij verkregen 60% zeggenschap (stemrecht) met de aandelenoverdracht in mei 2020. Wij rekenen 60% van het zonvermogen (of productie) toe aan de coöperatie, als coöperatief zonvermogen. Deze eigendomsconstructie is bijzonder en vraagt om een nadere toelichting.

Met het Energiefonds Overijssel (EFO) en een private investeerder nam de coöperatie de aandelen over van ontwikkelaar GroenLeven. De mate van zeggenschap, eigendom en financiering zijn in dit geval van elkaar onderscheiden met drie typen aandelen:

- Juridisch eigendom: de coöperatie houdt 60% van de aandelen met stemrecht, EFO 33% en de lokale investeerder 7%. De coöperatie heeft daarmee een meerderheidsstelsel en substantieel zeggenschap.
- Economisch eigendom: de coöperatie bracht 0,43% eigen vermogen in, EFO 83% en de lokale investeerder 17%.
- Prioritaire aandelen: EFO heeft het recht om een veto uit te spreken over een beslissing.

In de nabije toekomst nemen lokale inwoners een deel van het eigendomsaandeel van EFO over, tot 33%. Lokale inwoners kunnen investeren in het project waardoor het zonnepark geleidelijk meer in lokale handen komt. Ook hier is gekozen voor een bijzondere constructie. Inwoners investeren direct in het zonnepark en niet via de coöperatie. Ze kopen gecertificeerde aandelen die door een STAK (Stichting Administratiekantoor) worden uitgegeven. Ze zijn daarmee particulier aandeelhouder, maar verkrijgen geen stemrecht omdat het via de STAK loopt. Voorwaarde voor deelname is echter dat de deelnemers lid worden van de coöperatie. Omdat de coöperatie 60% stemrecht heeft en houdt, hebben de particuliere aandeelhouders via de coöperatie zeggenschap over het project. Zij beslissen mee over de besteding van opbrengsten en als dat aan de orde komt, over de overname van de overige aandelen van het zonnepark. De coöperatie is verantwoordelijk voor het projectmanagement.

Hoe reken we het eigendomsaandeel toe? Bij dit soort constructies is het de vraag welk aandeel van het zonvermogen (of de productie) kan worden toegerekend aan de coöperatie, dan wel aan de lokale omgeving. We gaan in deze monitor uit van 60% coöperatief eigendom en rekenen 60% van het zonvermogen mee als collectief zonvermogen. De mate van zeggenschap van de lokale omgeving is leidend (juridisch eigendom), niet de inbreng van eigen vermogen (economisch eigendom). Omdat alle leden van de coöperatie inwoners zijn van Zwolle is dit ook 60% eigendom van de lokale omgeving. Rekenen we de lokale investeerder mee dan is er sprake van 67% eigendom van de lokale omgeving. Indien ook het Energiefonds Overijssel als een 'lokale partij' gezien wordt, is dit project zelfs 100% eigendom van de lokale omgeving. De vraag wat wel of niet meetelt als lokale omgeving staat nog open ter discussie.

Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij het windpark VeurdeWind waar de coöperatie 100% van de aandelen met stemrecht houdt en het waterschap geen stemrecht heeft, maar wel het meeste eigen vermogen inbrengt. In dit geval gaan we uit van 100% coöperatief eigendom (hoofdstuk 5).

5.4 | BELEIDSCONTEXT: ZONVISIES EN TOETSINGSKADERS VOOR PARTICIPATIE

Gemeenten zijn het bevoegd gezag voor de ruimtelijke inpassing van zonneparken binnen gegeven kaders van de provincie en het Rijk. Het gemeentelijk ruimtelijke ordeningsbeleid is dan ook belangrijk voor de mogelijkheden om zonneparken te ontwikkelen. In hoofdstuk 2 gaven we al aan dat gemeenten voorwaarden kunnen stellen aan participatie van de omgeving in wind- en zonneparken. Deze leggen ze vast in beleidsvisies en toetsingskaders. Ze willen bijvoorbeeld dat de zonneparken niet alleen zorgvuldig landschappelijk worden ingepast en duurzaam is, maar ook dat ze baten opleveren voor de omgeving en dat de omgeving nauw wordt betrokken in het ontwikkelproces. Dit versterkt de positie van lokale initiatiefnemers ten opzichte van commerciële ontwikkelaars van buiten de regio. Deze kaders geven de gemeente een instrument in handen op basis waarvan ze kunnen besluiten wel of geen planologische medewerking te verlenen aan een initiatiefnemer. Indien een gemeente eigenaar is van de grond en daken kan deze ook bij de gronduitgifte aanvullende voorwaarden stellen, of de ontwikkeling zelf op zich nemen. Uit een globale verkenning uitgevoerd begin 2020 blijkt dat meer dan de helft van gemeenten in de provincies Drenthe, Groningen, Overijssel en Zeeland een beleidsvisie- en kader voor zonneparken heeft vastgesteld⁵.

Meerdere gemeenten kiezen vervolgens voor een tenderprocedure of uitnodigingskader. Aan de hand van een aantal harde randvoorwaarden en een puntensysteem bepaalt de gemeente aan welke initiatiefnemers zij planologisch medewerking wil verlenen. In Limburg hebben de gemeenten Beesel, Venray en Leudal zo'n tender of uitnodigingskader uitgeschreven. Lokaal eigendom weegt mee in het puntensysteem, maar is geen harde randvoorwaarde (in Beesel maximaal 30 van de 100 punten). Ook in Utrecht (Utrecht, Houten, Bunnik, Wijk bij Duurstede) is hiervan sprake.

Hoe werkt het in de praktijk?

Hoe werken de beleidskaders en tenders in de praktijk uit voor energiecoöperaties? Het is nog te vroeg om daar algemene uitspraken over te doen, maar de volgende geluiden zijn hoorbaar in het veld.

De kaders versterken de positie van lokale initiatieven en bewoners in de relatie met commerciële ontwikkelaars, zo geven coöperaties aan (enquête, gesprekken, nieuwbrieven, online uitingen). Coöperaties worden regelmatig benaderd door initiatiefnemers met nieuwe plannen die de coöperatie daarin willen betrekken. "We zijn in beeld en zitten aan tafel", zo drukt iemand het uit.

Tegelijkertijd kunnen de kaders ook beperkend werken, merken coöperaties uit de Eemsdelta in Groningen op in hun zienswijze op de ontwerpvisie. De gemeenten stellen zodanig strenge voorwaarden aan de ruimtelijke inpassing, landschappelijke kwaliteit en de omvang van zonneparken dat er vrijwel geen grootschalige ontwikkeling meer mogelijk is. De coöperaties willen onder voorwaarden ook grootschalig kunnen ontwikkelen. Ze zien namelijk ook economische kansen voor de regio: de wind- en zonneparken leveren immers inkomsten op voor de gemeenschappen. Een tenderprocedure kan er toe leiden dat een initiatief van commerciële partijen de voorkeur krijgt en een initiatief van lokale coöperaties naast het net vist. Dat overkwam coöperaties in Leudal. Zij verkrijgen (mogelijk) geen medewerking van de gemeente voor een coöperatief zonnepark. De gemeente geeft in het beleidskader aan te streven naar 50% lokaal coöperatief eigendom en weegt dat mee in de tenderprocedure, maar in de beoordeling kunnen andere aspecten uiteindelijk toch zwaarder wegen. De samenwerkende coöperaties in Limburg zijn teleurgesteld over de gang van zaken. Ze stellen dat de keuze voor lokaal eigendom in het beleidskader gemaakt moet worden en niet in het tenderproces. "Een initiatiefnemer moet als allereerst kunnen aantonen dat het project 50% coöperatief is voordat het op basis van een puntensysteem beoordeeld en vergeleken wordt."

Over de nieuwe beleidskaders merken de Limburgse coöperatie op dat er geen voorwaarden zijn opgenomen om grondspeculatie tegen te gaan. In de eerste beleidskaders van 2015 was dat wel het geval: de gemeenten stelden dat alle grondeigenaren in de buurt van een project een eerlijke vergoeding zouden krijgen. Dat is niet overgenomen in de nieuwe Limburgse beleidskaders. De Limburgse coöperaties zien dat dit leidt tot 'grondspeculatie' en hoge grondvergoedingen aan de grondeigenaren waardoor er weinig overblijft voor de omgeving.

Juridische discussies over beleidskaders

Er is ook nog de nodige discussie over de juridische grondslag van de beleidskaders en de afwegingen die gemeenten maken. Eind 2019 concludeerde de Noordelijke Rekenkamer dat het de provincies aan bevoegdheden ontbreekt om participatievoorwaarden af te dwingen. Anderen, waaronder belangenvereniging Energie Samen, geven aan dat overheden wel degelijk kunnen sturen met beleid. Dat moet gebeuren aan de voorkant van het projectontwikkelproces, voordat de gemeente een verzoek tot planologische medewerking krijgt van een initiatiefnemer. Hiermee onderstrepen zij het belang van een beleidsvisie en beleidskaders voor zonne-energie.

⁵ Participatiemonitor hernieuwbare energie op land, 2020.

Deze discussies raken de praktijk van energiecoöperaties. In Noord-Brabantse Drimmelen in het dorp Terheijden werkt dat uit in het nadeel van de lokale coöperatie, het Traais Energiecollectief. Eind oktober 2020 werd namelijk de vergunning voor hun nieuwe zonnepark nietig verklaard door de rechter. Een projectontwikkelaar had bezwaar gemaakt tegen de vergunning, omdat onduidelijk was op basis van welke afwegingen de gemeente haar besluit had genomen. De vergunning was verleend in de periode dat de gemeente een nieuw beleidskader had vastgesteld dat minder ruimte liet voor zonneparken dan daarvoor. Aanvragen die in de tussentijd binnenkwamen werden behandeld met een overgangsregeling. Het coöperatieve zonnepark kreeg een vergunning, vier plannen van de ontwikkelaar niet en dat was meten met twee maten, vond de ontwikkelaar. De rechtbank stelde hem in het gelijk. De coöperatie ondervindt aanzienlijke vertraging. De vergunning was destijds verleend zonder bezwaren van de inwoners.

Gemeente Leudal: Kader duurzame energie (zon en wind)

In april 2020 stelde de gemeente Leudal uit Limburg een nieuw beleidskader vast voor wind- en zonneparken: het Kader duurzame energie (zon en wind). Twee van zeven uitgangspunten gaan over omgevingsparticipatie:

- Uitgangspunt 5: er is aandacht voor de maatschappelijke meerwaarde van de omgeving. De initiatieven dienen een profijtplan voor te leggen, welke inzichtelijk maakt hoe een deel van de opbrengsten (in kWh en euro's) terugvloeit in de lokale gemeenschap. Ook kan een storting in het groenfonds hier onderdeel van zijn.
- Uitgangspunt 6: er wordt nagestreefd om 50% van de nieuwe initiatieven coöperatief te laten zijn: "Wij zetten in op 50% coöperatief eigendom en volgen hierbij de principes van coöperatief ondernemen van REScoopNL". [...] "Zo wordt er nagestreefd dat ten minste 50% van de aandelen van de lokale omgeving is. Dit is in lijn met het Klimaatakkoord."

Het uitnodigingskader concretiseert deze uitgangspunten in een set criteria op basis waarvan de gemeente een principeverzoek toetst (voor medewerking aan een vergunningaanvraag). Het omvat onder andere criteria voor procesparticipatie en het profijtplan.

Criteria Profijtplan

In het Profijtplan wordt opgenomen wat een initiatiefnemer bijdraagt aan de omgeving en de maatschappij:

- De initiatiefnemer nodigt een (of meerdere) lokale energie-coöperaties uit bij de ontwikkeling van het project. De coöperatie houdt bij voorkeur (een deel van) het eigenaarschap gedurende de exploitatiefase. Het streven is om 50% van de nieuwe initiatieven coöperatief te laten zijn.
- Initiatieven die meer economisch rendement opleveren voor lokale partijen, zoals energiecoöperaties, hebben de voorkeur.
- De wijze waarop toepassing wordt gegeven aan de Nota Kwaliteit maakt onderdeel uit van het Profijtplan.
- Initiatiefnemer draagt ook zorg voor verrijking van de biodiversiteit, een goede landschappelijke inpassing, mogelijkheden voor onderwijs en stimulering van de lokale werkgelegenheid.

Bron: Kader duurzame energie (zon en wind), vastgesteld april 2020

De gemeente als eigenaar, namens of met de lokale omgeving

Soms besluit een gemeente om zelf een zonnepark te ontwikkelen en op deze manier de baten lokaal te houden. In dat laatste geval is er geen sprake van coöperatief eigendom van de lokale omgeving, wel van lokaal eigendom van een lokale partij (niet meegerekend in deze monitor). Dit is relevant voor burgercoöperaties, omdat de ambities en de rol van de gemeente de ruimte voor het burgerinitiatief mede bepaalt.

We kennen een aantal voorbeelden:

In Ameland is de gemeente mede-eigenaar van een groot zonnepark, samen met Eneco en de coöperatie, ieder een derde van de aandelen. In de gemeente Mid-den-Drenthe besloot de gemeente in 2019 om het Zonnepark Leemdijk in Smilde zelfstandig te ontwikkelen en in eigendom te nemen. Dit zonnepark is in 2020 in productie genomen. De opbrengsten gaan naar een duurzaamheidsfonds. De lokale coöperatie Duurzame Smildes had dit zonnepark graag overgenomen, zoals met het vorige College was besproken, maar het nieuwe College wilde het echter liever in eigen beheer houden. De coöperatie kan de zonnestroom aan haar leden leveren via Energie VanOns.

In Twente, Overijssel zijn twee gemeenten 100% eigenaar van zonneparken. Gemeente Hof van Twente is eigenaar van Zonnepark Entersestraat via het eigen ontwikkelbedrijf Zuiver Hof van Twente. De gemeente Twenterand is eigenaar van Zonnepark Oosterweilanden dat zij namens de gemeenschap exploiteert. De opbrengsten komen ten goede aan de gemeenschap.

De gemeente Groningen maakt zich op om grootschalige zonneparken in eigen beheer te ontwikkelen ten bate van de gemeenschap. Zij wil dit samen met de omgeving oppakken. In november 2020 stelde de gemeente een ontwerp-beleidskader Zonneparken vast, met nieuwe locaties voor zonneparken en voorwaarden waaraan initiatieven moeten voldoen. Voor kleinere zonneparken moet de omgeving voor minimaal 50% mee kunnen doen. De grootschalige zonneparken, groter dan 10 hectare, ontwikkelt de gemeente zelf, in samenspraak met de omgeving. Deze gebieden zijn grotendeels in bezit van de gemeente.

Gemeente Groningen: ontwerp-beleidskader Zonneparken

Voor zonneparken tot 10 hectare:

“Initiatiefnemers uit de gemeente kunnen zonneparken tot maximaal tien hectare ontwikkelen, waarbij de omgeving voor minimaal 50% van het project mee moet kunnen doen. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor lokale energiecoöperaties. De gemeente wil dat energieprojecten zoals zonneparken steun krijgen vanuit de omgeving. Dan helpt het als de inwoners van Groningen ook van de opbrengsten kunnen profiteren. Inwoners wordt zo de gelegenheid geboden om mee te doen aan zonneparkprojecten.”

Voor zonneparken groter dan 10 hectare:

“Doel is om de opbrengsten van deze grote zonneparken maximaal ten goede te laten komen aan alle inwoners van de gemeente. Dit willen we bereiken door als gemeente zelf de financiering en exploitatie op ons te nemen. Hiervoor richten we een eigen exploitatiebedrijf en energiefonds in. De opbrengsten willen we gebruiken voor de verduurzaming van de wijken en dorpen. De gemeente Groningen wil deze grootschalige projecten uitwerken in samenspraak met de omgeving en in samenhang met andere ontwikkelingen. Er is ruimte voor samenwerking met lokale initiatieven of andere grondeigenaren. In Meerstad-Noord komt het grootste zonnepark.”

5.5 | SAMENWERKEN MET MARKTPARTIJEN

Met de groei van de markt voor zonneparken worden coöperaties steeds vaker betrokken bij projecten van commerciële ontwikkelaars. Waar coöperaties bij de eerste zonneparken vaak zelf initiatiefnemer waren, zoals in Ameland, Garyp en Wierden, moeten ze zich nu beraden op hun rol bij een initiatief van een andere partij. De coöperaties melden dat ze inmiddels regelmatig benaderd worden door ontwikkelaars (enquête, gesprekken). Hiermee verandert de dynamiek van de projectontwikkeling, en daarmee de rol van de coöperaties.

Landelijk is het streven gericht op eigendom van de lokale omgeving. In de praktijk krijgt dat vorm als mede-eigenaarschap; een coöperatie ontwikkelt en investeert mee, en deelt het ondernemersrisico. De partijen maken afspraken over de rol en taakverdeling en inbreng van kapitaal. In 5.2 hebben we voorbeelden van gedeeld eigendom besproken. Daarnaast zien we coöperaties ook andere rollen op zich nemen, zonder zelf eigenaar te zijn. Een coöperatie denkt bijvoorbeeld mee in het ontwerp- en ontwikkelproces, krijgt geld uit een omgevingsfonds, is aanbieder van de lokale stroom uit het zonnepark of wijst mensen op de mogelijkheid om financieel te participeren (zonder eigendom).

Hoe verloopt de samenwerking tussen coöperaties en markt in de praktijk? In de windsector trekken burgercoöperaties en marktpartijen al lange tijd gezamenlijk op. Veel coöperatieve windprojecten zijn samen met een commerciële partner ontwikkeld op een gelijkwaardige basis. In de zonsector is dat nog minder gebruikelijk. In meerdere gebieden hebben de coöperaties en marktpartijen elkaar gevonden. In Groningen werkt het coöperatieve ontwikkelbedrijf Bronnen VanOns (BVO) constructief samen met marktpartijen bij tenminste vijf grootschalige ontwikkelingen van zonneparken in de regio, onder andere met Eneco en de WindUnie. Zeeuwind realiseerde in 2019 het Zonnepark Scheldezon met Eneco en een lokale ondernemer en er zijn meer voorbeelden waarbij de partijen op gelijkwaardige basis samenwerken (zie projectbeschrijvingen).

Tegelijkertijd is het soms nog zoeken is naar een effectieve vorm voor de samenwerking, zo geven de coöperaties aan. De Limburgse coöperatie Leudal Energie en een aantal Brabantse coöperaties verwoorden een ervaring die ook elders in het land hoorbaar is in de gesprekken met lokale initiatieven.

Zoeken naar effectieve samenwerking

Leudal

De coöperatie Leudal is in gesprek gegaan met de drie projectontwikkelaars die mogelijk op grond van de tenderprocedure groen licht krijgen van de gemeente om hun plannen verder uit te werken. De coöperatie concludeert dat het niet lukt om overeenstemming te bereiken en licht dat toe in de brief aan het College van B&W. De ontwikkelaars waren weliswaar bereid tot samenwerking met 50% eigendom, maar lieten weinig ruimte voor medezeggenschap tijdens de ontwikkel- en bouw-fase, aldus de coöperatie. Ook werden taken en verantwoordelijkheden, financiële afspraken vooraf al zodanig bindend vastgelegd in het belang van de ontwikkelaar dat geen sprake meer is van gelijkwaardigheid. De coöperatie wijst er verder op dat de door de ontwikkelaar afgesproken grondvergoedingen veel te hoog zijn waardoor weinig meer overblijft voor de omgeving.

Hart van Brabant

Ook in Noord-Brabant zijn er gemengde gevoelens over de gang van zaken rond het Zonnepark Ticheltrijt. In dit geval lukte het niet om overeenstemming te bereiken met de Brabantse Ontwikkelmaatschappij (BOM) en de gemeente. De coöperaties uit Dongen, Gilze Rijen, Loon Op Zand en Tilburg De Reeshof werkten samen met Stichting MOED en een ontwikkelaar aan een burgerzonnepark dat bedoeld was voor bewoners uit de omringende dorpen. De partners streefden in principe

naar 50% eigendom van energiecoöperaties en 50% van BOM. In 2020 werd duidelijk dat de coöperaties, de gemeente en BOM niet tot overeenstemming konden komen. Het zonnepark is en blijft nu 100% eigendom van BOM. Omwonenden en leden van de coöperaties kunnen wel financieel participeren met Ticheldeel-obligaties.

Energie Dongen betreurt de gang van zaken:

“Wij hadden dit graag als echt burgerzonnepark ontwikkeld en beheerd. Alle seinen stonden in principe op groen. Echter, onder de huidige condities van de gemeenten en BOM is dat niet verantwoord. We zouden als coöperaties teveel risico lopen. Wat ons betreft een gemiste kans”.

5.6 | PROJECTEN: ZONNEPARKEN GEREALISEERD IN 2020 (TOTAAL: 12)

In dit laatste deel beschrijven we de in 2020 nieuw gerealiseerde zonneparken. De projecten geven een beeld van de wijze waarop coöperaties en hun partners invulling geven aan eigendom van de lokale omgeving (lokaal eigendom), financiële participatie en (proces)participatie. Je ziet coöperaties in verschillende rollen opereren: als ontwikkelaar, financier en exploitant van de zonneparken. Ook geven de voorbeelden zicht op de ontwikkeldynamiek tussen bewoners, coöperaties, gemeenten (toetsingskaders), grondeigenaars en commerciële partners. Het eerste zonnepark, op de Bomhofse plas is al eerder aan bod gekomen. Voor de volledigheid noemen we het hier ook nog een keer.

Drijvend zonnepark Bomhofspas, Zwolle, Overijssel

In 2020 namen de Zwolse burgercoöperatie Blauwvinger Energie en haar partners de aandelen over van het drijvende Zonnepark Bomhofspas (27,4 MW) van ontwikkelaar GroenLeven. Hiermee kwam het grootste drijvende zonnepark van Europa in Zwolse handen. Op 1 juli 2020 is het zonnepark op het net aangesloten. Eerder in dit hoofdstuk is de bijzondere eigendomsstructuur besproken. De Zwolse coöperatie zit ondertussen niet stil en werkt aan meerdere projecten. Het faciliteert de financiering van een ander drijvend zonnepark, Zonnepark Sekdoornseplas, en van Zonnepark Weekhorst. In deze gevallen verwerft de coöperatie geen eigendom. Daarvan zal wel sprake zijn bij Zonnepark Scholtensteeg dat als postcoderoosproject wordt ontwikkeld en dus coöperatief eigendom wordt. De vergunning is nog niet rond, dus dit laat nog even op zich wachten.

Blauwvinger Energie over de overname:

// “Hoewel we als Blauwvinger Energie niet direct het meeste geld inbrengen, is er wel vanaf het begin zeggenschap. De zeggenschap is dus losgekoppeld van het financiële eigendom. Best uniek. Meestal is het wie betaalt die bepaalt. Hier wordt vanaf het begin rekening gehouden met de eindsituatie (100% lokaal eigendom).” //

bron: www.blauwvingerenergie.nl en artikel op www.hieropgewekt.nl

Zonnepark Westeinde, Leeuwarden, Friesland

In mei 2020 startte de productie van Zonnepark Westeinde in Leeuwarden, Friesland (9.500 panelen, 3 MWp). Er is ruim vijf jaar aan gewerkt, met ondersteuning van de gemeente, provincie en Energiewerkplaats Fryslân. Het idee voor een groot-schalig zonnepark ontstond in 2014 bij een aantal bewoners van de wijk Westeinde in Leeuwarden. Ze wilden hun wijk energieneutraal maken en zagen kansen op het terrein van een oude snelweg. De omgevingsvergunning werd al in 2014 verleend, maar dat bleek net te laat voor de SDE-subsidieronde 2014. In het volgende jaar was de subsidiepot halverwege het jaar leeg, en in 2016 moest eerst bepaald worden welke partij de installatie zou exploiteren voordat de initiatiefnemers een nieuwe aanvraag konden indienen. Uiteindelijk kregen ze de subsidie in het najaar van 2017 en konden de initiatiefnemers de ontwikkeling in gang zetten.

Stichting Westeinde Energieneutraal is eigenaar van het zonnepark. ENGIE bouwde het zonnepark in opdracht van de stichting. De provincie is eigenaar van de grond. De financiering is grotendeels verstrekt door het provinciale fonds Fûns Skjinne Fryske Energzy (FSFE). Bewoners konden daarnaast ook mee-investeren. Energie VanOns, energieleverancier van energiecoöperaties in de noordelijke regio, levert de zonnestroom aan de wijkbewoners.

De opbrengsten dragen bij aan het energieneutraal maken van de wijken Westeinde en Valeriuskwartier. Bewoners uit de wijk, die lid zijn van de Energie Coöperatie Westeinde, doen voorstellen voor de besteding van het geld. “Dat loopt in de tienduizenden euro’s per jaar en al dit geld wordt besteed aan de energieneutraliteit van de wijk”, meldt de voorzitter.

Dit zonnepark is 100% lokaal eigendom. Eigendom en zeggenschap zijn gesplitst tussen de lokale stichting en coöperatie.

De Stroomtuin, IJlst, Súdwest-Fryslân, Friesland

Met het Zonnepark de Stroomtuin (bijna 7500 panelen, 2,6 MW) zet het stadje IJlst een flinke stap richting zelfvoorziening in elektriciteit (circa 850 huishoudens). Het plan ontstond in 2015 bij een aantal bewoners die de stad wilden verduurzamen. De gemeente ondersteunde de plannen en wilde medewerking verlenen, onder de voorwaarde dat niet meer dan 25% van alle inwoners van IJlst zich uitsprak tegen de voorstellen. Dit was deel van de lokale pilot ‘MienskipEnergie’ van 2016, waarin de gemeente burgers een relatief vrije rol geeft bij het ontwikkelen van een zonnepark. De gemeente is behalve vergunningverlener ook de eigenaar van de grond. De steun van de inwoners werd verkregen, maar het lukt in eerste instantie niet om voldoende deelnemers te werven. Dit had te maken met de onzekerheid van de postcoderoosregeling. De coöperatie besloot om SDE aan te vragen, die eind 2018 werd verleend.

De Energie Coöperatie IJlst is eigenaar van het zonnepark (en van de Stroomtuin BV). De 134 leden van de coöperatie, allemaal inwoners uit de kernen IJlst, Oosthem en Sneek, investeerden mee. Zoveel mogelijk mensen moesten mee kunnen doen, benadrukt de voorzitter, want dit is een project van de Mienskyp (lokale gemeenschap). Via energieleverancier VandeBron kunnen bewoners stroom kopen uit de Stroomtuin. De naam is een verwijzing naar de volkstuin, vertelt de voorzitter: “Wat mensen vroeger aan eten nodig hadden verbouwden ze in hun eigen volkstuin. De Stroomtuin voorziet nu in de eigen elektriciteit.” Dit zonnepark is 100% coöperatief en lokaal eigendom.

Zonnepark Lutten Levert, Hardenberg, Overijssel

Het Zonnepark Lutten Levert (2 MWp) levert sinds maart 2020 stroom. Het idee voor een eigen zonnepark stamt uit 2015, toen de kern Lutten/ Oud-Lutten en Keiendorp uitgeroepen werd tot de meest duurzame kern van de gemeente. Een actieve groep vrijwilligers ging aan de slag en richtte in 2018 de coöperatie Lutten Levert op. De coöperatie is 100% eigenaar van het zonnepark. De opbrengsten van het zonnepark komen ten goede aan de lokale gemeenschap. Inwoners van Lutten en omstreken kunnen mee-investeren in het project en vijftien jaar lang profiteren van korting op de energiebelasting (postcoderoos). 1.250 van de bijna 6.000 panelen (20%) zijn hiervoor gereserveerd. Daarnaast maakt de coöperatie gebruik van de SDE-subsidiereregeling. De leden brengen 20% van het eigen vermogen in en Energiefonds Overijssel financiert het overige deel. 10% van de opbrengsten wordt via vereniging Plaatselijk Belang Lutten Leeft geïnvesteerd in duurzaamheidsinitiatieven in het dorp. Dit zonnepark is 100% coöperatief en lokaal eigendom.

Zonnepark Zonnestroom Zutphen, Gelderland

Het Zonnepark Zonnestroom Zutphen (1,5 MWp) is een initiatief van de coöperatie ZutphenEnergie. Het is onderdeel van het grotere Zonnepark Revelhorst (totaal 8 MWp). De nieuw opgerichte productiecoöperatie Zonnestroom Zutphen is eigenaar van het coöperatieve deel (12,5%), ontwikkelaar Sunvest/SolarProactive van het andere deel van zonnepark Revelhorst.

ZutphenEnergie wil deelname aan het zonnepark toegankelijk maken voor mensen met een smalle beurs. Bewoners van Zutphen kunnen meedoen zonder te investeren en toch profiteren van een energiebelastingkorting. Voorwaarde is dat ze klant zijn bij ZutphenEnergie en binnen het postcodegebied wonen.

De investering in het park is mogelijk geworden door subsidie van de provincie Gelderland en een flinke lening van de gemeente Zutphen (1,3 miljoen euro). Uit een deel van de opbrengst en de belastingkorting wordt de lening aan de gemeente terugbetaald.

ZutphenEnergie werkt samen met energieleverancier om | nieuwe energie (en is daar ook lid van). De energieleverancier koopt de stroom, levert deze aan de deelnemers en verreken de belastingkorting.

De coöperatie werkt daarnaast ook samen met SchuldHulpMaatje en Stichting Energiebank Nederland. Samen zetten ze een energie-actie op die de gemiddelde belastingkorting van 120 euro per jaar op de energierekening combineert met begeleiding van energicoaches en energiebesparingspakketten. De Stroomversnellers schonken daarnaast een bedrag onder de voorwaarde dat Zonnestroom Zutphen vijftien jaar lang circa 3.000 euro schenkt aan de Energiebank Zutphen. Stroomversnellers is een collectief van vijftien ervaren campagnevoerders, organisatoren, facilitatoren en trainers die actief zijn bij maatschappelijke organisaties. De schenking komt uit sponsoractiviteiten van de organisatie.

“Wij brengen de energietransitie binnen bereik van mensen die niet direct het geld hebben om zelf te investeren”, zegt een van de initiatiefnemers van de Zutphense energie-actie.

Energiebank Nederland

Stichting Energiebank Nederland wil energie als eerste levensbehoefte bereikbaar houden voor iedereen. De doelstellingen zijn:

- Energie als eerste levensbehoefte bereikbaar houden voor huishoudens die te weinig geld hebben om hun energierekening te betalen.
- Huishoudens op de korte termijn ondersteunen en op de lange termijn versterken, door op drie manieren hulp te bieden: hulp bij bewustwording, hulp bij besparing en hulp bij de energierekening.
- Duurzaamheid vinden we belangrijk. We willen dit verbinden aan het bestrijden van energiearmoede, door donaties in de vorm van duurzaam opgewekte energie mogelijk te maken.

Website: www.energiebanknederland.nl

Zonnepark Halo, Langelo, Noordenveld, Drenthe

Het Zonnepark Halo (3.300 panelen, 1 MW) is gerealiseerd bij de gasopslag op het terrein van de NAM. Het is een initiatief en eigendom van energiecoöperatie Noordseveld en het eerste zonnepark in de gemeente Noordenveld. Het project gebruikt gronden van de NAM die dit beschikbaar stelt in een bruikleenovereenkomst. Dat bleek juridisch complex omdat de NAM de grond pacht van Staatsbosbeheer, vertelt de voorzitter. “Maar we zijn er uiteindelijk uitgekomen.”

Voor de bouw zijn leningen betrokken bij de Bank Nederlandse Gemeenten (BNG) en bij de Drentse Energie Organisatie (DEO). De lening van DEO zal na realisatie worden omgezet in lokale financiering. De coöperatie wil een crowdfundingactie opzetten. De energiecoöperatie is 100% eigenaar van het in een bv ondergebrachte zonnepark. Het is bedoeld als zonnepark van en voor inwoners van Noordenveld. Er is sprake van 100% coöperatief /en lokaal eigendom.

De coöperatie realiseerde in 2020 ook haar tweede project: een kleine zonneweide (243 zonnepanelen) bij het lokale zwembad de Peize. Het is een postcoderoos-project volgens het Op Rozen-model. Deelnemers kunnen tegen een klein bedrag meedoen en profiteren van de korting op de energiebelasting (postcoderoos). De installatie is eigendom van de nieuw opgerichte productiecoöperatie Coöperatie Noordseveld op Rozen U.A. waar ook nieuwe postcoderoosprojecten gebruik van maken.

Richard Ton, voorzitter van de energiecoöperatie: “Wij willen een energieneutraal Noordenveld, waarbij energiebedrijven niet langer energie verkopen, maar energie lokaal uitwisselen tussen huishoudens en bedrijven. We willen met deze energie inkomsten en werkgelegenheid genereren voor de lokale gemeenschap. Voor ons is Zonnepark Halo dan ook een enorm belangrijk project en zeker niet het laatste. Verder willen we, na en naast dit 100% eigenaarschap, bewoners optimaal betrekken bij onze plannen met besparing, opwek via zon, wind, warmte. De ALV van de coöperatie ECNoordseVeld heeft daarvoor een bewonersteam ingesteld.”

Zonnepark Zonneakkers Zuidbroek, Meeden, Midden-Groningen, Groningen

In het Groningse dorp Meeden werd eind 2020 het Zonnepark Zonneakkers Zuidbroek (2,2 MW) in productie genomen. Het is een initiatief van een aantal dorpsbewoners verenigd in de Stichting Innovatief Zonne-energiepark Meeden (SIZM) of Stichting Zonniger. Het park ligt op een voormalige motorcrossbaan dat eigendom is van de gemeente en de GasUnie. Energie VanOns neemt de stroom af en verkoopt dit aan de omgeving. 20% van de investering is opgebracht via crowdfunding. De opbrengst is bedoeld voor nieuwe investeringen op het terrein. De grond tussen en rond de zonnepanelen is in gebruik voor een biologisch tuinbouwproject. “We gaan groente en fruit oogsten, het liefst met mensen uit de regio. We willen bewijzen dat je op lokaal niveau een sociaal energielandschap kunt maken dat wordt gedragen door de omgeving”, zegt de initiatiefnemer.

Inmiddels zijn er ideeën voor een nieuw zonnepark, Zonnepark Eekerpolder, in de polders rond Meeden, met Solarfields. Er is een coöperatie opgericht om voor minstens 50% mee te kunnen ontwikkelen en profiteren: Coöperatie Eekerpolder. Ook andere ontwikkelaars hebben plannen voor zonneparken in het gebied en die strijden om de gunst van omwonenden, zo kopt de plaatselijke pers (RTV Noord). De wethouder benadrukt dat hij draagvlak in de omgeving heel belangrijk vindt: “In onze zonneparkvisie is dat een van de belangrijkste zaken. Als het de coöperatie lukt de omgeving mee te krijgen, is de kans groot dat wij het plan steunen. Tegen de initiatiefnemers hebben wij gezegd: ga vooral door met het vinden van steun voor je plan onder de bevolking.”

Zonneweide Nemerstroom, Haaren, Noord-Brabant

Het Waterschap De Dommel plaatste bijna 2.000 zonnepanelen op een veld bij de waterzuivering in Haaren. Bewoners kunnen investeren in de zonneweide Nemerstroom als ze lid worden van de Energie Opwekcoöperatie Zonnemaatje RWZI Haaren. Initiatiefnemers van het project zijn de lokale coöperaties Duurzame Energie Haaren en VET-Vught, die samenwerken met het waterschap.

NIEUWE ZONNEPARKEN MET CROWDFUNDING, FINANCIËLE PARTICIPATIE ZONDER EIGENDOM, IN SAMENWERKING MET LOKALE ENERGIECOÖPERATIES:

Drijvend Zonnepark Sekdoornseplas, Zwolle, Overijssel

Het drijvende Zonnepark Sekdoornseplas (14,5 MWp) in Zwolle is ontwikkeld door GroenLeven en dit jaar overgenomen door een andere partij (Encavis). De Zwolse coöperatie Blauwvinger Energie wijst de bewoners van Zwolle op de mogelijkheid om financieel te participeren, maar is geen eigenaar van het zonnepark. Het crowdfundingplatform ZonnepanelenDelen verzorgt de participatie voor de eigenaar. Deelnemers verstrekken een lening aan het zonnepark, zonder daarmee zeggenschap te krijgen. Iedereen kan deelnemen, waarbij deelnemers uit Zwolle voorrang hebben.

Zonnepark A58, Etten-Leur, Noord-Brabant

In 2020 werd een zonnepark op de geluidswal van de snelweg A58 gerealiseerd (2,8 MWp). Het is het langste zonnepark van Nederland. Over een afstand van 4 kilometer zijn ruim 6.000 zonnepanelen geplaatst. Het is ontwikkeld door en eigendom van GreenSpread Brabant, een samenwerkingsverband van ontwikkelaars en het Energiefonds Brabant. De grond is eigendom van het Rijksvastgoedbedrijf en uitgegeven via een tenderprocedure waarin lokale betrokkenheid als voorwaarde werd gesteld.

De lokale coöperatie DuurSaam Etten-Leur wijst haar leden en omwonenden op de mogelijkheid deel te nemen in het project. Deelnemers krijgen een aandeel door een of meerdere zonnepanelen op naam te kopen als men overstapte naar VrijopNaam als energieleverancier. In deze constructie is er geen sprake van eigendom, de klant heeft geen zeggenschap in het zonnepark. De coöperatie ontvangt een vergoeding voor elk huishouden dat via hen klant wordt van VrijopNaam.

DuurSaam Etten-Leur: “Onze leden konden tien panelen per persoon op hun naam laten zetten. De opbrengst van deze panelen wordt in mindering gebracht op hun energierekening. Als lid van DuurSaam Etten-Leur hoefde je er maar acht te kopen, twee kregen ze er gratis bij. Je moet namelijk wel overstappen naar energieleverancier VrijopNaam. Dat hebben zo'n 400 huishoudens gedaan. Je bent niet echt eigenaar van zo'n paneel. Dit is ook vooral bedoeld voor mensen die zelf geen panelen kunnen plaatsen omdat ze in een flat wonen, hun dak niet geschikt is, huurders etc.

Wij hebben gezorgd voor informatieavonden en de inschrijving van de belangstellenden daarvoor. Natuurlijk kregen wij veel nieuwe leden. Wij krijgen daar als coöperatie een bedrag per huishouden voor van VrijopNaam. Daar kunnen wij weer andere projecten van starten.”

DE VOLGENDE PROJECTEN ZIJN IN AANBOUW:

Zonnepark Eerbeek en zonnepark Elzenbos, Brummen, Gelderland

Coöperatie Brummen Energie uit Gelderland hoopte dit jaar al stroom te leveren uit Zonnepark Eerbeek (6 MW). De bouw startte in september 2020, begin 2021 verwacht de coöperatie aan te kunnen sluiten op het netwerk. Eigenaren zijn de coöperatie Brummen Energie en ontwikkelaar Solar Green Point, ieder voor 50%. Het zonnepark wordt gebouwd op de voormalige vuilstortplaats in Brummen en is begonnen als proefproject voor zonnefolie om de vuilstort af te dekken. Een installatie met traditionele zonnepanelen en afdekking met staalslakken bleek uiteindelijk een meer rendabele oplossing. De grondwerkzaamheden zijn in april afgerond, de draagconstructie staat en er is begonnen met het monteren van de 15.500 zonnepanelen. Leden van de coöperatie participeerden in het project. Daarnaast investeert OostNL vanuit het Innovatie- en Energiefonds Gelderland en de Triodos Bank.

Ondertussen werkt de coöperatie aan een tweede project: Zonnepark Elzenbos (6.300 panelen, 2,5 MW). Met omwonenden is overlegd over de inpassing en aansluiting met andere gebruiksfuncties in het gebied. In de zomer hebben omwonenden en leden van de coöperatie als eerste de kans gekregen mee te investeren, gevolgd door andere bewoners in het gebied. Het geld is inmiddels toegezegd, de financiering is geregeld en de bouw start in januari 2021.

Eind december 2020 werd een zonnedak op manege De IJsselruiters geopend (651 panelen), gebruikmakend van de postcoderoosregeling.

NIEUWE ZONNEPARKEN IN VOORBEREIDING

Er staan nog minstens 45 coöperatieve zonneparken klaar voor de start: alle vergunningen zijn verleend, de subsidie is toegekend, de financiering is rond en de bouw kan beginnen. Tenzij er ergens een kink in de kabel komt, zijn deze in 2021-2022 in bedrijf. De plannen zien we volgend jaar uitgebreider terug in de monitor 2021. Ze zijn al wel opgenomen in het projectenoverzicht in de bijlage. Daarnaast zijn er meer dan 75 zonneparken van en met coöperaties in voorbereiding. In deze gevallen is de vergunningprocedure (net) gestart of nog in voorbereiding. In de vorige monitor zijn een aantal van deze projecten beschreven, andere komen volgend jaar in beeld in de monitor 2021. We voegen één beschrijving toe omdat deze illustreert hoe regionale samenwerking van coöperaties bijdraagt aan het vermogen om grootschalig coöperatief mee te ontwikkelen, in samenwerking met partijen als het waterschap en een commerciële ontwikkelaar.

Zonnepark Fledderbosch, Garmerwolde, Groningen,

Het coöperatieve ontwikkelbedrijf Bronnen VanOns (BVO) en de lokale coöperatie Energie Coöperatie Ten Boer (ECTB) werken samen met het Waterschap Noorderzijvest en projectontwikkelaar Ecorus aan een grootschalig zonnepark (mogelijk 90 MW). Het Zonnepark Fledderbosch wordt gebouwd op het voormalige slibdepot van het waterschap en omliggende gronden. Het waterschap is mede-initiatiefnemer, stelt een gedeelte van haar gronden ter beschikking en gebruikt zonnestroom voor de eigen bedrijfsvoering. Het waterschap investeert niet zelf.

Het project is ontwikkeld door de projectontwikkelaar, in nauwe samenwerking met het waterschap. Deze partijen hebben de vergunningaanvraag voorbereid en zijn de formele initiatiefnemers. De lokale coöperatie ECTB is betrokken bij het ontwerp. Bronnen VanOns was toen nog niet opgericht. Wel zaten de Groninger Energie Koepel (koepelvereniging Groningse coöperaties), Grunneger Power (stad Groningen) en de Groningse Natuur en Milieufederatie in een vroeg stadium aan tafel. Deze partijen richtten samen het ontwikkelbureau Bronnen VanOns op. Zij sloten in november 2018 een intentieovereenkomst af met het waterschap en Ecorus, waarin zij de samenwerking bekrachtigden. De ontwikkelaar, de coöperatie ECTB en Dorpsbelang Garmerwolde betrekken de omgeving bij het project en ontwikkelen participatiemodellen. Ecorus is momenteel nog 100% aandeelhouder van het zonnepark, maar zal na realisatie 50% van de aandelen overdragen aan de lokale coöperatie ECTB of Bronnen VanOns. De vergunning is verleend en de SDE toegekend. Realisatie wordt verwacht rond 2021.

De ontwikkelaar is tevreden, is te lezen op de website van Ecorus: "Uit dat alles is een bijzonder ontwerp gerold. Een derde van het oppervlak wordt natuur, ook met het oog op de bijzondere weidevogels die er leven. De Oude Kwens die er ooit stroomde komt terug, er wordt een wandelroute aangelegd. [...] Met dit project namen we twee jaar geleden feitelijk al een voorschot op de Gedragscode Zon op Land. Het staat wat mij betreft symbool voor wie wij zijn en wat we doen. Dromen, geloven en het verschil maken door steeds een win-win te zoeken voor alle partijen."

6 | PRODUCTIE

COLLECTIEVE WIND

De spotlights voor wind staan dit jaar op Gelderland en Limburg, waar Windpark Deil en Windpark Heibloem in productie zijn genomen. Bij Windpark Heibloem duurde het vier jaar om van idee tot realisatie te komen: een uitzonderlijk korte periode en een unicum in de windsector. Dit jaar breidt Windpark Krammer haar eigendomsaandeel uit van 51% tot 60%. Op dit moment zijn 16 nieuwe coöperatieve parken in aanbouw. Burgercoöperaties zijn volledig eigenaar of delen het eigendom met een of meerdere partner(s). Wanneer coöperaties samenwerken met andere lokale partners dan dragen de coöperaties én hun partners bij aan het aandeel eigendom van de productie van de lokale omgeving. Zo ontstaan lokale energiepartnerschappen waarbij iedereen mee kan doen. Burgers, agrariërs, bedrijven, een waterschap en/of gemeente in de omgeving.

6.1 | VOORAF: WAT IS COLLECTIEVE WIND

Met collectieve wind doelen we op alle windprojecten die burgers in collectief verband ontwikkelen, beheren, in eigendom hebben en/ of waar ze financieel in participeren. We behandelen drie vormen in deze monitor: coöperatief eigendom, lokaal eigendom en financiële participatie zonder eigendom. Natuurlijk zijn er meer (commerciële) windprojecten waarin burgers kunnen participeren, maar zolang er geen actieve betrokkenheid is van energiecoöperaties, tellen we ze niet mee.

Coöperatief eigendom

In deze monitor volgen we de ontwikkeling van coöperatief eigendom, dat wil zeggen, alle windturbines en windparken waarvan burgercoöperaties eigenaar of mede-eigenaar zijn. Met eigenaarschap doelen we op juridisch en economisch eigendom van de productie-installaties. In deze monitor rekenen we met het aan de coöperaties toegerekende megawatt windvermogen (MW). Bij gedeeld eigendom rekenen we het windvermogen toe op basis van het percentage van aandelen van de coöperatie. Bij windprojecten is het juridisch eigendom meestal ondergebracht in een bv (besloten vennootschap). Is de coöperatie volledig eigenaar van de windturbine of het windpark, dan bezit deze 100% van de aandelen. In het geval van gedeeld of mede-eigendom bezit de coöperatie een deel van de aandelen en één of meerdere andere partijen de overige aandelen. Samen zijn ze eigenaar van het windpark. Ter illustratie: 60% van de 102 MW van Windpark Krammer is eigendom van twee coöperaties; de overige 40% is in handen van een niet-coöperatieve partij. Voor deze monitor reken we dan 60% van 102 MW, dus 61 MW, mee als coöperatief eigendom.

Lokaal eigendom

In de definitie van het Klimaatakkoord is sprake een streven naar 50% eigendom van de productie van de lokale omgeving (burgers, bedrijven). Daarvan is sprake, zo stellen we in deze monitor, als iedereen in de omgeving de kans krijgt om mee te investeren en mede-eigenaar te worden indien ze dit wensen. Dit is het geval bij een collectief samenwerkingsverband van bewoners, lokale ondernemers, agrariërs en andere lokale partners uit de omgeving van het windpark. In hoofdstuk 2 wordt dit nader toegelicht onder definities. De categorie 'eigendom van de lokale omgeving' is breder dan coöperatief eigendom, omdat in dit geval ook het eigendom van andere lokale partners meetelt. Ter illustratie: een windpark is voor 50% eigendom van een burgercoöperatie én voor 50% van een agrariërscollectief. In dit geval is het windpark voor 100% eigendom van de lokale omgeving.

Als een coöperatie (mede-)eigenaar is van een windpark, dan is vrijwel altijd ook sprake van lokaal eigendom. De leden van de coöperatie wonen namelijk in de omgeving van het windpark. Er zijn uitzonderingen: De Windvogel heeft bijvoorbeeld leden uit heel Nederland en investeert in projecten in heel Nederland. Soms investeren collega-coöperaties uit andere delen van het land mee om een project op te starten.

Financiële participatie zonder eigendom

Burgers kunnen ook financieel participeren in een windpark zonder dat er sprake is van juridisch en economisch eigendom of deelnamerecht. In dat geval verstrekken bewoners en bedrijven in de omgeving een lening aan het windpark, al dan niet via een crowdfundingplatform. De deelnemers of participanten behalen een financieel rendement, maar hebben verder geen zeggenschap over het project. Deze vorm van financiële participatie is gebruikelijk in de windsector. In deze monitor volgen we projecten met financiële participatie alleen actief als er een energiecoöperatie of een ander georganiseerd samenwerkingsverband van burgers bij betrokken is. In dit geval wijst een energiecoöperatie haar leden bijvoorbeeld op de mogelijkheid om financieel te participeren in een windpark, maar is de coöperatie niet juridisch gebonden aan de uitgifte. Combinaties van financiële participatie met coöperatief eigendom én participatie zonder eigendom komen in de praktijk overigens ook voor. Een coöperatie kan als eigenaar-aandeelhouder eigen vermogen inbrengen met ledenkapitaal, en daarnaast de mogelijkheid aan de omgeving bieden om financieel te participeren met een obligatielening zonder deelnamerecht.

Toerekening collectief windvermogen

Wat rekenen we mee als collectief vermogen (MW)? In principe rekenen we alleen het vermogen van projecten met productie-installaties die in collectief eigendom zijn mee. Voor windparken met meerdere eigenaren vindt de toerekening plaats naar rato van het eigendom van de productie-installatie. Is er geen sprake van eigendom, dan telt dit niet mee als collectief vermogen. Het is dus belangrijk steeds goed te kijken hoe de eigendoms- en financieringsconstructies in elkaar zitten om een uitspraak te kunnen doen over het percentage coöperatief of lokaal eigendom.

Opmerking:

Deze monitor rekent met windvermogen (MW). Dat wil zeggen: 50% eigendom van een coöperatie betekent dat 50% van het windvermogen wordt toegerekend aan de coöperatie. Het totaal toegerekende vermogen bestaat uit de optelling van het coöperatieve aandeel van alle individuele windprojecten.

Het Klimaatakkoord en de Monitor Participatie hernieuwbare energie op land (2020) rekent met eigendom van de productie (MWh per jaar), in plaats van windvermogen (MW). Dat maakt voor één project weinig uit, want een eigendomsaandeel van 50% van het windvermogen (MW) is gelijk aan een aandeel van 50% van de productie (MWh per jaar). Het maakt echter wel uit voor de optelling van alle windprojecten tot een landelijk totaal. De windproductie per MW verschilt immers aanzienlijk per project en per locatie. Omdat we niet over alle productiecijfers beschikken van alle coöperatieve windprojecten, kunnen we de toerekening op basis van productie niet maken. Dat staat open als actie voor volgend jaar.

6.2 | HUIDIGE SITUATIE 2020

Eind 2020 is in totaal 229,9 MW coöperatief windvermogen geplaatst in Nederland. Dit is een toename van 37,1 MW, oftewel 19% ten opzichte van 2019. Ter vergelijking: deze windturbines leveren ongeveer 735 miljoen kWh per jaar op, vergelijkbaar met het elektriciteitsverbruik van 245.000 huishoudens¹. Hiermee komt het totale coöperatieve aandeel uit op 5,7% van het totale wind op land vermogen in Nederland van 4.033 MW (WindStats.nl, 1 december 2020).

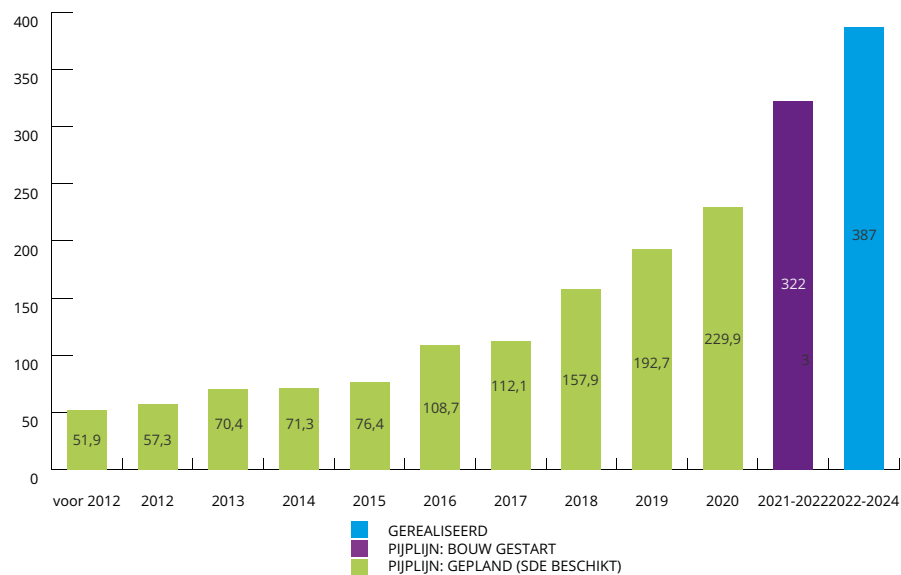
Als we ook het windvermogen meerekenen van de partners of mede-eigenaren van de coöperatieve windparken, dan hebben we het over totaal 404 MW windvermogen in windparken die samen met coöperaties zijn gerealiseerd in Nederland, ofwel 10% van het totaal van wind op land vermogen in Nederland. Van deze windparken is gemiddeld 53% eigendom van coöperaties.

Hoeveel procent van alle windparken is eigendom van de lokale omgeving? Hiervoor moeten we weten wie de mede-eigenaren zijn van de windparken. Immers, als een lokale ondernemer, agrariër of waterschap samenwerkt met een coöperatie dan telt hun aandeel mee in het percentage 'lokaal eigendom'. We verwijzen naar de Monitor participatie hernieuwbare energie op land (2020) die vaststelde dat 13% van de windproductie op land kan worden toegerekend als eigendom van de lokale omgeving (situatie eind 2019).

Er is nog minstens 92,5 MW nieuw windvermogen in aanbouw, waardoor het totaal geplaatste coöperatieve windvermogen oploopt tot 322 MW tussen 2021-2022. Daarnaast staat 65 MW wind op land zo goed als klaar voor de bouw. Het is nog wachten op de Raad van State en/of de definitieve financiering (*financial close*).

¹ Uitgaande van gemiddeld 3.000 kWh per huishouden, 3.200 vollasturen (landelijk gemiddelde, Klimaatakkoord 2019; in de praktijk verschilt het aantal vollasturen per regio en per type turbine).

6.1 WINDPARKEN 2020: TOEGEREKEND COÖPERATIEF VERMOGEN (MW)

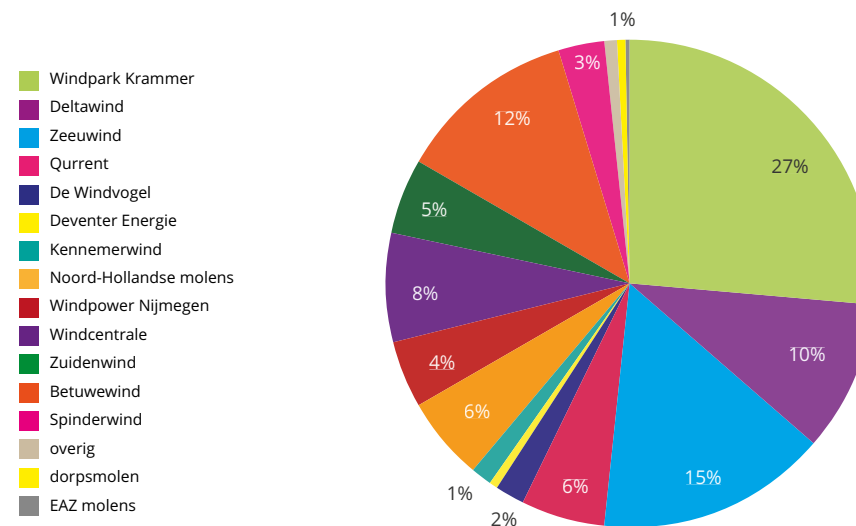
Figuur 6.1: ontwikkeling windvermogen in coöperatief eigendom in MW.

Verdeling van het windvermogen over coöperaties

Zeeuwind en Deltawind, beide al meer dan dertig jaar actief met windenergie, hebben verreweg het meeste coöperatieve windvermogen in handen in Nederland, namelijk 25% (58 MW van 229,9 MW). Beide coöperaties zijn bovendien samen voor 60% eigenaar van Windpark Krammer (50/50), zodat het totale percentage in handen van Zeeuwind en Deltawind oploopt tot 52% van het totale coöperatieve windvermogen. Het Gelderse Betuwewind heeft 12% van het coöperatieve windvermogen in handen, nu ook Windpark Deil volop in bedrijf is (vorig jaar was dat nog 5%), en het Limburgse Zuidenwind 5%. De figuur met de verdeling van het vermogen per coöperatie wordt per jaar meer divers.

Opmerking: In de grafiek en het projectenoverzicht in de bijlage zien we Qurrent staan. Dit betreft het aandeel van Windpark Hellegatsplein. Deze energieleverancier is in 2018 overgenomen door Greenchoice. Het windpark was en blijft echter voorlopig nog eigendom van de coöperatie Qurrent. In deze constructie waren de klanten van Qurrent die stroom afnamen van het windpark automatisch lid van de coöperatie. Deze constructie wordt afgebouwd waardoor op termijn het coöperatieve eigendom komt te vervallen.

6.2 WIND: VERDELING COÖPERATIEF VERMOGEN OVER COÖPERATIES IN MW

6.3 | VERDELING WINDVERMOGEN OVER DE PROVINCIES EN RES-REGIO'S

In de figuren 6.3, 6.4 en 6.5 is te zien hoe het coöperatieve windvermogen is verdeeld over de provincies en RES-regio's.

- In de provincies Zeeland en Zuid-Holland zijn de meeste coöperatieve windturbines te vinden. Ze zijn eigendom van Zeeuwind en Deltawind (en Qurrent). Omdat Windpark Krammer op Zeeuws grondgebied staat, telt dit mee met het totaal in Zeeland. Dit windpark is echter voor de helft eigendom van Deltawind, een coöperatie uit Goeree-Overflakkee in Zuid-Holland.
- In Gelderland zien we dit jaar de nieuwe windturbines van Betuwewind in de windparken Deil en Avri terug in de figuren. Samen met de Nijmeegse burgerwindmolens en drie windmolens van De Windcentrale in Culemborg telt het op tot 43,2 MW coöperatief vermogen.
- In Noord-Holland staan de windmolens van zes oudere windcoöperaties, waaronder Meerwind en Kennemerwind, en van De Windcentrale. Er is de afgelopen jaren weinig nieuw coöperatief vermogen bijgeplaatst. Noord-

Brabant zagen we vorig jaar voor het eerst in het provinciale overzicht verschijnen, met Burgerwindpark De Spinder dat eind 2019/begin 2020 in productie is genomen.

- In Zuid-Holland, Limburg, Noord-Brabant en Overijssel zijn coöperatieve windparken in aanbouw, of start de bouw komend jaar. Vooral in Limburg neemt het coöperatieve windvermogen snel toe. In 2020 is de eerste van vijf windparken van lokale energiecoöperaties in productie genomen: Windpark Heibloem in Leudal. In de buurgemeenten zijn vier nieuwe windparken in aanbouw, zodat er volgend jaar 33,2 MW bij komt. Van 14 MW is de SDE-beschikking toegekend en wachten de initiatiefnemers op de Raad van State.
- In Drenthe en Utrecht staan nog geen coöperatieve windmolens.

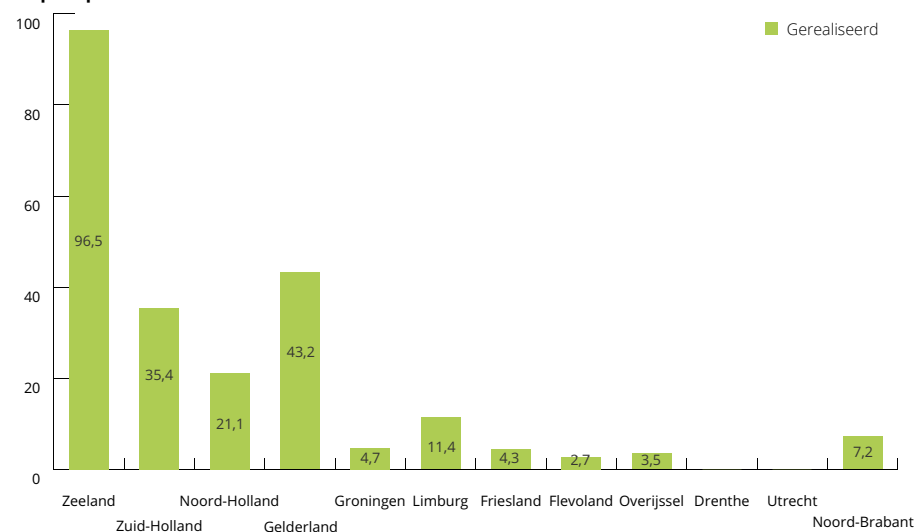
De genoemde projecten beschrijven we verderop uitgebreider.

Als we kijken naar het relatieve aandeel van windmolens in eigendom van coöperaties ten opzichte van het totaal aantal windmolens in elke provincie, dan valt op dat in Gelderland bijna 31% van alle Gelderse windenergie wordt opgewekt door coöperaties. In Zeeland is dat 19%. In Limburg is sinds dit jaar meer dan de helft (54%) van het Limburgse windvermogen in handen van coöperaties. Dat aandeel neemt vanaf volgend jaar nog verder toe, omdat veel nieuwe windparken door de lokale coöperaties worden ontwikkeld. Hierbij merken we wel op dat er op dit moment in Limburg relatief weinig windturbines staan (21,3 MW waarvan 11,4 MW coöperatief eigendom). In Flevoland, waar veel windturbines te vinden zijn, is het aandeel van coöperaties juist heel klein. In Noord- en Zuid-Holland, waar ook veel windenergie te vinden is, is het aandeel van de coöperaties met respectievelijk 3% en 7% klein. Dit neemt relatief zelfs af omdat er veel niet-coöperatief vermogen is bijgeplaatst. In Noord-Holland is bijvoorbeeld Windpark Wieringermeer in bedrijf genomen (295 MW) waar coöperaties niet bij betrokken zijn.

Landelijk gezien is gemiddeld 5,7% van alle windenergie op land in coöperatief eigendom.

In de figuur 6.5 is te zien dat er in 13 van de 30 RES-regio's windmolens in coöperatief eigendom te vinden zijn. In 17 dus nog niet. Zeeland en Goeree-Overflakkee zijn nog steeds de absolute topregio's, in 2020 gevolgd door de RES-regio Rivierenland.

6.3 Windparken 2020: gerealiseerd toegerekend coöperatief vermogen (MW) per provincie

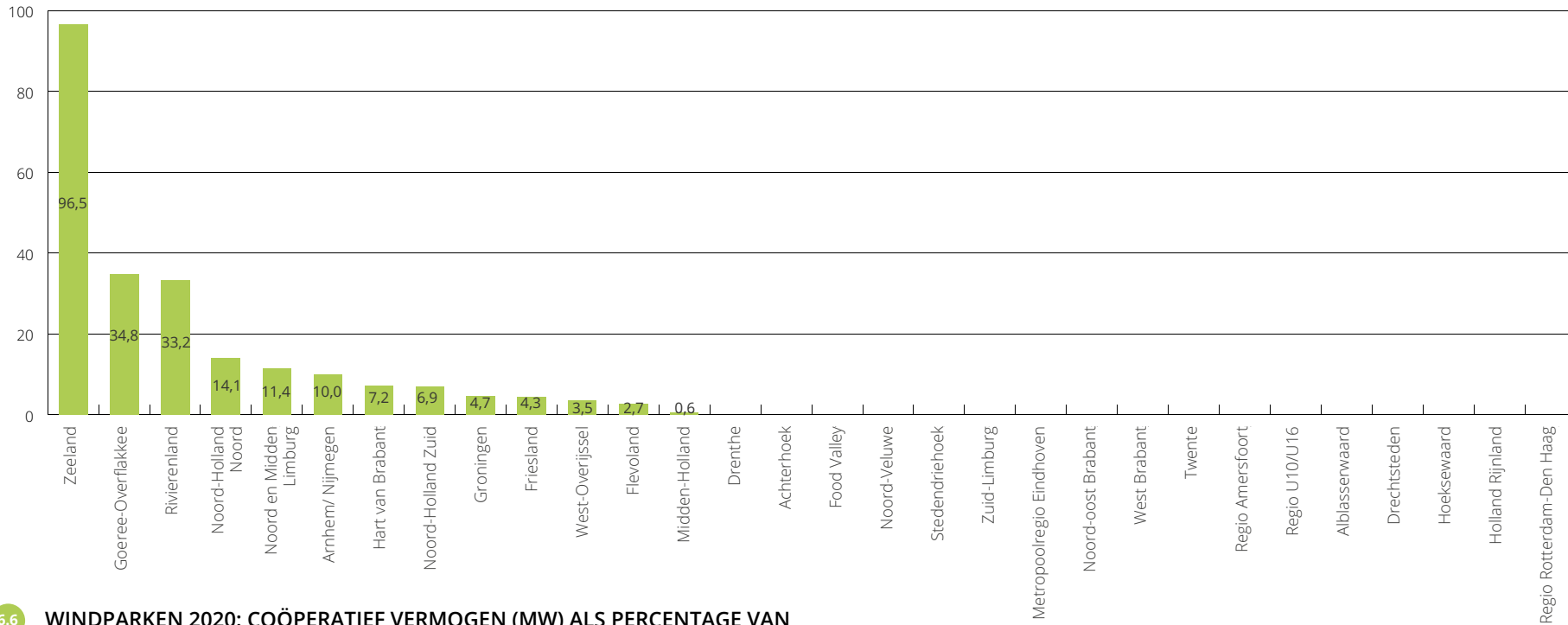

6.4 Windparken 2020: pijplijn toegerekend coöperatief vermogen (MW) per provincie

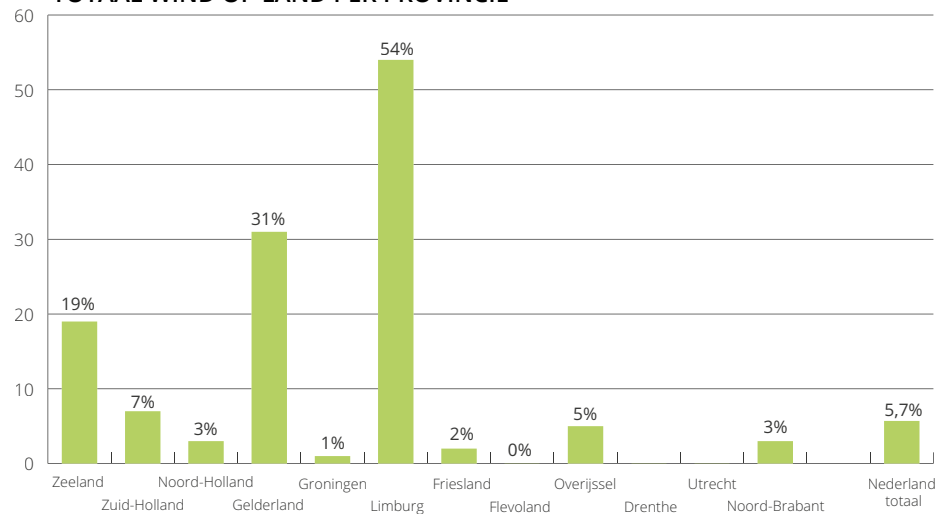
Figuren 6.3 en 6.4: verdeling windvermogen toegerekend coöperatief eigendom (MW) per provincie: gerealiseerd en in productie 2020 en gepland 2021-2024.

6.5 WINDPARKEN 2020: GEREALISEERD TOEGEREKEND COÖPERATIEF VERMOGEN (MW) PER RES-REGIO IN MW

Figuur 6.5: verdeling windvermogen in MW in coöperatief eigendom per RES-regio.

6.6 WINDPARKEN 2020: COÖPERATIEF VERMOGEN (MW) ALS PERCENTAGE VAN TOTAAL WIND OP LAND PER PROVINCIE

Figuur 6.6: aandeel coöperatief windvermogen van het totale windvermogen per provincie. (bron: WindStats 1 december 2020).

6.1 Tabel: aandeel coöperatief eigendom van totale windvermogen Per provincie

	Wind 2020 coöperatief	Wind op land totaal 2020	Wind 2020-% coöperatief	Wind 2019-% coöperatief
PROVINCIE	LEM2020	WindStats		LEM2019, WindStats 2019*
Zeeland	96.500	516.270	19%	17%
Zuid-Holland	35.390	482.110	7%	8%
Noord-Holland	21.071	651.680	3%	7%
Gelderland	43.150	139.560	31%	28%
Groningen	4.700	484.620	1%	1%
Limburg	11.400	21.300	54%	20%
Friesland	4.281	194.370	2%	2%
Flevoland	2.700	1.140.000	0%	0%
Overijssel	3.475	66.900	5%	10%
Drenthe	-	45.250	0%	0%
Utrecht	-	34.080	0%	0%
Noord-Brabant	7.200	257.160	3%	3%
Nederland totaal	229.867	4.033.300	6%	6%

* WindStats 2020: 1 december 2020; WindStats 2019: november 2019.

6.4 | FINANCIERING

Exploitatiesubsidie: SDE en postcoderoos

Vrijwel alle windprojecten maken gebruik van de SDE+-regeling om de exploitatie sluitend te krijgen. Deze regeling garandeert een vaste prijs voor de geproduceerde elektriciteit over een periode van vijftien jaar. In het algemeen levert de aanvraag voor de SDE-subsidie geen specifieke problemen op bij windprojecten. Uitzondering dit jaar is de Dorpsmolen in Reduzum waarbij de aanvraag vanwege een procedurefout is afgewezen. Dit is gezien het jarenlange proces dat vooraf ging om toestemming van de provincie Friesland te krijgen, een hard gelag voor de initiatiefnemers.

2 Monitor participatie hernieuwbaar op land, resultaten nulmeting, juni 2020.

De postcoderoosregeling wordt alleen gebruikt voor kleinere windmolens, zoals de Groningse EAZ molens van 10 kW en de vervanging van een aantal oudere dorpsmolens. In Noord-Holland houdt de gemeente Hollands Kroon als enige in Nederland vast aan de voorwaarde dat een 3 MW windturbine via een postcoderoosregeling moet worden gerealiseerd (zie: Lokale Energie Monitor 2019, de saga van de Poldermolen).

Projectfinanciering

Als coöperaties mede-eigenaar zijn van een windpark of windturbine, dan financieren zij deze met inbreng van eigen vermogen. Dit kan zijn opgebouwd uit de opbrengsten van bestaande projecten en/of ingebracht door leden via een uitgifte van obligaties (achtergestelde lening).

Het overige deel is gefinancierd met vreemd vermogen, meestal bancaire. Alle gangbare regels voor projectfinanciering gelden voor de coöperatieve ontwikkelaars. De exacte uitwerking van de financieringsconstructie verschilt per project.

Het concept van het coöperatieve financieringsmodel is eenvoudig: leden van een coöperatie investeren gezamenlijk in een windproject en profiteren van de opbrengsten. Meestal wonen de leden in de omgeving van het project waardoor de opbrengsten lokaal blijven. De individuele leden ontvangen een redelijk financieel rendement op hun inleg. Daarnaast wordt vaak een deel van de opbrengst vrijgemaakt voor investeringen in duurzame of sociale projecten in de gemeenschap, in de vorm van een omgevingsfonds. Op deze manier profiteren alle burgers van de windontwikkeling.

Bij grootschalige projecten zoals Windpark Krammer boden de coöperaties en hun partner aanvullend de mogelijkheid aan de omgeving om zonder eigendom of zeggenschap financieel te participeren via een crowdfundingplatform. Dit type hybride financiering met en zonder eigendom komt steeds vaker voor.

Financiële participatie zonder eigendom

In de praktijk bieden veel windontwikkelaars de mogelijkheid om financieel te participeren. Uit de onlangs gepubliceerde Monitor participatie hernieuwbare energie op land (2020) blijkt dat circa 20% van alle windprojecten na 2015 de mogelijkheid tot financiële participatie aanbieden (44% van de windproductie)². Als er geen coöperatie is betrokken, betreft dat vrijwel altijd participatie zonder eigendom en zeggenschap (deelnamerecht).

Voorfinanciering, hoog risico

De lastigste fase voor alle windprojecten is de vroege ontwikkelfase waarvoor risicodragende voorfinanciering nodig is. Er zijn kostbare vooronderzoeken nodig die niet uit de investeringskosten kunnen worden vergoed als het project niet doorgaat. De oudere coöperaties zoals Zeeuwind en Deltawind financieren deze risicovolle fase zelf met eigen vermogen. Andere coöperaties halen daarvoor nieuwe ledenkapitaal op bij leden die bereid zijn om dat risico te nemen. Dit is gebeurd bij de windparken Deil en Avri en gebeurt ook elders. Zo werft de Amersfoortse coöperatie Soesterwijk Wiek 'Vroege Molenaars' voor haar windplannen, oftewel mensen die bereid zijn om in deze risicovolle voorbereidings- en planfase mee te investeren. Ook bij Windpark de Groote Haar in Gorinchem, Zuid-Holland, financierden bewoners deze vroege fase. Hierdoor kon de coöperatie voor 50% bijdragen aan de ontwikkelkosten en als gelijkwaardige partner optrekken met Eneco. Wat ook voorkomt: collega-coöperaties springen bij. Zo zorgden de coöperaties De Windvogel en Meerwind voor de voorfinanciering van een nieuwe windmolen van Zuidenwind in Limburg. Na verloop van tijd zorgden de leden van de lokale coöperatie voor nieuwe financiering en konden alle aandelen overgedragen worden.

De aangekondigde landelijke Ontwikkelfaciliteit of -fonds zal uitkomst bieden.

Deze wordt opgericht voor de voorfinanciering van de risicovolle ontwikkelfase.

6.5 | OMGEVINGS- OF GEBIEDSFONDSEN

Een belangrijk doel van de coöperaties is dat de baten ten goede komen aan de lokale gemeenschap. Coöperaties moedigen bewoners aan lid te worden om op die manier mee te denken, ontwikkelen en investeren in alle fasen van een project. Daarnaast wordt een deel van de winst gereserveerd voor de bredere omgeving in een gebiedsfonds (ook wel aangeduid als omgevingsfonds, duurzaamheids- of leefbaarheidsfonds). De meeste (oudere) windcoöperaties en dorpsmolenstichtingen doen dat al jaren: een deel van de winst is bestemd voor duurzame en sociale projecten in de eigen gemeenschap. Vaak is dit in een aparte stichting ondergebracht. Op deze manier zijn afgelopen jaren verschillende dorpshuizen, scholen en sportinstellingen gesubsidieerd.

Ook bij de commerciële ontwikkelaars is het inmiddels gangbare praktijk om een gebiedsfonds in te richten. Bij vrijwel alle nieuwe windparken – coöperatief en niet-coöperatief – wordt een gedeelte van de winst vrijgehouden voor een gebiedsfonds, waarbij een richtbedrag van 0,50 euro per opgewekte MWh wordt aangehouden. Dit is conform de Gedragscode Acceptatie & Participatie Wind op Land (2014, herziene versie november 2020). Eind 2019 droeg driekwart van de productie uit windparken gerealiseerd na 2015, bij aan een omgevingsfonds, zo blijkt uit de Monitor participatie hernieuwbare energie op land (2020, nulsituatie eind 2019).

Dit betekent dat er de komende jaren aanzienlijke geldstromen beschikbaar komen voor de gemeenschappen. Om een idee te geven: bij een toekomstige situatie van 6.000 tot 9.000 MW wind op land in 2030 hebben we het over een afdracht van 9 tot 14 miljoen euro per jaar van de windparkeigenaars aan de lokale omgeving³.

Zeggenschap over de bestedingen van gebiedsfondsen

De gebiedsfondsen roepen enkele prangende vragen op over zeggenschap over de besteding van deze gelden. Het idee is dat de omgeving bepaalt wat er met deze gelden gebeurt, niet de ontwikkelaar. Een veel gehoorde formule is dat 'bewoners van het gebied rondom de windmolens zelf bepalen wat zij met het geld doen'. Relevante vragen zijn dan: wie vertegenwoordigt de lokale omgeving? Wie krijgt het mandaat om over de bestedingen besluiten te nemen, en hoe waarborg je dat dit zorgvuldig en democratisch gebeurt? Met andere woorden: wie gaat over deze omgevingsgelden?

³ Indicatie, uitgaande van 3.200 vollasturen, 0,50 euro per MWh.

De zeggenschapsvraag geldt ook voor windparken van burgercoöperaties. Want ook in dat geval beslist niet de lokale coöperatie, maar een andere vertegenwoordiging van de omgeving over het gebiedsfonds. Zo ontstaan meerdere kringen van lokale vertegenwoordiging rondom windenergieprojecten.

Inmiddels zijn verschillende soorten gebiedsfonds ontstaan die verschillen in termen van beheer, doelen en omvang. Meestal wordt een stichting opgericht met een ANBI-status, met oog op besteding van middelen van algemeen nut. Het bestuur en de raad van toezicht bestaan uit lokale vertegenwoordigers. De stichting houdt zich aan specifieke doelstellingen en voorwaarden die statutair zijn vastgelegd. De stichting werkt samen met dorpsraden en -verenigingen, maatschappelijke instanties, of nieuw opgerichte bewoners- of omgevingsraden. Bewoners uit de omgeving kunnen vervolgens aanvragen indienen voor subsidie uit het fonds.

In de praktijk zien we ook voorbeelden waarbij een gemeente het omgevingsfonds in beheer heeft. Een voorbeeld is het duurzaamheidsfonds van de gemeente Breda met bijdragen uit Windpark Hazeldonk.

Soms krijgt een lokale coöperatie een deel van de gelden in beheer, in een situatie waarbij deze niet zelf (mede-)eigenaar is van het windpark. Mensen uit de omgeving worden lid van de coöperatie en besluiten samen wat er met het geld gebeurt. We hebben onvoldoende zicht op het aantal coöperaties dat verantwoordelijk is voor het beheer van een omgevingsfonds zonder zelf ook (mede-)eigenaar te zijn.

In de Lokale Energie Monitor richten we de aandacht op gebiedsfonds van windprojecten van coöperaties. We geven een aantal voorbeelden.

6.2 Tabel: Omgevingsfondsen van coöperatieve windparken (voorbeelden)

Windpark	Aantal turbines	Vermogen (MW)	Euro/MWh per jaar	Euro per jaar	Jaar realisatie
Windpark Nijmegen	4	10	1,0	24.000	2016
Windpark Krammer	34	102,0	0,50	150.000	2019
Burgerwindpark De Spinder (50% eigendom 11 coöperaties)	4	14,4	-	Uitkering dividend 11 coöperaties	Begin 2020
Windpark Heibloem	2	9,0	1,0	20.000	2020
Windpark Deil Windpark Avri (coöperatieve aandeel)	11 +3	46,2 +10,4	0,50	100.000	2020
Windpark Piet de Wit II Goeree-Overflakkee	7	32,2	0,50	46.500	2021

Windpower Nijmegen doneert voor elke opgewekte MWh één euro aan het omgevingsfonds. Afhankelijk van de wind levert dat per jaar ongeveer 24.000 euro op. Het fonds richt zich specifiek op de vier woongebieden rond het windpark. Het bestuur van de Stichting Omgevingsfonds Windpark Nijmegen-Betuwe bestaat uit vijf personen, van wie vier elk één van de vier woongebieden vertegenwoordigen. Bewoners kunnen hun vragen voorleggen aan of ideeën bespreken met het bestuur dat autonoom besluit over de aanvragen en verantwoording aflegt aan het windpark en de coöperatie. Het omgevingsfonds verstrekt subsidies voor projecten en initiatieven op het gebied van leefbaarheid, duurzaamheid, energiebesparing, duurzame energie, en sociale samenhang. Elke twee jaar is er een subsidieronde. Het richtbedrag voor subsidies is tussen de 500 en 10.000 euro.

Omgevingsfonds Windpark Nijmegen-Betuwe:

De eerste aanvraagronde was in het najaar van 2018. Het bestuur van het fonds kende subsidie toe aan zeven projecten. In Nijmegen-Oosterhout heeft het fonds bijgedragen aan de Kidsweek van Move, aan het wijkfeest en aan de theaterprogrammering van De Klif. In Oosterhout is de tuin voor de Leonarduskerk voorzien van nieuwe planten, omdat de buxusmot daar haar verwoestende sporen had achtergelaten. Reeth kreeg geld voor mooi ontworpen naamborden en een startbijdrage in de kosten voor de aanleg van glasvezel. Een project bij het voormalig kasteelterrein in Ressen kon niet doorgaan, een alternatief plan komt mogelijk alsnog in aanmerking voor een subsidie.

Website: www.windparknijmegenbetuwe.nl/omgevingsfonds

Burgerwindpark De Spinder verdeelt de opbrengsten van het windpark onder de elf energiecoöperaties die samen voor 50% eigenaar zijn van het windpark. Dit had de voorkeur boven een centraal omgevingsfonds omdat hiermee de autonomie van de coöperaties beter is geborgd. Afgesproken is dat de opbrengst alleen mag worden gebruikt om de duurzaamheidsdoelstellingen van de coöperaties te realiseren en om mensen met een laag inkomen te betrekken bij duurzaamheidsmaatregelen. Elke coöperatie bepaalt zelf op welke wijze zij dat doen. Ze zijn verplicht om jaarlijks verslag te doen over de bestedingen en doelstellingen. Als de gelden niet op juiste wijze worden ingezet, dan wordt de uitkering van het dividend opgeschort.

Windpark Heibloem uit Limburg heeft een omgevingsfonds ingericht waarin jaarlijks 1 euro per MWh wordt gestort. Dit fonds is bedoeld voor gemeenschappelijke duurzame projecten en niet voor individuele uitkeringen. Een adviescommissie selecteert ieder jaar een of meer projecten. De eigenaar coöperatie Zuidenwind heeft een kader uitgewerkt voor het doel, criteria, geografische werking en de werkwijze van de adviescommissie. In de zomer 2020 waren de partijen nog in beraad over de exacte rechtsvorm van de adviescommissie. De coöperatie hecht in ieder geval waarde aan democratische legitimatie. De leden van de adviescommissie moeten bijvoorbeeld door verkiezingen zijn aangesteld. Zuidenwind wijst er op dat het omgevingsfonds een uitwerking is van een van de zeven coöperatieve principes: engagement voor de gemeenschap. Zodoende dragen coöperaties bij aan de duurzame ontwikkeling van de samenleving in een kader dat gedragen is door hun leden.

“Uitgangspunt voor het fonds: “Duurzame projecten dragen bij aan een verbetering van de ecologie, zoals duurzame energieprojecten. Tegelijkertijd zullen de projecten conform ons zevende principe ook sociale aspecten kennen (denk bijvoorbeeld aan het bevorderen van samenwerking.) en financieel zodanig in elkaar zitten dat opbrengsten rechtvaardig, naar billijkheid en in redelijkheid worden verdeeld. Duurzaamheid is het zoeken naar een balans tussen deze drie zaken”.

In Zuid-Holland, Goeree-Overflakkee hebben meerdere ontwikkelaars, waaronder de coöperatie Deltawind, een windfonds opgericht: **Stichting Windfonds Goeree-Overflakkee**. De stichting is in september 2020 opgericht. Alle na 2016 gebouwde windparken dragen bij aan dit fonds, dat naar verwachting in 2022 voor het eerst open staat voor projectaanvragen. Het doel is om omwonenden te laten meedelen in de windproductie door het realiseren van projecten met maatschappelijke meerwaarde die in brede zin bijdragen aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het eiland. Hierbij heeft men duurzaamheid, vitaliteit, natuur, educatie en sociale cohesie voor ogen. Het fonds onderscheidt drie type bijdragen, opgedeeld in drie zones: voor een bijdrage aan direct omwonenden, voor betrokkenen binnen 5 kilometer en een transitiefonds voor de gehele gemeente. Deltawind zal bijdragen uit de opbrengsten van de nieuwe Windparken Piet de Wit, Suyderlandt en Blaakweg.

6.6 | BELEIDSCONTEXT: WINDVISIES EN -KADERS

Lokaal en regionaal beleid is medebepalend voor de ontwikkeling van coöperatieve windenergie op land. In 2020 ging veel aandacht van beleidsmakers en stakeholders uit naar de Regionale Energiestrategieën (RES), waarin 30 energieregio's in Nederland onderzoeken waar en hoe het best duurzame elektriciteit op land (wind en zon) kan worden opgewekt. In hoofdstuk 2 is al aangegeven dat energiecoöperaties in alle regio's zijn betrokken bij de totstandkoming van de concept-RES (1 oktober 2020) en ook een rol zullen pakken in het vervolgtraject dat moet leiden tot een RES 1.0 (1 juli 2021).

De nationale en regionale afspraken moeten uiteindelijk landen in het lokale beleid van het bevoegd gezag. De provincies of gemeenten zijn het bevoegd gezag voor de vergunningverlening voor windparken (Omgevingswet, ruimtelijke ordening). De provincie geeft aan op welke zoeklocaties windontwikkeling in principe mogelijk is. Afhankelijk van de omvang van een windpark en onderlinge afspraken, besluit de provincie of de gemeente of ze planologisch medewerking verlenen aan een windinitiatief. Om een zorgvuldig besluit te kunnen nemen, stellen de overheden een beleidsvisie en toetsingskader voor windenergie vast.

De afgelopen jaren hebben veel gemeenten windvisies en toetsingskaders vastgesteld. Sinds 2015 nemen veel gemeenten daarin ook maatschappelijke voorwaarden op, met name over participatie van omwonenden. De Gedragscode Acceptatie & Participatie Windenergie op Land uit 2014 was daarin richtinggevend voor windenergie. Deze is in november 2020 geactualiseerd. Sinds de ondertekening van het Klimaatakkoord in 2019 en de uitwerking van de Regionale Energiestrategieën wordt steeds vaker het 'streven naar eigendom van de lokale omgeving' opgenomen als voorwaarde voor windontwikkeling.

In de vorige Lokale Energie Monitors gaven we al voorbeelden van beleidskaders met een voorkeur voor een coöperatieve aanpak en lokaal eigendom. De gemeente Geldermalsen legde in 2013 bijvoorbeeld voorwaarden vast over deelname van de omgeving. Dat leidde tot een constructieve samenwerking in het gebied tussen burgers en marktpartijen en de realisatie van de twee windparken Deil en Avri. De Limburgse gemeenten Leudal, Peel en Maas, Weert en Nederweert waren een van de eersten die uitgangspunten formuleerden met een voorkeur voor een coöperatieve aanpak (in 2015). Dat dit een grote impact heeft, blijkt uit de snelle ontwikkeling van coöperatieve windparken in deze regio. De beleidskaders van deze gemeenten zijn in 2020 geactualiseerd en zijn relevant voor nieuwe zonneparken in het gebied (zie hoofdstuk collectieve zon). Ook bij het A16 project in Noord-Brabant speelt de overheid een belangrijke rol.

Voorbeeld beleidskader Gemeente De Ronde Venen

Dit jaar belichten we het beleidskader van de gemeente De Ronde Venen, die in de zomer 2020 de beleidsnota Voorwaarden voor zonnevelden en windmolens vaststelde. In deze nota zijn voorwaarden opgenomen over financiële participatie: een streven naar ten minste 50% lokaal eigendom én een voorwaarde dat omwonenden en inwoners delen in de winst. In september 2020 startte de gemeente een inspraakproces om met bewoners geschikte locaties voor windmolens en zonnevelden te vinden. Deze zoekgebieden worden opgenomen in de RES 1.0 van de RES-regio U16 in Utrecht. Dit proces met bewoners is volop gaande. Dit leidde er onder andere toe dat de gemeenteraad, op aandringen van bewoners, besloot om het Geingebied bij Abcoude in ieder geval uit te sluiten van windontwikkeling.

De coöperatie Veenwind en het platform Energieke Rondeveners zijn volop betrokken bij de ontwikkelingen.

// Veenwind: "Net als elders in Nederland worden er in De Ronde Venen duurzame energieprojecten voorbereid. De gemeente wijst gebieden aan en stelt spelregels op voor projectontwikkelaars en grondeigenaren die windmolens en/of zonnevelden willen realiseren. Als lokale energiecoöperatie, ondersteunt Veenwind deze ontwikkeling en zet zich actief in om er voor te zorgen dat bewoners worden betrokken, financieel kunnen participeren en delen in de opbrengsten. Om dat voor elkaar te krijgen, hebben we een sterke positie nodig en daar werken we hard aan". //

Uit: Beleidsnota Voorwaarden voor zonnevelden en windmolens (juli 2020)

Voorwaarden voor zonnevelden en windmolens

Aan de realisatie van zonnevelden en windmolens zijn wet- en regelgeving verbonden. Aanvullend op wet en regelgeving van het Rijk en de provincie stelt de gemeente randvoorwaarden op. Dit zijn voorwaarden over overleg met de omgeving, ruimtelijke inpassing en financiële participatie.

De voorwaarden zijn onderverdeeld in vijf categorieën:

1. Voorwaarden procesparticipatie
2. Voorwaarden financiële participatie
3. Voorwaarden voor zowel windmolens als zonnevelden
4. Specifieke voorwaarden windmolens
5. Specifieke voorwaarden zonnevelden

Over financiële participatie:

Zonnevelden en windmolens hebben een impact op de leefomgeving. Het is daarom belangrijk dat de omgeving ook de voordelen ervaart van zonnevelden en windmolens. Dit kan door de gemeenschap te laten delen in de opbrengst en zeggenschap te geven over het initiatief. Dit heet financiële participatie. Onder financiële participatie verstaan wij dat de omgeving mee-investeert en financieel meef profiteert van een initiatief. In sommige gevallen gaat het ook om het meedelen in de risico's en hebben investeerders zeggenschap over het initiatief.

We stellen de volgende voorwaarden aan financiële participatie:

De initiatiefnemer streeft ernaar voor ten minste 50% lokaal eigendom te organiseren

Een groot lokaal eigendom creëert meer draagvlak onder de inwoners en stimuleert daarmee verduurzaming. De initiatiefnemer streeft naar ten minste 50% lokaal eigendom. We sluiten daarbij aan op het landelijk Klimaatakkoord waarin 50% lokaal eigendom wordt nagestreefd. Onder lokaal eigendom verstaan wij dat inwoners van gemeente De Ronde Venen en/of omwonenden van andere gemeenten die op maximaal 5 km van het initiatief wonen mede-eigenaar zijn.

In het begin van een initiatief hoeft het lokaal eigenaarschap nog niet geregeld te zijn. Inwoners hebben immers tijd nodig zich te informeren en organiseren. Wel geldt dat hoe eerder dit geregeld is hoe beter. In ieder geval bij vergunningverlening moet het lokaal eigendom geregeld zijn.

De gemeente stuurt hier op aan via het participatieplan. Lokaal eigendom kan overigens vervolgens ook in fases worden uitgebreid. Bijvoorbeeld 50% bij vergunningverlening en nog eens 25% bij oplevering van het initiatief (totaal 75% lokaal).

Er zijn verschillende rechtsvormen om het lokaal eigendom te organiseren (coöperatie, stichting, vereniging, nv, bv enzovoort). De rechtsvorm is niet leidend. Van belang is dat de rechtsvorm toestaat dat ieder die dat wil toe kan treden. Daarnaast is van belang dat de gemeenschap zeggenschap heeft over het initiatief en kan delen in de opbrengsten.

Doel is het direct of indirect stimuleren van verduurzaming en investeringen in de fysieke leefomgeving. Men kan als richtlijn voor de organisatie van lokaal eigendom hanteren dat het bestaat uit minimaal 25 inwoners/omwonenden waarin zij allen evenveel zeggenschap hebben, onafhankelijk van hoeveel zij geïnvesteerd hebben. Financiële deelneming (bijvoorbeeld obligaties), waarbij het element van zeggenschap ontbreekt, tellen niet mee voor het percentage lokaal eigenaarschap. Schijnconstructies waarbij het lokaal eigendom in werkelijkheid bestaat uit een verband van commerciële ontwikkelaars, grondeigenaren en/of ondernemingen zijn ook niet toegestaan.

Omwonenden en inwoners delen in de winst

Naast lokaal eigendom vragen wij ook de winst lokaal in te zetten. Dit kun je in verschillende vormen organiseren, passend bij het initiatief. Tijdens de procesparticipatie kan men gezamenlijk zoeken naar een passende vorm. Denk bijvoorbeeld aan een omgevingsfonds: een stichting beheert een fonds voor een vooraf bepaald doel. Dit kan bijvoorbeeld de verduurzaming van een dorp zijn. Het fonds wordt jaarlijks aangevuld met een deel van de opbrengst van het initiatief."

// Aanvullend in de Nota Reactie en Commentaar op concept beleidsnota 'Voorwaarden zonnevelden en windmolens', juli 2020: "We begrijpen dat 50% lokaal eigendom niet altijd even gemakkelijk te organiseren zal zijn bij zon- en windinitiatieven. Desondanks stellen wij dit als voorwaarde. Wij zien namelijk in de rest van Nederland dat het mogelijk is om zonnevelden en windmolens te realiseren waarbij 50% of een groter deel in eigendom is van een lokale coöperatie of groep inwoners. Wij denken daarom dat het ook in De Ronde Venen mogelijk is. We brengen de eis voor 50% lokaal eigendom wel in lijn met het Klimaatakkoord door van initiatiefnemers te vragen dat zij 'streven naar' tenminste 50% lokaal eigendom, in plaats van dit te eisen. Bovendien kan 50% lokaal eigendom deels gefinancierd worden met vreemd vermogen. Het is niet onze voorwaarde dat dit met eigen vermogen van inwoners gebeurt".

//

6.7 | PROJECTEN: NIEUW GEREALISEERD IN 2020: 37,1 MW

In 2020 zijn twee nieuwe windparken in productie genomen: Windpark Deil in Gelderland en Windpark Heibloem in Limburg. In het Zeeuwse Windpark Bouwdokken dat voor 25% eigendom is van coöperatie Zeeuwind, zijn twee extra windturbines bijgeplaatst. De coöperaties Zeeuwind en Deltawind breidden hun aandeel in Windpark Krammer uit tot 60%. In Noord-Holland doet burgerwindcoöperatie Kennemerwind mee met Windpark Ferrum. Over de verdeling van aandelen zijn de partijen nog in gesprek. Tot slot, het Brabantse Burgerwindpark De Spinder was eind 2019 afgebouwd en zagen we in de monitor 2019 al terug. Het werd formeel in bedrijf genomen in 2020. Het coöperatief windvermogen is met 37,1 MW toegenomen ten opzichte van 2019.

6.3 Tabel: Windparken met en van coöperaties gerealiseerd in 2020

	Windpark	provincie	Coöperatie	Vermogen windpark (MW)	Coöperatief - %	Vermogen coöperatief (MW)	Lokaal eigendom-%	Partner(s)
1	Windpark Deil	Gelderland	Betuwewind	46,0	36%	16,8	36%	Pure Energie en Eurus Energy Europe BV
2	Windpark Heibloem	Limburg	Zuidenwind	9,0	100%	9,0	100%	
3	Windpark Bouwdokken – uitbreiding 2 turbines	Zeeland	Zeeuwind	9,4	25%	2,1	25%	E-Connection
4	Windpark Ferrum	Noord-Holland	Kennemerwind	7,0	Nog niet bekend	-	-	Infinergy, Windcollectief Noord-Holland
6	Windpark Krammer (overname extra aandelen)	Zeeland	Zeeuwind/ Deltawind	102,0	60% (2020: +9%)	+9,2	60%	ENERCON (2021: aandelen naar nieuwe eigenaar)
6	EAZ windmolens Groningen	Groningen	Noordbroek, Winsum		100%	0,04	100%	
	TOTAAL 2020			71,4		37,1		
Meegerekend LEM 2019:								
	Burgerwindpark De Spinder	Noord-Brabant	11 coöperaties	14,4	50%	7,2	100%	BOM (Brabantse Ontwikkel Maatschappij)

TOELICHTING PROJECTEN 2020

Windpark Avri en Windpark Deil, Gelderland

In Geldermalsen in Rivierenland, Gelderland zijn twee windparken in bedrijf genomen: Windpark Deil (46 MW) en Windpark Avri (10 MW) met in totaal 14 windturbines. Windpark Avri draait al sinds 2019, in april 2020 werd ook Windpark Deil operationeel. Burgerwindcoöperatie West-Betuwe (BWB, Betuwewind) is voor resp. 36% en 100% eigenaar van de windparken.

In deze parken komen vrijwel alle aspecten samen van participatief coöperatief ontwikkelen: een actieve gemeente die al vroeg voorwaarden stelde aan participatie van de omgeving (in de Windvisie 2013) en een coöperatie die vanaf dat moment mee ontwikkelde, mee investeerde en risico droeg. Het is een coöperatieve en constructieve samenwerking met private partners en natuurorganisaties. Windpark Deil staat voor een deel op grond die van Staatsbosbeheer wordt gepacht. Bewoners en bedrijven uit de omgeving zijn vanaf het begin nauw betrokken bij het ontwikkelingsproces. Ze investeerden mee via de coöperatie, kunnen lokale groene stroom afnemen en profiteren van het omgevingsfonds. In totaal hebben ruim 700 omwonenden mee geïnvesteerd. De coöperatie haalde met de wervingscampagne in 2019 in drie maanden 4,6 miljoen euro op.

In het omgevingsfonds wordt ieder jaar een gemiddeld bedrag van 100.000 euro gestort, met het eerste jaar een bonus van 50.000 euro. Het fonds betaalt een directe tegemoetkoming aan omwonenden (circa 25%) en ondersteunt verder projecten tot 3,5 km rond de windparken. De stichting die toeziet op het omgevingsfonds, is bijna opgericht.

Verschuivende eigendomsverhoudingen

Wie zijn eigenaren van een windpark? Dat kan door de tijd heen veranderen. Windpark Avri is 100% coöperatief eigendom van de lokale omgeving, Windpark Deil voor 36%. Alle leden van de coöperatie wonen in de omgeving en deelname stond open voor iedereen.

Bij Windpark Avri droeg de coöperatie in de ontwikkelfase risicodragend bij aan de ontwikkelkosten met een ontwikkelbelang van 25%. In december 2018 nam de coöperatie alle aandelen over van ontwikkelpartners Winvast en Yard Energy, waarmee ze voor 100% eigenaar werden.

Bij Windpark Deil had de coöperatie vanaf het begin een ontwikkelbelang van 36%. Ze deelt het eigendom vanaf de exploitatiefase met Pure Energie en Eurus Energy Europe BV. Ontwikkelaar Prodeon is in een eerdere fase uitgekocht door Yard Energy die op haar beurt de turbine doorverkocht aan Eurus Energy.

Natuurbelangen

In hoeverre is rekening gehouden met natuurbelangen? Betuwewind, Staatsbosbeheer en drinkwaterbedrijf Vitens hebben samen gezocht naar een alternatief voor de trekvogels in het nabijgelegen natuurgebied. De grutto's, wulpen en ganzen gebruiken het gebied omdat er in het voorjaar regelmatig stukken onder water staan. Na ecologisch onderzoek is in samenspraak met de provincie Gelderland besloten om tijdens de trekperiode de windmolens bij zonsopgang en zonsondergang stil te zetten. De langetermijnoplossing is gevonden door de waterstand van een flink terrein in een ander deel van het natuurgebied in het voorjaar te verhogen. Staatsbosbeheer is blij met de samen gevonden oplossing en meldt dat de vogels deze nieuwe plasdras snel gevonden hebben.

Windpark Heibloem, Limburg

Sinds mei 2020 levert het Limburgse Windpark Heibloem (9 MW) groene stroom. De twee windturbines bij het dorp Heibloem in de gemeente Leudal zijn 100% eigendom van lokale coöperatie Zuidenwind, waardoor er sprake is van 100% coöperatief én lokaal eigendom. Het windpark is gefinancierd door de leden van Zuidenwind. Het heeft slechts vier jaar geduurd om van idee tot realisatie te komen, een unicum in de windsector. Eveneens uitzonderlijk is dat er geen bezwaren zijn aangetekend tegen de vergunning.

De plannen voor Windpark Heibloem stonden niet op zichzelf. Ze volgden op de realisatie van de eerste coöperatieve windturbine De Coöperwiek in 2015, die midden in het al eerder gebouwde Windpark Neer is geplaatst. De twee nieuwe turbines van Windpark Heibloem sluiten op deze rij aan zodat er nu zeven turbines staan, waarvan drie coöperatief. De eerste vier turbines van Windpark Neer zijn ooit ontwikkeld door lokale ondernemers, maar overgenomen door een niet-lokale private partij (Eurus Energy Europe BV met Japanse aandeelhouders).

Zuidenwind heeft een omgevingsfonds ingericht waarin het jaarlijks een bedrag van ongeveer 20.000 euro stort (1 euro per MWh). Dit is bedoeld voor gemeenschappelijke duurzame projecten in de omgeving. Een adviescommissie die is gekozen uit de gemeenschap Heibloem, selecteert ieder jaar een of meer projecten. Het windpark is gefinancierd door de leden van Zuidenwind.

De coöperatieve aanpak van Zuidenwind

Coöperatie Zuidenwind over de coöperatieve aanpak:

“De aanpak verschilt in menig opzicht van de gangbare aanpak van projectontwikkelaars en beheermaatschappijen:

- Vanaf de start betrekken wij de omgeving bij onze projecten. Iedereen kan meedoen.
- Grondspectatie gaan wij tegen door alle grondeigenaren in de omgeving van de turbine te betrekken bij de ontwikkeling van onze projecten en niet alleen die enkele eigenaar die toevallig een turbine op zijn eigendom toestaat.
- Onze projecten zijn en blijven in bezit van de coöperatie. Ze worden niet verkocht aan een investeerder ver weg.
- Leden van de coöperatie kunnen tegen een aantrekkelijk rendement in onze projecten investeren.
- De winsten van onze projecten komen voor een belangrijk deel ten goede aan de regio en dragen zo bij aan het bevorderen van de leefbaarheid in de regio.
- Met de komst van windenergie krijgt de omgeving op deze wijze een inkomstenbron voor een periode van meer dan 15 jaar.
- Een deel van de winst wordt verder besteed aan de ontwikkeling van nieuwe duurzame projecten.
- De algemene ledenvergadering beslist uiteindelijk over al hetgeen er gebeurt”.

Bron: www.zuidenwind.nl

Windpark Bouwdokken, Zeeland

In 2018 realiseerden coöperatie Zeeuwind en ontwikkelaar E-Connection zeven windturbines op de dijken rond de voormalige Bouwdokken van de Oosterscheldekering en werkeiland Neeltje Jans. In 2020 zijn nog eens twee extra windturbines in productie genomen. Windpark Bouwdokken bestaat nu uit negen windturbines (37,8 MW), waarvan Zeeuwind voor 25% eigenaar is. Het oorspronkelijke plan uit 2004 voorzag in twee extra windturbines. Daar was na verzet van het Deltapark Neeltje Jans van afgezien. In 2020 kon het plan uiteindelijk toch doorgaan. Zeeuwind heeft ook van deze turbines 25% van de aandelen in handen. De stroom wordt verkocht aan AkzoNobel, DSM, Google en Philips.

Windpark Ferrum, Noord-Holland

De drie windturbines van Windpark Ferrum draaien sinds mei 2020 (7 MW). Ze staan op het terrein van Tata Steel in IJmuiden. Initiatiefnemers zijn projectontwikkelaar Infinergy en het Windcollectief Noord-Holland, waar de burgerwindcoöperatie Kennemerwind deel van uitmaakt. Windcollectief Noord-Holland is een samenwerkingsverband van eigenaren van zogenaamde ‘saneringsturbines’, die voortkomen uit de voorwaarde van de provincie Noord-Holland dat er voor elke nieuwe windturbine twee oudere moeten worden gesaneerd. Eigenaren van deze oudere molens, de burgercoöperatie en particuliere windmolenexploitanten, hebben de krachten gebundeld in het collectief. Voor het Windpark Ferrum worden zes windturbines gesaneerd. Het Windcollectief heeft nog niet vastgesteld welke turbines dat zijn. In ruil is het collectief voor 50% eigenaar. Het is nog niet bekend welk aandeel Kennemerwind daarin verkrijgt. Deze gesprekken zijn nog gaande. De stroom wordt verkocht aan drie middelgrote bedrijven in de omgeving, waaronder Royal HaskoningDHV die vanaf het begin ook als adviseur betrokken was.

Omwonenden, werknemers van Tata Steel en leden van Kennemerwind krijgen de gelegenheid om financieel te participeren met obligaties. Dit wordt einde 2020 nader uitgewerkt. De initiatiefnemers richten een gebiedsfonds op voor de bewoners van Wijk aan Zee, Beverwijk Zuidwest en IJmuiden/ Velsen Noord (3.250 euro per MW per jaar). Het gebiedsfonds is bedoeld voor investeringen in duurzame energieprojecten die voordeel opleveren voor de gehele gemeenschap.

Burgerwindpark De Spinder, Noord-Brabant

Vlak voor het einde van 2019 werden de windturbines van Burgerwindpark De Spinder (14,4 MW) in productie genomen. Het windpark is formeel in april 2020 opgeleverd. Als gevolg van corona moest een feestelijke opening achterwege blijven. De Spinder is een uniek project waarin elf lokale energiecoöperaties samenwerken met de gemeente Tilburg, afvalverwerker Attero, Waterschap De Dommel, BOM (Brabantse Ontwikkel Maatschappij) en Stichting MOED. De helft (50%) van de aandelen van het windpark is in handen van de lokale coöperaties, de andere helft van BOM. Als we dit Brabantse fonds als 'lokaal' beschouwen, zou hier zelfs sprake zijn van 100% lokaal eigendom. De omgevingsvergunning is verleend zonder beroepsprocedures bij de Raad van State. De initiatiefnemers schrijven dat toe aan de intensieve betrokkenheid van de omgeving gedurende het gehele ontwikkeltraject. In totaal hebben 691 leden van de coöperaties, bewoners en bedrijven uit de regio 1,5 miljoen euro ingelegd. Een belangrijk doel van de samenwerkende coöperaties is hiermee bereikt: met zoveel mogelijk leden eigenaar worden van Burgerwindpark De Spinder. De omgeving profiteert daarnaast via een jaarlijkse uitkering van het windpark aan de lokale energiecoöperaties.

Windpark Krammer

In november 2020 namen de coöperaties Zeeuwind en Deltawind 9% van de aandelen over van ENERCON, hun partner in Windpark Krammer dat in 2019 in bedrijf is genomen. Beide coöperaties waren samen al voor 51% eigenaar. ENERCON is het bedrijf aan het herstructureren en het beheer van windparken past daar niet langer in. Het besloot om de aandelen te verkopen. Voor de coöperaties ontstond hiermee een kans om het eigendom in Krammer, en daarmee de zeggenschap, verder uit te breiden. Om deze uitbreiding te financieren storten de coöperaties ieder 3 miljoen euro in de Deltawind-Zeeuwind Holding BV. Zeeuwind financiert dit direct uit de beschikbare middelen. Deltawind eveneens, maar om voldoende armslag te houden voor andere projecten waar Deltawind mee bezig is, is gelijktijdig een extra obligatielening uitgeschreven onder de leden. De overige aandelen worden door ENERCON in de markt gezet. Wie de nieuwe eigenaar wordt van de overige 40% aandelen is nog niet bekend. "Wel staat vast dat dit een respectabele partij moet zijn die zijn strepen heeft verdiend in duurzaamheid", vertelt Monique Sweep, directeur van Deltawind. "We passen de aandelenovereenkomst aan om de zeggenschap van Zeeuwind en Deltawind te vergroten. Zodat ook de nieuwe aandeelhouder zich bewust is van het unieke, lokale en coöperatieve karakter van dit project."

Groningse EAZ windmolens

In Groningen zijn drie nieuwe kleine windmolens van het type Enschede aan Zee (EAZ) in gebruik genomen. In Noordbroek één windmolen door Broukster Energie Coöperatie en in Winsum twee windmolens door Winsum Duurzaam. De molens leveren stroom in combinatie met een zonnedak en maken gebruik van de postcoderoosregeling.

6.8 | PROJECTEN: BOUWFASE GESTART IN 2020: 92,5 MW

In totaal zijn zestien windparken met de bouw begonnen, of staan op het punt dat te doen. In totaal staat er in 2021 92,5 MW extra coöperatief windvermogen, zo is de verwachting. Bij deze projecten is de vergunning onherroepelijk, de SDE toegekend en de financiering is rond.

We noemen ze kort:

In Midden-Limburg zijn, na Windpark Heibloem, nog vier nieuwe coöperatieve windparken in aanbouw. In vier jaar tijd zijn ook deze windparken van de ideefase tot een onherroepelijk vergunning gebracht. Het is de vrucht van de inspanning van vier bevriende energiecoöperaties, Leudal Energie, Peelenergie, Zuidenwind en WeertEnergie, die zich hebben georganiseerd in Midden-Limburg. Met de coöperatieve inspanningen komen de doelen van de provincie Limburg in zicht, stellen de coöperaties vast. Het doel van de provincie Limburg is om 32 windturbines op te stellen vóór 1 januari 2021.

Ook elders in het land wordt stevig gebouwd aan nieuwe coöperatieve windturbines; in Zuid-Holland, Noord-Brabant, Overijssel, Zeeland en als kleine aandeelhouders in Flevoland en Drenthe. Om een beeld te geven van deze projecten zijn korte projectbeschrijvingen opgenomen. We leggen ze weer langs de eigendom-meetlat: % coöperatief en % lokaal eigendom.

6.4 Tabel: Windparken met en van coöperaties in de bouwfase

	Windpark	Provincie	Coöperatie	Vermogen windpark (MW)	Coöperatief - %	Vermogen coöperatief (MW)	Lokaal eigendom-%	Partner(s)
1	Windpark Piet de Wit II	Zuid-Holland	Deltawind	32,2 Minus sanering: - 21,0	50%	+5,6	50%	Particulieren (eerst lokaal, later verhuisd)
2	Windpark Suyderlandt (uitbreiding)	Zuid-Holland	Deltawind	9,9	50%	5,0	100%	lokale agrariër
3	Windpark Blaakweg (2e lijn WP Battenoot)	Zuid-Holland	Deltawind	9,9	50%	5,0	50%	Eneco
4	Windpark De Grootte Haar	Zuid-Holland	De Knotwilg	8,0	50%	4,0	50%	Eneco
5	Windpark De Rietvelden/ Bossche Windmolen West	Noord-Brabant	Bossche Windmolen West (BWW)	14,4	25%	3,6	25%	Pure Energie
6	Windpark De Kookepan	Limburg	Leudal Energie	12,6	100%	12,6	100%	-
7	Windpark Weert	Limburg	WeertEnergie	12,6	50%	6,3	50%	Eneco
8	Windpark Ospeldijk	Limburg	NEWECOOP	18,0	50%	9,0	50%	Waterschap
9	Windpark Egchelse Heide	Limburg	Peel Energie	21,0	25%	5,3	50% Inclusief agrariërs	lokale agrariërs, Green Trust, Aelmans Adviesgroep
10	Windpark Venlo	Limburg	Samenstroom, Joris Wekt op, Reindonk	34	Nog niet bekend	-	Nog niet bekend	Greenchoice, WindUnie en het ABN AMRO Energy Transition Fund
11	Windpark Koningspleij	Gelderland	Rijn en IJssel Energie	16,8	50%	8,4	50%	Pure Energie/ Prowind
12	Windpark VeurdeWind (eerst Nieuweleusen Synergie)	Overijssel	Coöperatie Nieuweleusen Synergie	8,4	100%	8,4	100%	Waterschap (aandelen zonder stemrecht)
13	Windpark Cluster (Oosterscheldekering-Binnenhaven)	Zeeland	Zeeuwind	18,0	25%	4,5	25%	E-connection
14	Windpark Pampus/ Jaap Rodenburg II	Flevoland	Almeerse Wind	38,0	20%	7,6	20%	Vattenfall Wind
15	Windpark Zeewolde	Flevoland	De Windvogel/ De Nieuwe Molenaars	332,0	1,2%	4,0 (2,5+1,5)	91% Inclusief agrariërs	Wind-vereniging Zeewolde (lokale agrariërs), Eneco, Pure Energie
16	Windpark De Drentse Monden en Oostermoer	Drenthe	De Windvogel	66,3	4,6%	3,0	0% (geen lokale coöperatie)	DEE Exploërmond
					totaal	92,5 MW toegerekend coöperatief vermogen		

TOELICHTING PROJECTEN BOUWFASE

Windparken Piet de Wit, Suyderlandt en Blaakweg, Zuid-Holland

In Zuid-Holland startte Coöperatie Deltawind dit jaar met de bouw van drie nieuwe windparken: Piet de Wit II (32,2 MW), Windpark Suyderlandt (9,9 MW) en Windpark Blaakweg bij Battenoert (9,9 MW). Het oude Windpark Piet de Wit I (21 MW) wordt gesaneerd, waarmee er effectief 11 MW windvermogen wordt bijgeplaatst op deze locatie. Na de opschaling van Windpark Piet de Wit staan er zeven in plaats van twaalf turbines in dit gebied. De stroomopbrengst per MW voor het gehele park wordt daarmee minimaal twee keer zo hoog, namelijk 80.000 MWh per jaar.

Het eigen vermogen van het aandeel van Deltawind (50%) wordt gefinancierd middels obligaties die leden aan de coöperatie verstrekken. Voor het windpark worden geen afzonderlijke obligaties uitgegeven. Piet de Wit draagt af aan het Windfonds Goeree-Overflakkee, zoals alle windparken op Goeree Overflakkee die na 2016 zijn gebouwd.

Zie ook de Lokale Energie Monitor 2019 voor een beschrijving van participatie van de omgeving in het ontwikkelproces en de rol van de gemeente bij de ontwikkeling van deze windparken.

Windpark Groote Haar, Zuid-Holland

De coöperatie De Knotwilg en Eneco Wind staan klaar voor de bouw van Windpark Groote Haar (8 MW, 50% eigendom) op het gelijknamige bedrijventerrein in Gorinchem. Beide partners trekken samen op en zijn ieder voor 50% eigenaar van twee windmolens. De windontwikkeling past binnen het bestemmingsplan van het bedrijventerrein. De bouwvergunning is in oktober 2018 verleend en de SDE-subsidie is toegekend. In 2019 is hard gewerkt aan de ontsluiting van de bouwlocatie.

De Knotwilg heeft voor 50% bijgedragen aan de ontwikkelkosten met risicodragend kapitaal dat is opgehaald bij haar leden. De derde leningsronde is succesvol afgesloten in september 2019: in totaal werd 120.000 euro opgehaald om de voorbereidingen te bekostigen. In het voorjaar 2020 is een nieuwe participatieronde gestart. Als gevolg van corona zijn informatiebijeenkomsten in het voorjaar uitgesteld. Toch is ook deze ronde succesvol verlopen; de toezeggingen voor het benodigde bedrag zijn ruimschoots binnen, zodat de voorbereidingen voortgezet kunnen worden. Ondertussen verkent De Knotwilg de mogelijkheden voor een nieuw kleinschalig windpark in de gemeente

Vijfheerenlanden: Windpark Zijderveld. Hierbij werken ze als gelijkwaardige partner samen met ontwikkelaar Green Trust. Voor dit project moeten de participatie en het bestemmingsplan nog worden opgezet.

De Bossche Windmolen West (BWW), Windpark De Rietvelden, Noord-Brabant

De Bossche Windmolen West (BWW) is één van de vier windturbines van het nieuwe Windpark De Rietvelden in 's-Hertogenbosch. In augustus 2020 had de coöperatie de financiering rond. Begin 2021 start de bouw en in het najaar 2021 levert de windturbine de eerste groene stroom. Het windpark is een initiatief van de burgercoöperatie BWW, Pure Energie (voorheen Raedthuys), Heineken Brouwerij, containerterminal BCTN, sloop- en aannemersbedrijf Barten en de familie Pennings.

Alleen inwoners, verenigingen en bedrijven van Den Bosch kunnen meedoen. Écht groene, lokale windenergie voor en door Bosschenaren. In totaal hebben 553 Bossche burgers, verenigingen en bedrijven ingeschreven op gezamenlijk 8.084 Bossche Windmolen Delen (BWD). Leden ontvangen een BWW-ledenkorting op hun energierekening en delen in de opbrengst van de coöperatieve windmolen via energy credits: een extra korting per BWD op de stroomrekening. Een deel van het rendement komt beschikbaar voor maatschappelijke, educatieve of landschappelijke projecten in de omgeving. Daarnaast wordt een gebiedsfonds ingericht (conform NWEA-gedragscode).

De 553 leden van coöperatie BWW verbruiken samen ruim 2 miljoen kWh per jaar uit hun eigen windmolen. De overige coöperatief opgewekte elektriciteit uit de Bossche Windmolen West verkoopt de coöperatie via Pure Energie aan Bossche grootverbruikers die hun elektriciteit graag lokaal willen vergroenen. De elektriciteit opgewekt door de overige drie windmolens in Windpark de Rietvelden wordt gebruikt om de brouwerij van Heineken 's-Hertogenbosch van groene stroom te voorzien. Deze drie windmolens wekken hiermee circa 60 % van de elektriciteitsvraag van de brouwerij op.

Windpark De Kookepan, Limburg

Ten noordwesten van het dorp Neer, niet ver van het nieuwe windpark in Heibloem, werkt de Limburgse coöperatie Leudal Energie aan Windpark De Kookepan (12 MW). Het windpark is 100% eigendom van de coöperatie Leudal Energie. De bouw van de drie windturbines startte in september 2020 en naar verwachting draaien de molens in augustus 2021. Ongeveer 150 leden van

Leudal Energie hebben er voor gezorgd dat het benodigde eigen vermogen van €2,2 miljoen binnen 4 maanden was opgehaald. De ontwikkeling van dit windpark kan niet worden los gezien van de ontwikkeling van de drie andere windparken, Heibloem, Weert en Ospeldijk, die gelijktijdig zijn ontwikkeld door én met vier bevriende coöperaties en in nauwe samenwerking met de gemeenten en de provincie.

Wat is het geheim?

Har Geenen, projectleider van Windpark de Kookepan antwoordt op deze vraag: "Het geheim is coöperatief ontwikkelen zodat de revenuen in de gemeente blijven, duidelijk communiceren over voorwaarden, alles in de openbaarheid bespreken, gebruik maken van aanwezige kennis en steun van de gemeenten. We laten ermee zien dat je het professioneel aanpakt."

Ook belangrijk: de Limburgse gemeenten Leudal, Peel en Maas, Weert en Nederweert formuleerden in 2015 al uitgangspunten voor windontwikkeling met een voorkeur voor een coöperatieve aanpak. Geenen: "Door de voor coöperaties positieve beleidsregels zijn energicoöperaties een serieuze partij geworden. Projectontwikkelaars zagen in dat zij moesten gaan samenwerken met een lokale coöperatie."

Bron: Artikel '100% lokaal eigendom is haalbaar! Het geheim van Windpark De Kookepan' van de Brabantse Milieufederatie, september 2020.

Windpark Ospeldijk, Limburg

De bouw van Windpark Ospeldijk (18 MW) in Nederweert startte in augustus 2020. Oplevering verwachten de initiatiefnemers in zomer 2021. Net als bij Windpark Heibloem duurde het maar vier jaar om van idee tot oplevering te komen. "Met maar enkele zienswijzen in de vergunningprocedure is ook dit windpark in grootst mogelijke harmonie met de omgeving tot stand gekomen", meldt de initiatiefnemer. Windpark Ospeldijk bestaat uit vier windturbines, waarvan twee in eigendom van coöperatie Zuidenwind en twee van de Waterleiding Maatschappij Limburg (WML). In dit geval is er sprake van 50% coöperatief lokaal eigendom. Als we de WML meerekenen als lokale partij (het is een regionaal nutbedrijf) dan hebben we het hier over 100% eigendom van de lokale omgeving.

De financiering is opgebracht door de leden van de lokale coöperaties Zuidenwind en Nederweertse Energie Coöperatie (NEWECOOP). In Nederweert

ontzorgt de bevriende coöperatie Zuidenwind de lokale coöperatie NEWECOOP door de ontwikkeling en exploitatie van het windpark voor zijn rekening te nemen. Leden van NEWECOOP die in het windpark hebben geïnvesteerd, zijn tevens lid van Zuidenwind en hebben hierdoor democratisch zeggenschap over het windpark. Beide initiatiefnemers voeden een omgevingsfonds met één euro per opgewekte MWh per jaar. Dit komt er op neer dat er ruim 45.000 euro per jaar beschikbaar is voor projecten uit de omgeving van het windpark.

Windpark Weert, Limburg

In Weert is de aanbesteding voor Windpark Weert afgerond: er komen drie windturbines met samen 12,6 MW vermogen. In 2019 werd de vergunning onherroepelijk (met drie beroepen die bij de Raad van State ongegrond zijn verklaard). Coöperatie WeertEnergie en Eneco Wind B.V. delen het eigendom 50/50. In 2019 bekrachtigden zij hun samenwerking met de oprichting van de coöperatieve vereniging Nieuwe Energie Weert (N.E.W.), met beide oprichters als lid. De opbrengst van N.E.W. investeert de coöperatie weer in nieuwe lokale energieprojecten van N.E.W. Maar ook wordt een deel aan de leden uitgekeerd. WeertEnergie zal met de opbrengst zelfstandig projecten opzetten in het kader van de energietransitie, waaronder energiebesparingsprojecten.

In het project is voor de omwonenden een omgevingsfonds opgericht. Met het beschikbare geld kunnen zij duurzame buurtprojecten uitvoeren. Dit fonds wordt gevormd uit een bijdrage van 1 euro per opgewerkte MWh, 100% hoger dan de NWEA-standaard van 0,50 euro. De initiatiefnemers verwachten realisatie aan het eind van 2021/ begin 2022.

WeertEnergie realiseerde al een zonneveld/dakcombinatie van 6500 panelen en de eerste coöperatieve buurtbatterij (500 MWh), waarmee zij experimenteert met opslag en de flexibiliteitsmarkten. Qua energiebesparing verzorgt WeertEnergie het energieloket Warm Wonen in Weert. Zij zijn een goed voorbeeld van een allround energicoöperatie. Inmiddels telt WeertEnergie 350 leden.

Windpark Egchelse Heide, Limburg

In juli 2020 was de financiering rond voor Windpark Egchelse Heide in Peel en Maas, waarna de bouw is gestart. De oplevering staat gepland voor juli 2021. Dit windpark (vijf windturbines, 21 MW) is een initiatief van drie lokale melkveehouders en ontwikkelaars Aelmans Adviesgroep en Green Trust. Burgercoöperatie Peel Energie houdt 25% van de aandelen. Als we het eigendom

van de lokale agrariërs (samen 25% aandeelhouder) meerekenen in dit windpark, dan is sprake van 25% coöperatief en 50% lokaal eigendom. Coöperatie Peel Energie had in 2019 al een uitgifte voor een kortlopende obligatielening gedaan van 80.000 euro voor de financiering van de communicatie. Half maart 2020 volgde een obligatie-uitgifte van 3 miljoen euro voor de bouw en exploitatie van het windpark voor inwoners van de gemeente Peel en Maas. De eerste week verliep de inschrijving voorspoedig, maar toen dreigde de coronacrisis even roet in het eten te gooien. Dat herstelde zich snel: na zes weken was een bedrag toegezegd van 3.580.500 euro. Driekwart van dit bedrag komt van inwoners van Peel en Maas. Daarnaast wordt 500.000 euro geïnvesteerd in verduurzaming van woningen in de directe omgeving en komt er een omgevingsfonds beschikbaar van 60.000 euro per jaar, waarbij duurzame initiatieven dichtbij de molens voorrang krijgen. Bewoners kunnen stroom afnemen via de coöperatie Peel Energie en de coöperatieve leverancier.

Windpark Greenport Venlo, Limburg

Windpark Greenport Venlo (negen windturbines, totaal 34 MW) kan worden gebouwd, nu de vergunning eind 2019 onherroepelijk is geworden. Het windpark is sinds 2019 eigendom van een consortium van Greenchoice, WindUnie en het ABN AMRO Energy Transition Fund. De lokale coöperatie Samenstroom is in gesprek met de eigenaren over de invulling van participatie. Door het provinciebestuur is aangegeven dat burgers aan tenminste vier windturbines coöperatief zouden moeten participeren. Hierbij zijn ook de coöperaties Reindonk (Horst aan de Maas) en de Beeselse coöperatie Joris Wekt Op betrokken. De coöperaties werken ook samen met omwonenden uit hoe de besteding van het omgevingsfonds plaatsvindt (circa 500.000 euro).

Windpark Koningspleij, Gelderland

Windpark Koningspleij omvat vier windturbines die worden geplaatst langs de Pleijroute bij Industriepark Kleefse Waard in Arnhem, Gelderland. Twee windturbines worden eigendom van de lokale energiecoöperatie Rijn en IJssel Energiecoöperatie die ook de financiële participatie verzorgt. De andere windturbines worden eigendom van Pure Energie en Prowind. Pure Energie levert stroom aan ondernemers op een nabijgelegen industriepark. De ontwikkeling van het windpark was in handen van Pleij BV dat in 2018 is overgenomen door het Duitse Prowind, en Pure Energie. Na realisatie koopt de coöperatie zich in door aandelen over te nemen.

Bewoners en bedrijven uit de omgeving kunnen financieel participeren. De voorinschrijving voor certificaten in 2019 leverde voldoende toezeggingen op van 690 geïnteresseerden. De inschrijving opende in september 2020 en leverde na drie weken 60% van het benodigde bedrag op (stand begin oktober). De financiering met de bank was in september rond. De vergunning was eerder al onherroepelijk geworden. Zo staan vrijwel alle seinen op groen. De bouw start naar verwachting begin 2021.

Een deel van de opbrengsten is bestemd voor een omgevingsfonds voor projecten in de buurten rondom het windpark. Hiervoor is een omgevingsraad opgericht.

De coöperatie verkent intussen de mogelijkheden voor nieuwe windlocaties, mogelijk een nieuwe windturbine op de dijk of in Spankeren.

Windpark Veur de Wind (voorheen Windpark Synergie), Overijssel

Het Windpark Veur de Wind (2 turbines, 8,4 MW) is in aanbouw: begin september is gestart met het bouwrijp maken van de grond. Het is een project van de coöperatie Nieuwleusen Synergie, in 2012 opgericht door een aantal bewoners van het dorp Nieuwleusen in de gemeente Dalfsen.

Het initiatief voor het windpark ontstond in 2013. De coöperatie zou, zo zegt ze zelf, niet zelf gekozen hebben voor windmolens. De provincie dreigde echter een verplichting op te leggen om windmolens te realiseren. Door zelf initiatief te nemen werd het mogelijk om bewoners vanaf het begin te betrekken en om de opbrengsten ten goede te laten komen aan de gemeenschap. De lokale coöperatie Nieuwleusen Synergie en ontwikkelaar Westenwind hebben de uitdaging opgepakt. Westenwind had in 2012 al meerdere windmolens gerealiseerd in het buitengebied van Nieuwleusen en Zwolle, en de twee nieuwe windturbines sluiten daarop aan. Begin 2018 ging de gemeente Dalfsen akkoord met de plaatsing van de nieuwe windturbines en in 2019 gaf de Raad van State groen licht voor de bouw. Westenwind ontwikkelt het project en draagt het bij oplevering over aan de coöperatie. Het Waterschap Drents Overijsselse Delta (WDO Delta) investeert mee in de windturbines. Zij neemt een gedeelte van de groene stroom af en realiseert daarmee een gedeelte van haar doelstelling om in 2025 energieneutraal te zijn.

Het windpark heeft twee aandeelhouders: het waterschap zonder stemrecht en de coöperatie met 100% stemrecht. Inwoners van de gemeente Dalfsen kunnen daarnaast participeren in het windpark via een lening. In 2020 startte de crowdfundingcampagne met OnePlanetCrowd. In de business case is een ruim

budget gereserveerd voor een vergoeding voor de direct omwonenden (totaal 120.000 euro per jaar). Realisatie van het project wordt verwacht in 2021.

NieuwLeusen Synergie

“De coöperatie Nieuwleusen Synergie is in 2012 opgericht door een groep enthousiaste inwoners van Nieuwleusen. Het doel van Nieuwleusen Synergie is om het dorp Nieuwleusen leefbaar (en betaalbaar) te houden voor iedereen. Uitgangspunt van de coöperatie is dat alle baten en voordelen uit de diverse initiatieven rechtstreeks terugvloeien naar de omgeving. Het motto is dan ook: ‘deur ons, veur ons’. ‘We doen het samen en de baten zijn ook voor ons samen’. De coöperatie heeft onder andere een kringloopwinkel, een lokale vervoersdienst, collectieve inkoop van zonnepanelen en diverse sociale trajecten weten te realiseren. Daarnaast is het de afgelopen jaren gelukt om diverse lokale initiatieven met geld of goederen te ondersteunen”.

Website: www.nieuwleusensynergie.nl

Windpark Jaap Rodenburg II, Flevoland

In Almere Pampus is de bouw gestart van Windpark Jaap Rodenburg II (38 MW). Initiatiefnemers Vattenfall en burgercoöperatie Almeerse Wind werken aan een park van tien windturbines, waarvan de coöperatie er twee in eigendom neemt (7 MW, 100% eigendom). Na intensieve bewonersraadplegingen in 2016 en 2017 is een keuze gemaakt voor de huidige opstellingsvariant. Het bestaande Windpark Jaap Rodenburg I (16,5 MW) is gesaneerd, waardoor er netto 21,5 nieuw productievermogen wordt bijgeplaatst. De tien nieuwe windturbines hebben een hoger vermogen en hogere opbrengst per MW. Oplevering staat gepland voor het najaar van 2021. Er zijn plannen om het windpark te combineren met een zonnepark om optimaal gebruik te maken van de netinfrastructuur.

Bewoners kunnen mede-eigenaar worden, groene energie afnemen en/of financieel participeren. De coöperatie heeft 253 leden, van wie 128 interesse hebben om mee te investeren. De coöperatie werkt samen met de coöperatieve energieleverancier om de groene Almeerse stroom thuis bij bewoners geleverd te krijgen. Almeerse Wind: “Door over te stappen naar Almeerse Wind maak je niet alleen de bouw van onze eigen windmolens mogelijk maar word je ook mede-eigenaar van onze eigen energiecoöperatie.”

Almeerse Wind: coöperatie in cijfers

- 253 leden
- van wie 126 reeds klant van om | nieuwe energie; volgens de Consumentenbond, Greenpeace, Natuur & Milieu en WISE de schoonste stroomleverancier van Nederland!
- 95 overig geïnteresseerden (die de nieuwsbrieven ook ontvangen)
- 128 geïnteresseerden om te investeren in onze molens
- waarvan 32 al een achtergestelde lening van gemiddeld 4.823 euro hebben verstrekt (hiermee bekostigen we de groei van onze coöperatie)

website: www.almeersewind.nl

Windpark Cluster (Oosterscheldekering- Binnenhaven)

In april 2020 is de bouw gestart van Windpark Cluster (18 MW, 25% eigendom) op de Oosterscheldekering-Binnenhaven bij Neeltje Jans, Veere. Het windpark met vier windturbines maakt deel uit van het project Optimalisatie Windparken Oosterscheldekering van ontwikkelaar E-Connection, waar ook het vorig jaar gerealiseerde Windpark Bouwdokken onderdeel van is. Het gebied is in 2006 door de provincie aangewezen als concentratiegebied voor windenergie. Er is voor een nieuwe ruimtelijke opstelling gekozen, het vide-model, waarbij stukken met en zonder windturbines elkaar afwisselen zodat er uitzicht op het landschap, de Noordzee en de Oosterschelde blijft. Zeeuwind is 25% eigenaar van het windpark en werkt aan een obligatielening zodat de omgeving en leden van Zeeuwind kunnen participeren in het windpark. Zeeuwind werkt daarnaast met andere partners aan plannen voor nieuwe windparken in Tholen, Kapelle en Reimerswaal (voorbereidende fase).

Windpark Zeewolde

In 2020 is de financiering rondgekomen van Windpark Zeewolde in Flevoland. De 220 windmolens die nu in het buitengebied van Zeewolde staan, worden vervangen door 91 grotere in een lijnopstelling, waarvan er 83 eigendom zijn van Windpark Zeewolde. Met een totaal vermogen van 332 MW wordt dit een van de grootste windmolenparken op land in Nederland. De bouw start naar verwachting begin 2021.

Het windpark is eigendom van meer dan 200 boeren, bewoners en ondernemers uit het buitengebied van Zeewolde. Meer dan 90% van hen is ook aandeelhouder. Zij hebben zich verenigd in de Windvereniging Zeewolde om als initiatiefnemers samen te werken aan de ontwikkeling van het windpark. Het windpark wordt ook wel aangeduid als het grootste boerenburgercollectief van Europa.

Het aandeel coöperatief eigendom is beperkt: 1,2% (4,1 MW). Twee burgercoöperaties, De Windvogel en De Nieuwe Molenaars zijn aandeelhouder. De Nieuwe Molenaars is ontstaan uit de samenwerking van zeven bevriende burgercoöperaties. Gezien de mogelijkheid voor deelname van de brede omgeving geldt Windpark Zeewolde als 91% eigendom van de lokale omgeving. 9% van de aandelen is in handen van Eneco en Pure Energie (niet-lokale partijen).

Windpark De Drentse Monden en Oostermoer (DMO), Drenthe

In Drenthe bouwen drie initiatiefnemers aan het grootschalige Windpark De Drentse Monden en Oostermoer (45 turbines, 175,5 MW). Stichting Duurzame Energieproductie Exloërmond (DEE), een samenwerkingsverband van 21 agrariërs uit het gebied, ontwikkelt 17 van de 45 windturbines (66,3 MW, 37,8% van het totale windpark). De burgercoöperatie De Windvogel heeft een klein aandeel in handen, 1/22 deel van het windpark. Dit deel is eigendom van DEE (1,7% van het totale windpark, 4,55% van het DEE gedeelte), maar brengt wel liefst 21% van het eigen vermogen in (meer dan het aandeel).

De Windvogel wil dat een deel van de opbrengsten beschikbaar komt voor mensen die er in de buurt wonen en zoekt bewoners in de regio Drentse Monden die een lokale coöperatie willen oprichten. Met het geld dat de lokale coöperatie beheert, kunnen dan nieuwe duurzame projecten worden gefinancierd. In totaal kunnen burgers via De Windvogel 2,5 miljoen euro investeren in het windpark. In 2019 is al 800.000 euro opgehaald.

In hoeverre is er sprake van coöperatief en lokaal eigendom? Hoewel het eigendom van het windpark voor 37,8% in handen is van een lokaal agrariërscollectief, van deelnemers die wonen en werken in het gebied, kwalificeert dit niet als eigendom van de lokale omgeving. Bewoners uit de omgeving kunnen in principe via lidmaatschap van De Windvogel meedoen, maar de meeste leden van De Windvogel wonen elders. Het aandeel coöperatief eigendom in het DEE deel van het windpark is bovendien klein. Er is in dit geval geen sprake van een significante deelname van omwonenden in het eigendom. Omwonenden profiteren wel via het gebiedsfonds.

Gebiedsfonds Drentse Monden en Oostermoer

Alle windmoleneigenaars, inclusief DEE/ De Windvogel, storten 0,5 euro per MWh per jaar in een gebiedsfonds, conform de NWEA-gedragscode. Dit komt neer op ongeveer 330.000 euro per jaar (afhankelijk van de windopbrengst). Het Rijk reserveerde in de zomer 2019 ruim 2 miljoen euro extra voor het gebiedsfonds en verdubbelde de provinciale bijdrage met 180.000 euro per jaar. In totaal komt hiermee rond 7 miljoen euro vrij over tien jaar, bedoeld voor het verbeteren van de leefbaarheid en gebiedsversterking. In de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn zijn omgevingsadviesraden ingesteld die over de besteding van de gelden beslissen voor de gemeenschap. De provincie heeft de regie over de inrichting van het gebiedsfonds.

bron: www.drentsemondenoostermoer.nl/gebiedsfonds/

6.9 | PROJECTEN: BOUW IN VOORBEREIDING

Twintig projecten zijn aanbeland in de projectfase bouwvoorbereiding. Dat wil zeggen: de vergunning is verleend, de SDE beschikt maar de vergunning is nog niet onherroepelijk. Er is bezwaar gemaakt en de Raad van State moet nog uitspraak doen. De uitbraak van het coronavirus zorgt voor vertraging bij de afhandeling van zaken bij de Raad van State. We volstaan hier met een korte update van drie windprojecten: het project Windenergie A16, Windpark in Oss en de windmolen in Reduzum. De overige projecten staan vermeld in de bijlage; van de meeste is een projectbeschrijving te vinden in de Lokale Energie Monitor 2019, de website van HIER opgewekt⁴ en op de websites van de initiatiefnemers zelf.

Windenergie A16, Noord-Brabant

Het project Windenergie A16 bestaat uit tien verschillende initiatieven die de provincie Noord-Brabant als een samenhangend project coördineert. In totaal zijn 28 windturbines gepland aan weerszijden van de A16. De provincie Noord-Brabant, de gemeenten Moerdijk, Drimmelen, Breda en Zundert en de inwoners (uit wijk- en dorpsraden, stichtingen en coöperaties) werken nauw samen. In de Green Deal Windenergie A16 (2017) is afgesproken dat 25% van het eigendom van alle windturbines in lokaal eigendom komt, waarvan de winst ten goede komt aan nieuwe energieprojecten van de lokale gemeenschap. De aandelen zijn voorlopig ondergebracht bij het Brabantse Energietransitiefonds met de intentie

⁴ <https://www.hieropgewekt.nl/kennisdossiers/nieuwe-windparken-in-pijplijn>

om deze op termijn over te dragen aan de lokale gemeenschappen. Dit was een voorwaarde van de provincie en gemeenten om medewerking te verlenen. Eén van de 28 windturbines wordt door een coöperatie ontwikkeld: het Traais Energie Collectief. Zie voor meer informatie de Lokale Energie Monitor 2019. In juli 2020 oordeelde de Raad van State dat er nog knelpunten in het plan zaten. De provincie stelde vervolgens in september 2020 een herstelbesluit vast wat nu ter beoordeling aan de Raad van State voorligt. De initiatiefnemers verwachten begin 2021 een definitieve uitspraak, een jaar later dan vorig jaar werd verwacht. Ondertussen is in 2020 een OPZuid-subsidie toegekend vanuit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Dit wordt ingezet om slimme manieren van financieren te organiseren, met name gericht op het betrekken van mensen die de energietransitie niet kunnen betalen.

Windpark Elzenburg-De Geer

Windpark Elzenburg-De Geer in Oss (4 windturbines, 14 MW) wordt ontwikkeld door Pure Energie (2 turbines) en een samenwerkingsverband van lokale ondernemers, gemeente en bewoners (2 turbines). Dit project is geen coöperatief eigendom maar wel zodanig ingericht dat het maximale baten oplevert voor de lokale gemeenschap. In september 2019 is de exploitatiemaatschappij De Wachtmeesters opgericht die de twee windturbines ontwikkelt en exploiteert op een not-for-profit basis.

In januari 2020 ondertekenden Stichting Escoss (bedrijven), Energiecoöperatie Oss (bewoners) en gemeente Oss een samenwerkingsovereenkomst. De partijen wilden twee windmolens met Osse inwoners voor de gemeenschap ontwikkelen met profijt voor zowel inwoners als bedrijven. Afgesproken is dat de twee windmolens zonder winsttoogmerk geëxploiteerd gaan worden. Dit betekent dat de exploitatiemaatschappij alle nettowinst afdraagt aan het duurzaamheidsfonds. Dit bedraagt naar verwachting 250.000 tot 300.000 euro per jaar en is bestemd voor nieuwe duurzaamheidsprojecten in Oss. Het hele windpark, De Wachtmeesters en Pure Energie, draagt daarnaast bij aan een omgevingsfonds. De lokale coöperatie is nauw betrokken bij het opzetten van het omgevingsfonds en duurzaamheidsfonds.

Particulieren en lokale ondernemers kunnen financieel participeren, waarbij de leden van de burgercoöperatie Energiecoöperatie Oss voorrang krijgen. In totaal worden 6.800 windobligaties uitgegeven ter waarde van 1,75 miljoen euro. In augustus 2020 waren 6.200 voorinschrijvingen ontvangen. De coöperatie is geen eigenaar van de windturbines.

De initiatiefnemers wachten op de uitspraak van de Raad van State, die door de coronacrisis voor onbekende tijd was vertraagd. Na de uitspraak volgt de uitgifte van de obligaties.

Dit project is een lokaal project met lokale baten. Er is echter geen sprake van coöperatief eigendom of eigendom van de lokale omgeving volgens de definities uit hoofdstuk 2. De coöperatie en de participanten hebben geen aandelen en daarmee ook geen direct zeggenschap.

Windmolen Reduzum

Eind 2019 leek alles in kannen en kruiken voor het Friese dorp Reduzum. De dorpsbewoners wilden de oude dorpsmolen vervangen door een nieuwe windmolen. De provincie verleende na een langjarig traject uiteindelijk toestemming voor een vergunning (zie LEM2019). De stichting had in 2019 snel voldoende toezeggingen van dorpsbewoners binnen die wilden mee-investeren, waardoor in 2019 alle seinen op groen stonden. Door een fout bij de aanvraagprocedure is de SDE-aanvraag echter afgewezen. Dat is een flinke tegenslag, want dat levert nieuwe vertraging op en zorgen of de exploitatie haalbaar is onder de nieuwe SDE-regeling.

6.10 | PROJECTEN: IN VOORBEREIDING

Diverse burgerwindparken bevinden zich in de voorbereidingsfase: er zit minstens 119 MW nieuw coöperatief windvermogen in de pijplijn. We hebben er enkele tientallen op de radar staan waarvan de vergunningprocedure net is opgestart of in voorbereiding is. Bij deze projecten is een specifieke locatie in beeld. We rapporteren over deze projecten in de monitor 2021 als ze concreter zijn. Ze zijn wel opgenomen in de bijlage collectieve wind. We noemen drie voorbeelden die nog niet eerder zijn beschreven in de monitor 2019.

Windwinning Culemborg-Pavijen, Culemborg, Gelderland

In Culemborg werken de lokale coöperatie Vrijstad Windwinning en Eneco aan plannen om zes tot acht nieuwe windmolens te bouwen in de buurt van de Pavijen. Ze gaan dit op 50/50 basis doen dus met 50% lokaal eigendom. Het project begint bij de gemeente Culemborg die begin 2016 startte met een traject om te onderzoeken of het ontwikkelen van windmolens haalbaar is. Dit heeft geleid tot een Windvisie die in november 2017 door de gemeenteraad is aangenomen. In de Windvisie stond nadrukkelijk vermeld dat Culemborgers in het hele proces voor minimaal 50% moeten kunnen meedoen. De gemeente liep daarmee duidelijk vooruit op het Klimaatakkoord van 2019.

Coöperatie Vrijstad Windwinning en Eneco zijn samen aan de slag gegaan om windwinning in Culemborg mogelijk te maken. Zo zijn gesprekken gevoerd met de grondeigenaren in het gebied waar de nieuwe windmolens zouden kunnen komen. Ook is de communicatie met omwonenden van het plangebied en inwoners van Culemborg opgestart om informatie te delen en ideeën en suggesties te verzamelen. Eind februari 2019 heeft het Culemborgs College het principeverzoek goedgekeurd van Vrijstad Windwinning en Eneco voor de ontwikkeling en realisatie van een windwinning binnen de gemeentegrenzen. Inmiddels is de onderzoeksfase voor het Milieueffectrapport (MER) in volle gang en is er zicht op een concreet voorstel voor een voorkeursalternatief. De bewoners werken aan een gebiedsovereenkomst en binnenkort start het gesprek met de stad.

Burgerwindpark A2 Lage Rooijen, Maasdriel, Gelderland

In Maasdriel werkt de gebiedscoöperatie Bommelerwaard samen met ontwikkelaar Green Trust aan een kleinschalig windpark (drie windturbines, 14,5 MW). De coöperatie is voor 50% eigenaar. Beide partners werken sinds 2017 samen. Het doel is de realisatie van een burgerwindpark waar de omgeving voordeel van heeft. In een participatieplan hebben de partners zowel de proces-, sociale- en financiële participatie uitgewerkt. In het plan staat hoe de omgeving kan meedoen en meebeslissen en in gelegenheid wordt gesteld om profijt te hebben van het windpark. Het college van burgemeester en wethouders heeft dat plan in juni 2020 beoordeeld. Inmiddels is een klankbordgroep van belanghebbenden ingesteld die meedenkt en adviseert. Het beoogde Burgerwindpark A2 Lage Rooijen laat een deel van haar opbrengsten terugvloeiën naar de omgeving. Dit wordt onder andere gedaan door de oprichting van een burgerwindparkfonds. Naar verwachting zal dit fonds ongeveer 30.000 euro per jaar opleveren. De ontwerpvergunning lag dit najaar ter inzage en wordt eind november in de gemeenteraad besproken. Als deze een verklaring van geen bezwaar afgeeft, kan het college van B&W een besluit nemen over de omgevingsvergunning.

Amsterdam Wind, Noord-Holland

In Amsterdam werken vier burgercoöperaties, Zuiderlicht, Onze Energie, Amsterdam Energie en de Windvogel, samen onder de naam Amsterdam Wind. Amsterdam Wind heeft samen met NDSM Energie, een coöperatie van bedrijven, het plan om 100% coöperatieve windmolens te ontwikkelen aan de Noorder IJplas. Hiervoor is in juli 2020 een intentieverklaring met de gemeente getekend. Op basis van eerste informatieavonden wordt gewerkt aan een participatieplan.

Tijdens de uitvoer van het participatieplan wordt onder meer met de omgeving besproken hoe het plan er ruimtelijk uit komt te zien (hoeveel windturbines en waar) en welke maatregelen worden genomen om hinder (geluid en slagschaduw) te voorkomen. Het is op dit moment nog niet mogelijk om aan te geven om hoeveel molens en MW het precies het gaat (tussen de drie of zeven windturbines).

6.11 | GEBIEDSPROCES: MEEDENKEN, MEEBESLISSEN EN VERKENNEN

Het zoeken naar geschikte locaties voor duurzame energieopwekking met wind- en zonneparken is op dit moment in heel Nederland aan de gang. De grote aanjager is het RES-proces dat komend jaar is gericht op concretisering van de ambities van de concept-RES. In de RES 1.0 moeten ook zoekgebieden zijn aangegeven. In veel regio's wordt deze zoektocht naar locaties in een intensief participatieproces met de bevolking georganiseerd ('beleidsparticipatie'). Energiecoöperaties zijn vaak nauw betrokken in dat proces en dat zal naar verwachting het komende jaar alleen nog maar toenemen. In voorgaande jaren waren de coöperaties vaak de aanjagers van een gebiedsgericht zoekproces samen met omwonenden en de gemeente, nu zijn de regio's vaak de drijvende kracht. We noemen hier twee voorbeelden waar de coöperaties een belangrijke aanjagersrol spelen of speelden in het organiseren van dit soort gebiedsgerichte procesparticipatie met de omgeving.

Gebiedsproces Energielandschap polders Rijnenburg en Reijerscop

In 2020 was er veel aandacht voor de verkenning van de mogelijkheden voor een tijdelijk energielandschap in de polders Rijnenburg en Reijerscop. De gemeente zette een gebiedsproces in en volgde de afgelopen twee jaar een intensief participatietraject. Met bewoners, bedrijven en andere belanghebbenden is een aantal ontwikkelscenario's uitgewerkt. Coöperatie Rijnne Energie heeft actief bijgedragen aan dit proces. Initiatiefnemers waren de burgercoöperaties De Windvogel, Energie-U en Uwind.

In 2019 presenteerde het College van Utrecht een visie op het energielandschap en een uitnodigingskader met eisen en wensen waaraan de gemeente ingediende initiatieven voor een energielandschap zal toetsen. Dit is in juli 2020 door de gemeenteraad vastgesteld. De gemeente wil in de polders plaats bieden voor een energielandschap van maximaal acht windmolens en ongeveer 230 hectare zonnenvelden, wat in potentieel ruim 80.000 huishoudens (meer dan de helft van de Utrechtse huishoudens) van duurzame elektriciteit zou kunnen

voorzien. Een van de eisen is dat een energiecoöperatie “de mogelijkheid krijgt om minimaal 50% eigenaarschap te nemen in het initiatief voorafgaand aan het moment van aanbesteding van de aanleg van de windmolens/ zonnepanelen”. De coöperatie Rijne Energie, Eneco en BMH Solar werkten dit jaar aan een ambitieus plan dat zij op 1 november 2020 bij de gemeente hebben ingediend. Om dat plan te financieren droegen alle partijen bij; de coöperatie heeft haar bijdrage hiervoor (7.500 euro) binnen een week opgehaald bij haar ruim 400 leden.

// De initiatiefnemers: “Het is al met al een spannend project waarin hopelijk begin 2021 duidelijk wordt of de gemeente haar duurzame energie ambities kan waarmaken”,. “Het ‘gevecht’ om schaarse ruimte is duidelijk aanwezig bij de ontwikkeling van dit plan. De grondbezitters (veelal projectontwikkelaars) zien windmolens in het gebied niet zitten omdat dit ten koste zou gaan van toekomstige woningbouw. De gemeente wil hierover op dit moment nog niet in gesprek met de grondbezitters, omdat de discussie over woningbouw pas later dit jaar plaatsvindt”.

Verkenning Windplatform, Groningen stad, Groningen

In Groningen organiseren de gemeente Groningen, de energiecoöperatie Grunneger Power (GP) en de Natuur- en Milieufederatie een verkenning naar de haalbaarheid van windenergie in de gemeente. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar twee gebieden bij de A7. De verkenning behelst de technische mogelijkheden die met de inpassing van windmolens gepaard gaan, de ecologische aspecten, en de rol van omwonenden en andere betrokkenen binnen het gebied. Concreet wordt er door en voor de betrokkenen gekeken naar een mogelijke verdeling van lusten en lasten. Deze verkenning is uniek in Nederland.

Belangrijk is dat er nadrukkelijk nog niets wordt besloten over de komst van windmolens zonder dat samen is onderzocht of het mogelijk is. Er is nog geen projectontwikkelaar in beeld, zo benadrukken de initiatiefnemers die zich inzetten voor een open en eerlijk traject. Inwoners moeten vroegtijdig kunnen meedenken en meebeslissen of en onder welke voorwaarden windenergie mogelijk is. In de eerste fase zijn onder andere inloopavonden, 1-op-1 gesprekken en excursies met bewoners georganiseerd.

Deze eerste fase van de verkenning was eind 2019 afgerond. Na groen licht van de raadscommissie in de zomer 2020 startte fase 2 met verdiepend vervolgonderzoek dat eind 2020 afgerond moet zijn. In deze tweede fase van de verkenning (“de verdieping”) zijn er informatie-sessies, klankbordgroep-sessies en werkgroep-sessies gehouden, en wordt er een excursie georganiseerd. Ook wordt er wederom een enquête onder omwonenden afgenomen door Rijksuniversiteit Groningen.

De verkenning sluit aan op het beleidskader Windkracht Groningen dat in 2018 was vastgesteld en het provinciale beleid dat via een maatschappelijke tender tot goede projecten wil komen die ‘eerlijk, efficiënt en eigen’ zijn en die maximaal bijdragen aan de directe omgeving. De gemeente kiest voor een bottom-up aanpak waarbij “we met omwonenden en andere stakeholders willen verkennen op welke manier en onder welke voorwaarden windenergie kan worden gerealiseerd. Onze aanpak is gericht op het creëren van lokaal eigenaarschap. Op die manier wordt draagvlak verworven voor toekomstige projecten en worden de lusten en lasten zo eerlijk mogelijk verdeeld”.

// Steven Volkers, directeur van Grunneger Power: “De energietransitie kan alleen slagen als bewoners het zelf willen. Zo’n ingrijpende transformatie kun je niet van boven opleggen. Zelf kiezen begint met weten waar het over gaat, waarom het nodig is, wat de mogelijkheden zijn. Is het ja-mits, of nee-tenzij? En als we het over lasten en lusten hebben, waarover hebben we het dan precies? Er komt het nodige bij kijken. Informatie is dan cruciaal. Wij helpen de juiste informatie op tafel te krijgen.”

7 | COLLECTIEVE WARMTE

Steeds meer bewoners organiseren zich in collectief verband om samen te werken aan de warmtevoorziening van hun buurt, wijk of dorp. Dat gebeurt op eigen initiatief of in reactie op de plannen van de gemeente. Lokale initiatiefnemers verkennen de mogelijkheden van collectieve warmtevoorzieningen. Op hun agenda staat lokaal eigendom en/ of zeggenschap van duurzame warmte, maar ook het concept 'Warmteschap' doet dit jaar voor het eerst zijn intrede. Hoe de bewoners eigendom en zeggenschap regelen en organiseren, welke rollen ze pakken en met welke oplossingen ze komen, staat in dit hoofdstuk.

Het onderwerp warmte staat in 2020 volop in de schijnwerpers in Nederland, en dat zal naar verwachting nog wel even zo blijven. Eind 2021 moeten alle gemeenten een Transitievisie Warmte opleveren en deze concretiseren in uitvoeringsplannen op wijkniveau (Klimaatakkoord, 2019). Ondertussen doen allerlei partijen ervaringen op in de proeftuinen van het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW). In oktober 2020 werden de proeftuinen van de tweede ronde bekend. In alle RES-regio's wordt in regionaal verband gewerkt aan de warmtetransitie. Tegelijk sleutelen de ministeries aan een nieuwe warmtewet 2.0 met mogelijk ingrijpende gevolgen voor de lokale warmtevoorziening. Kortom: Kortom: er ontstaan steeds meer aanvliegroutes van waaruit de warmtetransitie steeds concreter vorm krijgt. Op alle niveaus zijn lokale burgercoöperaties en – initiatieven betrokken.

7.1 | VOORAF: LOKALE WARMTE-INITIATIEVEN, COLLECTIEF EN LOKAAL

Dit hoofdstuk gaat over lokale warmte-initiatieven. Daarmee doelen we op bewoners die zich in collectief georganiseerd verband met de warmtetransitie bezighouden in de eigen woonomgeving (buurt, wijk, gemeente of regio). Ze werken samen aan een wijk- of buurtenergieplan, een collectieve warmtevoorziening, collectief opdrachtgeverschap en/of behartigen de belangen van bewoners bij de planvorming van de gemeente.

In dit hoofdstuk gaan we expliciet in op initiatieven van bewoners die samenwerken aan collectieve plannen en voorzieningen. Dit ter onderscheiding van de activiteiten van energiecoöperaties gericht op energiebesparing in individuele woningen (hoofdstuk energiebesparing). De bewoners in dit hoofdstuk gaan een stap: ze werken hier samen aan projecten die alleen maar in collectief verband gerealiseerd kunnen worden. Bijvoorbeeld, voor aan de realisatie van één centrale collectieve warmtevoorziening voor meerdere woningen of een collectieve aanpak van meerdere woningen tegelijkertijd.

We beperken ons in deze monitor tot burgerinitiatiefgroepen met relatief concreet uitgewerkte plannen. Dit betekent dat lokale initiatieven die zich nog oriënteren op hun rol in de warmtetransitie grotendeels buiten beeld blijven. Die komen in de volgende jaren vanzelf boven drijven als de plannen concreter zijn. Die hebben nog niet allemaal een rechtsvorm. We volgen een initiatiefgroep, zodra ze zich zichtbaar in het openbaar profileren als lokaal warmte-initiatief. Dat wil zeggen:

- Ze maken zich als initiatiefgroep bekend met een eigen naam.
- Ze houden zich met het warmtevraagstuk bezig.
- Ze hebben redelijk ontwikkelde plannen.
- Ze hebben meerdere activiteiten in de wijk of buurt georganiseerd.
- Ze communiceren in het openbaar over hun plannen.
- Ze informeren wijkbewoners en anderen via een eigen website, sociale media en/ of andere lokale media.

Hoe weten we van het bestaan van de lokale warmte-initiatieven? Ze melden zich bij HIER opgewekt (via de enquête, gedurende het jaar), zijn aangesloten bij een regionale koepel, worden begeleid door Buurtwarmte of andere partijen van de Participatiecoalitie (NMF, LSA Bewoners, Buurkracht) of zijn bekend bij de regiopartners van deze monitor. Het kan ook zijn dat we ze kennen van hun deelname aan kennissessies, dat ze initiatiefnemer zijn van een proeftuinproject aardgasvrije wijken of dat we ze online tegen komen. Daarnaast lopen we de activiteiten van bekende lokale coöperaties na. Kortom: we verzamelen informatie op verschillende manieren.

Actief betrokken bij de warmtetransitie

Bewoners zijn op verschillende manieren betrokken bij de warmtetransitie in hun woonomgeving. In collectief verband nemen zij de volgende rollen op zich:

1. Bewustwording en activering: aandacht vestigen op het nut en de noodzaak van verduurzaming, andere bewoners informeren over alternatieven. Bewoners activeren, bijvoorbeeld met ondersteuning van energiecoaches om te verduurzamen.
2. Agenda en belangenbehartiging: bewonersbelangen behartigen bij de visie- en planvorming van de gemeente; bewoners informeren over de consequenties van plannen; participeren op lokaal bestuurlijk niveau in de besluitvorming over het gemeentelijke (en regionale) warmtebeleid; bijdragen aan en organiseren van lokale warmtedebatten en agenderen van relevante onderwerpen; bewonersbelangen behartigen richting een warmtebedrijf van een (stads) warmtenet.

Tekst gaat verder op de volgende pagina »»

3. Wijkgerichte aanpak warmteplannen: organiseren van een participatief planproces; samen met bewoners zoeken naar alternatieve warmtevoorzieningen op wijkniveau; onderzoek in gang zetten en projecten initiëren; participeren op lokaal bestuurlijk niveau in de besluitvorming.
4. Collectief opdrachtgeverschap: gezamenlijke opdrachtverlening of aanbesteding namens een collectief van meerdere individuele huishoudens.
5. Collectieve warmtevoorziening: gezamenlijk ontwikkelen, beheren, financieren en in eigendom nemen van een collectieve warmtevoorziening of lokale warmtebron met warmtenet, bijvoorbeeld in de vorm van een coöperatief warmtebedrijf.

7.2 | HUIDIGE SITUATIE 2020

Het aantal lokale warmte-initiatieven van en met bewoners neemt duidelijk toe. Dat zien we al een paar jaar en die trend zet door. In 2016 was nog maar een klein aantal bewonerscollectieven met lokale warmtevraagstuk bezig. In 2020 hebben we ruim honderd lokale warmte-initiatieven in het vizier. In de bijlage is een overzicht opgenomen van alle bij ons bekende lokale warmte-initiatieven. Dit zijn de initiatiefgroepen die voldoen aan de hierboven beschreven criteria, en die dus openbaar zichtbaar zijn als lokaal warmte-initiatief, actief meewerken aan lokale warmteplannen of redelijk uitgewerkte plannen en projecten hebben voor collectieve voorzieningen. We weten dat meer lokale burgerinitiatieven zich oriënteren op een rol in de warmtetransitie. De Participatiecoalitie heeft er ongeveer 400 op de radar¹.

Van de ruim honderd warmte-initiatieven die wij in het vizier hebben werkt een kwart (25%) aan een wijkplan, samen met gemeente, woningcorporatie en andere lokale partners. Hier komen op terug in 6.4. Driekwart van de honderd initiatieven (77 initiatieven) werkt aan de uitwerking van plannen voor collectieve projecten, voorzieningen of collectief opdrachtgeverschap.

De meeste lokale warmteprojecten ontstaan op initiatief van een al langer bestaande lokale energiecoöperatie. Ze waren al bezig met energiebesparing, wind- en zonprojecten en gaan nu ook met warmte aan de slag. Vanaf 2015 worden nieuwe coöperaties opgericht die zich specifiek richten op lokale warmte-activiteiten. Het Amsterdamse MeerEnergie (2015) is een goed voorbeeld. Rond 2018 zien we ook duidelijk nieuwe initiatieven ontstaan in

reactie op de warmteplannen van de gemeente. Zij willen invloed op het proces of maken zich zorgen over de voorgenomen plannen van de gemeente en richten een wijkcoöperatie of -stichting op. Het accent ligt in eerste instantie op belangenbehartiging van de wijkbewoners.

Lokale warmte initiatieven: warmtecoöperaties en initiatieven zonder rechtsvorm

Anders dan bij wind- en zonprojecten hebben de initiatiefnemers van warmteprojecten zich (nog) niet altijd verenigd in een organisatie met een rechtsvorm. Zelfs als ze uitgewerkte plannen hebben liggen, is een rechtsvorm niet altijd nodig. Een groep vrijwilligers kan bijvoorbeeld betrokken zijn bij het opstellen van een wijkvisie en wijkenergieplan, of nauw samenwerken met andere partijen die als penvoerder optreden en/of voor financiering zorgen. Voor de formalisatie van de samenwerking met de gemeente of andere stakeholders, kan het nuttig zijn om een juridische entiteit te zijn. Als vervolgens geld een rol gaat spelen, een collectief samen investeert of de groep een subsidie aanvraagt, dan is een rechtsvorm noodzakelijk. Daarnaast is een eigen organisatie wenselijk om gedeelde doelen langere tijd en met meerdere mensen te kunnen nastreven. In de praktijk richten dit soort actieve initiatiefgroepen vaak een coöperatie op zodra de plannen concreter worden. Zo zijn er inmiddels meerdere warmtecoöperaties of -stichtingen ontstaan.

Warmtecoöperaties in Nederland

Thermo Bello (Lanxmeer, 2013), Energie Coöperatie Duurzaam Heeg (Heeg, 2014), Buurtcoöperatie MeerEnergie (Amsterdam, 2015), Energiecoöperatie KetelhuisWG (Amsterdam, 2018), Stichting Aardwarmte Castricum (Castricum, 2018), Coöperatie Warmtenet Oost Wageningen (WOW) (Wageningen, 2018), Coöperatie VlieWaCo (Vlieland, 2020), Coöperatieve vereniging "Nieuwe Energie Oranjewijk" U.A. (Leeuwarden, 2019), Coöperatie de Groene Hub (Amsterdam, 2020), Stichting Duurzaam en Vitaal Mariahoeve ('s-Gravenhage, 2020), BEN Berkum Energieneutraal Coöperatie U.A. (Zwolle, 2020), Vereniging Zwik Energie Neutraal (Enschede, 2020), Venenwijk Energie(k) Anders (Wateringen, 2019), Stichting Duurzaam Hengstdal (Nijmegen, 2017).

Initiatieven zonder rechtsvorm

't Ecozand (s-Hertogenbosch), Kerschoten Energie Neutraal (Apeldoorn), Nieuwe Energie Vechtzoom (Utrecht).

¹ Participatiecoalitie, Voortgangsrapportage 2020 (volgt).

7.3 | COLLECTIEVE WARMTEPROJECTEN

In 2020 is het aantal initiatieven met concrete plannen en projecten voor een collectieve warmtevoorziening of collectief opdrachtgeverschap toegenomen tot minstens 77, dus 23 meer dan in 2019. In 2019 hadden we 54 van dit soort initiatieven op de radar. Deze toename is overigens niet alleen een gevolg van het ontstaan van nieuwe initiatieven, maar een gevolg van een intensievere analyse waardoor een nauwkeuriger beeld ontstaat.

Van deze initiatieven is een aantal bezig met groen gas of waterstof als vervanging van aardgas. De overgrote meerderheid richt zich op de kansen voor een lokaal warmtenet (64 van de 77 projecten). De diversiteit aan lokale warmtebronnen is groot. Veel aandacht gaat uit naar aquathermie uit oppervlaktewater, riool- en afvalwater of drinkwater (totaal: 39%). 11% wil gebruik maken van restwarmte van lokale bedrijven. Opvallend is het toenemende enthousiasme voor zonthermie, warmtewinning uit zonne-energie met zonnecollectoren. Er zijn plannen in Haarlem, Vlieland, Noordoostpolder (Nagele), 's-Hertogenbosch, Breda, Het Hogeland (Bedum) en Arnhem.

Daarnaast zijn er meerdere projecten waarbij warmte én groen gas wordt gewonnen uit gft-afval, mest en rioolwater. Ook zijn er projecten die waterstof uit wind winnen en interessante combinaties met groene stroom van zeewind. We beschrijven deze projecten in de laatste paragraaf (6.X).

De status of fase van deze projecten verschilt sterk. Eén coöperatief warmtebedrijf is operationeel (Thermo Bello). Verreweg de meeste projecten zijn in de onderzoekfase. Het meest vergaand ontwikkeld is het project in Terheijden (gemeente Drimmelen). Daar liggen de leidingen van een warmtenet in de grond en werkt de coöperatie verder aan de ontwikkeling van de warmtepomp met groene stroom uit een eigen windmolen en zonnepark. In Amsterdam, bij het woon- en werkcomplex Wilhelmina Gasthuis ligt een ontwerp zo goed als klaar voor een collectieve voorziening. Met de toekenning van gelden uit het Programma Aardgasvrije Wijken komt de stap van aanbesteding en realisatie steeds dichterbij.

Overigens zijn zeven projecten van de 64 warmtenetprojecten afgerond zonder dat ze een vervolg kregen. In Texel heeft de lokale coöperatie jarenlang een warmtecentrale met houtsnippers in beheer gehad die warmte leverde aan een wijkwarmtenet. Deze productie is in 2017 stopgezet omdat het niet langer rendabel was. In Midden-Drenthe (Hooghalen) en Kaag en Braassem (Rijpwetering) concludeerden de initiatiefnemers op basis van haalbaarheidsonderzoek dat een

warmtenet niet haalbaar was voor het buitengebied. In 2017 kwamen coöperatie deA, de woningcorporatie en het waterschap tot eenzelfde conclusie. Deze projecten zijn beschreven in de vorige monitors.

Als we naar de geografische spreiding kijken, dan valt op dat de meeste initiatieven voor collectieve projecten in Noord-Holland te vinden zijn, waaronder meerdere in Amsterdam, regio Gooi en Vechtstreek, Haarlem en Uitgeest.

7.1 Tabel: Lokale warmteprojecten, lokaal bewoners-initiatief

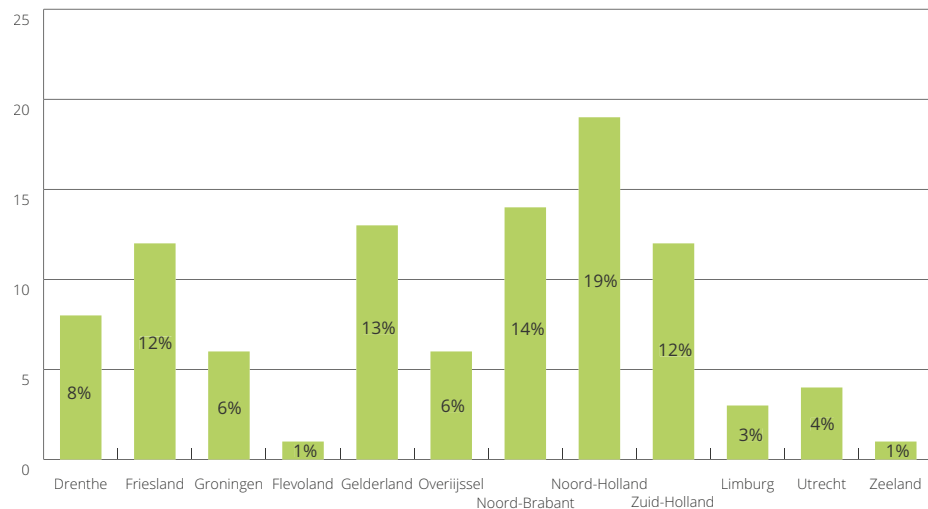
Type warmte-project	aantal projecten
Elektrisch (individuele warmtepompen in combinatie met een collectief wind- of zonnepark)	3
Groen gas	6
Waterstof (in combinatie met groen gas)	4
Warmtenet (diverse bronnen, met/zonder opslag)	64
Totaal	77

Haalbaarheidsonderzoek afgerond, uitgewerkte plannen.

7.2 Tabel: Warmtenetten, type warmtebronnen

Type warmtebron	aantal projecten	
TED (aquathermie uit drinkwater)	1	2%
TEO (aquathermie uit oppervlaktewater)	17	27%
TEA (aquathermie uit afvalwater)	7	11%
Aardwarmte (ondiepe en diepe geothermie)	4	6%
Biomassa	4	6%
Restwarmte	6	9%
Zonthermie	7	11%
Luchtwarmtepomp	2	3%
Combinaties van meerdere opties	11	17%
Onbekend	5	8%
Totaal	64	100%

7.1 Lokale warmte-initiatieven met collectief project per provincie

Figuur 7.1: Aantal initiatieven met collectieve projecten (totaal: 77). De meeste collectieve warmte-projecten bevinden zich in Noord-Holland.

7.4 | WIJKWARMTEPLANNEN, AARDGASVRIJE WIJKEN

Van de ruim honderd warmte-initiatieven die wij in het vizier hebben werkt een kwart (25%) aan een wijkplan, samen met gemeente, woningcorporatie en andere lokale partners. In deze gevallen gaat het om verkenningen op wijk- of dorpsniveau en zijn nog geen specifieke technieken in beeld.

In deze monitor concentreren we ons op lokale initiatieven, waarvan we weten dat bewoners zelf een actieve rol op zich nemen bij het planvormingsproces. Soms zijn ze initiatiefnemer van een wijkenergieplan. Zoals gezegd, er zijn veel meer bewonersgroepen betrokken bij het proces van planvorming met de gemeente, bijvoorbeeld als lid van een klankbordgroep of lokale werkgroep, maar daar hebben we minder goed zicht op.

Duurzaam Craneveer

Warmtetransitieplan Wijk van de Toekomst: "In overleg met de gemeente hebben wij het voor elkaar gekregen dat we dat plan zelf mogen maken. Natuurlijk samen met de gemeente, Liander en de omliggende grote bedrijven zoals (Rijnstate, OLM, Burgers Zoo. Door dit initiatief kunnen wij zelf als wijk aangeven wat we zouden willen en invloed uitoefenen op de resultaten."

Lokale overheden zijn veel actiever bezig met de warmtetransitie dan enkele jaren geleden. Hierdoor verandert de dynamiek in de relatie tussen lokale bewoners-initiatieven en de gemeente. In 2016 ontstonden lokale warmte-initiatieven bij bewoners vanuit de behoefte om vaart te maken met de energietransitie en de constatering dat de markt en overheid daarin tekortschoten. Deze groepen namen zelf initiatief en gingen aan de slag met innovatieve warmteoplossingen in hun eigen woonomgeving. Het was pionieren in een tijd dat het woord 'aardgasvrij' nog uitgevonden moest worden. Vaak namen zij de gemeente mee in hun projecten.

Met het Klimaatakkoord kregen gemeenten een regierol toebedeeld. Dit betekent onder andere dat zij eind 2021 een Transitievisie Warmte moeten opstellen en die daarna concretiseren in wijkuitvoeringsplannen. In de visie moet staan wanneer wijken van het aardgas af gaan en wat de mogelijke alternatieve energie-infrastructuren zijn voor de betreffende wijk. De speelruimte die lokale burgerinitiatieven krijgen, is mede afhankelijk van de manier waarop de gemeente vorm geeft aan de regierol. In het dynamische samenspel tussen de gemeente, bewoners en marktpartijen krijgt de lokale warmtetransitie vorm.

Het komende jaar zullen we meer zicht krijgen op deze ontwikkelingen, maar een van de gevolgen is al wel zichtbaar: we zien nieuwe burgerinitiatieven ontstaan in reactie op de plannen van de gemeente. Een voorbeeld is de vereniging ZwikEN uit Enschede die is opgericht door een groep bewoners die zich zorgen maakte over de visie van de gemeente en de manier waarop de bewoners in de plannen betrok. Dit zien we ook in Den Haag en Nijmegen.

In 7.9 beschrijven we een aantal voorbeelden van coöperaties en wijkinitiatieven die actief werken aan buurtenergieplannen (onder andere in Den Haag, Utrecht, Zwolle en Culemborg). In de bijlage is een initiatieven-lijst opgenomen met meer initiatieven.

7.5 | PROEFTUINEN AARDGASVRIJE WIJKEN

Een belangrijk programma voor de lokale warmtetransitie is het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW). Gemeenten kunnen subsidie aanvragen voor lokale warmteprojecten. In 2018 kregen 27 gemeenten een substantieel bedrag uitgekeerd om te experimenteren met het aardgasvrij maken van wijken. Het doel van PAW is om te leren op welke wijze de wijkgerichte aanpak kan worden ingericht en opgeschaald. Dat leren vindt plaats in proeftuinen. Het programma ondersteunt het doel om tot en met 2030 in totaal 1,5 miljoen woningen en andere gebouwen te verduurzamen (aardgasvrij te maken). Op 26 oktober 2020 is de tweede ronde subsidies toegekend aan negentien nieuwe gemeenten.

Bij negentien proeftuinen zijn lokale initiatieven betrokken: negen in de eerste ronde en tien in de tweede ronde. Bij minstens acht proeftuinen zijn lokale initiatieven of coöperaties de initiatiefnemers en primaire trekkers van de projecten. De gemeente is partner en aanvrager van de subsidie. In de andere gemeenten zijn de lokale warmte-initiatieven partners in het project en zijn andere partijen leidend. De relatie tussen lokaal initiatief en gemeente verschilt dus sterk per project.

Het is overigens niet altijd zichtbaar voor de buitenstaander welke partij als eerste het initiatief heeft genomen. Succes kent vele vaders en gaandeweg kunnen de rollen veranderen. Zo is in Hilversum het plan voor de proeftuin ontstaan bij een groep bewoners die zich in 2014 als Meentkracht had verenigd. Ze wilden hun actieplan Meent Gasvrij in de eerste ronde PAW indienen in 2018, maar kregen de gemeente niet tijdig aan hun zijde. Het plan is verder ontwikkeld door de gemeente, ingediend voor de tweede ronde en recent toegekend. De gemeente is trekker, een van de oorspronkelijke initiatiefnemers van het eerste uur is betrokken onder de vlag van de wijkvereniging.

In beide rondes (2018, 2020) zijn er ook aanvragen van lokale initiatieven niet toegekend. Dat is voor de initiatiefnemers en de gemeenten uiteraard teleurstellend, want er is veel tijd in de voorbereiding gaan zitten en zonder een flinke investeringssubsidie kunnen ze moeilijk verder.

In het laatste deel van dit hoofdstuk zijn beschrijvingen opgenomen van de meeste PAW-projecten (met en zonder toekenning).

7.3 Tabel: aantal proeftuinen met lokale warmte-initiatieven

	Totaal aantal proeftuinen	Rijks-bijdrage	Aantal proeftuinen met lokaal warmte-initiatief (bottom-up)	Budget voor proeftuin met lokaal warmte-initiatief
PAW 2018: eerste ronde	27 (totaal 74 aanvragen)	120 miljoen euro	9 (33% van totaal) 3 niet toegekend	34,5 miljoen euro (-29%)
PAW 2020: tweede ronde	19 (totaal 71 aanvragen)	100 miljoen euro	10 (53% van totaal) 8 niet toegekend	niet bekend

7.4 Tabel: Warmte-initiatieven: energiecoöperaties, stichtingen, initiatieven zonder geen rechtsvorm

Eerste ronde	Tweede ronde
<p>Lokaal initiatief als initiatiefnemer/trekker:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Coöperatie Warmtenet Oost Wageningen (WOW) (Wageningen) • Traais Energie Collectief (Drimmelen) • Stichting Paddepoel Energiek/ Grunneger Power (Groningen) • Energzy Koöperasje Garyp (EKG) (Tytsjerksteradiel) • Coöperatieve Verenging Energiek Nagele U.A. (Noordoostpolder) <p>Als partner:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lopster Energie Coöperatie (LOPEC) (Loppersum) • Coöperatie VlieWaCo (Vlielandse Warmte Coöperatie) (voormalige Werkgroep Duinwijk) (Vlieland) • Zeeuwind (Middelburg) • Coöperatie Pekela Duurzaam / werkgroep Boven Pekela Energie Neutraal (geen rechtsvorm) (Pekela) 	<p>Lokaal initiatief als initiatiefnemer/trekker:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Energiecoöperatie KetelhuisWG (Amsterdam) • Coöperatie Energie(k) Ansen (De Wolden) • Coöperatie Wijnjewoude Energie Neutraal (Opsterland) • Buurtinitiatief 't Ecozand ('s-Hertogenbosch, geen rechtsvorm) <p>Als partner:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Meent Aardgasvrij/ Stichting Hilversumse Meent (Hilversum, wijkvereniging, voorheen bewonersgroep Meentkracht) • Coöperatie Deltawind (Goeree-Overflakkee) • Coöperatie Lingewaard Energie (Lingewaard) • BEN Berkum Energieneutraal Coöperatie U.A. (Zwolle, 2020) • Stichting Duurzaam Hengstdal (Nijmegen) • Kerschoten Energie Neutraal (Apeldoorn, geen rechtsvorm)

Eerste ronde	Tweede ronde
<p>Aanvraag gedaan, niet toegekend:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Heuvelrug Energie (Utrechtse Heuvelrug) • DEC-Oisterwijk (Oisterwijk) • Hedikhuizen Duurzaam (Hedikhuizen) 	<p>Aanvraag gedaan, niet toegekend:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gebiedscoöperatie Nieuwkoop (Nieuwkoop) • Energiecoöperatie Wijdemeren (Wijdemeren) • Energiecoöperatie Gooise Meren Wattnu U.A. (Gooise Meren) • Bredase Energie Coöperatie (BRES)(Breda) • Energie Coöperatie Durabel (Groningen) • ZutphenEnergie (ZE)(Zutphen) • Energiecoöperatie Nieuwe Energie Oranjewijk (NEO) (Leeuwarden) • Energie Coöperatie Duurzaam Heeg (Heeg)

Eerste leerervaringen: zoeken naar een rol

Belangrijke leerervaringen dienen zich aan in de proeftuinen van het programma Aardgasvrije wijken waar ook meerdere lokale initiatiefnemers bij betrokken zijn. Het is voor alle partijen duidelijk nog zoeken naar hun rol, constateert het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) in de voortgangsbrief Programma Aardgasvrije Wijken (januari 2020). Gemeenten geven aan dat de samenwerking met stakeholders en met name de participatie en communicatie met bewoners en gebouweigenaren veel intensiever blijkt dan gedacht: “Laagdrempelig persoonlijk contact met bewoners en eigenaren is nodig en dat proces vergt aanzienlijke tijdsinspanning”. Om de gemeenten tegemoet te komen geeft de minister in de tweede ronde van het Programma Aardgasvrije Wijken dan ook meer ruimte om proces- en advieskosten in het budget mee te nemen.

Het gewenste ‘laagdrempelige persoonlijk contact’ is precies waar de lokale warmte-initiatieven zich mee bezighouden. De initiatieven ontstaan vanuit een groep wijkbewoners en ze werken voor en met andere wijkbewoners. Deze groepen zijn daarmee voor de hand liggende partners van de gemeente. In de voortgangsbrief is te lezen dat gemeenten verschillend omgaan met betrokkenheid van bewoners, en dit soort lokale initiatieven.

Voortgangsbrief Programma Aardgasvrije Wijken:

“De vormgeving van het participatieproces om te komen tot keuzes voor technieken en business cases verschilt tussen de proeftuinen. Een deel van de gemeenten zoekt samen met de bewoners naar oplossingen zonder van tevoren te weten wat hier uit komt. Dit is zeker het geval indien er actieve bewonersgroepen of energiecoöperaties zijn die al initiatieven nemen. Vaak wordt hier ook breder gekeken dan de energietransitie, naar maatregelen die de leefomgeving in de buurt of wijk verbeteren. Een ander deel communiceert wel met de bewoners over het proces, maar wacht met actieve participatie totdat er een duidelijk aanbod ligt”. (22 januari 2020)

De samenwerking met gemeente vraagt tijd van lokale initiatiefnemers. Samenwerken aan een warmteplan betekent deelnemen aan informatiebijeenkomsten, ateliers, stuurgroepen, werk- en klankbordgroepen, reageren op onderzoeksrapporten, formuleren van zienswijzen op de warmteplannen, enzovoort. In sommige gemeenten is een vergoeding beschikbaar voor deelnemers, maar meestal vraagt het op vrijwillige basis tijd van lokale initiatiefnemers. Deze tijd kan niet besteed worden aan eigen projecten en plannen en aan het activeren van medebewoners.

Een constructieve samenwerking met de gemeente opent nieuwe mogelijkheden. Zo komen in de proeftuinen voor aardgasvrij wijken substantiële gelden beschikbaar om innovatieve collectieve warmteprojecten daadwerkelijk te realiseren. Tegelijkertijd kan de afhankelijkheid van de gemeente soms ook vertragend werken, stelt een initiatiefnemer: “Onze gemeente loopt over aan taken in de energietransitie. Te weinig capaciteit. Zo wilden wij bij de herstructurering van een park een verkenning naar warmtekoelopslag (WKO) doen, maar omdat de gemeente zich beperkt tot drie wijken voor duurzame warmte tot 2030, wilde ze niet meewerken”. Vergelijkbare geluiden, gehoord in gesprekken en via de enquête voor deze monitor, zijn ook in andere regio’s hoorbaar. Het is aan een toekomstige evaluatie om deze dynamiek in de relatie tussen gemeente en burgerinitiatieven nader te analyseren.

7.6 | ENERGIE SAMEN | BUURTWARMTE EN ANDERE SAMENWERKINGSVERBANDEN

Lokale warmte-initiatieven weten elkaar te vinden in regionale en landelijke netwerken. Energie Samen | Buurtwarmte, onderdeel van de landelijke koepel Energie Samen, bundelt de krachten van warmtecoöperaties. Op landelijk en provinciaal niveau werken deze partijen samen met HIER opgewekt, de Natuur- en Milieufederaties, Buurkracht en LSA bewoners onder de vlag van de Participatiecoalitie. Deze beweging hecht veel waarde aan een intensieve betrokkenheid van bewoners bij de warmtetransitie en de partijen werken samen aan de begeleiding van 100-150 bewonersinitiatieven die hun wijk met een eigen plan aardgasvrij willen maken. Hierbij stimuleert de Participatiecoalitie lokale initiatiefnemers om afspraken met de gemeente vast te leggen zodat de rollen in de lokale samenwerking helder zijn en vastliggen.

Energie Samen | Buurtwarmte ontwikkelt trainingen, producten en diensten voor coöperatieve ontwikkeling van wijkwarmteplannen en -projecten. Dit omvat een model buurtaanpak met een grote betrokkenheid van bewoners, zowel bij het maken van een buurtenergieplan als bij de warmteoplossing zelf. Centraal in de buurtaanpak staat het versterken van eigenaarschap en onderlinge relaties (gemeenschapsvorming of community building) en het opbouwen van de wijkorganisatie. De aanpak is uitgewerkt in een 12-stappenplan met verschillende fases waarin buurtbewoners in collectief verband de mogelijkheden voor hun wijk verkennen en dit vervolgens aan de hand van haalbaarheidsonderzoeken concretiseren tot een integraal ontwerp- en uitvoeringsplan voor de wijk. In Zwolle en Culemborg is ervaring opgedaan met deze buurtwarmte-aanpak: in Zwolle in de wijk Assendorp (initiatief 50 Tinten Groen Assendorp) en in Culemborg in twee wijken.

Er zijn circa 60 initiatieven verbonden aan Buurtwarmte, waarvan er tien bezig zijn met projectontwikkeling. Dit zijn onder andere Thermo Bello, Wageningen Benedenbuurt, Grunneger Power, Energie Coöperatie Duurzaam Heeg en Ketelhuis WG. Deze initiatieven delen hun kennis en ervaringen, en helpen anderen op weg.

Figuur 7.2: Buurtwarmte 12-stappenplan. In dit schema zijn de projectfasen aangegeven dat een lokaal warmte-project doorloopt. De meeste initiatiefnemers werken aan een Buurtenergieplan en verkennen de mogelijkheden aan de hand van haalbaarheidsonderzoeken. Een aantal initiatieven heeft een conceptontwerp of uitvoeringsplan uitgewerkt en staat op het punt dit te vertalen naar een aanbestedingsdocument (Ketelhuis WG, Coöperatie Warmtenet Oost Wageningen).

Buurtwarmte aanpak in Zwolle: 50 Tinten Groen Assendorp

In Zwolle is de wijk Assendorp met het initiatief 50 Tinten Groen Assendorp in 2017 begonnen met systematische verduurzaming van de huizen uit 1900 en 1930. De wijk stond in de eerste Transitievisie Warmte van de gemeente ingekleurd als laatste aan de beurt. Met de Buurtwarmte aanpak werken ze aan bewonersbetrokkenheid. Ze breiden stapsgewijs hun netwerk uit via straatambassadeurs en houden huiskamergesprekken, bewonersavonden en warmtecafés voor inhoudelijke gesprekken. Iedere maand staan ze in de wijkkrant met een persoonlijk verhaal van bewoners over verduurzaming en voeren maatregelen uit via straatacties. Met nieuwe ontwikkelingen in warmte verdiepen ze zich sinds kort in de mogelijkheden voor warmte met hybride warmtepompen, WKO's en zonPVT. Daarnaast werken ze samen met andere initiatieven in de stad en de gemeente om de onderlinge samenwerking binnen de warmtetransitie te verbeteren, onder andere met een Community of Practice onder begeleiding van DRIFT en Energie Samen | Buurtwarmte.

7.2 Buurtwarmte 12-stappenplan

7.7 | INVLOED, ZEGGENSCHAP, LOKAAL EIGENDOM EN WARMTESCHAPPEN

Wat drijft de lokale initiatiefnemers? Vraag je ernaar of kijk je op de websites dan zie je dat het hen gaat om zeggenschap en invloed. Bewoners willen invloed hebben op hun eigen warmtevoorziening. Ze willen op z'n minst meedenken over hoe die er uit gaat zien in de toekomst en invloed houden op de prijsvorming, duurzaamheid en leveringszekerheid. De warmtevoorziening in eigendom nemen is een van de mogelijkheden om zeggenschap te verkrijgen.

Veel initiatieven houden zich bezig met de vraag over eigenaarschap: Wie wordt eigenaar van de warmtebronnen, warmtenetten of groen gasinstallaties? Wie heeft de regie bij de ontwikkeling, aanbesteding en opdrachtverlening van een nieuw systeem? Hoe houden we invloed op de warmteprijs? Collectief eigendom van een wijkwarmtevoorziening komt in Nederland nog weinig voor. Voorlopig is Thermo Bello uit Culemborg de enige warmtecoöperatie van bewoners met een warmtebedrijf in eigen beheer. Het bedrijf wint warmte uit drinkwater en distribueert dat in de wijk.

In Amsterdam, Wageningen, Terheijden (gemeente Drimmelen) en elders wordt intensief nagedacht over coöperatief eigendom. Vaak verwijst men naar Denemarken waar het heel gebruikelijk is dat de warmteafnemers zelf eigenaar zijn van de collectieve warmtevoorziening. Gespecialiseerde dienstenbedrijven nemen de ontwikkeling en exploitatie van deze warmtenetten voor hun rekening. Overigens is ook in Nederland collectief eigendom van een warmtevoorziening binnen een VVE gebruikelijk.

Niet alle lokale initiatiefnemers willen zo ver gaan. Als een andere partij het goed regelt en er zijn mogelijkheden voor medezeggenschap dan is het ook goed. Zoals een initiatiefnemer het verwoordde: "Ik bemoei me er mee om me er straks niet meer mee te hoeven bemoeien".

In het Klimaatakkoord zijn geen afspraken vastgelegd over lokaal eigendom van warmtevoorzieningen, zoals het geval is voor wind- en zonneparken. Energie Samen streeft ook naar lokaal eigendom van lokale warmtevoorzieningen en introduceerde het concept van een 'Warmte Energie Gemeenschap' of 'Warmteschap' in een reactie op de consultatie over de nieuwe Warmtewet 2.0.

Het Warmteschap, coöperatief warmtebedrijf

In juli 2020 reageert Energie Samen op de consultatie voor de nieuwe Warmtewet. Hierin betoogt de belangenvereniging dat het wenselijk is om een duidelijk onderscheid te hebben tussen (1) marktpartijen én (2) groepen burgers, gemeenten of kleine ondernemingen die zich als lokale partij gaan bewegen in de warmtemarkt. Energie Samen stelt voor om het begrip Warmte Energie Gemeenschap te definiëren in de Warmtewet 2.0. Hierin wordt aangesloten bij de Europese definitie van energiegemeenschappen (zie hoofdstuk 2).

Een Warmteschap of warmte energiegemeenschap is een juridische entiteit die:

- a. Gebaseerd is op vrijwillige en open deelname en waarover leden of aandeelhouders (denk aan natuurlijke personen, lokale autoriteiten zoals gemeenten, of kleine ondernemingen) feitelijke zeggenschap hebben.
- b. Waarvan het hoofddoel veeleer bestaat uit het bieden van milieu-, economische of sociale gemeenschapsvoordelen aan haar leden of aandeelhouders of aan de plaatselijke gebieden waar ze werkzaam is dan wel winst maakt, en;
- c. Zich bezig kan houden met de productie (waaronder uit hernieuwbare bronnen), distributie, levering, verbruik, aggregatie, energieopslag, energie-efficiëntie diensten, of het aanbieden van andere energiediensten aan haar leden of aandeelhouders.

bron: Reactie Energie Samen op consultatie Warmtewet 2.0 (31 juli 2020)

7.8 | FINANCIERING

De financiering van collectieve warmteprojecten is een van de grote uitdagingen waar lokale initiatiefnemers tegenaan lopen en dat begint al in de idee- en planfase. Dat is anders dan bij wind- en zonne-energieprojecten, want daar gaat het om bewezen technologie en processen, die in principe goed financierbaar zijn.

De verschillende projectfasen (vroege fase haalbaarheidsonderzoek, projectontwerp, ontwikkeling, bouw en exploitatie) hebben elk een eigen financieringsbehoefte.

De lokale warmte-initiatieven bevinden zich vrijwel allemaal in een vroege fase; namelijk in de opstart-, onderzoek- of planvormingsfasen. In deze fasen is financiering nodig voor de inhuur van specialisten, haalbaarheidsonderzoek

en - minstens zo belangrijk - voor de begeleiding van het proces. De lokale initiatiefnemers willen de plannen in nauwe samenspraak met wijkbewoners ontwikkelen en dat vraagt tijd, aandacht en kennis. Ook de proces- en advieskosten moeten gedekt zijn. Meestal zorgt de gemeente en/of provincie voor ondersteuning in de vorm van subsidie. Zo ondersteunde de provincie Zuid-Holland minstens vijf lokale warmte-initiatieven in de opstartfase, al dan niet met cofinanciering van de gemeenten. In Groningen biedt het Nationaal Programma Groningen (NPG) ondersteuning. Verder bieden ook Europese subsidies in deze fase uitkomst, onder andere voor de Vruchtenbuurt in Den Haag.

Europese subsidie voor het aardgasvrij maken van Zuid-Hollandse wijken

Tien wijken in Zuid-Holland ontvingen 300.000 euro subsidie om van het aardgas af te gaan. Hiervan komt 2,7 miljoen euro uit het European Local Energy Assistance (ELENA)-subsidiebudget van de Europese Investeringsbank (EIB), bedoeld voor lokale energie-initiatieven. De rest van het bedrag is afkomstig van de provincie Zuid-Holland.

Coöperatie Duurzame Vruchtenbuurt uit Den Haag ontvangt voor haar initiatief Warm in de Wijk de Elena-subsidie die 'naar verwachting bij zal dragen aan het uitvoeren van benodigde technische studies, haalbaarheidsstudies, energiestudies, proceskosten en een groot participatietraject voor de pilot in de Vruchtenbuurt.'

Zodra een plan levensvatbaar is, is financiering nodig voor de verdere uitwerking tot een meer gedetailleerd ontwerp. Het Rijk is met de proeftuinen uit het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) een belangrijke financier van deze fase. De uitkering is bedoeld voor de onrendabele top, waardoor de kosten hoger uitvallen dan op dit moment het geval is. Feitelijk wordt voor PAW een investeringssubsidie verstrekt die ook een deel van de ontwikkelkosten dekt. In de tweede ronde konden ook proces- en advieskosten worden meegerekend. Zoals eerder aangegeven is dat van groot belang: het kost veel tijd om bewoners en andere stakeholders te betrekken in het proces. Deze proceskosten lijken overigens voornamelijk bedoeld te zijn voor de gemeente en niet of nauwelijks voor de proceskosten van lokale initiatiefnemers. Dit is een belangrijk aandachtspunt, want geldgebrek begrenst de mogelijkheden van de coöperatie of burgerinitiatiefgroep, zo geven meerdere initiatiefnemers aan.

De afhankelijkheid van de proeftuinsubsidie en daarmee van de gemeente, maakt ook kwetsbaar. Lokale warmte-initiatieven zonder subsidie lopen in deze fase tegen een belangrijke barrière op. Ze kunnen dan eigenlijk moeilijk verder met hun plannen. Eerder is al aangegeven dat de afhankelijkheid van de gemeente, als aanvrager en ontvanger van de subsidie, problematisch kan zijn (zie 6.5).

Voor de bouw- en exploitatiefase is de SDE++-subsidie van belang om de business case sluitend te krijgen. Sinds 2020 kunnen aquathermie projecten een SDE-aanvraag indienen.

Tenslotte is een bancaire financiering nodig. De banken zijn op dit moment terughoudend, met name omdat er nog weinig ervaring is met lokale warmteprojecten. De coöperatieve warmteprojecten zijn zowel technologisch als sociaal innovatief; met aquathermieprojecten is nog relatief weinig ervaring opgedaan en het coöperatieve beheer komt in Nederland nog weinig voor.

De financieringsvraag heeft de aandacht van de koepel Energie Samen. Zo is de hoop dat het beoogde ontwikkelfonds op termijn ook beschikbaar komt voor coöperatieve warmteprojecten. Met TNO en een aantal banken wordt een financieringsmodel voor coöperatieve warmtenetten uitgewerkt (met een Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+) subsidie).

Nationale subsidieregelingen

DEI+-subsidie: Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie. Subsidie bedoeld voor innovatieve pilotprojecten en demonstratieprojecten die bijdragen aan energie efficiëntie en CO²-emissiereductie. Het is beschikbaar voor hernieuwbare energiebronnen, zoals windenergie, zonne-energie en geothermische energie. MOOI-subsidie: Missiegedreven Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie Gebouwde omgeving. Subsidie bedoeld voor investeringen in meerjarig missiegedreven onderzoek en (door)ontwikkeling in de gebouwde omgeving met een koppeling van technologische innovatie aan niet-technologische innovatie. Deze subsidie is voor innovatieprojecten die de gebouwde omgeving CO²-vrij maken met oog voor circulariteit, luchtkwaliteit en natuur.

7.9 | VOORBEELDEN: SAMENWERKEN AAN LOKALE WARMTEPLANNEN

In meerdere gemeenten werken lokale initiatiefnemers aan warmteplannen voor hun buurt, wijk of dorp. Dat doen ze op eigen initiatief of op initiatief van de gemeente die een warmtevisie of wijkplan opstelt en daar bewoners bij betreft. We lichten er twee voorbeelden uit, uit Den Haag en Utrecht, omdat e een beeld geven van de verschillende rollen die de gemeente en lokale initiatiefnemers op zich nemen bij het maken van de warmteplannen. In Den Haag volgt de gemeente volgt een top-down én bottom-up strategie. Ook in Utrecht werken de gemeenten, de lokale coöperatie Energie-U en wijkinitiatieven intensief samen om te zorgen voor een stevige betrokkenheid van bewoners. In beide gemeenten zijn de coöperaties al meerdere jaren actief bezig met de warmtetransitie. Er zijn natuurlijk veel meer voorbeelden van coöperaties of lokale warmte-initiatieven die een actieve rol op zich nemen bij de planvorming. Een evaluatie daarvan is nog niet beschikbaar.

Den Haag: een top-down en bottom-up strategie

Den Haag is al langere tijd een warmte hotspot waar een groot aantal lokale warmte-initiatieven actief is. Ze werken samen onder de vlag van Stichting Duurzaam Den Haag, binnen de werkgroep Duurzame warmte. Er is inmiddels een flink aantal haalbaarheidsstudies gedaan, waarin voor meerdere wijken verschillende warmteopties zijn doorgerekend op haalbaarheid. De eerste studies stammen al van voor 2012. Opvallend vaak zijn bewoners de initiatiefnemer van deze onderzoeken, of zijn ze actief betrokken. Ze zien kansen met geothermie, biomassa of riool- en afvalwater, industriële restwarmte en warmte uit oppervlaktewater. De Haagse Vruchtenbuurt werkt aan een plan voor een warmtenet met aquathermie. Het initiatief ontving dit jaar een ELENA-subsidie om het plan verder uit te werken.

In 2018 is de gemeente gestart met het opstellen van wijkenergieplannen voor tien tot elf 'groene energiewijken', waaronder één proeftuin (PAW). De gemeente loopt daarmee vóór op de afspraken van het Klimaatakkoord over de wijkuitvoeringsplannen.

Interessant is dat Den Haag bewust twee strategieën inzet: een top-down én een bottom-up strategie. Bij drie wijken voert de gemeente de regie bij het opstellen van de plannen, bij de andere acht wijken hebben bewonersinitiatieven een trekkende rol.

In de wijken waar bewoners de regie voeren (bottom-up) worden de plannen in nauwe samenspraak met de bewoners gemaakt. Bewonersinitiatieven staan aan de lat in de wijken Vogelwijk, Ypenburg, Vruchtenbuurt, Benoordenhout, Statenkwartier (Scheveningen), Koningsplein en omgeving, Noordpolderbuurt en Moerwijk-Oost. Hier waren al lokale warmte-initiatieven, coöperaties of bewonersgroepen actief, of ze zijn gevormd met ondersteuning van Stichting Duurzaam Den Haag. De bestaande plannen, zoals die van de Vruchtenbuurt, worden meegenomen in de nieuwe wijkenergieplannen.

In het Statenkwartier trekt Buurtenergie Statenwarmte de kar, een initiatief van bewoners, gesteund door Stichting Wijkoverleg Statenkwartier en Buurtenergie Statenkwartier (BES), waarbij tientallen vrijwilligers uit de wijk betrokken zijn. Statenwarmte heeft subsidie aangevraagd bij de gemeente om onderzoek te kunnen doen en bewoners te ondersteunen. "We zijn Statenwarmte gestart omdat de gemeenteraad van Den Haag de doelstelling had uitgesproken om in het jaar 2030 de wijken niet meer met aardgas te verwarmen. En wij de zorg hadden dat er door de gemeente zou worden besloten over een aardgasloze oplossing in de wijk zonder dat wij als bewoners daar iets over te zeggen zouden krijgen". De intensieve bewonersaanpak sluit weerstand binnen een wijk overigens niet uit. Zo vindt een aantal wijkbewoners in het Statenkwartier dat de groep veel te snel gaat. Ze wachten liever tot de stand van de techniek verder is gevorderd.

In een van de wijken waar de gemeente de regie (top-down) voert, de wijk Mariahoeve en Marlot, was nog geen actieve bewonersgroep aanwezig die zich met energie bezighield. Deze is in reactie op de plannen van de gemeente juist ontstaan: de gebiedscoöperatie GCWijk25 is in oprichting. De gemeente geeft aan dat voor het grootste deel van de wijk een collectief middeltemperatuur warmtenet de meest geschikte oplossing is. De initiatiefnemers van GCWijk25 plaatsen vraagtekens bij de uitgangspunten van het beleid van de gemeente; ze vinden de insteek te smal en pleiten voor een meer integrale visie op de wijk waarin ook sociale en economische aspecten meegenomen worden in de planvorming.

Lokale initiatiefnemers Mariahoeve in Den Haag reflecteren op het proces:

Nieuwe gebiedscoöperatie GCW25:

// “De haalbaarheidsstudies zijn technisch en financieel ingestoken. De sociale component ontbreekt. Wat betekent dit voor de bewoners? Wat gaat het hen kosten? Wat levert het op voor de wijk? In mijn oude werk, ontwikkelingssamenwerking, worden voor grootschalige infrastructurele projecten een ‘social impact assessments’ uitgevoerd. Dat is hier ook nodig.”

“Het beleid van de gemeente is gericht op ‘van het gas af’ en minder energieverbruik. Wij stellen fundamentele vragen over de netto-opbrengst van het voorkeursscenario op CO2-reductie, maar daarboven vooral ook wat de impact van een marktgedreven warmtevoorziening zal zijn op de lokale economie en de sociale cohesie in de wijk. Wij vragen om ruimte om vanuit deze alternatieve uitgangspunten in samenwerking met de gemeente het alternatieve scenario door te denken, maar vinden daarvoor bij de gemeente vooralsnog geen gehoor. We missen de middelen om een alternatief plan te ontwikkelen en met de buurt te delen, een plan dat anticipeert op de Omgevingswet, in lijn is met Europees beleid (Leave Nobody Behind) én met de internationale Duurzame Ontwikkelingsdoelen. Deze vraag ligt nu voor bij de politiek”.

//

Utrecht: de warmtetransitie van onderaf

De Utrechtse Energiecoöperatie Energie-U is nauw betrokken bij activiteiten van de gemeente, die in 2030 aardgasvrij wil zijn. Energie-U is deelnemer in de stuurgroep van de gemeente van het programma Aardgasvrij. Daarnaast biedt de coöperatie ondersteuning aan buurtbewoners. Sinds 2018 organiseert de coöperatie bijeenkomsten ‘Aardgasvrij in eigen wijk’, waaruit vijf nieuwe wijkinitiatiefgroepen zijn ontstaan. De coöperatie ondersteunt wijkinitiatieven en heeft met hulp van Stichting DOEN een speciaal programma voor een buurtaanpak ontwikkeld, genaamd ‘Warmtetransitie van onderaf’. De coöperatie zorgt voor kennissessies en webinars voor wijkbewoners over de warmtetransitie, ondersteunt buurtgroepen en stimuleert krachtenbundeling en uitwisseling. Daarnaast ijveren actieve leden van Energie-U voor een stevige rol voor bewoners in het grotere proces naar aardgasvrije wijken.

De wijk Vechtzoom uit Overvecht-Noord is als een van de eerste wijken aangewezen, waarvoor de gemeente met bewoners en belanghebbenden een warmteplan opstelt. De plannen van de gemeente leidden tot het ontstaan van een nieuw burgerinitiatief: Nieuwe Energie Vechtzoom. Een kerngroep van actieve bewoners volgt de plannen van de gemeente en zorgt voor verbinding met de wijkbewoners. In een buurtmanifest formuleerden ze randvoorwaarden waaraan de aardgasvrije warmtealternatieven moeten voldoen, waaronder de voorwaarden dat de woonlasten niet mogen stijgen, comfort en betrouwbaarheid zijn gegarandeerd en bewoners blijvende invloed hebben op de warmteleverancier (in het geval van een warmtenet). Een ruime meerderheid van de bewoners steunt dit manifest waarmee de kerngroep een ruim mandaat heeft om met de gemeente en andere partners verder te praten. In 2020 verkenden ze de mogelijkheden van een buurtwarmtenet.

De gemeente Utrecht heeft een team opgezet, de Expeditie Warmte, voor bewoners die een nieuwe warmtebron willen benutten voor hun buurt. Het team koppelt bewonersgroepen aan een bedrijf die ze op technisch en financieel vlak helpt. Energie-U en Energie Samen | Buurtwarmte werken tegelijkertijd met de initiatiefgroepen aan een goed buurtplan.

De coöperatie Energie-U houdt zich overigens al langere tijd bezig met de Utrechtse warmtetransitie. Zo stelde de coöperatie en lokale partners in 2016 het Manifest Utrechtse Stadsverwarming (2016) op en participeerde ze aan de Regietafel Energietransitie van de gemeente in datzelfde jaar.

Nieuwe Energie Vechtzoom

// “Nieuwe Energie Vechtzoom is in 2018 ontstaan als een initiatief van bewoners van de Vechtzoom. Overvecht-Noord, de wijk waar onze buurt in ligt, is in 2017 aangewezen als wijk die als eerste bestaande wijk in Utrecht zal overschakelen naar een duurzaam alternatief voor aardgas. Wij zien dat als een positieve, maar ook wel ambitieuze doelstelling. Wij willen daar op een voor ons haalbare en passende wijze een bijdrage aan kunnen leveren”.

www.energievechtzoom.nl

//

7.10 | VOORBEELDEN: SAMENWERKEN AAN COLLECTIEVE PROJECTEN

In dit gedeelte beschrijven we een aantal voorbeelden van lokale collectieve warmteprojecten om zicht te geven op de praktijk van lokale warmte-initiatieven. In de bijlage is een totaaloverzicht te vinden van alle lokale warmte-initiatieven die we voor deze monitor in beeld hebben. Een aantal warmte-initiatieven is beschreven in de monitor 2019 en de monitors van voorgaande jaren; meer informatie over deze initiatieven vind je ook op de website van Buurtwarmte, Energie Samen, HIER opgewekt en op de websites van de initiatiefnemers. Voor deze editie van de Lokale Energie Monitor 2020 lichten we initiatieven uit waar belangrijke voortgang is geboekt, en die nog niet eerder zijn beschreven.

De projecten zijn geclusterd naar type project: (1) warmtenetten met en warmtebron aquathermie oppervlaktewater, afvalwater, zonthermie, (2) projecten met groen gas, waterstof (en zonne-energie) en (3) projecten met collectief opdrachtgeverschap voor verduurzaming van meerdere individuele woningen.

WARMTENET MET WARMTEBRON AQUATHERMIE

Traais Energie Collectief, Drimmelen, Noord-Brabant

De lokale coöperatie, het Traais Energie Collectief (TEC) is mede-initiatiefnemer van een plan om een innovatief warmtenetwerk aan te leggen in het centrum van Terheijden in gemeente Drimmelen. Het idee is om warmte aan de rivier de Mark te onttrekken om, aangevuld met warmte uit biomassa, openbare gebouwen en voorzieningen en huishoudens in het centrum van Terheijden van warmte te voorzien. Huishoudens bepalen zelf of ze wel of niet mee willen doen. De gemeente Drimmelen heeft een rijkssubsidie van 3,4 miljoen euro gekregen van het ministerie van BZK uit de regeling Proeftuinen Aardgasvrije Wijken. In 2019 zijn de warmteleidingen aangelegd. De komende jaren volgt de bouw van de warmtepomp en warmtekoudeopslag en de aansluiting van de eerste afnemers.

Paddepoel Buurtwarmtenet en opschaling naar meer wijken, stad Groningen

In de stad Groningen werken Stichting Paddepoel Energiek en stadscoöperatie Grunneger Power sinds 2018 aan plannen voor een buurtwarmtenet, te voeden met warmte uit water (aquathermie), in combinatie met een buurtwarmtepomp op windmolenstroom van windparken op zee. De initiatiefnemers willen het lokale warmtenetwerk zoveel mogelijk vormgeven van onderop. Het oorspronkelijke plan

was gericht op de wijk Paddepoel waar in 2018-2019 met bewoners is gewerkt aan een wijkwarmteplan. Er is een buurtonderzoek uitgevoerd, er zijn meerdere buurtbijeenkomsten gehouden en buurtbewoners waren actief in klankbord- en werkgroepen. Eind 2019 was dit gereed en werd het conceptontwerp voor een collectieve warmtevoorziening gepresenteerd aan 200 bewoners uit de buurt. In 2020 is het project opgeschaald naar drie wijken (Paddepoel, Selwerd en Vinkhuizen). Het oorspronkelijke projectgebied met 450 woningen is uitgebreid naar ongeveer 3.200 woningen met vergelijkbare woningtypen (bouwjaar 1960-1970, merendeel particulier bezit, grondgebonden en portieketageflats).

Het onderzoek in de huidige fase richt zich wat betreft de techniek op een opgeschaald ontwerp: hoeveel warmte dient er te worden geleverd, hoe kan deze warmte duurzaam worden opgewekt en wat is het meest technisch/economisch optimale netwerk ontwerp? Samen met lokale initiatieven in de wijken wordt onderzocht hoe eigenaarschap kan worden georganiseerd. Bewoners worden bij bovenstaande onderzoeksvragen betrokken en uitgenodigd om mee te denken in een klankbordgroep of in werkgroepen. Grunneger Power en betrokken lokale wijkinitiatieven informeren bewoners over het warmtenet, helpen met advies over aanvullende energiebesparingsmaatregelen, en voeren in de “nieuwe” wijken ook een buurtonderzoek uit. Partners zijn de gemeente Groningen, Shell (investeert in het ontwikkeltraject) en het landelijke bureau Energie Samen | Buurtwarmte.

Warmtenet Loppersum, Groningen

De Groningse gemeente Loppersum realiseert een kleinschalig warmtenet in Loppersum-Noord. Het idee is dat de energiecoöperatie Lopster Energie Coöperatie (LOPEC) op termijn de exploitatie op zich neemt. 86% van de woningeigenaren die in aanmerking komen voor aansluiting, heeft positief gereageerd op de plannen. Dankzij subsidies (Aardgasvrije Wijken en NPG) is een positieve exploitatie van het warmtenet in principe mogelijk. Behalve woningen worden ook een aantal zakelijke en publieke gebouwen aangesloten op het warmtenet, waaronder het gemeentehuis, het gebouw van Waardevol Leven Gemeente en de gemeentewerf.

Er is nog discussie over een geschikte warmtebron. Er is geen draagvlak voor gebruik van eigen biomassa/houtsnippen en ook zonnecollectoren bleken geen haalbare kaart. Met energie uit wind is een rendabele exploitatie wel mogelijk, menen de initiatiefnemers. LOPEC heeft samen met de gemeente onderzoek gedaan onder een representatief deel van de inwoners van Loppersum en onder omwonenden van een mogelijke vestigingsplaats van een windmolen. De resultaten van dit onderzoek waren in oktober 2020 nog niet bekend.

Drie warmtecoöperaties in Amsterdam

In de regio Amsterdam zijn drie warmte-coöperaties actief: de coöperaties MeerEnergie, KetelhuisWG en de Groene Hub. Zo werkt de coöperatie MeerEnergie aan een warmtenet met restwarmte van een datacenter in Watergraafsmeer. Dit idee ontstond in 2015 en wordt stap voor stap uitgewerkt. In 2019 stemde de gemeenteraad in met de aanleg van de leidingen in een deel van de wijk. In 2020 werken alle partners aan een juridisch, organisatorisch en financieel haalbaar bod voor warmte aan de bewoners (zie: LEM2019). In Gaasperdam werken bewoners aan Gaasperdams Groen Gas gemaakt uit vergisting van rioolwater. Groen gas uit eigen poep dus, ondervangen door de actie 'Schijt je rijk'. De bewoners richtten in 2020 de coöperatie de Groene Hub op. De gemeente Amsterdam ondersteunde de drie initiatieven met een opstartsubsidie. Om te voorkomen dat alle drie veel energie en tijd in een proeftuinaanvraag zouden steken, is in onderling overleg besloten dat KetelhuisWG aan de tweede ronde PAW mee zou doen. De andere twee initiatieven zoeken naar andere bronnen voor financiering, zoals de subsidieregeling DEI, MOOI etc.

Aardgasvrij Wilhelminagasthuisterrein (WG-terrein), Amsterdam, Noord-Holland

In Amsterdam werkt een bewonersgroep aan een plan voor hun woonwijk. In 2018 richtten zij de bewonerscoöperatie KetelhuisWG op. De coöperatie treedt op namens 2.500 eigenaren en huurders van de circa 25 gebouwen op het voormalig ziekenhuisterrein van het Wilhelmina Gasthuis dat ze willen omvormen tot een duurzaam en aardgasvrij woon- en werkterrein. Ze houden de ontwikkeling, uitvoering en exploitatie van de energievoorziening zoveel mogelijk in eigen hand. Op 26 oktober 2020 kwam het bericht dat ze verder kunnen als pilot in de tweede ronde van het Programma Aardgasvrije Wijken. Er is 7,7 miljoen euro beschikbaar voor de uitvoering. Daarmee staan de lichten op groen voor de volgende fase: het ontwikkelen van een wijkgebonden energiebedrijf voor de ontwikkeling, realisatie en exploitatie met de gekozen partners, woningcorporatie Stadgenoot en Waternet. De energiecoöperatie KetelhuisWG zal minimaal 51% van de zeggenschap behouden in dit bedrijf, zodat de bewoners grip houden op de tariefontwikkeling.

Coöperatie KetelhuisWG is opdrachtgever

De Amsterdamse initiatiefnemers van KetelhuisWG schakelen specialisten in waar nodig. Als opdrachtgever houden de coöperatie en de bewoners de ontwikkeling in eigen hand. Een korte schets van het doorlopen proces: In 2019 is een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd door drie onderzoeksbureaus, ondersteund door Waternet. Op basis van een presentatie van de eerste schetsen van technische scenario's kozen de bewoners voor een collectief warmtesysteem met aquathermie, met warmtewinning uit het nabijgelegen kanaal. Ze besloten om dit scenario verder uit te laten werken. In september 2020 ging de ALV van de energiecoöperatie akkoord met het voorlopig ontwerp, de financiële onderbouwing en de keuze voor de technische partner. Begin oktober 2020 zijn deze plannen gepresenteerd op een buurtavond, met een livestream naar tientallen geïnteresseerden, waarna de plannen verder zijn geconcretiseerd. In een Request for Proposal procedure werkten twee marktpartijen aan een voorstel met een stevigere onderbouwing van de technische en financiële haalbaarheid. De business case is verder uitgewerkt door OverMorgen en getoetst door twee verschillende banken. Tauw en architect KWA hebben gebouwen onderzocht, zodat nu duidelijk is welke maatregelen nodig zijn voor aansluiting op het warmtenet.

Wijkwarmte in Uitgeest, Noord-Holland

In Uitgeest werkt de lokale energiecoöperatie aan een haalbaarheidsonderzoek naar collectieve warmtenetten in de wijken Oude Dorp en De Koog (500 tot 1000 woningen). Uit de quick scan 'Duurzame Warmte Uitgeest', uitgevoerd in opdracht van de coöperatie, bleek dat warmtewinning uit water (aquathermie) kansrijk was. Vervolgonderzoek moet uitwijzen of het aanleggen van het warmtenet een betaalbaar alternatief is. Een eerder voorstel om warmte uit het gemaal Meldijk te halen, bleek niet mogelijk.

Bewoners beslissen en denken mee bij de keuzes die voor hun wijk worden gemaakt. De provincie Noord-Holland heeft een subsidie van 200.000 euro toegekend om dit te realiseren. Het initiatief volgt uit de Transitievisie Warmte van de gemeente Uitgeest (2019) waarin was aangegeven dat beide wijken als eerste zouden worden onderzocht op haalbaarheid om voor 2030 van het aardgas af te gaan. Eind augustus 2020 ondertekenden de gemeente Uitgeest, Duurzaam Uitgeest Energie Coöperatie (DUEC), Kennemer Wonen, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, HVC Groep en Omgevingsdienst IJmond een samenwerkingsovereenkomst. Ook de netbeheerders Liander en Stedin zijn betrokken als partners.

Warmtenet Ankeveen, Wijdmeren, Noord-Holland

De Energiecoöperatie Wijdmeren heeft samen met een bewonersgroep uit Ankeveen het initiatief genomen voor de proeftuin Ankeveen Aardgasvrij met Aquathermie. De warmte uit afvalwater van de rioolwaterzuivering Horstermeer is als warmtebron beschikbaar en kan via een 70°C warmtenet worden aangesloten op ongeveer 500 woningen en voorzieningen. Eerder waren al verkennende gesprekken gevoerd over aquathermie uit de Ankeveense Plassen. Tijdens deze gesprekken was de rioolwaterzuivering in beeld gekomen als geschikte warmtebron. De initiatiefgroep werkt nauw samen met Waternet, beheerder van de rioolwaterzuivering. De ambitie is om voor het organiseren van de warmteketen een warmtecoöperatie op te richten. Hoe deze warmtecoöperatie zal worden ingericht en georganiseerd, vraagt nog nader onderzoek. Vooruitlopend op de Transitievisie Warmte werkt de gemeente Wijdmeren mee aan het initiatief. Voor de gemeente is het een mooi praktijkvoorbeeld dat kan helpen bij het schrijven van de Transitievisie Warmte en het uitwerken van de eigen regierol. De voorwaarden zijn goed met de rioolwaterzuivering als stabiele warmtebron en Waternet als partner. En ook omdat de bewoners van Ankeveen gewend zijn om met elkaar te ondernemen (zoals ze al doen met een eigen markt en een eigen theater). Daardoor wordt het project snel concreet. Energiecoöperatie Wijdmeren is ook met de voorbereiding van een vergelijkbaar project bezig in Kortenhoef, onder andere in de vorm van straatgesprekken met bewoners.

Warmtenet Hilversum, Noord-Holland

In Hilversum werkt de lokale energiecoöperatie Hilversumse Energie Transitie (HET), samen met Firan en Waternet, aan een haalbaarheidsonderzoek naar een warmtenet in de wijk Kerkelanden. Het consortium onderzoekt of dit warmtenet gevoed kan worden met warmte uit het nabijgelegen kanaal, of dat er aanvullende bronnen nodig zijn. Ook wordt onderzocht hoe bewoners tegen een coöperatief warmtebedrijf aankijken dat het net zou kunnen exploiteren, en wat hun wensen hierin zijn. De gemeente ondersteunt en faciliteert dit onderzoek. De woningbouwcorporaties de Alliantie, Dudok Wonen en Het Gooi en Omstreken worden steeds actief betrokken, omdat ze een belangrijk aandeel huizenbezit in de wijk hebben. De provincie en de gemeente financieren het onderzoek. De verwachting is dat als er positieve signalen uit de haalbaarheidsanalyses komen de gemeente de bevindingen meeneemt in de invulling van de Transitievisie Warmte voor de wijk Kerkelanden.

Warmtenet Muiderberg, Gooise Meren, Noord-Holland

De coöperatie Wattnu uit de gemeente Gooise Meren is initiatiefnemer van een onderzoek naar hoe Muiderberg duurzaam en betaalbaar kan worden verwarmd. Een werkgroep bestaande uit inwoners, energiecoöperatie Wattnu, de gemeente en deskundigen van Waternet, Liander, Firan en KPMG, heeft een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd en een business case opgesteld voor de aanleg van een warmtenet in Muiderberg. Warmtewinning uit oppervlaktewater uit het IJmeer blijkt een interessante optie. Zeker omdat de komende jaren in Muiderberg het riool vernieuwd wordt en het gelijktijdig aanleggen van het warmtenet veel geld scheelt. De ingediende aanvraag voor de tweede ronde Programma Aardgasvrije Wijken is afgewezen. De initiatiefnemers werken verder aan de plannen met de gemeente. Drie uitgangspunten zijn leidend in dit project: duurzaam, betaalbaar en collectief.

“We willen inderdaad het warmtenet onder coöperatief beheer brengen, maar over de precieze constructie is nog geen keuze gemaakt. We zijn in overleg met andere coöperaties, onder andere met Thermo Bello in Culemborg, om dat goed vorm te geven.”

Duurzaam Heeg, Súdwest-Fryslân, Friesland

De lokale energiecoöperatie Duurzaam Heeg werkt al ruim twee jaar aan plannen voor een collectieve warmtevoorziening voor het hele dorp, dat tevens in bezit en beheer van het dorp komt. De warmte willen ze halen uit het oppervlaktewater van het Hegermeer. Alle bewoners en ondernemers moeten gebruik kunnen maken van deze voorziening voor verwarming van hun woning of bedrijfsgebouw. In 2019 heeft de stuurgroep Warm Heeg, bestaande uit de coöperatie Duurzaam Heeg, Plaatselijk Belang Heeg, het waterschap, de provincie en de gemeente, een haalbaarheidsonderzoek laten uitvoeren. Hieruit blijkt dat het plan in principe haalbaar is. Voorwaarde is wel dat het overgrote deel van de Hegemers moet meedoen. Alleen dan zal het plan financieel haalbaar zijn. Het project wordt getrokken door bewoner-professionals. In 2020 heeft de gemeente samen met Duurzaam Heeg een aanvraag gedaan bij het Programma Aardgasvrije Wijken. Tot grote teleurstelling van de initiatiefnemers is de aanvraag niet toegekend. Het project is daarmee plotseling tot stilstand gekomen, een oplossing is nog niet in zicht.

“Wij beseffen dat een hoge deelname cruciaal is voor het welslagen. We steken dan ook veel tijd in de bewonersparticipatie. Een warmtecoöperatie moet de kosten zo laag mogelijk houden en het geld binnen het dorp houden.”

Nieuwe Energie Oranjewijk, Leeuwarden, Friesland

Wijkbewoners van de Oranjewijk in Leeuwarden zagen mogelijkheden voor een warmtenet op basis van aquathermie. De initiatiefnemers wilden invloed houden op de ontwikkelingen door zich te organiseren als een zogenoemde Citizen Energy Community. De gemeente en de wijkcoöperatie Nieuwe Energie Oranjewijk (NEO) hebben een PAW-aanvraag voorbereid die niet is toegekend. De minister waardeert het idee van de Citizen Energy Community, maar twijfelt toch of er uiteindelijk voldoende draagvlak in de wijk zou zijn voor de plannen. NEO blijft zich volop inzetten voor energiebesparing en andere initiatieven voor verduurzaming. Ook is NEO namens de wijk overlegpartner voor de gemeente over de warmtevisie voor de wijk.

Kerschoten Energie Neutraal, Apeldoorn, Gelderland

In Apeldoorn komt een warmtenet voor de wijk Kerschoten en Kerschoten-West dichterbij. De gemeente ontvangt 7,3 miljoen euro uit de tweede voor het project met het waterschap, Firan, woningcorporaties en bewoners. Het idee is om restwarmte van afvalwater van de rioolwaterzuivering te benutten. Een groep betrokken mensen uit de wijk volgt de plannen met ondersteuning van een wijkregisseur. Duurzame Energiecoöperatie Apeldoorn (deA) ondersteunt bewoners met energiebesparing en verduurzaming van hun woningen. In 2013 is deze wijk al eens doorgelicht in de context van het project Gebieden Energieneutraal (GEN). Met partijen als BAM en Cofely en met 5 miljoen euro van het ministerie van BZK is onderzoek gedaan naar het potentieel van energieneutraliteit.

Energiek Poelgeest, Oegstgeest, Zuid-Holland

In Oegstgeest heeft een groep bewoners uit de wijk Poelgeest een haalbaarheidsonderzoek laten uitvoeren naar kansen voor warmtewinning uit oppervlaktewater en uit een nabijgelegen afvalwaterzuiveringsinstallatie. Uit het haalbaarheidsonderzoek blijkt dat deze aquathermie concepten in principe haalbaar zijn. De wijk Poelgeest is aangesloten op een bestaande stadswarmtenet, gevoed met warmte van de gascentrale in Leiden en (zeer waarschijnlijk) na 2020 met restwarmte uit het Rijnmondgebied via de regionale Warmteronde. Vattenfall is de warmteleverancier en eigenaar van het warmtenet, en is samen met het Hoogheemraadschap van Rijnland, de gemeente en de provincie partner in het onderzoek. In 2020 beraden de partners zich op de volgende stappen. De groep heeft een coöperatie opgericht: Coöperatie Energiek Poelgeest.

Duurzame Energie Merenwijk, Leiden, Zuid-Holland

In de Merenwijk in Leiden onderzoekt Duurzame Energie Merenwijk (DEM), een initiatief van wijkbewoners, de mogelijkheden voor een aardgasvrije warmtevoorziening. In 2020 liet DEM een bronnenonderzoek uitvoeren door Tauw en Syntraal. De adviesbureaus zochten uit welke (duurzame) energiebronnen er in de Merenwijk zijn. Uitbreiding van het bestaande stadswarmtenet van Vattenfall of een nieuw lokaal wijkwarmtenet zijn mogelijkheden. De initiatiefgroep gaat de komende tijd met bewoners in gesprek over de resultaten. Tegelijkertijd zijn ze in gesprek met Vattenfall, het waterschap, de gemeente en drie woningcorporaties. Ze werken dan eerst nog aan een leesbare versie van het onderzoeksrapport, want de huidige versie is behoorlijk technisch - geluiden die ook elders in het land vaak te horen zijn over vergelijkbare rapporten. In de aanloop naar een gasloze toekomst van de wijk ondersteunt DEM de 6.000 huishoudens in de wijk bij het nemen van maatregelen om de woningen te verduurzamen. Hiervoor zijn dossiers per woningtype opgesteld en energiecoaches opgeleid.

HAALBAARHEIDSSTUDIE UITGEVOERD, PROJECT IS NIET HAALBAAR, DUS GEEN VERVOLG:

Rijnsaterwoude, Zuid-Holland

In het Zuid-Hollandse Rijnsaterwoude (Kaag en Braassem) nam de bewonersgroep Ons Warm Onthaal (OWO) het initiatief voor onderzoek naar de haalbaarheid van een warmtenet gevoed met warmte uit oppervlaktewater van het Braassemermeer. Het haalbaarheidsonderzoek is afgerond in 2019. Hieruit bleek dat het concept in principe technisch, financieel en juridisch haalbaar was, maar alleen onder de voorwaarde dat 90% van alle bewoners zou meedoen. Omdat de woningen relatief ver uit elkaar liggen in het buitengebied, zijn de kosten voor het warmtenet relatief hoog. De initiatiefgroep concludeerde daarmee dat het project niet haalbaar is en heeft het initiatief voor een collectief warmtenet stopgezet. Ze gaan verder met maatregelen voor individuele woningen.

WARMTENET MET EEN BUURTWARMTtepOMP (LUCHT OF WATER)

Warmtenet Oost Wageningen (WOW), Wageningen, Gelderland

Coöperatie Warmtenet Oost Wageningen (WOW) maakt zich sterk om een warmtenet te realiseren in de Benedenbuurt in Wageningen om zo de wijk duurzaam en zonder gas van warmte te voorzien. De coöperatie is opgericht in augustus 2018 en telt inmiddels 123 leden. Er is een constructieve samenwerking met de gemeente en met woningcorporatie De Woningstichting.

De geplande vervanging van het riool was voor een groep enthousiaste wijkbewoners de aanleiding om in 2016 aan de slag te gaan. Ze wilden namelijk onderzoeken of de vervanging samen kon vallen met de mogelijke aanleg van een warmtenet. Om het initiatief te formaliseren en structureren is in 2018 een coöperatie opgericht. Met een ondersteuningsverklaring van 40% van de wijkbewoners diende de gemeente een aanvraag in bij de eerste ronde van het Programma Aardgasvrije Wijken. Hierop is een subsidie van 5,7 miljoen euro toegekend. Samen met Royal HaskoningDHV is een basisontwerp en business case uitgewerkt en doorgerekend. Hieruit blijkt dat een warmtenet op middentemperatuur (70 °C) gevoed door een luchtwarmtepompsysteem en warmtekoelopslag (WKO) in principe technisch en financieel haalbaar is.

Op dit moment wordt gezocht naar een warmtepartner. Om daadwerkelijk een warmtenet te kunnen aansluiten is namelijk specifieke kennis nodig. Ook zoekt de coöperatie daarbij naar de ideale organisatievorm om met deze partner op gelijkwaardige basis op te trekken in de ontwikkeling, realisatie en exploitatie van het warmtenet. Er is een uitgebreide uitvraag uitgeschreven, de zogenaamde “beauty contest”, voor de verkiezing van de meest ideale warmtepartner. In deze uitvraag geeft de coöperatie aan welke voorwaarden ze stelt aan de beoogde partner. De coöperatie geeft daarin ook duidelijk aan dat de coöperatie en de bewoners de regie willen houden in het proces.

Inzet is dat er begin 2021 een intentieverklaring ligt, ondertekend door alle partners, als opmaat voor de verdere ontwikkeling, aanleg en exploitatie van het warmtenet. De basis is goed, constateren de initiatiefnemers: “Er is een goede samenwerking en positieve energie tussen de lokale partners. De buurt heeft een lange adem en werkt constructief richting het doel”.

“Als coöperatie zetten wij in op Profit for Purpose. WOW wil warmte produceren tegen kostprijs. Dus zonder winsttoegmerk. Er is geen winstdoel voor eigenaren; ook niet voor leden in de coöperatie. Mocht er toch geld overblijven, dan verlagen we de prijs of besteden we het aan andere doelen. Rendementen komen niet ten goede aan de (investerende) leden.”

Duurzaam Hengstdal, Nijmegen, Gelderland

In de Nijmeegse wijk Hengstdal werken bewoners, de gemeente, de woningcorporatie Woonwaarts en netbeheerder Alliander sinds begin 2020 samen aan een aardgasvrij project onder de naam Buurt Energie Systeem (BES). Nu zetten ze vervolgstappen richting de uitvoering. Dit betreft onder andere verder onderzoek naar een collectief warmtesysteem voor een buurt met 500 woningen. Het idee is om toe te werken naar meerdere kleinschalige warmtenetten met elk een flexibele en toekomstbestendige warmtebron, waarover de bewoners zelf zeggenschap hebben. Hierbij denkt men aan een buurtwarmtepomp (lucht en water).

Burgerinitiatief Duurzaam Hengstdal ontstond in 2016 toen de gemeente aangaf dat de wijk Hengstdal als een van de eerste wijken van het aardgas af zou gaan. “Niet persé om deze transitie mogelijk te maken, maar om geïnformeerd te blijven en invloed te hebben op de besluiten”, zo geven de initiatiefnemers aan in een nieuwsbrief. Alle partijen ondertekenden in april 2020 een intentieverklaring. Onlangs ondertekenden de gemeente, woningcorporatie en Alliander een samenwerkingsovereenkomst. Inmiddels heeft het ministerie van BZK een subsidie van 4,7 miljoen euro aan het project toegekend.

Buurtcoöperatie

De oprichting van een buurtwarmtecoöperatie is één van de belangrijkste onderdelen van het plan, om er zo voor te zorgen dat de gebruikers zelf kunnen bepalen wat de kosten zijn. Het is een goede manier om transparantie over de kosten te garanderen. De coöperatie wordt zo opgezet dat de deelnemers inspraak en medezeggenschap hebben, zonder dat ze persoonlijk aansprakelijk zijn.

Bron: nieuwsbrief Duurzaam Hengstdal, oktober 2020.

WARMTENET MET ZONTHERMIE

SpaarGas ZonneWarmteNet, Haarlem

Het Haarlemse de Ramplaankwartier trok in 2014 al landelijk de aandacht als een van de eerste wijken die gebruik maakte van de postcoderoosregeling voor collectieve lokale energieopwekking via zonnedaken. In 2020 ligt er een doortimmerd plan voor een zonnewarmtenet. In het project SpaarGas werken wijkbewoners en gemeente Haarlem, ondersteund door onderzoekpartner Technische Universiteit Delft, aan een aardgasvrije wijk met gelijkblijvende maandlasten en meer comfort in huis. Het ZonneWarmteNet plan bestaat uit PVT-panelen op de daken van de afzonderlijke woningen die warmte en elektriciteit opwekken. De zomerse warmte transporteren ze via een warmtenet naar drie of vier locaties voor opslag in de bodem (WKO). In de winter halen ze de warmte weer uit de bodem, transporteren die terug naar de huizen waar een warmtepomp de warmte op de gewenste temperatuur brengt met elektriciteit uit de PVT-panelen. Woningeigenaren krijgen begeleiding bij huisisolatie.

De bewoners willen medio 2021 een wijkenergiebedrijf oprichten dat (waarschijnlijk) voor 50% eigendom wordt van een wijkcoöperatie van bewoners en 50% van de gemeente. Een dienstenbedrijf van de coöperatie ondersteunt bewoners bij het verduurzamen van hun woningen. Belangrijke uitgangspunten zijn: deelname moet haalbaar en betaalbaar zijn voor iedereen en het zonnewarmtenet moet onafhankelijk blijven van commerciële partijen. In januari 2020 waren 275 wijkbewoners aanwezig bij de presentatie van het plan en gaven in grote meerderheid steun aan het project. De Ramplaan wordt mogelijk één van de startwijken van de Transitievisie Warmte van Haarlem.

“We verwachten medio 2021 de knoop te kunnen doorhakken. Tot die tijd brengen we van zoveel mogelijk woningen in kaart wat nodig is om aan te kunnen sluiten. Na 2021 kan het ZonneWarmteNet binnen een paar jaar in stappen worden uitgerold”.

Vlielandse Warmtecoöperatie, Vlieland, Friesland

Wat doe je wanneer een bestaande energieleverancier aangeeft te willen stoppen met de uitvoering van het lokale warmtenet? Voor gemeente Vlieland was dit aanleiding om in 2019 samen met inwoners van de wijk Duinwijck op zoek te gaan naar een duurzaam alternatief. De wijk met circa 4 wooneenheden wordt sinds de bouw verwarmd door ‘stadsverwarming’. Oorspronkelijk werd het warmtenet gevoed met restwarmte van een eigen energiecentrale, maar nadat Vattenfall

daarmee was gestopt en er elektriciteitskabels naar Friesland zijn getrokken wordt het net gevoed met aardgas. De stadswarmte wordt nu nog geleverd door Vattenfall, maar die wil van het warmtenet af. De omvang is te klein om voor hun bedrijf interessant te zijn. De wijkbewoners zien kansen voor verwarming met zonthermie en thermische seizoensopslag op hoge temperatuur. Inmiddels is een eigen warmtecoöperatie opgericht, VlieWaCo (Vlielandse Warmtecoöperatie) en een warmtebedrijf, Duinwijck Warmte B.V., dat de ontwikkeling en exploitatie op zich neemt. De coöperatie van bewoners is 100% eigenaar van het warmtebedrijf. Vlieland is een pilotproject van het Programma Aardgasvrije Wijken .

“We bewegen langzamerhand richting uitvoering, maar het project is pas klaar als het klaar is. Als alles goed gaat kunnen we de winter van 2020 – 2021 van zonnewarmte gebruik maken. Maar echt: bloemen bij de finish!”

Energiek Nagele, Noordoostpolder, Flevoland

Coöperatieve Vereniging Energiek Nagele werkt aan een plan om het dorp Nagele in de gemeente Noordoostpolder in Flevoland aardgasvrij te maken. De coöperatie schreef in 2017 een prijsvraag uit in haar zoektocht naar oplossingen om het dorp energieneutraal te maken. Het winnende plan ‘Nagele in balans’ combineert thermische zonnecollectoren op daken van woningen met een seizoensbuffer. Alle systeemelementen worden ondergronds geplaatst en de collectoren komen zo horizontaal mogelijk op de platte daken te liggen. Dit wordt gedaan vanwege de bijzondere ruimtelijke patronen en gevoelige architectuur. Het initiatief is in 2019 aangewezen als pilot in de eerste ronde van het Programma Aardgasvrije Wijken. Na anderhalf jaar van inspanning komt de eerste zichtbare mijlpaal dichtbij. Het college van B&W heeft 13 oktober 2020 een deel verleende subsidie vanuit het Rijk definitief beschikbaar gesteld om te starten met de eerste fase van het project. Deze pilot dient als voorbeeld- en leerproject voordat wordt opgeschaald naar de andere woonhoven.

Projectleider: “Achter de schermen werken we al lange tijd intensief en zorgvuldig naar het moment dat de eerste schop in de grond gaat. Inwoners merken daar niet zo veel van, behalve dat er zo nu en dan een informatieavond is. Toch blijven de mensen belangstellend en doen graag mee. Het is bijzonder dat Nagele zichzelf opnieuw op de kaart weet te zetten, ditmaal met toekomstbestendig wonen als aardgasvrij dorp.”

Proeftuin 't Ecozand, Den Bosch, Noord-Brabant

Eind oktober 2020 werd bekend dat de wijk 't Zand een van de proeftuinen uit de tweede ronde van het Programma Aardgasvrije Wijken is. Het plan 't Ecozand is een initiatief van een groep enthousiaste bewoners (nog geen rechtsvorm) en is omarmd door de gemeente en woningcorporaties waarmee in 2018 een Duurzaamheidsakkoord is afgesloten. De partijen zetten in op zonthermie: PVT panelen op individuele woningen, een warmtenet en opslag in de bodem en een warmtepomp bij de woning om de gewenste temperatuur te bereiken. Het project begint bij de huurwoningen en gaat daarna verder met particuliere woningen en bedrijfspanden. Iedereen heeft de keuze wel of niet mee te doen. De initiatiefnemers laten zich inspireren door het concept van een ecosysteem en werken aan een gemeenschap waar we circulair energie consumeren, produceren, opslaan en hergebruiken.

Energie Coöperatie Durabel, Het Hogeland, Zuidwolde, Groningen

De gemeente Het Hogeland is een plattelandsgemeente met 52 kernen. In Zuidwolde, een van de kernen, heeft de lokale energiecoöperatie Durabel het plan opgevat voor een laag temperatuur warmtenet op basis van zonthermie en warmteopslag. De warmteopwekking vindt plaats door een combinatie van zonnecollectoren en een warmtebuffer bij de woningen, een grootschalig veld met zonnecollectoren, warmtewinning uit het oppervlaktewater en bodemwarmte en mogelijk grootschalige opslag in een buffervat (HoCoSto). De initiatiefnemers willen de transitie gefaseerd doorlopen in clusters van 10-30 woningen.

De coöperatie werkt samen met de Hanzehogeschool Groningen, Groninger Energiekoepel, Grunneger Power, de Natuur en Milieufederatie Groningen en Energie Samen | Buurtwarmte. De coöperatie heeft de gemeente gevraagd om een PAW-aanvraag te doen. De gemeente reageerde enthousiast: "Als een bewonersinitiatief zelf aangeeft te willen onderzoeken hoe het dorp van het aardgas af kan, is dat iets dat wij van harte ondersteunen, en waarop wij maximale inzet willen plegen. [...] De coöperatie heeft bewezen dat zij op groot draagvlak kan rekenen doordat zij bewoners in elk stadium bij hun ideeën betrekken, en de zorgen van de bewoners heel serieus nemen, en hun ideeën daarop aanpassen. Heel belangrijk is ook dat de warmtetransitie in het plan van Zuidwolde eigendom blijft van de bewoners". De PAW-aanvraag is helaas niet toegekend. Het is niet duidelijk op welke manier dit initiatief verder gaat.

PROJECTEN: GROEN GAS, WATERSTOF EN ZONNE-ENERGIE

Pekela Duurzaam, Groningen

Op initiatief van de coöperatie Pekela Duurzaam en de werkgroep Boven Pekela Energie Neutraal is de proeftuin Boven Pekela en Doorsneebuurt Aardgasvrij gestart (eind 2018). De gemeente was de aanvrager van de subsidie voor de eerste ronde van het Programma Aardgasvrije Wijken van ongeveer 4 miljoen euro. In totaal moeten 600 woningen het gasverbruik met de helft verminderen door de aanschaf van (hybride) warmtepompen en zonnepanelen. De andere helft van het gasverbruik wordt geproduceerd door groen gas uit rioolslib, keukenafval, lokale varkensmest en CO₂-afvang uit de plaatselijke steenfabriek te gebruiken en in een gesloten groen gasfabriek op te waarderen naar aardgaskwaliteit.

Meer dan 100 bewoners hebben zich opgegeven voor deelname aan het project. Zij krijgen een gratis energiescan op basis waarvan een offerte voor de aanschaf van de warmtepomp en zonnepanelen door lokale installateurs wordt uitgebracht. In 2020 zijn de eerste twaalf woningen voorzien van een warmtepomp en zonnepanelen. Er is een nieuwe website 'Pekela geeft Gas' gelanceerd ter ondersteuning van het project. Met behulp van bewonersbijeenkomsten en flyers worden de bewoners op de hoogte gehouden. "De coronacrisis belemmert onze activiteiten wel, onder andere omdat we minder rechtstreekse contacten hebben", aldus Pekela Duurzaam. In ongeveer vier jaar tijd moet het project grotendeels afgerond zijn. Pekela Duurzaam is één van de deelnemende partijen en werkt samen met de provincie Groningen, de gemeente Pekela, woningcorporatie Acantus, het waterschap, Enexis, Gasunie, Bureau (de ontwikkelaar van de groen gasfabriek), Stichting Samen Energie Neutraal en lokale installateurs.

EnergieKansen, De Wolden (Ansen), Drenthe

De coöperatie energieKansen en de gemeente De Wolde kunnen aan de slag als aardgasvrije proeftuin. Hun plan om de schoolkring Ansen (250 woningen) aardgasvrij te maken kreeg in oktober 2020 2,4 miljoen euro subsidie van het Rijk. Het plan gaat uit van gedeeltelijke elektrificatie van de warmtevoorziening en hybride warmtepompen op duurzaam groen gas. Een centrale mestvergister en meerdere kleine '(baby-)vergisters' produceren het groene gas dat Redon via de gasleidingen naar de woningen transporteert. De stroom wekken ze op met een zonneweide in eigendom van de coöperatie en (mogelijk) een nieuwe windturbine die een bestaande vervangt. Het Ansen-model is ook voor andere agrarische dorpen interessant. De wethouder is blij met de coöperatie: "De aanvraag die we ingediend hebben is gebaseerd op plannen van de coöperatie".

Wijnjewoude Energie Neutraal, Opsterland, Friesland

In het Friese Wijnjewoude ontwikkelt de coöperatie Wijnjewoude Energie Neutraal (WEN) plannen voor collectieve duurzame groen-gasproductie. Het Wijnjewoudstermodel bestaat uit collectieve vergisting van drijfmest van circa twintig melkveehouders in de directe omgeving, op basis van het circulaire principe. Na vergisting wordt de mest gepasteuriseerd om overdracht van dierziekten te voorkomen.

Begin 2019 verwierf de coöperatie het eigendom van het terrein van de voormalige rioolwaterzuivering met als doel op deze locatie de groen gas productie te realiseren. Voor de redelijk kleine veehouderijen is mestvergisting op het erf niet rendabel. Maar als collectief op een centrale locatie is dat het waarschijnlijk wel. Het groene gas is bedoeld voor de, veelal oudere, woningen in Wijnjewoude die moeilijk elektrisch te verwarmen zijn. Het wordt een samenwerkingsverband tussen agrariërs en bewoners(coöperatie) met gezamenlijke belangen. Partners zijn Gasunie, RVO.nl, gemeente Opsterland, de provincie Friesland en LTO Noord. Met de beoogde productie van een miljoen kuub groen gas kan het dorp met 2000 inwoners aardgasvrij worden als de bewoners samen circa 40% op hun gasverbruik besparen. Daarvoor wordt een dorpsbrede besparingscampagne opgezet. Op grond van bovenstaande plannen is het dorp in de tweede ronde PAW als proeftuin geselecteerd en krijgt 4,3 miljoen euro om de gezamenlijke besparingsdoelstelling te halen.

Warmtenet Ameland, Friesland

De Amelander Energie Coöperatie is partner in een project voor biogasproductie met hoge drukvergisting van rioolslib, groente, fruit en etensresten van restaurants. De vrijkomende CO₂ wordt gebonden voor de productie van waterstof dat kan worden geïnjecteerd bij biogas van de vergister. De stroom wordt opgewekt met zonnestroom uit het nieuwe Zonnepark Ballumerbocht op Ameland dat door de coöperatie en gemeente wordt ontwikkeld (50/50% eigendom met de gemeente). Het vergistingsproject wordt getrokken door een samenwerking tussen de gemeente en bedrijven als GasTerra, NAM en Bareau.

Deltawind, Stad aan 't Haringvliet, Goeree-Overflakkee, Zuid-Holland

Deltawind is partner in het project Aardgasvrij Stad aan 't Haringvliet. Het dorp 'Haringvliet in Zuid-Holland verkent de mogelijkheden voor inzet van waterstofgas als vervanging van aardgas. Onderzoek van Kiwa en netbeheerder Stedin toont aan dat dit in principe mogelijk is: alle 600 woningen zouden met watergas kunnen worden verwarmd.

Deltawind onderzoekt of een van haar windturbines, of die van collega-ontwikkelaars, kan worden omgebouwd tot een waterstof turbine. In deze installatie vindt de elektrolyse plaats in de windturbine zelf. Het concept is nieuw: het bedrijf HYGRO begint mogelijk volgende zomer met een eerste waterstof turbine in het Noord-Hollandse Windpark Wieringermeer bij Hollands Kroon, de eerste ter wereld. In oktober 2020 kreeg dit project een PAW-subsidie toegekend.

COLLECTIEF OPDRACHTGEVERSCAP EN COLLECTIEVE AANPAK INDIVIDUELE WONINGEN

Berkum Energieneutraal, Zwolle, Overijssel

In Zwolle is een proeftuin-subsidie toegekend voor het wijkinitiatief Berkum Energieneutraal. Dit initiatief richt zich op verduurzaming van 85 woningen en collectief opdrachtgeverschap. De huiseigenaren brengen het als één opdracht naar marktpartijen. Door goed te luisteren en mee te denken sluit de gemeente aan bij het tempo van de wijk. De wijk was in 2017 aangekondigd als eerste energieneutrale wijk van Zwolle. Het idee was dat bewoners zelf met ideeën en oplossingen zouden komen. Met een impuls van de provincie en de gemeente is een goede start gemaakt, maar toen dreigde het stil te vallen omdat geld ontbrak voor de inhuur van deskundigen en haalbaarheidsonderzoek. De eerste subsidieaanvraag was niet toegekend, in de tweede ronde is het wel gelukt. De bewoners en gemeente kunnen nu verder.

7.11 | BLIK OP DE TOEKOMST

Zet de trend van een toename van lokale warmte-initiatieven in omvang en aantal ook in de nabije toekomst door? We verwachten van wel. In 2021 gaan initiatiefnemers verder op de door hun ingeslagen weg op basis van uitkomsten van haalbaarheidsonderzoeken. Veel initiatiefnemers geven ook aan meer invloed te willen op de warmtevoorzieningen in hun wijken en overwegen om dat in eigen beheer te doen. We verwachten meer onderzoek naar nieuwe coöperatieve bedrijfsmodellen in de warmtemarkt.

Het potentieel voor collectieve wijkwarmtevoorzieningen is groot. In theorie kunnen de helft van alle woningen op een collectief warmtenet aangesloten zijn in 2050, waarvan een aanzienlijk deel op nieuwe, relatief kleine lokale warmtenetten met lokale bronnen, zo blijkt uit onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving PBL (2019). Dit schaalniveau ligt in principe binnen het bereik en de invloedssfeer van een wijkcoöperatie. In Nederland komen dit soort collectief beheerde lokale warmtenetten nog weinig voor, maar in Denemarken is dat anders. Daar wordt 65% van alle woningen voorzien van warmte uit een warmtenet. *Consumer owned* wijkwarmtevoorzieningen (warmtebron, -net en -levering) produceren hiervan 36%. Van de 430 Deense warmtenetten zijn er 360 via een coöperatie in handen van bewoners. Gespecialiseerde dienstenbedrijven nemen de ontwikkeling en exploitatie van deze warmtenetten voor hun rekening.

Er zijn belangrijke uitdagingen bij de realisatie van een collectieve warmtevoorziening. Het is complex, de investeringskosten zijn hoog en de terugverdientijden lang. De business case van kleinschalige warmtenetwerken is vooralsnog marginaal: een collectieve voorziening is lastig rendabel te krijgen onder huidige marktcondities. Dit betekent dat de ontwikkeling voorlopig nog afhankelijk is van subsidieregelingen. Het Programma Aardgasvrije Wijken blijkt met haar proeftuinen een belangrijke aanjager. De subsidieregeling SDE++ biedt nu ook ruimte voor exploitatie van warmtebronnen uit oppervlaktewater en afvalwater. De business case voor lokale warmte is daarnaast afhankelijk van de plannen met grootschalige stadswarmtenetten of regionale warmtenetten en het samenspel tussen nieuwe en gevestigde spelers op de warmtemarkt². De ontwikkelingskansen voor coöperatieve warmte hangen bovendien sterk af van de politieke keuzes die worden gemaakt rond de nieuwe Warmtewet.

² Zie: Toekomstbeeld klimaatneutrale warmtenetten, PBL 2019; Verkenning toekomstpotentieel burger-energiebeweging, AS I-Search 2019.

8 | ENERGIEBESPARING

AANVULLEND ONDERZOEK ENERGIEBESPARING

Veel energiecoöperaties houden zich ook bezig met energiebesparing. Logisch, want wat je niet gebruikt, hoef je ook niet op te wekken. De manier waarop een coöperatie haar energiebesparingsactiviteiten invult, varieert van het informeren en adviseren tot het actief begeleiden bij het uitvoeren van besparingsmaatregelen. Veel coöperaties zijn actief met informeren via de website, nieuwsbrieven en wijk- of regiobijeenkomsten. Sommige beheren zelf een energieloket, andere verwijzen alleen. Ook zetten coöperaties in op de energiecoach, die vele verschijningsvormen kent.

Het faciliteren van de vervolgstappen, zoals het regelen en begeleiden van offerte- en uitvoeringstrajecten voor energiebesparende maatregelen, wordt slechts beperkt opgepakt. De redenen hiervoor zijn divers. Bijvoorbeeld vanwege een gebrek aan capaciteit en kennis, financiële middelen, of aan bedrijven in de regio die willen meewerken. Het kan ook zijn dat coöperaties hun onafhankelijke rol willen benadrukken door juist geen afspraken met bedrijven te maken. Veel coöperaties gaven aan beperkt te zijn geweest door aangescherpte regels vanwege het coronavirus, met name in het houden van bijeenkomsten en het werk van de energiecoaches.

Veel coöperaties hebben een vorm van samenwerking met de gemeente. Soms beperkt dit zich tot een periodiek overleg maar er worden ook diensten geleverd (zoals een energieloket, coachgesprekken en advisering) of er worden projecten uitgevoerd.

Van de Regeling Reductie Energieverbruik (RRE) is vooral dankbaar gebruik gemaakt voor de opleiding van energiecoaches en het organiseren van bewonersacties met kleine besparingsmaatregelen, zoals een energiebox. In november 2020 heeft de Rijksoverheid de opvolger Regeling Reductie Energieverbruik Woningen (RREW) gelanceerd. Hierbij zijn naast woningeigenaren ook huurders opgenomen als doelgroep. De regeling is bedoeld om bewoners te stimuleren om besparingsmaatregelen te nemen. Lokale energiecoöperaties zijn voor gemeenten een effectieve samenwerkingspartner om veel bewoners te bereiken.

Hoe geven coöperaties invulling aan energiebesparing?

In de uitvraag voor de Lokale Energie Monitor is aan alle 600 coöperaties gevraagd of zij ook projecten hebben op het gebied van energiebesparing. In de 284 ingevulde lijsten reageerden 140 coöperaties verspreid over het land met een positief antwoord.

Voor veel coöperaties blijkt het lastig om voor alle onderdelen actuele cijfers aan te leveren, omdat het niet altijd wordt bijgehouden of niet simpel uit systemen is te halen. Ook is de kwalitatieve invulling per onderwerp nogal verschillend per coöperatie. Dat heeft onder andere te maken met de omvang en de professionaliteit van een organisatie en de financiële middelen waarover ze beschikken. Het is voor 2020 daarom vrijwel niet mogelijk om de activiteiten in betrouwbare cijfers weer te geven.

Naast de vragenlijst voor alle 600 coöperaties in Nederland, zijn de leden van de landelijke coöperatie Hoom aanvullende vragen gesteld op het gebied van voorlichting en inzet van energiecoaches. Van de 77 leden hebben 35 de lijst ingevuld. Zij komen uit Noord- en Zuid-Holland, Noord-Brabant, Gelderland, Utrecht en Overijssel en hebben gezamenlijk 10.384 leden.

De energiebesparingsactiviteiten zijn onder te verdelen in:

1. Bewustwording en informatievoorziening
2. Advies aan bewoners over de mogelijkheden voor het verduurzamen van hun woning
3. Begeleiding en ondersteuning van bewoners bij de uitvoering van maatregelen

Coöperatie Hoom

Hoom biedt landelijke ondersteuning aan lokale (wijk)initiatieven en energiecoöperaties bij het verduurzamen van woningen. Hoom is een coöperatieve vereniging zonder winstoogmerk met inmiddels 80 leden uit verschillende delen van het land. Hoom deelt kennis, stelt expertise beschikbaar, ontwikkelt slimme tools en praktijkgerichte ondersteuning. Uitgangspunt is dat lokale coöperaties een eigen aanpak volgen, in samenwerking met lokale partners en uitvoerders. Hoom leidt lokale energiecoaches op die bewoners begeleiden bij de verduurzaming van hun woonhuis, appartement en VvE. Deze energiecoaches inventariseren wensen, beantwoorden vragen over maatregelen en kijken mee naar offertes van bedrijven.

Hoom heeft Het Coöperatief Energieloket ontwikkeld, dat deze lokale aanpak ondersteunt vanuit een landelijke organisatie met IT-support en aanvullende diensten. Het Coöperatief Energieloket is een platform waarin gemeenten en bewonersinitiatieven elkaar vinden om samen inwoners te stimuleren en helpen bij de verduurzaming van hun woning. De uitvoering van het energieloket is in handen van de eigen inwoners.

8.1 | BEWUSTWORDING EN INFORMATIEVOORZIENING

Van de 140 coöperaties die zich met energiebesparing bezighouden, richt 59% zich op bewustwordingsactiviteiten. Ze informeren bewoners over het nut, de noodzaak en de mogelijkheden van energiebesparing en hoe de coöperaties hen daarbij kan ondersteunen. De coöperaties richten zich in het algemeen vooral op huiseigenaren, maar een aantal betreft ook de huurders erbij en werkt samen met woningcorporaties.

Voorbeelden van activiteiten zijn:

- Informatie op de eigen website met onder meer algemene tips voor energiebesparend gedrag, nieuws over de laatste stand van zaken, en informatie over zonnepanelen en warmtepompen. Op de website kunnen bewoners zich aanmelden voor diensten zoals een coachgesprek, het laten maken van warmtebeelden, het aanmelden voor collectieve inkoopacties en themabijeenkomsten of meedoen aan buurt- en wijkinitiatieven.
- Een verwijzing naar een regionaal energieloket op de website of het zelf actief uitvoeren van een energieloket.
- Het tonen van voorbeelden van actieve bewoners op de website om inspiratie op te doen.
- Het beschikbaar stellen van energiebesparingskisten, veelal uitgerust met energieverbruiksmeters en LED-lampen (vaak als gift), onder het motto: meten is weten.
- Het beschikbaar stellen van een warmtecamera om zelf warmtelekken op te sporen.
- Het organiseren van duurzaamheidsmarkten en energiecafés voor informatievoorziening.
- Het organiseren van huiskamer- of inspiratiesessies waar bewoners ervaringen uitwisselen.
- Het organiseren van zogenaamde Energyparty's (sommige samen met Buurkracht) waarbij de deelnemers, bekenden van elkaar, een boekje open doen over hun energieverbruik om te komen tot gewenste maatregelen.
- Het organiseren van Energy Battles waarbij bewoners in een competitie maatregelen nemen om zoveel mogelijk energie te besparen in een relatief korte periode.
- Informeren over isolatie- en installatiebedrijven die de energiebesparende maatregelen kunnen uitvoeren.
- Inloopsessies waarbij bewoners op bepaalde momenten naar een informatiepunt

kunnen komen om te sparren over de energiebesparingsmogelijkheden.

- Het organiseren van fysieke of online Informatiebijeenkomsten over een bepaald thema.

De 140 energiecoöperaties die aan energiebesparing doen, gebruiken verschillende informatiekanaalen, zoals een nieuwsbrief en social media als Facebook. Ook organiseren zij informatiebijeenkomsten, waarvan er helaas veel afvielen door de uitbraak van het coronavirus. Sommige coöperaties stapten over op online bijeenkomsten. Samenwerking met een energieloket doet steeds meer zijn intrede.

Daarnaast is er een grote diversiteit aan informatie-acties zoals hierboven aangegeven. Favoriet is de warmtecamera (te leen of met adviesbezoek) die vaak een mooie opmaat is naar gesprekken over mogelijke maatregelen. De meeste coöperaties doen aan bewustwording en informatieverstrekking naast andere activiteiten, een klein deel van de coöperaties voert alleen deze activiteit uit.

Uit de aanvullende vragen aan de leden van Hoom is te zien hoeveel nieuwsbriefabonnees, social mediavolgers en informatiebijeenkomsten er zijn geweest.

8.1 Tabel: Gebruik informatiekanaalen door 35 Hoom-leden in 2020

Informatiekanaal	Totaal aantal
Leden coöperatie of vereniging	10.834
Nieuwsbriefabonnees*	38.726
Social mediavolgers	12.166
Informatiebijeenkomsten	159, tussen 1 - 30
Bezoekers per bijeenkomst	tussen 6 - 50, totaal 4.979 bezoekers

* vereniging 040energie, Agem Energieloket, Deltawind, Energie Samen Rivierenland, Het Nieuwe Wonen en ZutphenEnergie kennen de meeste abonnees.

Energieloketten

36 energiecoöperaties spelen een rol in energieloketten, waarvan er 28 lid zijn van Hoom. De energiecoöperaties werken samen met een energieloket of beheren het loket zelf. Vaak gaat dit verder dan informeren. Soms faciliteren de coöperaties alle activiteiten: van informeren tot actief begeleiden. Ze benadrukken het belang van een coöperatie door de uitvoering van een energieloket: een lokale aanpak, persoonlijke benadering, een sterk netwerk van lokale ondernemers en een

enthousiaste ledenbasis die als coaches en ambassadeurs aan de slag gaan. Een voorbeeld is het Energiehuis Helmond waar het digitale Energieloket Zuidooost-Brabant wordt gecoördineerd. Het loket opereert vooral in Helmond en omliggende gemeenten en daarom bouwen deze gemeenten dit loket in 2021 gezamenlijk uit om de continuïteit te waarborgen. Het loket is er voor informatie en advies aan bewoners. Daarvoor kunnen ze digitaal terecht voor advies op maat, maar ook fysiek in het Energiehuis. Een tweede voorbeeld is het in februari 2020 opgezette coöperatief energieloket WoonWijs Breda, dat is opgezet en wordt ondersteund door Hoom en wordt gecoördineerd door Bredase Energie Coöperatie (BRES) voor de gemeente Breda. Het aantal aanvragen voor energiecoaches was na introductie van dit energieloket vijf keer zo hoog als ervoor. De interesse in zonnepanelen is het hoogst, gevolgd door verschillende vormen van isolatie.

8.2 | ADVIES AAN BEWONERS

Als logisch vervolg op informatieverstrekking aan hun bewoners, zien de coöperaties het belang van individueel advies op maat. In de antwoorden van de 140 energiecoöperaties wordt daarvoor de inzet van diverse soorten energiecoaches genoemd.

Opmars van de energiecoach

Uit onderzoek van I&O Research in opdracht van Milieu Centraal (14 oktober 2020) blijkt dat bewoners met hulp van energiecoaches sneller maatregelen nemen ter verduurzaming van hun woning. Energiecoaches helpen geïnteresseerde bewoners vaak voornemens om te zetten in concrete stappen in de vorm van energiebesparende maatregelen. Het persoonlijke contact creëert vaak de juiste sfeer en het vertrouwen bij bewoners om over te gaan tot actie. Soms hebben bewoners behoefte aan maatwerkadvies omdat ze meerdere maatregelen tegelijkertijd willen uitvoeren. Of ze overwegen om een warmtepomp aan te schaffen en willen vooraf goed inzicht hebben in de kosten en de haalbaarheid. Het begrip energiecoach is vrij breed en kent verschillende verschijningsvormen. Sommige coöperaties hebben wijk- of buurtregisseurs en wijkconciërges. Zij voeren bij mensen thuis kleine maatregelen uit, zoals kierdichting, het plaatsen van radiatorfolie en het verlagen van de watertemperatuur van de cv-ketel. In 2020 is duidelijk te zien dat meer coöperaties gebruik maken van de energiecoach of van plan zijn dat te doen. Een aantal van hen is daarmee begonnen dankzij de RRE-regeling en laten de coaches opleiden door Hoom.

Sommige coöperaties zetten betaalde adviseurs in (zelfstandigen of van een adviesbedrijf) waarmee afspraken zijn gemaakt.

In de tabel staan de resultaten van het onderzoek van Hoom onder haar leden. Van de 35 leden die de enquête hebben ingevuld zijn er 33 actief of starten in 2020 met coachgesprekken.

8.2 Tabel: Aantal energiecoaches van 35 Hoom-leden en hun gesprekken in 2020 en 2019

Informatiekanaal	Per coöperatie	Totaal 2020	Totaal 2019
Aantal energiecoaches	tussen 2 en 60	547	165
Aantal coachgesprekken	tussen 2 en 1250	4794	2027

In de tabel is duidelijk te zien dat er veel meer energiecoaches actief zijn (165 in 2019 en 547 in 2020) en dat, zelfs met de beperkingen door het coronavirus, er nog steeds gemiddeld tien gesprekken per coach hebben plaatsgevonden. De coöperaties met de meeste coaches zijn 040energie, Agem Energieloket, Duurzaam Thuis Twente, Energie Samen Rivierenland, Coöperatie DeA en Wattnu; alle met 30 coaches of meer.

“Het concept van Hoom werkt zo goed, doordat de coaches je buurman of buurvrouw zijn, maar dan nét wat beter onderlegd. Wat zij in hun huis aanpakken, dat durf je zelf ook wel aan. En de docenten weten waar ze het over hebben. Echte praktijkmensen.”

Tjitske Veldkamp, voorzitter Duurzame Energie Merenwijk, Leiden

Bij 58 coöperaties die niet bij Hoom zijn aangesloten, kwamen ook energiecoaches in actie.

Bij 13 coöperaties werden dit jaar coaches opgeleid. Hoeveel energiecoaches per coöperatie is niet bekend, evenals het aantal gevoerde gesprekken. Wel werd vermeld dat ook hier de coaches in hun werk werden beperkt door de uitbraak van het coronavirus. De verschillen tussen de coöperaties hebben te maken met de omvang van de organisatie, de grootte van het werkgebied, de bekendheid van de organisatie en de periode dat ze al actief zijn. Sommige organisaties zijn nog maar net gestart.

Hoom heeft in 2020 bijna 800 energiecoaches opgeleid. Vanwege het coronavirus zijn in het begin van het jaar een aantal trainingen geannuleerd, maar is er een

online versie ontwikkeld om te kunnen voldoen aan de toenemende vraag. Hoom speelt ook in op de vraag naar specifieke trainingen, bijvoorbeeld op het gebied van isolatie, ventilatie, gesprekstechnieken en het maken van warmtebeelden.

8.3 | BEGELEIDING BIJ DE UITVOERING

Van de 140 coöperaties die zich bezighouden met energiebesparing, ondersteunen er 29 hun leden met collectieve maatregelen. Hiervan doen vijftien coöperaties dat met algemene acties voor isolatie, variërend van het aanbrengen van tochtstrips tot het aanbieden van een totaal woningisolatiepakket. Zes coöperaties zorgen ervoor dat hun leden hun verwarmingsketel laten inregelen en de overige acht coöperaties organiseren collectieve inkoopacties voor afzonderlijke maatregelen. De 35 leden van Hoom hebben ook in 2020 maatregelen gerealiseerd. In de tabel staat het totaal aantal gerealiseerde maatregelen per soort gerangschikt.

8.3 Tabel: In 2020 zijn maatregelen gerealiseerd door 35 Hoom-leden en in 2019 door 15 Hoom-leden

Maatregelen	Totaal gerealiseerd in 2020	Totaal gerealiseerd in 2019
Muurisolatie	541	148
Dakisolatie	127	40
Vloerisolatie	409	129
Glasisolatie	254	48
Vervanging verwarming	104	104
Ventilatie	58	10
Totaal aantal maatregelen	1439	414

Voor alle soorten maatregelen is een forse toename te zien. Het isoleren van muren, vloeren en glas zijn het populairst. Dat heeft te maken met kosten en de eenvoudige uitvoerbaarheid. In werkelijkheid zullen de cijfers hoger zijn. Het is moeilijk om in kaart te brengen hoeveel maatregelen daadwerkelijk zijn uitgevoerd als gevolg van het informatie- en advieswerk voor de bewoner. Dit wordt vaak niet precies bijgehouden en de coöperatie is er niet altijd van op de hoogte dat het is uitgevoerd. Uitvoerende bedrijven melden het niet altijd en het gebeurt ook dat bewoners zelf met bedrijven aan de slag gaan zonder dat de coöperatie dit weet.

De coöperaties ondersteunen bewoners bij offertetrajecten en bij het realiseren van maatregelen. Dat wordt op verschillende manieren gedaan:

- Coöperaties hebben bedrijven geselecteerd die aan een aantal kwaliteits- en prijscriteria voldoen en zetten deze als shortlist op hun site. Bewoners kunnen dan zelf een bedrijf kiezen en vragen om een offerte. Indien gewenst kan er een offertebeoordeling worden aangevraagd.
- Coöperaties hebben bedrijven geselecteerd die aan een aantal kwaliteitseisen en prijscriteria voldoen en hebben samenwerkingsafspraken gemaakt. Offerteverzoeken worden doorgezet aan de bedrijven, die vervolgens zelf een offerte uitbrengen aan de bewoner. De coöperatie ziet toe op voortgang en kwaliteit. Soms wordt als extra service het actualiseren van het energielabel meegenomen.
- Coöperaties organiseren collectieve inkoopacties voor bijvoorbeeld isolatiemaatregelen. Met één of enkele bedrijven zijn afspraken gemaakt over prijs en uitvoering. Bewoners kunnen zich dan aanmelden voor een inkoopactie. Collectieve acties leveren vaak een prijsvoordeel op.
- Coöperaties richten zich op het uitvoeren van kleine maatregelen zodat er tegen lage kosten al energie kan worden bespaard.
- Coöperaties richten zich op specifieke projecten die samen met de gemeente of wooncorporatie worden uitgevoerd en deels ook door de gemeente worden gefinancierd. Het gaat dan meestal om wijkgerichte aanpakken.
- Coöperaties besteden de uitvoering uit aan bijvoorbeeld energieadviesbureau Susteen, die vervolgens de coördinatie en uitvoering op zich neemt.

Voorbeelden uit de praktijk

Bewustwording en informatie geven in Utrecht

De energiecoöperatie Energie-U is in Utrecht actief met een uitgebreid pakket aan diverse soorten adviseurs en besparingshulpen

- De EnergieAmbassadeurs helpen mensen in hun buurt met energiebesparing.
- De EnergieBieb (bibliotheek) is de plek waar de EnergieAmbassadeurs regelmatig aanwezig zijn om bezoekers tips en advies te geven over onder andere energiebesparing.
- De (Digitale) Energiecoach kijkt met de bewoner mee naar het energieverbruik in zijn/haar woning. Samen bespreken ze wat de beste manier is om te besparen.
- Het Energie-U Duurzaam Wonen Inspiratie Netwerk (EDWIN) beantwoordt technische vragen van bewoners over duurzaam wonen.
- ANNE is het kantoor waar Energie-U rondleidingen organiseert. Dit is een gebouw voorzien van vele installaties, zoals warmtepompen en ventilatie, en maatregelen om je huis of bedrijf te verduurzamen.
- Warmtefoto's kunnen worden gemaakt als start voor het nemen van maatregelen.
- Huurders van woningcorporatie Bo-Ex krijgen bij een nieuwe NOM-woning hulp van energiecoaches.

Samenwerken in Den Haag

Bewonersinitiatief de Groene Regentes bestaat uit de Coöperatie Haags Opgewekt U.A. en Coöperatie Zon de Gaslaan U.A. Het initiatief werkt samen met Coöperatie Hoom voor besparingsmaatregelen in de wijk. Zeven 'energiecoaches' zijn opgeleid, die in 2020 ruim 100 gesprekken voerden over energiemaatregelen bij mensen thuis. Met deze aanpak zijn ongeveer 300 verduurzamingsmaatregelen bij deelnemers uitgevoerd. Het gaat daarbij om diverse isolatiemaatregelen, het plaatsen van zonnepanelen en/of het plaatsen van een warmtepomp. Samenwerking heeft duidelijk meerwaarde voor dit initiatief en daarom hebben ze samen met Duurzaam Benoordenhout en Gasvrij Scheveningen de coördinatie van de energiecoaches gebundeld in de Haagse Energie Besparings Aanpak (HEBA). Deze Haagse aanpak groeit gestaag verder, inmiddels zijn er drie extra Haagse initiatieven aangesloten en zijn er gesprekken met nog meer initiatieven.

BIJLAGE 1 | DEFINITIES

DEFINITIES LOKALE ENERGIE MONITOR:

De Lokale Energie Monitor is gericht op burgerparticipatie in de energietransitie, en specifiek op burgercollectieven en hun projecten en activiteiten. Het gaat dus niet om de activiteiten van individuele burgers (verduurzaming, zonnepanelen eigen woning).

Voor deze editie 2020 van de Lokale Energie Monitor zetten we de belangrijkste begrippen en definities op een rij. We sluiten aan bij de Monitor Participatie hernieuwbare energie op land (oktober 2020), het Klimaatakkoord (omgevingsparagraaf), de Handreiking participatie in duurzame energieprojecten, de Participatiewaaier, de RES-handreiking en de uitwerkingen van diverse brancheorganisaties.

Burgercollectief

Een burgercollectief bestaat uit een groep burgers die zich in collectief verband organiseren met de bedoeling om samen te werken aan energieopwekking, energiebesparing, energielevering, collectieve inkoop of opdrachtgeverschap en andere energie-gerelateerde activiteiten. Ze richten zich op de eigen leefomgeving en gemeenschap (wijk, dorp, stad of regio) en combineren energiedoelen met sociale, maatschappelijke en economische doelen.

De monitor beperkt zich daarbij tot collectieven met een juridische rechtsvorm en gebruikt de verzamelterm 'energiecoöperatie' voor alle burgercollectieven met een juridische rechtsvorm. Dit is vrijwel altijd een coöperatieve vereniging, soms een stichting of vereniging¹.

Energiecoöperatie

Een energiecoöperatie is burgercollectief met de rechtsvorm van een coöperatieve vereniging U.A of B.A.. Een 'coöperatieve vereniging' is een bedrijfs- of ondernemingsvorm én een vereniging met leden, die mogelijkheid biedt om als collectief te ondernemen vanuit een gedeelde doelstelling en (stoffelijk) belang.

Typen coöperaties

De Lokale Energie Monitor maakt onderscheid tussen:

1. Lokale energiecoöperaties: coöperaties die zich primair richten op de eigen leefomgeving en gemeenschap (wijk, dorp, stad of regio). Ze hebben een brede energiedoelstelling die ze combineren met sociale, maatschappelijke en economische doelen. Ze ontwikkelen meerdere projecten en activiteiten. Ze worden ook wel gemeenschapscoöperaties genoemd, of 'gebiedscoöperatie' als ze ook andere doelen nastreven (duurzaamheid, zorg, e.d). De leden zijn burgers en bedrijven.
2. Productiecoöperaties: coöperaties die zich primair richten op de ontwikkeling en exploitatie van één project of meerdere projecten van één type. Ze worden ook wel aangeduid als opwek-, project- of doelcoöperaties. Vaak zijn dit coöperaties met zonnedaken die gebruik maken van de postcoderoos-regeling. De leden zijn burgers en bedrijven.
3. Coöperaties van coöperaties: dit zijn samenwerkingsverbanden van coöperaties. De leden zijn coöperaties.

Collectieve zonprojecten

Met collectieve zon projecten doelen we op zonnedaken, zonneparken, drijvende zonnevelden of andere zonne-energieprojecten, die burgers in collectief verband ontwikkelen, beheren en in eigendom hebben, en/ of waar zij financieel in participeren en waarbij de zonnepanelen zijn geplaatst op het dak of de grond van een derde partij (anders dan het collectief: zon op andermans dak of grond).

Collectieve windprojecten

Met collectieve wind doelen we op alle windprojecten die burgers in collectief verband ontwikkelen, beheren, in eigendom hebben en/ of waar ze financieel in participeren.

Crowdfunding-initiatief

Een crowdfunding-initiatief is een collectief van burgers en bedrijven (crowd) dat gezamenlijk een project financiert, meestal via een crowdfundingplatform. Het betreft financiële participatie zonder dat er sprake is van eigendom. De participanten hebben geen zeggenschap. De Lokale Energie Monitor neemt crowdfundinginitiatieven mee de groep crowdfunders een min of meer samenhangend collectief vormt en er sprake is van een duidelijke herkenbare binding met het specifieke project (bijvoorbeeld een groep ouders die

¹ Definitie van de Lokale Energie Monitor. De Europese Unie hanteert een definitie voor 'hernieuwbare burgerenergie gemeenschap'. Het is nog niet duidelijk op welke manier dat in Nederlandse wetgeving vorm krijgt.

zonnepanelen op de school financieren.

Omdat hiervan meestal geen sprake meer is bij nieuwe projecten, volgt de Lokale Monitor de crowdfundingprojecten niet meer actief vanaf 2020.

Omgevingsparticipatie

De algemene term **participatie van de omgeving** in energieprojecten of **omgevingsparticipatie** verwijst naar de mogelijkheid voor bewoners en bedrijven om invloed uit te oefenen en/ of mee te beslissen over de ontwikkeling van nieuwe energieprojecten in hun (leef)omgeving. Het gaat om het in een vroegtijdig stadium betrekken van belanghebbenden bij het proces van besluitvorming over een project of activiteit (Omgevingsbesluit, Stb. 2018, 290, p 130). Het Klimaatakkoord gaat uit van een bredere interpretatie van participatie: participatie ziet toe op en bevordert de uitwerking van het motto 'iedereen kan meedoen en meedenken' en op 'eerlijke verdeling van lusten en lasten'. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen invloed van de omgeving (1) op het beleid én (2) op de projectontwikkeling. Beleidsparticipatie én projectparticipatie.

Participatiewaaiër

De participatiewaaiër bevat een overzicht van verschillende vormen van projectparticipatie (zowel ontwerp- als financiële participatie). De participatiewaaiër is ontwikkeld in het kader van het Klimaatakkoord en bedoeld als menukaart van mogelijke bovenwettelijke participatieopties. In de Participatiewaaiër (november 2019) zijn verschillende vormen van projectparticipatie uitgewerkt. Dit zijn:

1. Procesparticipatie in het project (met name vroege ontwerpfasen voorbereiding en -ontwikkeling)
2. Financiële participatie met (mede)-eigendom of eigendoms participatie
3. Financiële deelneming of participatie zonder eigendom
4. Omgevingsfondsen
5. Omwonendenregeling

Lokaal eigendom

Lokaal eigendom is een vorm van eigendoms participatie ofwel mede-eigendom van de omgeving in een project. De lokale participatie hernieuwbare energie op land (2020) maakt onderscheid tussen:

1. Eigendom van de lokale omgeving (burgers, bedrijven): mede-eigendom van een collectief samenwerkingsverband van bewoners, lokale ondernemers, agrariërs of andere lokale partners in de omgeving van het project. Het gaat daarbij om eigendom van meerdere omwonenden en bedrijven uit de omgeving van de projectlocatie en niet een enkel bedrijf of individu. Uitgangspunt is dat iedereen

uit de lokale omgeving mee moet kunnen doen in het project. Het gaat erom dat de lokale omgeving de kans krijgt mee te kunnen investeren en mede-eigenaar te worden indien ze dit wensen.

2. Eigendom van lokale partijen: eigendom van één of enkele lokale partijen waarbij de bredere omgeving niet of minder is betrokken. Dit gaat bijvoorbeeld om projecten van een waterschap of een lokaal bedrijf, maar ook om projecten van één of meerdere agrariërs (of andere ondernemers) die zich verenigen om een zonnepark of windpark te ontwikkelen zonder dat iedereen uit de omgeving hierin kan deelnemen.

In de Lokale Energie Monitor gaat de aandacht uit naar eigendom van burgercollectieven, dus de eerste variant: eigendom van de lokale omgeving (burgers, bedrijven). In de Monitor Participatie hernieuwbare energie is ook de tweede variant in beeld, evenals andere vormen van projectparticipatie.

Coöperatief eigendom

Met coöperatief eigendom wordt eigenaarschap van een energiecoöperatie bedoeld. Meestal is de coöperatie aandeelhouder in de bv, de leden hebben zeggenschap in de bv via de coöperatie. Dit is dus een bijzondere vorm van eigendom van de lokale omgeving, omdat de leden van een lokale coöperatie vrijwel altijd in de omgeving wonen of werken.

Lokale omgeving

Er is geen landelijke standaard afgesproken in het Klimaatakkoord over wat tot de lokale omgeving van een project gerekend wordt. Bewoners, bedrijven, grondeigenaren en andere partijen in een gebied bepalen dat in principe zelf en in onderling overleg. Het bevoegd gezag beoordeelt of het proces goed doorlopen is en of de omgeving in voldoende mate betrokken is.

Het begrip lokale omgeving gaat verder dan de kring 'betrokkenen' of 'belanghebbenden' zoals gedefinieerd in het omgevingsrecht of bij projectontwikkeling. Het geografische gebied van de lokale omgeving kan door de grenzen van een gemeente, regio of zelfs provincie gemarkeerd worden.

Basismodel: eigendom, zeggenschap en financiering

Eigendom kan op verschillende manier geregeld zijn. In de praktijk wordt het eigendom van een wind- of zonnepark vrijwel altijd ondergebracht in een besloten vennootschap (bv). De eigenaren zijn in dit geval de aandeelhouders. De aandelenverhouding bepaalt de verdeling van eigendom. De aandeelhouders financieren de installaties door inbreng van eigen vermogen en hebben zeggenschap in de bv.

Is een coöperatie aandeelhouder van de bv, dan is de coöperatie daarmee (mede-) eigenaar. De leden brengen ledenkapitaal in, of verstrekken een lening aan de coöperatie, en de coöperatie brengt dat als eigen vermogen in de bv. Er is daarmee dus sprake van financiële participatie van de leden van de coöperatie. De leden zijn individueel geen mede-eigenaar; er is sprake van collectief eigenaarschap. Wonen of werken de leden van de coöperatie en deelnemers in het project in de omgeving van het project, dan is sprake van lokaal coöperatief eigendom. Wonen ze elders dan is alleen sprake van coöperatief eigendom.

Er zijn ook andere vormen om eigendom van de lokale omgeving te organiseren. Bijvoorbeeld, een lokale stichting kan als aandeelhouder en (mede-)eigenaar de installaties namens de omwonenden beheren. Omwonenden hebben geen zeggenschap en kunnen in principe ook niet direct via de stichting mee investeren. Vaak participeren zij dan door aandelen aan te schaffen van de bv en behartigt de stichting hun belangen.

Overgenomen uit de Monitor Participatie hernieuwbare energie op land (oktober 2020).

In de praktijk: toerekening eigendom van de lokale omgeving

Als één van de eigenaren-aandeelhouders een lokale coöperatie is, dan telt dat als eigendom van de lokale omgeving.

Als in dat geval daarnaast óók andere lokale partners mede-eigenaar zijn, zoals een lokale agrariër, ondernemer of waterschap, dan telt hun aandeel mee in het totale aandeel eigendom lokale omgeving.

Voorbeelden lokaal eigendom en toerekening:

- Een zonnepark dat voor 50% eigendom is van een lokale coöperatie met leden uit de omgeving, en voor 50% van een private niet-lokale ontwikkelaar is 50% eigendom van de lokale omgeving.
- Een zonnepark dat voor 50% eigendom is van een lokale coöperatie met leden uit de omgeving, en voor 50% van een lokale partij (bedrijf, gemeente, waterschap, e.d) is 100% eigendom van de lokale omgeving. Alle eigenaren zijn lokaal én iedereen uit de omgeving kan meedoen, inclusief omwonenden.
- Een zonnepark dat voor 100% eigendom is van een lokaal bedrijf en niet openstaat voor deelname met eigendom van de bewoners, is eigendom van een lokale partij maar niet van de lokale omgeving.

In de praktijk vraagt het soms flink wat zoekwerk om goed zicht te krijgen op de eigendomsverhoudingen, financieringsstromen en zeggenschap. Meestal kom je er met een analyse van de aandeelhouders wel uit. In het hoofdstuk wind en zon wordt dit voor de wind- en zonneparken nader toegelicht.

BIJLAGE 2 | ENERGIECOÖPERATIES

BIJLAGE 3 | PROJECTEN COLLECTIEVE ZON

BIJLAGE 4 | PROJECTEN COLLECTIEVE WIND

BIJLAGE 5 | WARMTE-INITIATIEVEN

GA VOOR BIJLAGEN 2 T/M 5 NAAR

[HIEROPGEWEKT.NL/LOKALE-ENERGIE-MONITOR](https://hieropgevekt.nl/lokale-energie-monitor)

